

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

GÜNÜMÜZ KİLİSELERİNDE KADININ ROLÜ VE YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Beyza Nur ÖZEREN

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

GÜNÜMÜZ KİLİSELERİNDE KADININ ROLÜ VE YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Beyza Nur ÖZEREN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR**

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

GÜNÜMÜZ KİLİSELERİNDE KADININ ROLÜ VE YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1. Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR**
- 2. Prof. Dr. Durmuş ARIK**
- 3. Dr. Öğr. Üyesi Rukiye Aysun İNAN**

Tez Savunması Tarihi:

22.07.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Ali İsmail GÜNGÖR danışmanlığında hazırladığım “**Günümüz Kiliselerinde Kadının Rolü ve Yeri (Ankara, 2025)**” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

01.08.2025

Beyza Nur ÖZEREN

ÖNSÖZ

Kadının tarih boyunca dini yapıların içerisinde nasıl konumlandırıldığı, günümüzde hem teolojik hem de sosyolojik açıdan dikkatle incelenen bir konu haline gelmiştir. Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliseleri, kadınların dini, toplumsal ve kurumsal yaşamdaki rollerine dair farklı tarihsel tecrübeler ve yorumlar geliştirmiştir. Modern çağda yaşanan toplumsal dönüşümler ve bu dönüşümlerin dini yapılara etkisi, kadınların kilise içerisindeki yerinin yeniden değerlendirmesini gerekli kılmıştır. Kadının dini kimliği, ibadet hayatındaki yeri, ruhbanlık yapıları içindeki temsiliyeti ve toplumsal işlevleri, her kilisede farklı yaklaşımlarla şekillenmiştir.

Bu çalışma, Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinde kadının yeri ve rolünü; tarihsel gelişmeler, kutsal metin yorumları ve kurumsal-teolojik yaklaşımlar çerçevesinde ele almakta, günümüzde kadınların bu kiliselerde nasıl bir rol üstlendiklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kadınların dini yaşamda artan görünürlüğü, yalnızca mevcut yapıları sorgulamaya değil, aynı zamanda bu yapıların gelecekteki yönelimlerini anlamaya da katkı sunmaktadır. Bu kapsamda çalışmada sadece güncel durumun tespitiyle yetinilmemiş; tarihsel arka plan da dikkate alınarak kadın-kilise ilişkisi çeşitli açılardan ele alınmıştır.

Tez çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, konunun önemi, çalışmada kullanılan metotlar ve kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Hıristiyan temel kaynaklarında ve tarihsel sürecinde kadın ana başlığı altında önce Hıristiyan kaynaklarında kadın konusu, İsa'nın kadınlara yaklaşımı, İncillerde kadın ve Pavlus'un kadınlara yaklaşımı bağlamında ele alınmıştır. Bu bölümün ikinci kısmında, Hıristiyanlıkta kadının konumunun tarihsel arka planı ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, tarihsel süreçte kadının kilise içindeki konumunun değişimi; Kilise Babalarının görüşlerinden Ortaçağ'daki uygulamalara, Reform

hareketlerinden modern döneme kadar uzanan çizgide değerlendirilmiştir. Tezin ana inceleme alanını oluşturan ikinci bölümde ise Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinde günümüzde kadının görevleri, temsiliyeti ve dini yapılar içindeki yeri ortaya konulmuştur. Ruhbanlık, kadın diyakonluğu, din eğitimi ve toplumsal fonksiyonlar gibi başlıklar altında her mezhebe özgü yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmayı ortaya koyma sürecimin her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle bana rehberlik eden, her konuda destek ve yardımcı olan, benimle değerli fikirlerini paylaşan, kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmama değerli katkılarda bulunan jüri üyeleri Prof. Dr. Durmuş ARIK ve Dr. Öğr. Üyesi Rukiye Aysun İNAN'a da çok teşekkür ederim. Ayrıca, hayatım boyunca ve bu çalışma süresince maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, sağladıkları sevgi dolu ortam ve yaptıkları fedakârlıklarla bana daima moral kaynağı olan kıymetli aileme; özellikle anneme, babama, abime, ablama; her zaman yanımda olan arkadaşlarıma ve sevgili eşime gönülden teşekkür ederim.

Beyza Nur ÖZEREN

Ankara, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı	1
2. Araştırmanın Yöntemi	3
3. Araştırmanın Kapsamı ve Kaynakları	4

BİRİNCİ BÖLÜM

HRİSTİYAN TEMEL KAYNAKLARINDA VE TARİHSEL SÜRECİNDE KADIN

1. Hıristiyan Kaynaklarında Kadın	10
1.1. İsa'nın Kadınlara Yaklaşımı	11
1.2. İncillerde Kadın	18
1.3. Pavlus'un Kadına Bakışı	20
2. Hıristiyanlıkta Kadının Konumu ve Tarihsel Arka Planı.....	32
2.1. Bazı Kilise Babalarına Göre Kadın	34
2.2. Ortaçağ Döneminde Kadın (476–1453)	41
2.3. Reform Döneminden Günümüze Kadının Yeri (1517–1648).....	55

İKİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYAN KİLİSELERİNDE KADININ ROLÜ VE YERİ

1. Katolik Kilisesinde Kadın	59
1.1. Dini Kurumlara Kadının Kabulü Meselesi (Kadının Ruhbanlıkta Yeri Üzerine Kilise Belgeleri: Konsil Kararları-Papalık Genelgeleri)	59
1.2. Kadının Ruhbanlıkta Yeri Üzerine Kilise Belgeleri: Kanonik Düzenlemeler .	66
1.3. Kadın Diyakonluğu: Konsiller, Genelgeler ve Kanonlar	71
1.4. Kadının Dini İşlerdeki Pozisyonu	82
1.5. Kadın Ruhbanlığına Destek Veren Hareketler.....	84
1.6. Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri	91
2. Ortodoks Kilisesinde Kadın	101
2.1. Ortodoks Teolojide Kadın Sembolizmi	102
2.2. Kadın Ruhbanlığına Ortodoks Bakış.....	104
2.3. Kadınların Ruhbanlığa Atanmasına Yönelik İtirazlar	111
2.4. Kadınların Ruhbanlığa Atanmasını Destekleyen Argümanlar.....	115
2.5. Kadının Dini İşlerdeki Pozisyonu	117
2.6. Kadının Dini Eğitimdeki Yeri.....	123
2.7. Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri	125
3. Protestan Kilisesinde Kadın	126
3.1. Martin Luther'in Kadına Bakışı	126
3.2. Reform Döneminde Protestanlık ve Kadınların Rolü	129
3.3. Kadın Ruhbanların Günümüzdeki Durumu.....	133
3.4. Kadın Ruhbanlığı ve Protestan Dini Gruplar	136
3.5. Kadının Dini İşlerdeki Pozisyonu	140

3.6. Kadının Din Eğitimindeki Yeri	143
3.7. Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri	145
SONUÇ	147
KAYNAKÇA.....	153
ÖZET	177
ABSTRACT	178

KISALTMALAR

1Ko.	: 1. Korintliler
1Pe.	: 1. Petrus
1Ti	: 1. Timoteos
2Ko.	: 2. Korintliler
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CCEO	: Doğu Kiliseleri Kanunları Kodu (Code of Canons of the Eastern Churches)
CIC	: Latin Kilisesi Kanun Kodu (Code of Canon Law)
Çev.	: Çeviren
CWL	: Catholic Women's League
Ed.	: Editör
Ef.	: Efesliler
Elç.	: Elçilerin İşleri
Flp.	: Filipililer
Gal.	: Galatyalılar
Hoş.	: Hoşea
Kol.	: Koloseliler
LCWR	: Kadın Dini Liderler Konferansı (Leadership Conference of Women Religious)
LGBTQ+	: Lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve diğer kimliklerden oluşan topluluk
Luk.	: Luka
Mar.	: Markos
Mat.	: Matta

NCCW	: Katolik Kadınlar Ulusal Konseyi (National Council of Catholic Women)
NWP	: Ulusal Kadın Partisi (National Woman's Party)
RCWP	: Roma Katolik Kadın Rahipler (Roman Catholic Womenpriests)
Rom.	: Romalılar
Tit.	: Titus
UISG	: Uluslararası Başrahibeler Birliği (Union of International Superiors General's)
vb	: ve benzeri
WCC	: Dünya Kiliseler Birliği (World Council of Churches)
WOC	: Kadınların Rahipliğe Atanma Konferansı (Women's Ordination Conference)
WOW	: Kadınların Rahipliğine Dünya Çapında Destek Ağı (Women's Ordination Worldwide)
Yu.	: Yuhanna

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Bu çalışmanın temel konusu, Hıristiyanlığın Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinde kadının tarihsel ve güncel konumunun incelenmesidir. Tarihsel arka planı da göz önünde tutarak kadınların dini yapılardaki görevleri, ruhbanlığa kabul süreçleri, toplumsal işlevleri ve kilise içi temsiliyeti, her kilise geleneği özelinde değerlendirilmiştir. Özellikle modern dönemde kadınların kiliselerde üstlendiği rollerin nasıl şekillendiği, bu sürecin ruhbanlık, din eğitimi ve toplumsal hayattaki yansımaları araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışma, farklı kilise geleneklerinde kadına dair dini anlayış ve uygulamaları bilimsel bir bakış açısıyla ortaya koymayı hedeflemektedir. Sadece güncel durumu tespit etmekle kalmayıp, bu yaklaşımların tarihsel kökenleri de analiz edilerek söz konusu tutumların nasıl şekillendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Kadının dini yaşamda üstlendiği roller; kutsal metinlerdeki temsili, ruhbanlık yapıları, kurumsal yaklaşımlar ve toplumsal algılar bağlamında çok yönlü olarak değerlendirilmiştir. Hıristiyanlığın kadınla kurduğu ilişki yalnızca teolojik değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel bir bağlamda da incelenmiş; çalışma bu yönüyle bütüncül bir perspektif benimsemiştir.

Kadının Kitab-ı Mukaddes'teki temsili, İsa ve Pavlus'un kadınlara yaklaşımı, erken dönem kilise babalarının görüşleri, Ortaçağ uygulamaları ve Reform sonrası gelişmeler çerçevesinde kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Ayrıca günümüzde Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinde kadının ruhbanlık, din eğitimi ve toplumsal işlevler gibi alanlardaki konumu ile kadın diyakonluğu ve kilise içi temsiliyeti tarihsel ve güncel gelişmeler ışığında ele alınmıştır.

Tezimizde hedeflediğimiz hususlar;

- Hıristiyan kutsal metinlerinde kadının nasıl temsil edildiğini tespit etmek,
- Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinde kadının tarihsel süreçteki yerini ve geçirdiği dönüşümleri analiz etmek,
- Günümüzde kadınların Kilise yapıları içindeki görev, temsil ve yetki düzeylerini ortaya koymak,
- Ruhbanlık, din eğitimi ve toplumsal faaliyetlerdeki rollerine ilişkin Kiliselerdeki yerlerini belirlemek,
- Kadına yönelik kurumsal ve teolojik sınırlamaların gerekçelerini incelemek,
- Kadınların dini hayattaki artan görünürlüğünün Kiliseler üzerindeki etkilerini tartışmak.

Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliseleri, Hıristiyan dünyasının başlıca üç ana geleneğini temsil etmekte olup, söz konusu Kiliseler karşılaştırmalı bir analiz için seçilmiştir. Kadınların Kilise yapıları içindeki konumuna dair Türkiye merkezli akademik çalışmaların sınırlı oluşu, araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Konu, ülkemizde genellikle yalnızca tek bir kilise özelinde ele alınmış olup, kapsamlı ve karşılaştırmalı incelemeler sınırlı kalmıştır. Günümüzde Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinde kadının konumuna dair karşılaştırmalı ve bütüncül yaklaşımların sınırlı olması, özellikle modern döneme ilişkin değerlendirmelerin literatürde yeterince yer bulmaması, araştırma gereksinimini ortaya çıkaran temel problem olarak belirlenmiştir. Bu eksiklikten hareketle, farklı kilise geleneklerinde kadının dini yapılar içindeki rolünün güncel veriler ışığında ele alınması amaçlanmıştır. Bu çalışma, Kiliselerde Hıristiyan kadınların güncel rollerini ve konumlarını daha iyi anlamaya katkı sunmayı; toplumsal cinsiyet konusunu ise dinler tarihi bağlamında, kadın temsillerine odaklanan çok katmanlı bir analizle ele almayı hedeflemektedir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinde kadının tarihsel ve güncel konumunu ele almakta; kadınların dini yapılar içerisindeki yerini anlamak için Hıristiyan kutsal metinlerinden günümüz Kilise pratiklerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bahsedilen kiliselerin kadın hakkındaki görüşleri kronolojik bir incelemeye tabi tutulmuştur. Ardından Hıristiyanlık odağında kadın üzerinde durulmuş fakat yapılan incelemeler sonucunda tarihsel süreçte kadın algısının değiştiği ve kadına tarih boyunca farklı anlamlar yüklendiği gözlenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda günümüzde kiliseler arasında farklı bulgular saptanmıştır.

Bu çalışmada kiliselerdeki kadın algısındaki değişiklikler deskriptif ve tarihsel metotla aktarılmıştır. Çalışmada bilgiler deskriptif bir şekilde ortaya konulmuş ve sınırlı yorumlar yapılmıştır. İlgili kaynaklardan elde edilen verilerin olduğu gibi aktarılması ve değer yargısı içeren ifadelerin kullanılmaması konusuna dikkat edilmiştir. Gerekli literatür taraması yapıldıktan sonra ilgili kaynaklardan elde edilen bilgiler dinler tarihinin karşılaştırmalı ve fenomenolojik metotları ile değerlendirilmiştir. Böylece Hıristiyanlıkta kadının rolü sadece kuramsal değil, uygulamaya yansıyan yönleriyle de ele alınmış ve bilimsel zeminde bütüncül bir değerlendirme yapılmıştır.

Ayrıca bu çalışmada Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerine dair kurumsal yaklaşımlar ve güncel uygulamalar incelenirken, her kilise geleneğinin kendine özgü resmi dili olması, kaynaklara erişim açısından belirleyici bir unsur olmuştur. Özellikle Ortodoks geleneğinde yer alan Rus, Sırp ve Yunan Ortodoks Kiliseleri gibi ulusal kiliseler bağlamında bazı temel kaynakların yalnızca Rusça, Sırpça veya Yunanca gibi dillerde yayımlanması nedeniyle, ilgili bölümlerde bu dillerdeki birincil kaynaklara başvurulmuştur. Konunun bütünlüğünü korumak ve doğrudan özgün metinlere dayanmak amacıyla yapılan bu tercih, çalışmanın yöntemsel çerçevesi içerisinde

değerlendirilmiş ve kullanılan bilgilerin doğruluğu güvenilir akademik çeviriler ya da ikincil kaynaklar aracılığıyla denetlenmiştir. Bu durum, çalışmanın kapsayıcılığını artırmakla birlikte, aynı zamanda yönteme dair önemli bir sınırlılık olarak da göz önünde bulundurulmuştur.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Kaynakları

Araştırmanın kapsamı, erken Hıristiyanlık döneminden başlayarak Ortaçağ, Reform süreci ve modern döneme kadar uzanmaktadır. Bu tarihsel çizgide kadına atfedilen roller, kutsal metinlerdeki kadın tasvirleri ve kilise politikaları analiz edilmiştir. Ayrıca günümüzde Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinin kadınlara yönelik kurumsal tutum ve uygulamaları da değerlendirilmiştir.

Araştırma, temelde üç ana kilise geleneğiyle sınırlandırılmış ve kadının kiliselerdeki pozisyonunun belirli kavramlar altında daha net anlaşılmasına imkân sunulmuştur. Ayrıca çalışmada Batı Hıristiyanlığı odaklı bir yaklaşım benimsenmiş; Doğu Hıristiyanlığı içerisinde yer alan Asur, Kıpti, Süryani ve diğer yerel gelenekler kapsam dışı bırakılmıştır. Neticede günümüz Hıristiyan dünyasında kadının rolü ile ilgili müstakil bir çalışma ortaya konulmuştur.

Herhangi bir saha çalışması yapılmamış, veriler, literatür taraması yoluyla elde edilmiştir. Başlıca kaynaklar olarak Kitab-ı Mukaddes (özellikle Pavlus'un mektupları), kilise tarihi belgeleri, resmi kilise dokümanları ve ilgili akademik yayınlar esas alınmıştır. Araştırmada kullanılan literatür; akademik nitelikteki kitaplar, makaleler, yüksek lisans ve doktora tezlerinin yanı sıra güvenilir akademik veri tabanlarından (JSTOR; ATLA, Google Scholar, EBSCOhost vb.) oluşmaktadır. Literatür taramasında özellikle Batı Hıristiyanlığına dair kadın-kilise ilişkisini konu alan eserler tercih edilmiştir. Teolojik, sosyolojik ve tarihsel bakış açılarını yansıtan metinler birlikte değerlendirilmiştir. Türkiye'de bu konuda yazılmış Türkçe kaynakların sınırlı olması

nedeniyle genellikle yabancı literatüre başvurulmuş ve büyük ölçüde İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır.

Çalışmamızda feminist teoloji alanında ön plana çıkan Rosemary Radford Ruether ve Elisabeth Schüssler Fiorenza gibi teologların çalışmalarından yararlanılmıştır. Katolik Kilisesi'nin yaklaşımlarını ortaya koyarken Papalık belgeleri ve resmi Vatikan kaynakları temel alınmış; özellikle *John Paul II'nin Mulieris Dignitatem* adlı apostolik mektubu, Katolik kadın teolojisi açısından önemli bir referans olarak değerlendirilmiştir. Ortodoks kilisesine ilişkin olarak, kadın diyakonluğunun Ortodoks geleneğindeki tarihsel ve teolojik temellerini incelemek amacıyla Kyriaki Karidoyanes FitzGerald'ın *Women Deacons in the Orthodox Church* adlı eseri, kadın diyakonluğu etrafında şekillenen tarihsel ve teolojik tartışmaları kapsamlı biçimde ele almaktadır ve Evangelos Theodorou'nun bu konudaki öncü Yunanca eserlerin İngilizce çevirilerinden yararlanılmıştır. Bu kaynaklar, kadınların litürjik rollerine dair tartışmaları değerlendirmede önemli bir çerçeve sunmuştur. Protestan Kilisesi özelinde, Martin Luther'in evlilik, kadın ve aileye dair yazışmaları, Protestan reformunun öncüsü olan Luther'in kadın anlayışını birincil kaynaklar ışığında ortaya koymaktadır. Ayrıca World Council of Churches (WCC) tarafından yayımlanan raporlar Protestan geleneklerinde kadınların konumuna ilişkin çağdaş kurumsal yaklaşımları yansıtmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HIRİSTİYAN TEMEL KAYNAKLARINDA VE TARİHSEL SÜRECİNDE KADIN

Modern çağda kadının konumu ve toplumsal rolü, sosyal bilimlerde giderek artan bir ilgiyle ele alınmakta ve sosyal-siyasal yapılanmaların merkezinde yer alan kritik bir mesele hâline gelmektedir. Kadının varoluşsal kimlik arayışı ve toplum içindeki pozisyonu, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin odak noktalarından biri olmuştur.¹ Tarihin değişen evrelerinde kültürel dinamikler, toplumsal, dini ve coğrafi faktörlerle birlikte kadının statüsü sürekli olarak yeniden şekillenmiş; bu süreçte sosyal değişimlerin ilk etapta kadınları ve aileyi etkilediği görülmüştür. Kadınların toplumsal rolleri, uzun süre sınırlı bir perspektifle ele alınmış; çoğunlukla aile ve ev içi rollerle sınırlandırılmıştır.² Tarihsel anlatılarda görünmez kılınmalarına rağmen, kadınlar toplumsal yapının şekillenmesinde etkin roller üstlenmiş; bu da tarih yazımını, kadının toplumsal rolünün evrimini anlamada önemli bir araç haline getirmiştir.

Cinsiyet kimlikleri toplum normlarını belirlemede işlevseldir; dolayısıyla kadınların tarihsel kimliği ve rolleri, tarih boyunca erkek merkezli bir yaklaşımla ele alınmış olsa da modern dönemde kadın hakları alanındaki gelişmeler bu anlayışı kısmen dönüştürmüştür. Artan toplumsal farkındalık, kadınların tarihsel ve toplumsal konumlarının daha bütüncül bir yaklaşımla incelenmesini gerekli kılmakta; eleştirel, tarafsız ve çok boyutlu bir bakış açısı kadınların toplumsal katkılarının görünür kılınması açısından önem kazanmaktadır.³ Cinsiyet temelli meselelerin objektif biçimde değerlendirilmesi, bireylerin kimlik ve sosyal statülerini dikkate alan kapsamlı

¹ Ali Coşkun, *Sosyal Değişme, Kadın ve Din* (Cağaloğlu, İstanbul: Rağbet, 2011).

² Patricia Jeffery, *Frogs in a Well: Indian Women in Purdah* (London: Zed Press, 1979), 35-42.

³ Bekir Zakir Çoban, “Kadın Konusuna Dinler Tarihi Açısından Bakmak”, *Dinler Tarihinde Kadın*, ed. Bekir Zakir Çoban (İstanbul: Selenge Yayınları, 2023), 21.

analizlerin yapılmasına imkân tanımakta ve ilişkilerin karşılıklı etkileşim bağlamında ele alınmasına katkıda bulunmaktadır.

Din, insanlık tarihinin derinliklerine kök salmış, kutsal inanç ve uygulamaları içeren, toplumların temel yapısını etkileyen önemli bir olgudur. Toplumsal düzeni sürdürme ve meşrulaştırmada güçlü bir araç olan din, cinsiyet ve aile gibi temel unsurlar arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında anahtar bir rol üstlenir. Tarihin başlangıcından günümüze kadar varlığını sürdüren bu evrensel yapı, sosyal ve kültürel doku üzerinde etkili olmuş, bireylerin yaşam biçiminden dünya görüşlerine kadar birçok yönü derinden şekillendirmiştir. Din ve kadın ilişkisi, son dönemde sosyal değişimin kritik bir bileşeni haline gelerek tarih, antropoloji ve psikoloji gibi disiplinlerin inceleme alanına girmiştir. Dini inançlar bireylerin sorumluluklarıyla iç içe geçmiş, rollerinin belirlenmesinde normatif bir yapı sunmuştur.⁴ Modern, seküler toplumlarda dahi dinin bireyler üzerindeki etkisi belirginliğini korumakta; çağdaşlık ve bilimsel gelişmelere rağmen toplumsal dinamikler üzerindeki izleri silinmemektedir. Kadınların karşılaştığı zorlukların sıklıkla dinle ilişkilendirilmesi, dinin toplumu şekillendirmedeki derin etkisini göstermektedir.

Kadına yönelik roller, zamanla dini metinlerin yorumlanmasıyla ve kültürel etkileşimlerle dönüşmüş; bu süreçte dinin kutsal meşruiyetine sığınan erkek egemen yorumlar, kadınların sesini bastırmış ve rollerini gölgede bırakmıştır.⁵ Bu yorumlar, dini kökenlere dayanan kadın düşmanlığıyla ilgili tartışmaları açığa çıkarmıştır. Feminist teologlar, dinlerin ilk dönemlerindeki daha kapsayıcı yaklaşımlara dikkat çekerek, tarihsel süreçte kadın aleyhine gelişen dönüşümleri gözler önüne sermiştir.⁶

⁴ Musa Kaval, “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 55 (01 Eylül 2016), 307.

⁵ Özellikle 1Ko.11:3-12. üzerine yapılan yorumlar bu görüşleri desteklemektedir.

⁶ Bekir Zakir Çoban, “Kadın Konusuna Dinler Tarihi Açısından Bakmak”, *Dinler Tarihinde Kadın*, ed. Bekir Zakir Çoban (İstanbul: Selenge Yayınları, 2023), 17.

Kadın karşıtı dini söylemin kökeninde çoğu zaman doğrudan dinin değil, kültürel geleneklerin din adı altında kutsanması ve yanlış yorumların yer aldığı ileri sürülür. Bu konuda dini hüküm ile geleneksel yorum arasındaki farkın göz ardı edildiği görülmüştür. Din ve toplumsal değişim arasındaki ilişki ve etkileşimde dinin, zaman zaman sosyal değişimin bir itici gücü olarak hareket ettiği, diğer zamanlarda ise değişimi engelleyen bir unsur olabildiği belirtilmiştir.⁷ Kadının dini yaşam içindeki konumunu anlamak için sadece teolojik değil, aynı zamanda sosyolojik ve tarihsel bağlamların da analiz edilmesi gerektiği ortadadır. Din-kadın ilişkisindeki olumsuz söylemin arkasında, dini bilgi eksikliği ve yanlış anlamaların belirgin rol oynadığını ileri sürenler de vardır. Özellikle, kültürel ve tarihsel olarak kadın karşıtı söylemin din ile kutsanması, genellikle dini cehaletle bağlantılı bulunmuştur. Zira din karşıtı söylemin asıl kaynağının ve devam ettiricisinin dinler değil, kültür ve geleneklerin yorumları olduğu fark edilmektedir. Din, kaynağı ne olursa olsun, insan yorumlarıyla hayat bulan ve varlığını sürdüren bir fenomendir. Ancak günlük hayatta karşımıza çıkan, doğrudan dinin kendisi değil, insanların bu dinleri yorumlama biçimleridir ve bu yorumlar kendi aralarında farklılık göstermektedir.⁸ Dinin mutlak hükümleri ile geleneksel yorumlar arasında kalınması, din-kadın ilişkisinin yüzeysel ve yetersiz anlaşılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla din veya kadın düşmanlığının kökenlerini anlamamızı engelleyen ve bu unsurları körükleyen çatışmaların çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Kadınların dinlerdeki konumu geniş bir yelpazede değişiklik göstermektedir. Bazı yorumcular, erkek egemen anlayışların kadınlara yönelik olumsuz bakış açıları geliştirdiğini ve onları zaman zaman günah keçisi haline getirdiğini

⁷ Coşkun, *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, 29-30.

⁸ Bekir Zakir Çoban, "Dinlerin Kadınlara İmtihani: Kadın Karşıtı Söylem Üzerine Dinler Tarihi Açısından Bir Değerlendirme" (Uluslararası 2. Kadın Kongresi, İzmir, 2018), 167.

değerlendirmektedir.⁹ Buna rağmen kadınlar, tarih boyunca sadece pasif figürler olarak kalmamış; mistik, öğretici, misyoner ya da mabetlerin işleyişini yürüten aktif roller de üstlenmişlerdir. Nitekim Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi dinlerin; ayrıca Protestanlık ve Anglikanlık gibi grupların şekillenmesinde kadınların inkâr edilemez izler bırakmış olması, onların dini tarih boyunca önemli bir etkiye sahip olduğunu da gözler önüne sermiştir.¹⁰

Semitik dinlerde kadınlara dair tartışmalar, genellikle yaratılış mitlerinden başlayarak kadının ikincil ve günahkâr bir varlık olarak konumlandırılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Adem ile Havva anlatısı gibi örneklerde kadın, erkeği günaha sürükleyen baştan çıkarıcı figür olarak resmedilmiş ve bu anlatılar zamanla kültürel yapılarla birleşerek kadına yönelik olumsuz bakış açısını pekiştirmiştir. Kadının biyolojik özellikleri ve doğurganlık süreçleri çoğu din tarafından kirli görülmesiyle ilişkilendirilmiş, ritüelleri sınırlandırılmış, bu da kadının bedeni üzerinde denetim kurulmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda cinsel ahlakla ilgili kuralların büyük oranda kadınlara odaklanması, ahlakın toplumsal olarak cinsiyetçi bir temelde inşa edilmesine neden olmuştur. Kadınlar, bazı dini geleneklerde manevi yetkinlik ve duyarlılıkla ilişkilendirilerek mistik roller üstlenmiş olsalar da din adamlığı gibi pozisyonlardan dışlanmış ve statü olarak erkeklere göre dezavantajlı konumda bırakılmışlardır. İdeal dindar kadın, fedakâr ve itaatkâr olarak tanımlanmış; sorumlulukları vurgulanmış, ancak kendisine bu sorumluluklara denk bir yetki tanınmamıştır. Bu durum, dini kılıf altında kültürel veya çıkar temelli kadın aleyhine birçok tutumun meşrulaştırıldığı bir zemin oluşmasına fırsat tanımıştır.¹¹

⁹ İhsan Toker, “Dinler Ataerkil Yapılar Mıdır? Bir Çifte İmkânlılık Konusu Olarak Din ve Kadın”, *Eskiyeni* 12 (30 Mart 2009), 18.

¹⁰ Çoban, *Dinler Tarihinde Kadın*, 28.

¹¹ Çoban, *Dinler Tarihinde Kadın*, 21-27.

Bazı dinler tarihçilerine göre, kadınların dini bilimlerde ve metin yorumculuğunda yeterince temsil edilmemesi, tarih yazımındaki toplumsal yapıların ve tarihsel eğilimlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Oysa bir çok kadın figür, kutsal metinlerin yorumlanması, kültürel aktarım süreçleri ve mistik deneyimlerde etkin roller üstlenmiştir. Ancak bu katkılar, mevcut kaynaklarda ya sınırlı biçimde yer bulmuş ya da tarihsel anlatılarda arka planda kalmıştır. Kadınların dini geleneklerdeki tarihsel rollerinin daha sağlıklı anlaşılabilmesi için, mevcut anlatıların çok katmanlı, tarihsel ve kültürel bağlamları da dikkate alan eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir.¹² Günümüzde din ve kadın ilişkisine dair daha bütüncül bir anlayış geliştirebilmek adına, mevcut kaynakların farklı perspektiflerle yeniden gözden geçirilmesi ve kadın deneyimlerinin daha görünür kılınması önem taşımaktadır.

1. Hıristiyan Kaynaklarında Kadın

Bu bölümde, Hıristiyanlıkta kadına yönelik anlayışı doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için, öncelikle Kitab-ı Mukaddes'te kadına atfedilen konumu, İsa'nın kadınlarla ilişkisi ve bunları müteakiben Hıristiyan doktrininin temel taşlarını atan Pavlus'un mektuplarındaki kadın telakkisini ele almak yerinde olacaktır. Yahudi geleneği içerisinde doğan Hıristiyanlık, çeşitli konularda olduğu gibi kadın algısında da Yahudilikten etkilenmiştir. Bu iki dinin mensubu olan kadınlar, tarih boyunca benzer kaderi paylaşmışlardır. Bu nedenle Hıristiyanlıkta kadın algısının kökenlerini kavrayabilmek için öncelikle Yahudilikteki kadın imajının anlaşılması icap etmektedir.

Yahudiliğin kadın algısının altında yatan iki önemli temadan biri, kadının erkekten ve erkek için yaratıldığı hususudur. Yahudi kutsal metinlerine göre Adem'e yardım etmek ve onu yalnızlıktan kurtarmak amacıyla ve Adem'in kaburga kemiğinden kadın

¹² Çoban, *Dinler Tarihinde Kadın*, 28-29.

yaratılmıştır.¹³ Ancak, Yahudilikteki kadın imajının şekillenmesinde daha da belirleyici olan unsur, Havva'nın Adem'i baştan çıkararak yasak meyveyi yemesine neden olması ve böylece Aden Bahçesi'nden kovulmalarına yol açmasıdır. Adem'in ve dolayısıyla insanlığın cennetten kovulmasına neden olan Havva figürünün bu eylemi, kadının günaha sevk edici bir varlık olduğu kanaatini güçlendirmiş, bu da kadına karşı olumsuz bir tutum izlenerek ötekileştirilmesine yol açmıştır.¹⁴ Bu olay, Hıristiyan geleneğinde "Asli Günah" doktrininin temelini oluşturmuştur. Kitab-ı Mukaddes'te geçen ifadeler genellikle kadının tarih boyunca erkeklere göre ikincil konumda tutulduğu, şer kaynağı gibi görüldüğü ve hatta asli günahın tek müsebbibi olduğuna dair bir imaj yaratmıştır.¹⁵

1.1. İsa'nın Kadınlara Yaklaşımı

İlbey Dölek'e göre Kilisenin tarih boyunca sergilediği kadınlar aleyhindeki dışlayıcı tavır, İsa'nın Kitab-ı Mukaddes'teki olumlu yaklaşımıyla çelişmektedir.¹⁶ İsa'nın doktrini kadınlara da hitap etmiş ve inançlarıyla tanınan kadın şakirtler tebliğ sürecinde aktif rol üstlenerek büyük etkilerde bulunmuşlardır. Dindarlıkları ve takvalarıyla öne çıkan bu kadınlar, İsa'ya sadakatle bağlı kalmışlardır. İsa, tebliğinde cinsiyet ayrımı yapmamış; aksine, kadınlara hürmetle yaklaşmış ve onları dini rollere teşvik etmiştir. Günahkâr ya da hasta olan kadınlara ayrımcılık yapmaksızın, tebliğini onlara da ulaştırmıştır.¹⁷ Kadınlar da İsa'ya derin bağlılık göstermiş ve onun ölümünden sonra bile sadakatlerini sürdürmüşlerdir.¹⁸

Kanonik İncillerde, İsa'nın kadınlarla olan etkileşimlerine ve onlarla gerçekleştirdiği görüşmelere dair çeşitli anlatılar sunulmaktadır. Söz konusu

¹³ Yar.2:18-23.

¹⁴ Ömer Faruk Harman, "Hıristiyanlık'ta Kadın Algısı", *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, (2013), 1.

¹⁵ Pari Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü (Yahudilik-Hıristiyanlık-İslamiyet)* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)).

¹⁶ İlbey Dölek, "Tek Tanrılı Dinlerin Kutsal Metinlerinde Kadın İmajı ve Geleneğe Tezahürü", ed. Yüksel Demirel - Yasemin Ağaoğlu (1st. International World Women Conference, Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2020), 384-385.

¹⁷ Konuya ilişkin örnekler için bkz. Yu.4:7-26; Yu.8:1-11; Mar.5:25-34; Mat.27:55-56; Luk.24:1-10.

¹⁸ Harman, "Hıristiyanlık'ta Kadın Algısı", 57-58.

metinlerdeki anlatılar, İsa'nın öğretileri ve etkileşimleri çerçevesinde kadınlara da önemli bir yer verdiğini yansıtmaktadır. İsa'nın evlendiği konusunda tarihsel olarak kesin bir kanıt bulunmamakla birlikte, Kanonik İncillerde İsa'nın yakın çevresinde annesi Meryem'in yanı sıra dirilişine şahit olan Mecdelli Meryem ve ismi zikredilmeyen diğer kadınlarla olan etkileşimlerine dair bazı örnekler yer almaktadır.¹⁹

Bu görüşmelere ilk olarak Luka İncilinde değinilmiştir. Luka İncilinde, İsa'nın Mecdelli Meryem, Marta ve günahkâr bir kadınla karşılaştığına dair anlatılar bulunmaktadır. Yuhanna İncilinde ise Mecdelli Meryem ve Samiriyeli kadınla görüşmeleri aktarılmaktadır. Markos, Luka ve Yuhanna İncillerinde, özellikle de Luka ve Yuhanna'da Meryem'e dair ayrıntılar göze çarpmaktadır.²⁰

Ancak, zamanla Kilise yapısı içinde, İsa'nın kadınlara gösterdiği bu önemi ve değeri koruma konusunda ihmalkarlıklar ortaya çıkmıştır. Bazı durumlarda Kilise, kadınlara gereken önemi vermemiş ve onların liderlik rollerinde, öğretimde veya diğer alanlarda etkin bir şekilde yer almalarına izin vermekte zorluklar yaşamıştır.²¹ Bu durum, İsa'nın öğretilerinden sapıldığını göstermekte ve Kilise geleneğinde kadınlara karşı bazı kısıtlamaların ve ayrımcılığın varlığına işaret etmektedir.

Bu çerçevede İsa'nın kadınlarla olan etkileşimleri üzerinden, onun öğretilerinde ve yaşamında kadınlara nasıl bir yer verdiğini irdelemek gerekmektedir. İsa'nın şefkati, merhameti ve mucizeleri, Hıristiyan öğretilerinin temellerini oluştururken; özellikle kadınlara yönelik olumlu tutumu ve onlara atfettiği değer, tarihsel ve kültürel bağlamda kutsal metinlere yansımaları incelenmiştir. İsa'nın yaşamında ve öğretilerinde kadınlar hem ölümüne hem de dirilişine tanıklık eden kritik şahıslar olarak öne çıkmakta, bu bağlamda Hıristiyan topluluklarında cinsiyet rolleri ve toplumsal normlar

¹⁹ İlerleyen sayfalarda bu örnekler zikredilecektir. Dölek, "Tek Tanrılı Dinlerin Kutsal Metinlerinde Kadın İmajı ve Geleneğe Tezahürü", 387.

²⁰ Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 33.

²¹ Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 33-34.

üzerine değerli ipuçları sunmaktadır. İsa'nın eşitlikçi yaklaşımı, kilisenin tarihsel yaklaşımıyla karşılaştırılarak Hıristiyanlıkta cinsiyet rolleri üzerine bir analiz yapılacaktır.

Matta İncilinde yer alan bazı pasajlar, İsa'nın kadınlarla olan etkileşimlerine dair çarpıcı örnekler sunmaktadır. Matta İncilinde, İsa'nın yaşadığı bir dizi olay anlatılmaktadır. Bu olaylar arasında bir havra yöneticisinin, kızının ölümünü bildirerek İsa'dan onu diriltmesini talep etmesi önemli bir yer tutar. İsa, bu talebi kabul eder ve adamla birlikte yola çıkar. Yolda, kanaması yıllardır süren bir kadın İsa'nın arkasından gelerek giysisinin eteğine dokunur, çünkü bu dokunuşun kendisini iyileştireceğine inanmaktadır. İsa, kadının cesaretini ve imanını fark eder ve kadının iyileşmesini sağlar. İsa ve beraberindekiler yöneticinin evine vardıklarında kalabalığa karşılaşırlar. İsa, kalabalığa kızın aslında ölmediğini, sadece uyuduğunu söylese de kalabalık onunla alay eder. İsa, kalabalığı dışarı çıkarır ve kızın yanına giderek onun elinden tutar, kız aniden ayağa kalkar ve İsa'nın iyileştirici gücü bir kez daha görünür hale gelir. Bu mucizevi olay hızla bölgeye yayılır ve İsa'nın mucizeleri, insanlar arasında yaygın şekilde biliniyor hale gelir.²²

Matta İncilinde yer alan bir pasajda, Kenanlı bir kadının, İsa'ya gelerek kızının ciddi bir hastalığa yakalandığını söylemesi ve yardım istemesi anlatılmaktadır. İsa'nın öğrencileri kadını uzaklaştırmak isterler, İsa da yalnızca İsrail halkına hizmet etmek üzere gönderildiğini ifade ederek kadının isteğini reddeder. Ancak kadın, bu yanıtı rağmen ısrarla yardım talebinde bulunur ve onun önünde yere kapanır. İsa, "Çocukların ekmeğini alıp köpeklere atmak doğru değildir" şeklinde bir metafor kullanarak sadece İsrail halkına hizmet etmek üzere geldiğini ima eder. Kadının, "Ama köpekler de efendilerinin sofrasından düşen kırıntıları yer" demesi üzerine İsa, onun inancını takdir eder ve kadının kızını iyileştirir. Bu pasaj, İsa'nın başlangıçta sadece İsrail halkına

²² Mat.9:18-26.

hizmet etmek amacıyla geldiğini, ancak inancı takdir ettiği herkese şifa verdiği örnek bir olayı anlatmaktadır.²³

Matta İncilinde yer alan başka bir pasajda, İsa'nın çarınha gerildiği sırada uzaktan olup bitenleri izleyen çok sayıda kadından bahsedilmektedir. Bu kadınlar, Celile bölgesinden İsa'nın ardından gelmiş ve ona hizmet etmişlerdir. Bu isimler arasında Mecdelli Meryem, Yakup ile Yusuf'un annesi Meryem ile Zebedi oğullarının annesi de bulunmaktadır.²⁴

İsa'nın Beytanya'da cüzzamlı Simun Petrus'un evinde misafir olduğu sırada gerçekleşen bir olayda, bir kadın kaymaktaşından getirdiği çok değerli ve güzel kokulu bir yağ İsa'nın başına döker. Öğrenciler bu davranışı eleştirir ve yağın satılarak elde edilecek gelirin yoksullara verilebileceğini söylerler. Ancak İsa, kadının yaptığı bu eylemin aslında güzel bir hazırlık olduğunu belirtir ve yoksulların her zaman bulunabileceğini, ancak kendisinin her zaman aralarında olmayacağını vurgular. Kadının bu hareketi, İsa'nın ölümüne hazırlık olarak kabul edilir ve onun kutsal bedenini gömmek için yapılmış bir hazırlık olarak yorumlanır. İsa, kadının sadakatini ve sevgisini takdir eder ve bu eylemin gelecekte Müjde'nin duyurulduğu her yerde anılacağını ifade eder.²⁵

İsa'nın mucizevi şifa temalarını ele alan birtakım başka olaylar da O'nun kadınlara yaklaşımını ortaya koymaktadır. İsa, Simun Petrus'un evine geldiğinde, Petrus'un kaynanasının yüksek ateşle yatakta hasta olduğunu görür. İsa kadının elini tutar ve ateşi hemen düşer; kadın ayağa kalkarak hizmet etmeye başlar. İsa'nın bu mucizevi dokunuşuyla kadın iyileşir ve sağlığına kavuşur. Bu olay, İsa'nın bir hasta üzerindeki dokunuşu, o kişinin anında iyileşmesine ve normal günlük faaliyetlerine geri dönmesine

²³ Mat.15:21-28; Ekrem Sarıncıoğlu (ed.), *Diğer İnciller / Apokrif İnciller* (Fakülte Kitabevi, 2016), Yahuda İncili, 12:12-14.

²⁴ Mat.27:55-56.

²⁵ Mat.26:6-13.

yol açar.²⁶ Bu pasaj, İsa'nın şifacı gücünü ve onun insanların hem bedensel hem de manevi ihtiyaçlarına yanıt verme yeteneğini vurgulamaktadır.

Matta İncilinde İsa'nın boşanma konusundaki görüşlerine dair anlatılar da bulunmaktadır. Ferisiler, İsa'yı sınamak amacıyla, bir adamın karısını herhangi bir nedenle boşamasının Tanrı'nın Yasası'na uygun olup olmadığını sormuşlardır. İsa, bu soruya "Yaradan başlangıçta, insanları erkek ve dişi olarak yarattı; bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Bu yüzden Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın"²⁷ şeklinde cevap vermiştir.²⁸ İsa'nın bu sözleri, evlilik birliğinin kutsallığına vurgu yapmakta ve Tanrı'nın insanları evlilikte birleşmeye çağırdığını belirtmektedir. Bu birleşmenin tek beden olarak gerçekleşmesi gerektiğini ifade eden İsa, Tanrı'nın birleştirdiği bu ilişkiyi insanların ayırma yetkisinin olmadığını savunmaktadır.

Markos İncilinde²⁹ ve Luka İncilinde³⁰ geçen bazı pasajlarda, İsa'nın dirilişiyle ilgili detaylar yer almaktadır. İsa'nın çarmıha gerilmesinin ardından O'nun ölümüne ve gömülmesine şahitlik etmişlerdir. Sonrasında İsa'nın diriliş haberi geldiğinde, mezarın boş olduğunu ve meleklerin İsa'nın dirildiğini bildirdiğini görmüşlerdir. Bu kadınlar, dirilişin ilk tanıkları olmuşlardır. İsa'nın ölümden dirilmesi, onların İsa'nın öğretilerini ve vaatlerini hatırlamalarına ve inanmalarına vesile olmuştur. Bu kadınlar, İsa'nın dirilişinin gerçekleştiğini ilk kez duyuranlar arasında yer almışlar ve bu önemli olayın tanıkları olarak İsa'nın öğretilerini ve gerçekliğini yaymışlardır. İsa'nın dirilişi, Hıristiyan inancının temel taşlarından biridir ve bu kadınlar bu önemli olayın ilk

²⁶ Mat.8:14-15; Mar.1:30-31.

²⁷ Mat.19:4-6.

²⁸ Dölek, "Tek Tanrılı Dinlerin Kutsal Metinlerinde Kadın İmajı ve Geleneğe Tezahürü", 389.

²⁹ Mar.16:1-11.

³⁰ Luk.24:1-11.

şahitleri olarak İsa'nın hayatındaki ve öğretilerindeki kilit bir noktayı oluşturmaktadırlar.³¹

İsa'nın çarmıha gerilmesi ve ölümü sırasında ona hizmet eden kadınların ve İsa'nın tanıdıklarının durumundan bahsedilen Luka İncilinde, İsa'nın çarmıha gerilmesi esnasında Celile'den İsa'yı takip eden kadınların ve tanıdıklarının uzakta durarak olanları izlediği anlatılmaktadır.³² Bu kadınlar arasında Mecdelli Meryem, Salome ve Yakup ile Yose'nin annesi Meryem gibi isimler yer alır. İsa'nın ölümünü ve gömülmesini izlerken,³³ daha önce İsa'nın Celile'den Yeruslaim'e kadar olan seyahatlerinde ona hizmet etmiş olan birçok başka kadından da bahsedilmektedir.³⁴

Bu pasajlar, İsa'nın çarmıha gerilmesi ve ölümü sırasında yakınında bulunanların ve ona hizmet edenlerin çoğunlukla kadınlar olduğunu belirtmektedir. Bu kadınlar, İsa'nın öğretilerini ve misyonunu takip etmiş, O'na hizmet etmiş ve onun etrafında yer almışlardır. İsa'nın ölümü ve defni sürecinde, bu kadınlar olan biteni uzaktan izlemiş ve bu kritik anlara şahitlik etmişlerdir. Bu durum, İsa'nın yaşamı boyunca kadınların da önemli bir rol üstlendiğini ve ona derin bir bağlılıkla eşlik ettiklerini gösteren çarpıcı örnekler olarak karşımıza çıkar.

Luka İncilinde, Meryem'in İsa'nın annesi olarak merkezi bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Metinlerde, Meryem'in kutsandığı, bir melek tarafından selamlandığı³⁵ ve İsa'nın öğretilerinde belirleyici bir konuma sahip olduğu ifade edilmektedir. Hıristiyan teologlar, Meryem'in, Havva'nın işlediği günahın telafisinde kritik bir rol üstlendiğini ileri sürmektedir. Bu durum, ilk günahı işleyen figürün Havva olduğu göz önüne alındığında, bu günahın arındırılmasında yine bir kadının etkili

³¹ Luk.24:1-11; Mar.16:1-11.

³² Luk.23:49.

³³ Luk.23:55.

³⁴ Mar.15:40-41.

³⁵ Luk.1:26-28.

olması gerektiği şeklinde yorumlanmaktadır.³⁶ Bu bağlamda, Bakire Meryem'in Kutsal Ruh'tan gebe kalarak büyük zorluklarla İsa'yı doğurduğu ve bu günahtan kadınları arındırdığı aktarılmaktadır.³⁷

Melek'in Meryem'e kendisine İsa'nın doğacağını müjdelemesi üzerine, mucizevi bir şekilde hamile olan akrabası Elizabet'i ziyaret etmesini anlatan olayda, Elizabet, Meryem'i gördüğünde Kutsal Ruh'un etkisiyle dolup taşar ve Meryem'i "Tanrı'nın annesi" olarak selamlar. Meryem, bu selam üzerine Tanrı'yı yüceltir ve övgülerde bulunur. Bu övgüler, Meryem'in sevinç, minnettarlık ve Tanrı'ya olan inancını ifade eder. Bu ziyaret, İsa'nın ve Yahya'nın anneleri olan Meryem ile Elizabet arasındaki manevi bağın ve sevginin bir ifadesidir. Ayrıca, bu olay, Tanrı'nın planlarının gerçekleşmesinde bu kadınların önemli roller oynadığını gösterir.³⁸ Yine Luka İncilinde anlatıldığı üzere, bazı kadınlar kötü ruhlardan ve hastalıklardan kurtulmuşlar ve İsa'nın misyonuna katkıda bulunmuşlardır. Bu kadınlar arasında Mecdelli Meryem, Suzanna, Hirodes'in kâhyası Kuza'nın karısı Yohanna ve daha birçok kadın bulunmaktadır. Bu kadınlar, İsa'nın etrafında dolaşarak ona ve öğrencilerine kendi imkânları ve kaynaklarıyla destek olmuştur. İsa'nın öğretilerini duyurmak ve misyonunu yerine getirmek amacıyla onunla seyahat eden bu kadınlar, İsa'nın takipçileri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu kadınların bağlılığı, sadakati ve hizmeti, İsa'nın misyonunun başarısında kritik bir rol oynamıştır. Bu pasaj, İsa'nın öğretilerinde kadınların rolünü ve yerini anlamak açısından önemli bir örnektir.³⁹

İsa'nın Marta ve Meryem'in evinde yaşanan öğretici bir olayın anlatıldığı pasajda, İsa ve öğrencileri bir köye uğrar ve Marta isimli bir kadın, İsa'yı evinde misafir eder.

³⁶ Hasan Ali Gökdemir, *Hristiyanlık'ta Kadın* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994), 21-22; Pari Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), 33.

³⁷ Luk.1:35.

³⁸ Luk.1:39-47.

³⁹ Luk.8:2-3.

Marta'nın kız kardeşi Meryem ise İsa'nın ayaklarının dibine oturarak O'nun sözlerini dikkatle dinler. O sırada Marta, işlerin yoğunluğu sebebiyle telaş içerisinde ve İsa'ya, "Kardeşim Meryem'e, bana yardım etmesini söylemez misin?" diye yakını. İsa ise Marta'ya şu şekilde cevap verir: "Marta, sen birçok şey için endişeleniyorsun. Ama gerçekten gereken tek bir şey var. Meryem, iyi olanı seçti ve bu ondan alınmayacak." Marta, hizmet etmekle meşgulken Meryem, İsa'nın öğretilerini dinlemeyi tercih eder.⁴⁰ Bu olay, İsa'nın manevi değeri ve ruhsal öğretilere olan önemini vurgulayarak, doğru olanın sadece fiziksel hizmet değil, ruhsal beslenme ve öğrenme olduğunu ifade eder.

Yuhanna İncilinin 4. bölümünde yer alan olay, İsa ile Samiriyeli Kadın arasındaki etkileyici diyalogu anlatır. İsa ve öğrencileri Samiriye'ye ulaştığında, İsa bir kuyunun kenarında dinlenirken bir Samiriyeli kadın su almaya gelir. İsa, kadına "Bana su ver" der. Kadın, İsa'nın bir Yahudi olmasına şaşırır ve aralarındaki farklılıklardan bahseder. İsa ise, vereceği suyun insanın sonsuz susuzluğunu giderecek özel bir su olduğunu ifade eder. Diyalog ilerledikçe, İsa kadının beş eşinden bahseder ve kadın da İsa'nın bir peygamber olduğunu anlar. Kadın, İsa'nın peygamber olduğunu köyüne söyler ve insanlar İsa'yı dinlemek için gelirler.⁴¹

1.2. İncillerde Kadın

Hıristiyan kutsal metinleri ve özellikle ekseninde kadın imgesinin nasıl tasvir edildiği ve söz konusu tasvirlerin toplumsal rollere nasıl yansıdığı konumuz açısından önemlidir. Eski Ahit'teki kadın karşıtı anlayış, Yeni Ahit'te de sürdürülmektedir. Havva'nın ilk günahın kaynağı olarak gösterilmesi, tüm kadınlara yüklenen bir suçluluk duygusuna dönüşmüş; bu durum da kadınların öğretme, kilisede konuşma ya da erkek üzerinde söz sahibi olmasını engelleyen yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Bu tür

⁴⁰ Luk.10:38-42.

⁴¹ Yu.4:7-42.

sınırlamalar özellikle Pavlus'un metinlerinde belirgin şekilde yer almakta, kutsal metinlerde kadına yönelik dışlayıcı tutumlar kendini göstermektedir.⁴²

Örneğin I. Timoteus kısmında geçen bir pasaj, Havva'nın yaratılış hikayesine atıfta bulunarak kadın ve erkeğin rollerini ele alır; Havva'nın Adem'den sonra yaratıldığı ve aldatılarak günah işlediği, ancak doğum yaparak kurtuluşa ulaşacağı belirtilir. Bu pasaj, cinsiyet rolleri, Tanrı'ya bağlılık, inanç, kurtuluş ve kadınların rolü gibi konulardan bahseder. Kadınların doğruluk, iman ve kutsallıkla yaşamasının önemine değinir. İbadet biçimleri, inanç pratikleri ve cinsiyet rolleriyle ilgili bir bakış açısını içerir.⁴³

Kadınların giyim, davranış, eğitim, edep, ölçülü tutum gibi davranışlarda teşvik edildiği ifadeler dönemin cinsiyet rollerini ve toplumsal beklentileri yansıtmaktadır ve Hıristiyan topluluklarının inanç, ibadet ve toplumsal normlarını belirlemek amacıyla yazılmıştır.⁴⁴ Günümüzde bu tür ifadeler farklı yorumlara kapı aralamış ve kadınların başlarını örtme konusunda çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bazı dini topluluklar, bu öneriyi günümüzde de uygulamayı sürdürürken, diğerleri bu tür metinlerin tarihsel ve kültürel bir bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer. Bu ifadeler, cinsiyet rolleri, toplumsal normlar ve dini uygulamalar üzerine farklı yorumları ve tartışmaları beraberinde getirmektedir.⁴⁵

Yeni Ahit'in I. Korintliler mektubunun 14. bölümündeki pasajlar, kadınların toplumsal ve dini toplantılardaki rollerine dair önemli değerlendirmeler sunmaktadır. Metinde kadınların toplu ibadetlerde ve dini toplantılarda sessiz kalmaları gerektiği

⁴² Asife Ünal, *Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da Evlilik* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1998), 104-105; Aysel Okudan, *Batı Hıristiyanlığında Feminist Teoloji Çalışmaları ve Kilisenin Yaklaşımları* (Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2023), 59.

⁴³ 1Ti.2:8-15.

⁴⁴ 1Ti.2:9-11.

⁴⁵ İlbey Dölek, "Tek Tanrılı Dinlerin Kutsal Metinlerinde Kadın İmajı ve Geleneğe Tezahürü", ed. Yüksel Demirel - Yasemin Ağaoglu (1st. International World Women Conference, Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2020), 388; 1Ko.11:3-7.

belirtilir.⁴⁶ Ancak, modern çağda bu tür ifadeler, cinsiyet eşitliği ve kadınların dini topluluklarda aktif rol oynaması konusundaki tartışmaları tetiklemektedir. Günümüzde birçok dini topluluk, cinsiyet eşitliği ilkesine dayanarak kadınların liderlik ve öğretmenlik rollerini desteklemekte ve toplu ibadetlere aktif katılımlarını teşvik etmektedir. Bu metin, modern yorumlarla birlikte ele alındığında, cinsiyet eşitliği ve dini topluluklarda kadınların rolü hakkında önemli tartışmalara zemin hazırlamaktadır.

Yeni Ahit'in Efeslilere mektup 5. bölümünden alınan metinler, evlilik ilişkisini, eşler arasındaki sevgi ve saygı gibi konuları ele almaktadır. Bir metinde, her eşin diğerini kendisi gibi sevmesi ve kadının kocasına saygı göstermesi gerektiği belirtilmektedir. Bu durum, eşler arasındaki sevgi ve saygının ilişkide önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Aynı zamanda, Hıristiyan inancında evlilik ilişkisinin Mesih ile kilise arasındaki bağa benzetildiği bir metafor kullanılarak, bu bağın kutsallığına dikkat çekilmektedir.⁴⁷ Başka bir metinde ise, kadınların eşlerine olan bağlılığı, eşler arasındaki ilişki dinamikleri ve Hıristiyan inancındaki evlilik kavramı ele alınmaktadır. Bu metinler, Hıristiyan topluluklarında evlilikteki roller, bağlılık ve saygı gibi konularda tartışmaları da beraberinde getirmektedir.⁴⁸

1.3. Pavlus'un Kadına Bakışı

Hıristiyanlık tarihinde İsa'dan sonra en etkili figürlerden biri olan Pavlus hem teolojik öğretileri hem de misyonerlik faaliyetleriyle inanç sisteminin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.⁴⁹ Lütuf, kurtuluş ve İsa'nın tanrısallığı gibi temel konularda ortaya koyduğu görüşler, Hıristiyan teolojisinin yapı taşlarını oluşturmuş; Yahudi olmayan topluluklar arasında Hıristiyanlığın yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Pavlus tarafından ele alınan mektuplar, Yeni Ahit'in önemli bir kısmını

⁴⁶ 1Ko.14:34-35.

⁴⁷ Ef.5:31-33.

⁴⁸ Ef.5:22-25; Dölek, "Tek Tanrılı Dinlerin Kutsal Metinlerinde Kadın İmajı ve Geleneğe Tezahürü", 388.

⁴⁹ Hakkı Şah Yasdımın, "Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus'un Kadınların Örtünmesiyle İlgili Sözleri Üzerine Bir Değerlendirme", (01 Ocak 2002), 7.

oluşturmakta olup Hıristiyan kutsal metinleri arasında temel referanslar olarak kabul edilir. Bu bağlamda, Hıristiyanlıkta kadın imajı incelenirken İsa'nın kadınlara yönelik yaklaşımıyla birlikte Pavlus'un mektuplarındaki ifadelerin de dikkate alınması konunun bütüncül bir anlayışla kavranması açısından önem arz etmektedir.⁵⁰ Pavlus'un, İsa'nın ölümüyle şeriatın sona erdiğini savunarak dini kavramları yeniden tanımlaması, Hıristiyanlığın daha esnek ve evrensel bir yapıya evrilmesine yol açmıştır.⁵¹

Hıristiyanlık ve cinsiyet eşitliği bağlamında, Pavlus genellikle eleştirilerin odağında yer almakta ve tutarsızlıklarına sıkça dikkat çekilmektedir.⁵² Pavlus'un kadınlarla ilgili ifadeleri tarih boyunca farklı şekillerde yorumlanmış; kimileri onun cinsiyet eşitliğini savunduğunu öne sürerken, kimileri ise kadınları erkeklerden daha aşağıda konumlandığını iddia etmektedir.⁵³ Bu tartışmalar, Pavlus'un mektuplarındaki kadının erkeğe kıyasla ikincil bir pozisyonda olduğunu ima eden ifadeler üzerine yoğunlaşmış ve geleneksel Hıristiyan çevreler tarafından desteklenen bir figür olarak algılanmasına neden olmuştur.⁵⁴ Nitekim, cinsiyet rolleri konusundaki tartışmaların merkezinde Pavlus'un yer alması, onun teolojik ve toplumsal etkisinin günümüzde bile devam ettiğini göstermektedir.⁵⁵

İsa'nın kadınlara yönelik olumlu yaklaşımı, Hıristiyanlık öğretisinin erken dönemlerinde öne çıkan bir unsur olmuştur. Pavlus da yazılarında Meryem'i Havva'nın günahına kefaret sunan yüce bir figür olarak tanımlamış ve İsa'nın kadınlara yönelik

⁵⁰ Sena Nur Küçükler, *Hıristiyanlık ve İslam'a Göre Evlilikte Kadın Erkek Rollerini* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 11; Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı* (Milelnihal, 2021).

⁵¹ Ekrem Sarıkçıoğlu - Azize Uygun, "Hıristiyanlıkta Çıplak Dindarlık Sorunu", *Milel ve Nihal* 20/1 (30 Haziran 2023), 4-7-10-19.

⁵² William Klassen, "Musonius Rufus, İsa ve Pavlus: İlk Asrın Üç Feministi", çev. Bayramali Nazıroğlu, *Pavlus'u Düşünmek*, ed. Cengiz Batuk (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 423.

⁵³ Pamela Eisenbaum, "Kadın Düşmanlığının ve Yahudi Aleyhtarlığının Babası Pavlus Mudur?", çev. Süleyman Turan, *Pavlus'u Düşünmek*, ed. Cengiz Batuk (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 383.

⁵⁴ Eisenbaum, "Kadın Düşmanlığının ve Yahudi Aleyhtarlığının Babası Pavlus Mudur?", 379.

⁵⁵ Pavlus'un hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı* (Milelnihal, 2021).

tavrını desteklemiştir.⁵⁶ Ancak Pavlus'un mektuplarında Meryem figürüne sınırlı yer vermesi⁵⁷ ve tüm insanlığın doğuştan suçlu olduğu⁵⁸ fikrine karşı çıkararak bireyin sorumluluğunu vurgulaması kadının konumu açısından belirleyici olmuştur.⁵⁹ Bununla birlikte, Pavlus sonrası metinlerde kadınlara yönelik olumsuz yaklaşımlar belirginleşmiş, kilise öğretilerinde kolektif suçluluk düşüncesi güç kazanarak kadınların ikincil konumda algılanmasına zemin hazırlamıştır.⁶⁰

Pavlus'un yazıları, Hıristiyanlıkta kadının konumuna dair tarihsel tartışmaların önemli bir dayanağını oluşturur. Bazı metinlerde yer alan kadının erkeğe tabi olduğu yönündeki ifadeler⁶¹ dair yorumlar tutarlı değildir ve zaman zaman çelişkiler barındırmaktadır. Pavlus'un bazı metinlerinde kadınların erkek egemen bir düzenin gölgesinde kaldığı ve bunun toplumsal bir gerçeklik olarak kabul edilmesi gerektiği mesajının çıktığı vurgulanırken,⁶² diğerlerinde kadınların erken dönem kilise topluluklarında aktif roller üstlenmesinin teşvik edildiği yorumu yapılmıştır. Pavlus'un yazılarının, İsa'nın öğretilerine dayanan bir eşitlik anlayışını içermekle birlikte, tarihsel bağlamda kadının toplumsal konumuna yönelik farklı yorumlara açık olduğunu düşünenler bulunmaktadır.⁶³

Pavlus'un bazı yazılarında, kadınların ve erkeklerin misyonerlik görevlerinde eşit bir şekilde yer aldıkları açıkça belirtilmiştir.⁶⁴ Bu metinler, kadınların erkeklerle aynı

⁵⁶ Rom.16:6; Flp.4:2-3.

⁵⁷ Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 49.

⁵⁸ Yu.1:29; Rom.1:9, 23-26.

⁵⁹ Mustafa Erdem, *Hz. Âdem (İlk İnsan)* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 88-89; Pari Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 49.

⁶⁰ Kaval, "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi", 309-310.

⁶¹ Ef.5:22-24.

⁶² Nazan Alija, *Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti* (Bursa: Uludağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 51.

⁶³ Özlem Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)* (Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 56.

⁶⁴ Rom.16:6; Flp.4:2-3.

dini görevleri üstlendiklerini ve hizmette eşit bir sorumluluk taşıdıklarını ortaya koyar.⁶⁵ Yazılarında bahsedilen 14 kadın ve yaklaşık 40 erkek iş arkadaşı, Antik Çağ'daki diğer öğretmen ve düşünce okullarıyla karşılaştırıldığında oldukça dikkat çekici bir oran sunmaktadır.⁶⁶ Pavlus'un yazılarında kadınlardan özel bir ahlaki davranış veya giyim talep etmemesi, onun İsa'nın öğretilerine bağlı kaldığını ve kadın-erkek eşitliğine dayalı bir yaklaşımı benimsediğini kanıtlar niteliktedir.⁶⁷ Bununla birlikte kadının, annelik görevlerini yerine getirerek,⁶⁸ çocuklarını iman doğrultusunda yetiştirerek,⁶⁹ ve kendini iyi işlere adanmak⁷⁰ suretiyle kurtuluşa ulaşabileceği ifade edilmektedir.

Pavlus'un tesettürle ilgili görüşlerinin, Yahudi geleneği, Eski Ahit ve Talmud'dan etkilendiği, ancak seyahat ettiği yerlerdeki etkileşimi ve Roma ve Korint gibi farklı kültürlerin adetlerini de yansıttığı görülmektedir. M.S. 55 yılında kaleme aldığı I. Korintliler⁷¹ mektubunda başörtüsü, kadının dini ve toplumsal statüsünün bir göstergesi olarak sunulmuş, kadının erkeğe muhtaç ve ondan ikincil olduğu yönündeki teolojik gerekçelerle desteklenmiştir.⁷² Bu yaklaşım, Hıristiyanlık tarihinde başörtüsüne dair hem gerekliliği savunan hem de reddeden farklı yorumlara temel oluşturmuştur.⁷³ Pavlus'un başörtüsü ve kadınların giyim tercihleri konusundaki öğretileri, dönemin toplumsal ve kültürel değerleriyle paralel bir anlayış sunar.⁷⁴ O, kadınların başlarını

⁶⁵ Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*, 51.

⁶⁶ G. B. Caird, *The Apostolic Age* (London: Gerald Duckworth, 1955), 117-119; William Klassen, "Musionius Rufus, İsa ve Pavlus: İlk Asrın Üç Feministi", 426-427.

⁶⁷ Marshall Frayd, *Billy Graham, A Parable of American Righteousness* (Boston: Little, Brown, 1979); Klassen, "Musionius Rufus, İsa ve Pavlus: İlk Asrın Üç Feministi", 427.

⁶⁸ 1Ti.2:15, 5:14.

⁶⁹ Tit.2:4-5.

⁷⁰ 1Ti.2:10.

⁷¹ 1Ko.11:3-16.

⁷² Mehmet Görmez, "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü", *İslâmiyât* IV/2 [Örtünme özel sayısı] (2001), 25; Pari Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 46.

⁷³ Bu konuda örnek olmak üzere St. Tertullian, St. Augustine ve St. Thomas Aquinas'n kadınlar hakkında söylediklerini görmek için bkz. Karen Armstrong, *The Gospel According to Woman: Christianity's Creation of the Sex War in the West* (London: Elm Tree Books, 1986), 52-62.

⁷⁴ Bu konuda bkz. Nolan B. Harmon, *The Interpreter's Bible* (New York: Abingdon-Cokesbursy Press, 1953), 10/125-128; Hakkı Şah Yasdıman, "Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus'un Kadınların Örtünmesiyle İlgili Sözleri Üzerine Bir Değerlendirme", 12-16.

örtmemelerini hem toplumsal düzeni⁷⁵ hem de Tanrı'nın yarattığı düzenin ihlalini yansıtan bir davranış olarak değerlendirmiştir.⁷⁶ Pavlus, insanların meleklerin denetimi altında olduğuna inandığı için, kadınların melekler önünde dikkatli olmaları gerektiğini vurgulamış ve bunu başörtüsü ile simgelemeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁷ Kadınların başlarını örtmemeleri durumunda, meleklerin gözetiminde dini açıdan uygun olmayan bir davranış sergilemelerine ve kurtuluşlarını tehlikeye atabilme ihtimalinden söz etmiştir.⁷⁸ Kadınların saçlarını kesmesi ya da başlarını açması utanç verici görülmüş, başörtüsü ise bu ayıbı önleyici bir unsur olarak konumlandırılmıştır. Ayrıca Pavlus, kadınlara dış görünümünde süslenmeden kaçınarak alçakgönüllülük ve içsel erdemlere odaklanmalarını öğütlemiş, kadın-erkek biyolojik ve toplumsal farklılıklarını Tanrı'nın yaratılış düzeninin bir parçası olarak görmüş ve bu düzenin ihlalini günah saymıştır.⁷⁹ Tüm bu yaklaşımlar, onun kadınlara dair geleneksel rolleri koruma ve Yahudi inançlarını Hıristiyan pratiğine adapte etme çabasının bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Hıristiyanlık, Yahudiliğin bir devamı olarak ortaya çıkmasına rağmen, evlilik kurumuna bakış açısından önemli farklılıklar sergiler. Yahudilik erken evliliği dini bir görev olarak görürken, Hıristiyanlık bekârlığı ideal yaşam biçimi olarak yüceltir.⁸⁰ Özellikle Pavlus'un yazıları, evliliği dini bir yükümlülükten ziyade, cinsel arzuları kontrol altına almak ve zinadan korunma⁸¹ gibi ahlaki sorunları önlemek adına bir

⁷⁵ Yasdıman, "Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus'un Kadınların Örtünmesiyle İlgili Sözleri Üzerine Bir Değerlendirme", 17.

⁷⁶ Eisenbaum, "Kadın Düşmanlığının ve Yahudi Aleyhtarlığının Babası Pavlus Mudur?", 393.

⁷⁷ Yasdıman, "Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus'un Kadınların Örtünmesiyle İlgili Sözleri Üzerine Bir Değerlendirme", 13-15.

⁷⁸ Yasdıman, "Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus'un Kadınların Örtünmesiyle İlgili Sözleri Üzerine Bir Değerlendirme", 16-17.

⁷⁹ Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 47.

⁸⁰ 1Ko.7:8, 1:7.

⁸¹ Hasan Şahin, "İslâmiyat Öncesi Dönemde Yahûdi ve Hıristiyanlarda Nikâh Algısı", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi / Journal of Islamic Sciences Researches* 2 (2016), 133; Asife Ünal, "Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri", *Dinlerde Nikah Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, (2012), 279-307; Nedim Bahçekapılı, "İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik", *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research / İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları* 1/1

çözüm olarak ele alır. Dolayısıyla Hıristiyanlıkta evlilik kurumu, dini bir idealden ziyade toplumsal düzenin korunması ve ahlaki gerekliliklerin yerine getirilmesi amacıyla pragmatik bir yaklaşımla ele alınmıştır.⁸² Bekârlığın daha erdemli bir yol olduğu vurgulanırken, evliliğe yalnızca cinsel ihtiyaçların denetiminde bir araç olarak yaklaşılır.⁸³ Ayrıca Pavlus, kadınların toplumsal ve dini rollerine dair geleneksel ve ataerkil bir yaklaşımı benimseyerek, onların erkeklere itaatini dini bir gereklilik olarak savunur ve toplumsal ilişkilerde kadının yerini dar bir çerçevede değerlendirir.⁸⁴ Aile kurumunun tesisi ve evlilikte karşılaşılan sorunlar için başka çözüm ve tavsiye sunmamak, yaptırımlar önermemekle birlikte, toplumsal ilişkilere ve evliliğe dar bir bakış açısı getirir. İman etmeyen eşlerin imanlı eş aracılığıyla kutsanacağına dair ifadeleri,⁸⁵ evlilikte dini uyumu teşvik etse de tek taraflı inancın evliliğin kutsallığını olumsuz etkileyebileceğini de ortaya koyar.⁸⁶ Pavlus, eşlerin karşılıklı sadakat ve destekle hareket etmesi gerektiğini belirtirken, erkeğin ailede lider konumunda olmasını ifade ederken ona önemli bir sorumluluk yükler. Kadının sürekli olarak kocasını desteklemesi ve ona bağlı kalması, yardımcı olması, evliliğin huzurlu ve sağlıklı bir şekilde devam etmesi için büyük önem taşır.⁸⁷ Pavlus evliliğe sıcak bakmazken⁸⁸ boşanma hususunda katı tedbirler ortaya koymaktadır.⁸⁹ Hıristiyanlıkta evlilik, kutsal bir bağ olarak kabul edildiği için boşanmayı genellikle yasaklayan Pavlus, zina gibi istisnai durumlarda boşanmaya izin verirken, boşanan bireylerin yeniden evlenmesinin

(2008), 35; Hakkı Şah Yasdımın, “Pavlus’un Evlilik Hakkındaki Görüşü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2001), 78; 1Ko.6:19, 7:9, 7:27-28.

⁸² Yasdımın, “Pavlus’un Evlilik Hakkındaki Görüşü”, 80-82; Harman, “Hıristiyanlık’ta Kadın Algısı”, 60; 1Ko.7:36.

⁸³ 1.Ko.7:9, 7:37-38.

⁸⁴ Ef.5:22-25.

⁸⁵ 1Ko.7:12-14.

⁸⁶ Alija, *Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti*, 60.

⁸⁷ Derek Prince, *Evlilik Antlaşması*, çev. Sofia Dordel (İstanbul: GDK Yayın, 2013), 57; Alija, *Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti*, 65.

⁸⁸ 1Ko.7:8-9.

⁸⁹ Kaval, “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”, 313-314.

zina sayılacağını belirtir. Bununla birlikte, eşin vefatı durumunda yeniden evlenmeye izin verilmesi gibi esneklikler de mevcuttur.⁹⁰

Yeni Ahit yazarları arasında, evlilik ve kadın-erkek ilişkileri hakkında en kapsamlı değerlendirmeleri yapan kişi Pavlus'tur.⁹¹ O, Efeslilere ve Korintlilere hitaben kaleme aldığı mektuplarda bu konuları ayrıntılı bir şekilde işlemiş ve Hıristiyanlığın evliliğe bakış açısına temel bir çerçeve kazandırmıştır.⁹² Hıristiyan teoloji alanında önemli bir isim olan Rowan Williams, Pavlus'un Korintlilere yazdığı mektubun günümüze ulaşmamış olması halinde, Hıristiyan değerlerinin bugün bambaşka bir yapıda şekillenmiş olabileceğini savunur.⁹³ Pavlus, Hıristiyanlık inançlarının şekillenmesinde kilit bir figür olup evliliğe tamamen karşı değildir; Yeni Ahit'teki ifadelerine göre, bekarlığın ideal olduğunu kabul etse de evliliği bazı koşullarda teşvik etmiş, özellikle zinaya düşme riski taşıyanlar için⁹⁴ evliliği ahlaki bir güvence olarak görmüştür.⁹⁵ Bazılarına göre, Pavlus'un Korintlilere yazdığı mektubunda⁹⁶ bekârlığı dini hizmetlere adanma açısından ideal olarak önermesi bir tavsiyedir ve genelleştirilmemelidir.⁹⁷ Yahudi bir geçmişe sahip olan Pavlus, evlenmenin dini bir yükümlülük sayıldığı bir çevrede yetişmiş,⁹⁸ evliliği toplumsal düzeni koruyan bir kurum olarak değerlendirmiştir.⁹⁹ Genç dulların evlenmesini,¹⁰⁰ yaşlıların ise kilise

⁹⁰ Zeynel Abidin Ataşalan, *Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e göre Aile Kavramı* (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 43-44; Nazan Alija, *Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti*, 61-66.

⁹¹ 1Ko.6:15-20.

⁹² David G. Hunter (ed.), *Marriage and Sexuality in Early Christianity* (Minneapolis Minnesota: Fortress Press, 2018), 4-5.

⁹³ Steven Schafer, *Marriage, Sex, and Procreation: Contemporary Revisions to Augustine's Theology of Marriage* (Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2019), 35; Küçükler, *Hıristiyanlık ve İslam'a Göre Evlilikte Kadın Erkek Rollerini*, 11.

⁹⁴ Yasdıman, "Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü", 83-84.

⁹⁵ Ömer Faruk Harman, *Kadın: Hıristiyanlıkta Kadın* (İstanbul: Tdv Yayınları, 2001), 24/85; 1Ko.7:1-7, 7:25-40.

⁹⁶ 1Ko.7:1-38.

⁹⁷ Yasdıman, "Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü", 78-80.

⁹⁸ Yer.29:5-6.

⁹⁹ Bu konuda bkz. Yevamot, 62b.

¹⁰⁰ 1Ti.5:11-14.

hizmetlerine yönelmesini uygun bulmuş,¹⁰¹ evliliği reddeden öğretilere karşı çıkmıştır. O, Hıristiyanlıkta rahiplik ve rahibelik gibi evlenmeme üzerine temellenen kurumların gelişimine katkı sağlamış, ancak bu durum onun evlilik kurumuna karşı olduğu anlamına gelmemiştir.¹⁰² Pavlus'un evlilik konusundaki yaklaşımı, erkeklerin ve kadınların zinadan kaçınmasını amaçlamaktadır. Özellikle günahkarlığın yaygın olduğu Korintos şehrinde, bazı bekar kadınlar “beyaz evlilik” olarak adlandırılan sembolik birliktelikler kurmaktaydı. Pavlus, bu tür uygulamalara tepki olarak, “Şimdi bana yazdığınız konulara gelelim: Erkeğin kadına dokunmaması iyidir diyorsunuz. Ama fuhuştan dolayı her erkek karısıyla, her kadın da kocasıyla yaşasın” diyerek evliliği teşvik etmiştir.¹⁰³

Efesoslulara,¹⁰⁴ Koloselilere¹⁰⁵ ve Timoteos'a¹⁰⁶ yazdığı mektuplarda Pavlus'un ideal bir evlilik anlayışı oluşturarak, çiftlerin birbirleriyle uyum içinde yaşamalarını ve aile içindeki mutluluğu sağlamak için yönlendirici tavsiyeler verdiği görülmektedir. Bekârlığı, dünyevi yüklerden arınarak Tanrı'ya tam bağlılık için öneren Pavlus, evlenmemenin özel bir durum, evliliğin ise bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara göre değerli bir kurum olduğunu savunmuştur.¹⁰⁷

Pavlus, evlilik olmadan sürdürülen bir hayatın kendiliğinden tamamlanmış ve anlamlı olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁸ Ona göre, evlilik ve aile kurma zorunluluğu olmadan da bir insanın hayatı anlam bulabilir ve tamlık kazanabilir. Pavlus, kendi inançları doğrultusunda evliliği değerlendirirken, onu dünyanın bu son döneminde gerçekleştirilmesi gereken manevi işleri aksatabilecek bir engel olarak nitelendirmiştir.

¹⁰¹ Yasdıman, “Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü”, 86, 1Ti.5:9-10.

¹⁰² Yasdıman, “Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü”, 80-87.

¹⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 38; 1Ko.7:1-3.

¹⁰⁴ Ef.5:22-33.

¹⁰⁵ Kol.3:18-19.

¹⁰⁶ 1Ti.3:2, 3:12, 5:14.

¹⁰⁷ Yasdıman, “Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü”, 87.

¹⁰⁸ Susanne Heine, *Women and Early Christianity: Are Feminist Scholars Right?*, çev. J. Bowden (London: SCM-Canterbury Press Ltd, 1987), 103-104; Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 37.

Pavlus'un sözlerinden¹⁰⁹ anlaşılacağı üzere, onun kaygısı, inananların zihinlerini dağılmadan Rablerine yönelmelerini sağlamaya yönelik bir çaba olarak ortaya çıkmaktadır. Ona göre, evlenmeyen kişiler hem zihin hem de beden açısından sağlıklı kalacak ve tüm benlikleriyle ahirete odaklanacaklardır. Böylece, bu dünyadaki yaşamlarını güvenle tamamlayacaklardır.¹¹⁰ Sonuç olarak, Pavlus'un evlenmemek konusundaki görüşleri zaman içinde öne çıkmış olsa da evliliğe tamamen karşı olmadığı ve bazı durumlarda evlenmeyi teşvik ettiği de anlaşılmaktadır.¹¹¹

Pavlus'un mektupları, kadın ve erkek arasındaki hiyerarşik ilişkinin teolojik ve toplumsal boyutlarına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Pavlus'un mektuplarında, Tanrı'dan başlayıp insana uzanan hiyerarşik dizilimde kadının en alt basamakta yer aldığı ve erkeğin ardından gelen ikincil sırada konumlandırıldığı vurgulanmaktadır.¹¹² Pavlus'a göre kadınlar, yaratılış amacı gereği erkek için var olduklarından,¹¹³ kocalarına Rab'be bağlıymış gibi bağlı¹¹⁴ ve itaatkâr olmaları¹¹⁵ gerektiğini öne sürmektedir. Kadınların kurtuluşa erişebilmesi ise annelik görevlerini yerine getirmeleri,¹¹⁶ çocuklarını inançla yetiştirmeleri¹¹⁷ ve iyi ameller işlemeleriyle mümkündür.¹¹⁸ Pavlus, evlilikte karı-koca arasındaki karşılıklı sevgi ve sorumluluğu öğütlerken, bu ilişkinin erkek lehine bir hiyerarşik düzen içerdiğini belirtir.¹¹⁹ Kadının kocasına itiraz etmeden

¹⁰⁹ 1Ko.7:29-35.

¹¹⁰ Yasdımın, "Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü", 81-82.

¹¹¹ Yasdımın, "Pavlus'un Evlilik Hakkındaki Görüşü", 89-90.

¹¹² 1Ko.11:3.

¹¹³ Ef.5:22.

¹¹⁴ 1Ko.7:10-11, Ef.5:23-24.

¹¹⁵ Ef.5:22; Kol.3:18, 1Ko.7:2-4; 1Pe.3:1, 3:5-6.

¹¹⁶ 1Ti.2:15, 5:14.

¹¹⁷ Tit.2:4-5.

¹¹⁸ Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 34; 1Ti.2:10.

¹¹⁹ Fatmagül Berktaş, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım* (Beyoğlu, İstanbul: Metis Yayınları, 1996), 103; Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 35-36; Ef.5:22-33.

sessiz bir şekilde hizmet etmesi gerektiğini ifade eden Pavlus, evlilikte uyum arayışını ön plana çıkarırken, aynı zamanda kadınlara yönelik belirli sınırlar çizer.¹²⁰

Kadınların ibadet sırasında sessiz kalmalarını ve topluluk içinde konuşmamlarını isteyen Pavlus, bu durumu Havva'nın aldatılmasıyla ilişkilendirir ve kadının erkeğe hükmetmemesi gerektiğini savunur.¹²¹ Yani, Havva'nın aldatılarak suç işlemesi, kadının erkeğe üstünlük kurmasını engelleyen bir faktör olarak öne çıkmıştır.¹²² Hıristiyan olmayanlarla evlilik konusunda ise, imanlı bireylerin eşlerini kutsayabileceğini ifade ederken,¹²³ bu tür birlikteliklerin sakıncalarını¹²⁴ ve temkinli olunması gerektiğini de dile getirir ve gayri hıristiyanlarla evlenmeyi onaylamadığını belirtir.¹²⁵

Pavlus, Titus'a yazdığı mektupta kadınların iyi yetiştirilmesi gerektiği belirtilir. Bu eğitimin amacı, genç kadınların eşlerine ve çocuklarına sevgiyle yaklaşan, sağduyu sahibi, erdemli, ev işlerinde becerikli ve eşlerine sadakatle bağlı bireyler olarak yetişmelerini sağlamaktır.¹²⁶ Pavlus, kadınların ibadetle ilgili rollerine dair farklı bir tutum sergilediği yazdığı mektuplarda net bir şekilde görülmektedir. Korintlilere yazdığı birinci mektubunda bu durumu açıkça ifade etmektedir. Orada, kadınların topluluklarda sessiz kalmaları gerektiğini ve konuşmalarına izin verilmediğini belirtir. Kadınların uysal olmaları gerektiğini, eğer bir şey öğrenmek isterlerse, bunu evde kocalarından sormalarını söyler.¹²⁷

Evlilik, Pavlus'a göre, bir yandan dünyevi kaygılara odaklanmayı gerektirerek Tanrı'ya yönelimi zorlaştırabilirken, diğer yandan Tanrı'nın yaratılış planının bir parçası ve insanlar arasındaki bir antlaşma olarak kutsal bir anlam taşır.¹²⁸ Pavlus, Timoteos'a

¹²⁰ Rosemary Radford Ruether, *Religion and Sexism: Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions* (New York: Simon & Schuster, 1974), 300; Pari Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 36.

¹²¹ 1Ti.2:12-15.

¹²² Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 42-43.

¹²³ 1Ko.7:12-16; 1Pe.3:1.

¹²⁴ 2Ko.6:14-17.

¹²⁵ Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 39-40.

¹²⁶ Tit.2:4-5.

¹²⁷ 1Ko.14:34-35.

¹²⁸ Küçükler, *Hıristiyanlık ve İslam'a Göre Evlilikte Kadın Erkek Rollerini*, 12-13.

yazdığı mektupta¹²⁹ evliliği yasaklayanları, “kendilerini aldatıcı ruhlara ve şeytani öğretilere adayanlar” olarak tanımlar. Efeslilere yazılan mektupta Pavlus, evliliği Tanrı’nın kurtuluş planının bir unsuru ve şeytana karşı verilen ruhsal mücadelenin önemli bir aracı olarak tanımlar.¹³⁰ Ayrıca eşlerin, Tanrı’nın dünyadaki iradesini gerçekleştirmek için birlikte hareket etmesi gerektiğini vurgular.¹³¹ Bununla birlikte, evlilik hayatının yükümlülükler getirdiğini, dünyaya dair konulara odaklanmayı gerektirdiğini ve kişinin Tanrı’ya kendini adamasını zorlaştırabileceğini ifade eder. Bu nedenle, Tanrı’ya daha fazla bağlı kalabilmeleri için bekarlara bekarlık hallerini devam ettirmelerini önerir.¹³² Pavlus ayrıca, “Evlenen iyi eder, evlenmeyen ise daha iyi eder; çünkü yanmaktansa evlenmek daha iyidir” diyerek, evlenmenin zinaya düşmekten daha doğru bir yol olduğunu belirtir.¹³³

Efesliler mektubunda¹³⁴ Pavlus, erkek ve kadının “tek beden” oluşuna değinir, karı-koca ilişkisini Mesih ile Kilise arasındaki ilişkiye benzeterek daha derin bir anlam katar. Tekvin bölümüne yaptığı göndermeden de anlaşılacağı gibi, bu analogi Pavlus için yeni bir kavram değil; aksine İsa ile halkı arasındaki bağ, Tanrı’nın başlangıçtan beri tasarladığı ilahi planın bir yansıması olarak sunar.¹³⁵ Burada, koca Mesih’i, kadın ise Kiliseyi temsil eder. Bu tür bir benzetme sadece Pavlus’a veya Yeni Ahit’e özgü değildir; Eski Ahit’te de evlilik ilişkisi, Tanrı ile halkı arasındaki ilişkiye benzetilmiştir.¹³⁶ Eski Ahit’te Yehova koca, İsrailoğulları ise onun karısı olarak tasvir edilir.¹³⁷ Benzer şekilde, Kilisenin Mesih’e itaat ettiği gibi kadının da kocasına itaat

¹²⁹ 1Ti.4:1.

¹³⁰ Ef.6:10-14.

¹³¹ Ef.6:15, 6:19-10.

¹³² 1Ko.7:28-35.

¹³³ 1Ko.7:9; 7:38; Küçükler, *Hıristiyanlık ve İslam’a Göre Evlilikte Kadın Erkek Rollerini*, 11-12.

¹³⁴ Ef.5:23.

¹³⁵ D. A. Carson, *Recovering Biblical Manhood and Womanhood: A Response to Evangelical Feminism*, ed. John Piper vd. (Wheaton: Crossway, 2006), 229.

¹³⁶ James B. Hurley, *Man and Woman in Biblical Perspective* (Grand Rapids, MI: Zondervan Publishing House, 1981), 141.

¹³⁷ Hoş.16:19-20.

etmesi beklenir.¹³⁸ Böylece Hıristiyanlıkta, Yahudi geleneği Pavlus'la birlikte yeniden önem kazanmıştır. Kadınların toplumsal rollerinin belirlenmesinde, geleneksel Yahudi öğretilerine benzer bir yaklaşımı benimsemiştir.¹³⁹

Hıristiyanlıkta kadın ve erkek için yaratılışa dayanan farklı roller öngörülmüş, bu durum özellikle Yeni Ahit'te, Pavlus ve Petrus'un yazılarında belirginleşmiştir.¹⁴⁰ Pavlus, erkeğin liderliğini vurgularken¹⁴¹ kadının ilişki içindeki merkezi rolünü, alçakgönüllülük ve sorumlulukla tanımlamıştır.¹⁴² Efesliler¹⁴³ ve Koloseliler gibi metinlerde kadınların kocalarına itaat etmeleri gerektiği açıkça belirtilirken, *Galatyalılar 3:28*'de¹⁴⁴ cinsiyet ayrımının Mesih'te ortadan kalktığı ifade edilmiştir.¹⁴⁵ *1.Korintliler 11:11-12*'de erkek ve kadının Tanrı önündeki eşitliği vurgulanırken, *Efesliler 5:22* ve *Koloseliler 3:18* gibi bölümlerde ise kadınların kocalarına itaat etmeleri gerektiğini vurgulayan ifadeler, Pavlus'un kadınları daha alt bir konuma yerleştirdiği düşüncesine dayanak oluşturmuştur. "Rab'de kadın erkekten, erkek de kadından bağımsız değildir." Bu çelişkili ifadeler, Pavlus'un metinlerinin hem eşitlikçi¹⁴⁶ hem ataerkil olarak yorumlanmasına neden olmuş; bazı uzmanlar kadınlara itaati emreden bölümlerin ona ait olmadığını, sonradan eklenmiş olabileceğini savunmuştur.¹⁴⁷ Bununla birlikte, Pavlus'un Yahudi geçmişi ve dönemin kültürel normları, onun kadın ve erkek ilişkilerine yönelik tutumunda etkili olmuştur; ancak

¹³⁸ Ef.5:22-31.

¹³⁹ Simone De Beauvoir, *Kadın "İkinci Cins"*, çev. Bertan Onaran (İstanbul: Panel Yayınevi, 1986), 106; Özlem Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*, 56.

¹⁴⁰ Prince, *Evlilik antlaşması*, 59.

¹⁴¹ 1Ko.11:3, 1Ko.7:2-4; Ef.5:22-24; Kol.3:18; 1Pe.3:1, 3:5-6.

¹⁴² Küçükler, *Hıristiyanlık ve İslam'a Göre Evlilikte Kadın Erkek Rollerini*, 24.

¹⁴³ Pavlus'un Efeslilere yazdığı mektubunun 5. ve 6. bölümleri, karı-koca, ebeveyn-çocuk ve köle-efendi ilişkilerini detaylı bir şekilde ele alır. Karı-koca ilişkisine dair en kapsamlı açıklama, *5:21-33* arasında yer alırken, *5:22-24*. cümlelerde kadınlara yönelik özel talimatlar bulunmaktadır.

¹⁴⁴ "Artık ne Yahudi ne Grek ne köle ne özgür, ne erkek ne kadın ayrımı var; hepiniz Mesih İsa'da birsiniz"

¹⁴⁵ Dikkate değer bir istisna için bkz. Hans Dieter Betz, *Galatians : A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia* (Philadelphia: Fortress Press, 1979), 189-195; Pamela Eisenbaum, "Kadın Düşmanlığının ve Yahudi Aleyhtarlığının Babası Pavlus Mudur?", 386.

¹⁴⁶ 1Ko.11:11.

¹⁴⁷ Eisenbaum, "Kadın Düşmanlığının ve Yahudi Aleyhtarlığının Babası Pavlus Mudur?", 382-384.

Pavlus, İsa'nın kurtuluş öğretisi bağlamında kadınların değerini ve sorumluluğunu vurgulamaktan geri durmamıştır.¹⁴⁸ Pavlus'un bazı metinlerinde kadın ve erkek arasındaki karşılıklı bağımlılığı vurgulayarak daha dengeli bir ilişki anlayışı sunduğu görülse de,¹⁴⁹ genel olarak Helenistik ataerkil yapının korunduğu ve eşitlikçi çabaların sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁰

2. Hıristiyanlıkta Kadının Konumu ve Tarihsel Arka Planı

Hıristiyan geleneğindeki kadın konusunu incelerken, Kilise Babalarının kadınlara ilişkin görüşleri ve Ortaçağ'dan günümüze Hıristiyan toplumunda kadınların nasıl algılandığı, kadınların Hıristiyan geleneğindeki yerini belirlemede önemli faktörlerdir. Hıristiyanlık, ilk dönemlerinde Yahudilik ve Helenistik dinlerle mücadele ederek onlardan ayrılmış, ancak Roma İmparatorluğu tarafından bir tehdit olarak görülüp baskılara maruz bırakılmıştır. Birinci yüzyılın sonlarına doğru Yahudi sinagoguyla bağlarını iyice zayıflatan Hıristiyanlık özellikle dördüncü yüzyılda imparatorluk desteğiyle Batı dünyasında güçlü bir kurum haline gelmiştir. Başlangıçtan itibaren kadınlar, Hıristiyan topluluğunun önemli birer parçası olarak İsa'nın takipçileri arasında önemli roller üstlenmiş, ancak zamanla Yahudi ve Helenistik kültürlerin etkisiyle bu konumları zayıflamıştır. Kilise Babaları döneminde kilise hiyerarşisi yalnızca erkeklerin egemenliğinde şekillenmiştir.¹⁵¹ Yeni Ahit, ataerkil anlayışların kaynağı sayılmakla birlikte, kadınları ikincil konuma yerleştiren ifadeler daha çok Pavlus sonrası metinlerde belirginleşmiş, bu da kadın statüsünün zamanla zayıfladığını göstermiştir. Hıristiyan kutsal metinlerinin İsa'dan sonra, farklı coğrafya ve kültürel şartlarda kaleme alınması ve bu sürecin Roma İmparatorluğu gibi baskın bir siyasi yapı altında gerçekleşmesi, kadınlara dair inanç ve uygulamaların zaman içinde çeşitlenmesine neden olmuştur. İlk

¹⁴⁸ Klassen, "Musonius Rufus, İsa ve Pavlus: İlk Asrın Üç Feministi", 427-431.

¹⁴⁹ Kol.3:18, 4:1.

¹⁵⁰ Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*, 53.

¹⁵¹ Denise Lardner Carmody, *Women and World Religions* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1989), 161-162.

dönemlerde kadınlara yönelik katı ve olumsuz bir yaklaşım bulunmazken, ataerkil kültürlerin etkisiyle kadının statüsü giderek zayıflamış ve dini metinlerdeki çelişkili ifadeler bu dönüşümün bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵² Hıristiyanlık içinde eşitlikçi söylemler yer alsa da bunlar genellikle ana akım tarafından dışlanmıştır.¹⁵³ Erken dönem Hıristiyanlığı toplumsal eşitsizliklere karşı bir hareket olarak doğmuşken, Milano Fermanı'yla (313) resmiyet kazanmasının ardından Avrupa'da yayılmış ve kadınların konumu giderek aile içi rollerle sınırlanmış ya da manastır yaşamına indirgenmiştir.

Hıristiyanlık tarihinde kadının konumu çelişkili bir biçimde ele alınmış; bir yandan iffet, alçakgönüllülük ve fedakârlık gibi erdemlerle yüceltilirken, diğer yandan ahlaki zaafarla ilişkilendirilerek tehlikeli bir varlık olarak görülmüştür. Bu ikili yaklaşım, kadınların Meryem ve Havva figürleri üzerinden sembolize edilmesiyle pekişmiş; Meryem'in kutsallığı ve Havva'nın günahkârlığı, kadınlara dair dini ve toplumsal algıları derinden etkilemiştir. Havva'nın günaha yol açan figür olarak sunulması kadını edilgen bir konuma iterken,¹⁵⁴ Meryem'in bekareti ve itaatkârlığı kutsanmış; bu iki figür arasındaki teolojik karşıtlık¹⁵⁵ Katolik kurtuluş anlayışını şekillendirmiştir.¹⁵⁶ Hiyerarşik ve erkek egemen bir yapı sunan Ortaçağ Hıristiyanlığında, kadınların etkisi sınırlıyken, inananları Mesih ve Tanrı ile aracılık konforu içinde buluşturan Meryem Ana en büyük kadın figür kabul edilmiştir.¹⁵⁷ Azize kabul edilen birçok kadın da dini yaşamda önemli yer edinmiştir.¹⁵⁸ Özellikle 451 Kadıköy Konsilinde Meryem'e "Tanrı'nın Annesi" (Theotokos) unvanı verilmesi, onun

¹⁵² Kaval, "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi", 320-322.

¹⁵³ Arvind Sharma (ed.), *Women in World Religions* (Albany: State University of New York Press, 1987), 209-212.

¹⁵⁴ Maurice Hamington, *Hail Mary? The Struggle For Ultimate Womanhood in Catholicism* (New York: Routledge, 1995), 134-135.

¹⁵⁵ Sümeyra Zeynep Şahin, "XV. Yüzyıl Batı Avrupasında Hıristiyan Kadın İmgesi ve Cadı Avı", 1.

¹⁵⁶ Marianne Ferguson, *Women and Religion* (Englewood Cliffs, N.J: Prentice Hall, 2002), 108.

¹⁵⁷ Carmody, *Women and World Religions*, 161.

¹⁵⁸ Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 48.

azizelerin üstünde konumlandırılmasına neden olmuş,¹⁵⁹ bakirelikten anneliğe, oradan da “Gökyüzünün Kraliçesi” kimliğine uzanan bir kutsallık sembolü haline gelmesini sağlamıştır. Her ne kadar tanrıça benzeri saygı görse de Kilise Meryem’i yalnızca İsa’nın annesi olarak tanıtarak Tanrı’nın eril doğasını vurgulamaya devam etmiştir.¹⁶⁰

Kadınlar geleneksel ve ataerkil yapılarla sınırlandırılmış olsalar da peygamberlik, mistisizm ve şehitlik yoluyla dini alanda otorite kazanmanın yollarını bulmuşlardır. Hıristiyanlıkta kadınlar kurumsal olarak sınırlı bir konumda kalmış, ancak Luka İncili ve Pentekost anlatılarında olduğu gibi bazı metinlerde kadın peygamberlerden söz edilmiştir. Buna karşın Pavlus’un yazılarındaki yasaklayıcı ifadeler, kadınların kilise içi liderlik rollerini kısıtlamıştır. Zamanla kadınların vahiy alması sapkınlıkla ilişkilendirilmiş ve etkileri sınırlandırılmıştır.¹⁶¹ Ortaçağ’da bu tasvirler kadınların rollerini sınırlandırmış, cadı imgesi gibi olumsuz çağrışımlara zemin hazırlamıştır.¹⁶²

2.1. Bazı Kilise Babalarına Göre Kadın

Kilise Babaları, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında teolojik düşüncenin şekillenmesinde, doktrinlerin oluşmasında ve Kilisenin kurumsal yapısının savunulmasında etkili olmuş önemli figürlerdir. Genellikle II. ile VIII. yüzyıllar arasında yaşamış bu din adamları; yazıları, vaazları ve yorumlarıyla hem inanç esaslarını belirginleştirmiş hem de Hıristiyan etiğinin toplumda yerleşmesine katkı sağlamışlardır. Batı ve Doğu Kiliseleri arasında bazı teolojik farklılıklar bulunsa da Kilise Babaları her iki gelenekte de yüksek saygı görmüş ve ortak bir otorite olarak kabul edilmişlerdir. Bu nedenle, Katolik ve Ortodoks geleneklerde ortak miras olarak görülmüş ve Hıristiyan ilahiyatının temellerinde merkezi bir rol üstlenmişlerdir.

¹⁵⁹ Margaret Smith, “Ascetism And the Monastic Life Among Women”, *Studies in Early Mysticism in the Near and Middle East* (Kessinger’s Rare Reprints, 2003), 46.

¹⁶⁰ Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*, 62.

¹⁶¹ Monique Alexandre, “İlk Hıristiyan Kadınlar”, çev. Ahmet Fethi, *Kadınların Tarihi I*, ed. George Duby ve Michelle Perrot (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992), 1/421-423.

¹⁶² Sharma, *Women in World Religions*, 209-212.

Feminist düşünürler, Hıristiyan dünyasında kadın karşıtı görüşlerin kaynağının Augustinus olduğuna işaret etse de bu anlayışın Pavlus ve erken dönem kilise öğretileri çerçevesinde ele alınması gerektiğini öne sürenler de bulunmaktadır.¹⁶³ Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında kadınlara yönelik olumsuz yaklaşımlar, Pavlus'tan itibaren giderek daha sert bir hale gelmiş, Kilise Babaları tarafından da pekiştirilmiştir. Kadınların dinsel hayattaki rollerinin kısıtlanması, bu dönemde resmi öğretiye dönüşerek kurumsallaşmıştır.¹⁶⁴

İlk dönem Kilise yaşamında daha eşitlikçi bir otorite anlayışı hâkimken, ikinci yüzyıldan itibaren bu yapı yerini ataerkil ve hiyerarşik bir modele bırakmış, başlangıçta tüm vaftiz olanlara açık olan liderlik yetkisi, zamanla erkek aile reislerine özgü hâle gelmiştir. Karizmatik liderlik anlayışının yerini merkezi ve kurumsal bir otorite alırken, Kilise Babaları dönemiyle birlikte erkek piskoposlar ve teologlar tarafından şekillendirilen bir yönetim anlayışı egemen olmuştur.¹⁶⁵ Dönemin Kilise Babaları, kozmolojik dünya görüşlerinden etkilenecek kadını doğası gereği erkekten daha aşağı bir konumda görmüş, onu fiziksel, entelektüel ve ahlaki bakımdan zayıf olarak değerlendirmiştir. İlk günahın sorumlusu olarak Havva'nın gösterilmesi, kadının toplumsal statüsünü daha da sarsarken, Platoncu düşüncenin etkisiyle ruhsal mükemmellik erkeklikle özdeşleştirilmiş, kadın ise biyolojik, dünyevi rolleriyle ve üreme işleviyle sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede, erken dönem Hıristiyan düşünürleri iyiliği erkekle, kötülüğü ise kadınla özdeşleştiren Neoplatonik düalist anlayışın

¹⁶³ Cengiz Batuk, "İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı? Hıristiyanlıkta Kadın Sorununa Genel Bir Bakış", *Dini Araştırmalar* 11/31 (01 Haziran 2008), 44.

¹⁶⁴ Jacques Dalarun, "Ruhban Bakış", çev. Ahmet Fethi, *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ'ın Sessizliği*, ed. Georges Duby - Michelle Perrot, thk. Christiane Klapisch-Zuber (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 2/29; Batuk, "İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı?", 28-31.

¹⁶⁵ Monica Migliorino Miller, *Authority of Women in the Catholic Church* (Steubenville, OH: Emmaus Road Pub, 2015), 42.

etkisinde kalmış, erkekleri ruhani ve ebedi olanın temsili, kadınları ise maddi dünya ve kusurlu varoluşun bir parçası saymıştır.¹⁶⁶

Kilise babalarının yazılarında kadınlar, pek çok kez ağır şekilde eleştirilmiş ve hakaretlerle tanımlanmıştır. Kilise babalarının yazılarında kadınlar, felaketlerin kaynağı ve cehennem kapısı olarak tasvir edilmiştir. Kadınların, dünyaya getirdikleri belalar nedeniyle sürekli bir ceza altında yaşamaları gerektiği savunulmuş, elbiseleri ve şeytanın aracısı olan cazibeleri nedeniyle utanç duymaları gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁷ Hıristiyan teolog Tertullian (160–240) ise, kadını Tanrı'nın yasasına ilk karşı gelen, erkeği kandıran ve İsa'nın çarmıha gerilmesine sebep olan bir figür olarak sunarak kadınlara yönelik düşmanlığını açıkça dile getirmiştir.¹⁶⁸ Ortaçağ boyunca da benzer görüşler etkisini sürdürmüş, Thomas Aquinas (1225–1274) gibi teologlar kadınları ahlaki, biyolojik ve zihinsel olarak erkekten aşağı görmüş, ancak dinsel anlamda eşit kutsallık kapasitesine sahip olduklarını savunduğu bir anlayışı benimsemiştir. Kadınların dini yaşamda kutsal bir rol üstlenebilmeleri için erkek otoritesine boyun eğmeleri ve kendilerini inkâr etmeleri gerektiği düşüncesi devam etmiştir.¹⁶⁹

Erken dönem Kilise Babalarından Tertullian, katı ahlaki anlayışıyla bilinen Kuzey Afrika kökenli bir düşünürdü. Tertullian, kadınlar hakkında son derece olumsuz bir bakış açısına sahip olmuş, onları Havva'nın günahının taşıyıcısı tanımlamıştır. O, kadınları ilk günahın mirasçıları ve düşmüş meleklerin ayartmalarına açık bireyler

¹⁶⁶ Bu süreçle ilgili detaylı değerlendirme için bkz. Karen J. Torjesen, *When Women Were Priests: Women's Leadership in the Early Church and the Scandal of Their Subordination in the Rise of Christianity* (San Francisco: Harper Collins, 1995).

¹⁶⁷ Harman, "Hıristiyanlık'ta Kadın Algısı", 62.

¹⁶⁸ Karen Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi İslam, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin 4000 Yıllık Tarihi*, çev. Hamide Koyukan vd. (Ankara: Ayraç Yayınları, 1998), 171.

¹⁶⁹ Sharma, *Women in World Religions*, 218.

olarak değerlendirmiştir.¹⁷⁰ Ona ve dönemin diğer Kilise Babalarına göre cinsellik, Adem ve Havva'nın Cennet Bahçesi'nde Tanrı'ya itaatsizliğiyle dünyaya girmiş ve insan ruhunun Tanrı'yla kurması gereken ruhani yakınlığa engel olan bedensel arzuların kaynağı haline gelmiştir. Kadınların kıyafetleri üzerine yazdığı eserinde, günahın dünyaya Havva aracılığıyla girdiğini ve bu yüzden kadınların kolektif bir suçluluk taşıdığını iddia ederek, kadınların tevazu ve pişmanlık göstergesi olarak sade ve ağırbaşlı kıyafetler giymesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, kadınlar erkekleri günaha sürükleme konusunda en büyük tehlike olduğundan, şehvet uyandıracak herhangi bir kıyafet veya davranıştan özellikle kaçınmaları gerekir. şehvet uyandırıcı şekilde hareket eden bir kadının, kendisine arzu duyan erkek kadar günah işlediğini savunan Tertullian, güzelliğin ister doğal ister yapay olsun, başkalarında şehvet uyandırma riski taşıdığı için dikkatle korunması, hatta gizlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷¹ Tertullian, cinselliği ibadet önündeki en büyük engel olarak kabul etmiş ve kadınların örtünmesini ve iffetli olmalarını vurgulamıştır. Evliliği ise yalnızca bir zorunluluk olarak görmüştür.¹⁷² Kendi evli olmasına rağmen, evlilik içinde bile cinsel ilişkinin meşru olmadığını savunmuş ve katı görüşleriyle dikkat çekmiştir. Ancak, ilginç bir şekilde Tertullian, kadınların önemli roller üstlendiği Montanizm hareketine katılmıştır. İkinci yüzyılın başlarında kurulan Montanizm'in önde gelen liderlerinden Priscilla ve Maximilla, Tanrı'nın vahiylerini aldıklarını iddia eden kadın peygamberlerdi ve erkeklerle kadınlar arasında ayırım yapılmaksızın dini liderlikte yer alabileceklerine inanmışlardır.¹⁷³ Tertullian'ın onları desteklemesi çelişki gibi görünse de onların bekâret ve ruhani sağlığa uygun hareket etmelerine itibar ettiğini belirtmiştir. Onun için önemli olan, kadınların erkeğin otoritesine karşı gelmemesi ve cinsel

¹⁷⁰ Tertullian, "On the Apparel of Women", *A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Second Series, Volume 4: Athanasius: Select Works and Letters*, ed. Philip Schaff - Henry Wace (Wipf and Stock, 2022), 4/14.

¹⁷¹ Martha A. Brozyna (ed.), *Gender and Sexuality in the Middle Ages: A Medieval Source Documents Reader* (Jefferson, N.C.: McFarland, 2005), 23-25.

¹⁷² Tertullian, "On the Apparel of Women", 4/14.

¹⁷³ Rosemary Radford Ruether, *Women and Redemption: A Theological History* (Minneapolis: Fortress Press, 1998), 52-53.

safliklarini koruyarak ibadet etmeleridir. Tertullian'in Montanizm'e katilimi, kadim liderlere olan bakis acısında bir değişiklik anlamına gelmemektedir. Aksine, Montanist kadınların otoritesini kabul edilebilir kılan unsur, onların bekâret yemini etmiş olmaları ve cinselliği reddetmeleridir. Sonuç olarak, Tertullian'ın kadın anlayışı genel olarak olumsuz ve baskılayıcı olsa da Montanizm içindeki kadın peygamberlere verdiği destek, onun cinsiyet rollerini dini kurallara uygun şekilde şekillendirme amacına yönelik olduğu ve bu konuda dini normlara önem verdiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁴

Hıristiyanlık, kadını yeryüzüne günahı getiren, erkeği mahveden baştan çıkarıcı bir figür olarak görmüş ve bu yüzden evliliği bir “zorunlu kötülük” olarak tanımlamıştır. Havariler ve kilise rahipleri evlilikle ilgili çok olumsuz görüşlere sahip olmuş, Tertullian, kadının sürekli acı içinde ve pişmanlıkla yaşaması gerektiğini savunarak “Kadın, cehennem kapısıdır!” şeklinde ağır bir ifade kullanmıştır. Hieronymus (347–420) da evliliği kötü olarak tanımlamış ve onu sadece affedilip kutsanması gereken bir şey olarak görmüştür. Origenes (184–254) evliliği, şehvani zevkleri çağrıştıran “uğursuz” bir fiil olarak tanımlamış ve bu yüzden kendisini hadım etmiştir. Augustin, evlenmemiş kişilerin gökyüzünde parlayacak yıldızlar gibi olduğunu, evlilikten doğanların ise karanlık yıldızlara benzeyeceğini öğretmiştir. Eusebius (263–339) ve Hieronymus (347–420), Kitab-ı Mukaddes'teki “Doğurgan olun ve çoğalın” ifadesinin artık Hıristiyanlar için geçerli olmadığını savunmuşlardır. Bu öğretiler, kilise öğretmenleri tarafından yayılmış ve cinsellik ile cinsler arası ilişkiyi doğaya aykırı bir şekilde tanımlamıştır. Hıristiyanlıkta cinsel ilişkiler üzerine bu katı ve olumsuz görüşler, toplumda derin etkiler bırakmış ve günümüzde de toplumsal yapıyı şekillendirmeye devam etmektedir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Ruether, *Women and Redemption*, 59.

¹⁷⁵ August Bebel, *Kadın ve Sosyalizm* (Yordam Kitap, 2019), 90.

Aristoteles ve Aquinolu Thomas gibi düşünürler, kadının erkeğe tabi olduğu görüşünü benimsemiş, Thomas kadının ancak erkeğin otoritesi altında eşit sayılabileceğini ileri sürmüştür.¹⁷⁶ Bu düşünce, kilise hukukuna da yansımış; kadının eksik yaratıldığı anlayışı kabul görmüş ve XV. yüzyıla kadar geçerliliğini koruyan Gratien genelgesinde “kadın erkeğin suretinde yaratılmamıştır” ifadesine de yansımıştır.¹⁷⁷ Thomas, Augustin gibi, kadının yaratılış amacını yalnızca üremeyle ilişkilendirmiş ve Kitab-ı Mukaddes’te geçen “erkeğe yardımcı olma” kavramını sadece doğurganlık bağlamında ele almıştır.¹⁷⁸ Ancak kadınlara yönelik yaklaşım her zaman bu sertlikte olmamış; örneğin VI. yüzyılda Arles’lı Caesarius (ö. 542) erkeklerin cinsel ikiyüzlülüğünü eleştirirken, Papa Büyük Gregorius kadın manastırlarının kurulmasını ve kadınların kilise ayinlerine katılımını desteklemiştir.¹⁷⁹ Benzer şekilde, İskenderiyeli Clement (150–215) de cinselliği yalnızca evlilik içinde ve üreme amacıyla kabul edilebilir görerek, insan cinselliğinin Adem ve Havva’nın düşüşüyle günahın bir işareti haline geldiğini ileri sürmüştür. Stoacı düşüncelerle dini öğretileri birleştirerek, evliliği bir vatandaşlık görevi ve ilahi bir sorumluluk olarak değerlendirmiş, zevk için cinsel ilişkiyi reddetmiş ve hamile bir kadınla bile ilişkinin yanlış olduğunu savunmuştur.¹⁸⁰ Augustinus ise, Adem ve Havva’nın cennette fiziksel bedenlere sahip olmadıklarını ve şehvetsiz bir şekilde üreyebileceklerini öne sürmüş, ancak Havva’nın itaatsizliğiyle birlikte günahın dünyaya girdiğini ve mükemmel düzenin bozulduğunu belirtmiştir. Kadınları ruhen insan (homo) olarak değerlendirip kurtuluşa erişebilir gördüğü halde, bedensel ve toplumsal olarak erkeğe tabi (femina) olduklarını ve bu nedenle kontrol

¹⁷⁶ Gisela Bock, *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, çev. Zehra Yılmaz Aksu (Literatür, 2004), 7.

¹⁷⁷ İsmail Taşpınar, *Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hıristiyanlık* (M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 98.

¹⁷⁸ Claudia Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, çev. Ahmet Fethi, *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ’ın Sessizliği*, ed. Georges Duby, Michelle Perrot, thk. Christiane Klapisch-Zuber (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 2/270.

¹⁷⁹ Suzanne Fonay Wemple, “Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar”, çev. Ahmet Fethi, *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ’ın Sessizliği*, ed. Georges Duby - Michelle Perrot, thk. Christiane Klapisch-Zuber (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 2/170.

¹⁸⁰ Patricia Cox Miller, *Women in Early Christianity: Translations from Greek Texts* (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2005), 257-261.

edilmeleri gerektiğini savunmuştur. Ona göre, erkek Tanrı'nın suretinde yaratılmışken, kadın bu sureti tek başına taşıyamaz, ancak erkekle birlikte Tanrı'nın suretini yansıtabilir ve kadın toplumsal olarak erkeğin yönetimi altında olmalıdır.¹⁸¹ Cinsiyet hiyerarşisinin yaradılış düzeninden geldiğini belirten Augustinus, üremeyi bunun temel sebebi olarak gösterirken, erkeğin Tanrı'nın tam sureti olduğunu, kadının ise ancak erkekle birlikte bu sureti taşıyabileceğini ileri sürerek, teolojik antropolojisinde erkeği norm kabul etmiş, kadını tamamlanmamış ve erkeğe bağımlı bir öteki varlık olarak tanımlamıştır.¹⁸²

Aynı şekilde, erken dönem Hıristiyan Gnostik hareketinin lideri Valentinius, (100–160) kurtuluş ve Adem'in düşüşüne dair sembolik bir yaklaşım benimsemiş ve kadınların ruhani yolculukta farklı bir yerinin olduğuna inanmıştır. Irenaeus, Valentinius (126–202) ve takipçilerinin oluşturdukları Hakikat İncili (Gospel of Truth) adlı metne vurgu yapmış ve onların kadınların rolüne dair farklı bir görüş geliştirdiklerini ifade etmiştir.¹⁸³

İlk dönem Hıristiyanlıkta kadınlar, özellikle Thecla gibi anlatılarda, aile ve devlet otoritesinden bağımsız, vaaz veren ve çileci bir yaşam süren figürler olarak tasvir edilmiştir. Gnostisizm de çileciliği benimsemiş, ancak kadınların kurtuluşunu dışılığı aşmakla mümkün gören bir anlayış geliştirmiştir. Hıristiyanlık ise kadınların ruhsal olarak erkeklerle eşit olabileceğini kabul etmekle birlikte, bu eşitliği yalnızca cennete özgü bir durum olarak değerlendirmiş; dünyada ise erkeği aklın, kadını ise bedensel

¹⁸¹ Rosemary Radford Ruether, "Augustine: Sexuality, Gender and Women", *Feminist Interpretations of Saint Augustine Edited by Judith Chelius Stark*, ed. Judith Chelius Stark (Pennsylvania: Penn State University Press, 2007), 55.

¹⁸² Topcan, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*, 60.

¹⁸³ Daha detaylı bilgi için bk. Tertullian, *Against the Valentinians*, <https://www.newadvent.org/fathers/0314.htm>; Rosemary Radford Ruether, *Women and Redemption*, 55-56; Robert M. (Robert McQueen) Grant, *Irenaeus of Lyons* (London ; New York : Routledge, 1997), 21-28; 83-88; G.W. Macrae, "Valentinus", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomson Gale (New York: Detroit : Thomson Gale ; Washington, D.C. : Catholic University of America, 2003), 373-374; Irenaeus, "Against Heresies", *The Ante-Nicene Fathers : Translations of the Writings of the Fathers down to A.D. 325, Volume 1*, kitap editörü Alexander Roberts vd. (New York, N.Y. : Charles Scribner's Sons, 1895), 316-317.

arzuların bir simgesi olarak görmüştür. Ataerkil Hıristiyanlık, Tanrı inancını tamamen reddetmemiş ancak kadın ve erkeğin eşitliğini yalnızca ruhani ve eskatolojik bir düzlemde ele almıştır. Kadınlar ruhsal anlamda erkeklerle eşdeğer kabul edilse de bedenleri hiyerarşik olarak aşağı görülmüştür.¹⁸⁴ Aziz Augustinus, kurtuluşun Mesih ve Meryem arasındaki bir antlaşmayla gerçekleştiğini savunarak, Meryem'in onurunu ve kadın cinsiyetinin iyiliğini inkâr eden görüşlere karşı çıkmıştır. Gnostiklerin Tanrı'nın bir kadın aracılığıyla dünyaya gelmesini reddetmesine karşın, Augustinus bunu büyük bir hakikat olarak değerlendirmiş ve enkarnasyonun her iki cinsiyetin de kutsallıkta eşit paya sahip olduğunu ortaya koyduğunu ileri sürmüştür. Onun öğretilerinde Kilise, Yeni Havva olarak kabul edilerek kadınlığın kurtuluş düzeninin bir parçası olduğu vurgulanmış, Mesih'in çarmıhtaki ölümünü Adem'in uykusuna benzeterek Kilisenin Mesih'in delinmiş tarafından doğduğu anlatılmıştır. Böylece, Kilise yalnızca bir kurum değil, Mesih'in çocuklarını doğuran ve onlar için acı çeken ruhsal bir anne olarak konumlandırılmış, tüm yaşayanların annesi sıfatıyla insanlığın kurtuluşuna doğrudan katılan dişil bir özne olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁵

2.2. Ortaçağ Döneminde Kadın (476–1453)

Erken Hıristiyanlık döneminde kadınların dini rolleri kadın diyakonlar üzerinden şekillenmiştir. Diyakonlar, kiliselerde dini hizmetleri yerine getiren önemli figürler olmuşlardır. Dul kadınlara rahiplik gibi yüksek dini görevler verilmemiş, ancak dua etme ve hizmet etme gibi rollerle sınırlandırılmışlardır. Kadın diyakonlar ise özellikle kadınlara yönelik hizmetlerde görev almış, vaftizlerde yardımcı olmuş ve hasta kadınları ziyaret etmiştir. Erkek diyakondan farklı bir statüye sahip olan kadın diyakonlar, genellikle dul ve bakireler arasından seçilmiş ve belirli bir eğitim ile ruhani hazırlık sürecinden geçtikten sonra bu görevlere atanmıştır. Ancak, dini liderlik veya

¹⁸⁴ Rosemary Radford Ruether, "Christianity", *Women in World Religions*, ed. Arvind Sharma, McGill studies in the history of religions (Albany: State University of New York Press, 1987), 217.

¹⁸⁵ Migliorino Miller, *Authority of Women in the Catholic Church*, 74-76.

öğretim gibi alanlarda yer almaları dönemin toplumsal ve dini normlarına aykırı kabul edilmiş ve bu görevlerin ötesine geçmelerine izin verilmemiş erkeklerin sahip olduğu vaaz verme ve dini öğreti gibi yetkiler kadınlara tanınmamıştır. Kadın diyakonların toplumsal statüsü de dini rollerine paralel olarak şekillenmiş; kıyafetleri, davranışları ve ibadet şekilleri belirli kurallara tabi tutulmuş, yalnızca kadınlarla hizmet etmeleri ve başlarını örtmeleri beklenmiştir.¹⁸⁶ Doğu’da kadın diyakonluk kurumu daha yaygınken, Batı’da daha sınırlı kalmış ve zamanla ortadan kalkmıştır. Batı’daki kiliselerde kadınların diyakon olarak görev yapmaları büyük ölçüde engellenmiş, dini yaşamda manastırlar ön plana çıkmıştır. Zamanla kadın diyakonların rolü azalmış, özellikle Batı’da kadınların dini faaliyetleri daha çok manastır hayatıyla sınırlandırılmıştır. Böylece kadınlar, dini hizmetlerde belirli roller üstlenseler de toplumsal ve dini normlar nedeniyle daha geniş çaplı bir liderlik pozisyonuna ulaşamamışlardır.¹⁸⁷

Kadınlar, Hıristiyanlığın erken döneminden itibaren toplumsal ve dini hayatın içinde varlık göstermiştir. Ancak, kilise öğretileri ve dini otoritelerin bakış açısı, kadınları çoğunlukla ikincil konumda değerlendirmiştir. Erken dönem kilisede bazı kadınlar aktif roller üstlenmiş, hastalara bakmış, vaftiz törenlerinde görev almış ve dini toplantılarda konuşmalar yapmıştır.¹⁸⁸ Ancak asli günah öğretisi, kadınların kilisedeki toplumsal konumunu belirleyen temel unsurlardan biri olarak kullanılmış ve onların kilise içinde sessiz kalmaları, erkeğe tabi olmaları gerektiği görüşüyle pekiştirilmiştir. Kilisenin kadınları yalnızca doğurganlık bağlamında ele alması, dini otoritelerin kadın statüsünü şekillendirmedeki etkisini gözler önüne sermektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Monique Alexandre, “İlk Hıristiyan Kadınlar”, çev. Ahmet Fethi, *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere*, ed. Georges Duby - Michelle Perrot, thk. Pauline Schmitt Pantel (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992), 1/426-429.

¹⁸⁷ Alexandre, “İlk Hıristiyan Kadınlar”, 1992, 1/429-433.

¹⁸⁸ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 95; Harman, “Hıristiyanlık’ta Kadın Algısı”, 60.

¹⁸⁹ Abaydın, *Lutherçi Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü*, 10.

İlk üç yüzyılda, Kilise organizasyonlarında aktif roller üstlenen kadın asketiklerin varlığı dikkat çekerken, bazılarının isimlerinin Kilisenin resmi hizmet kayıtlarında yer aldığı görülmektedir. Erken Hıristiyanlık döneminde kadınlar, dini öğretileri öğrenme ve öğretme konusunda aktif bir rol üstlenmiş, kutsal metinler üzerine çalışarak dini liderlerin derslerine katılmışlardır. Başlangıçta Kilise içinde diyakoz, elçi, öğretmen ve misyoner gibi unvanlarla yer alan kadınlar, erkeklerle benzer şekilde zulüm dönemlerinde şehit olmuşlardır. Özellikle üst sınıflardan kadınların sayıca fazla olduğu göze çarparken, zamanla onlara yönelik özel yasaklar getirilmiş ve etkileri sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu durum, dönemin yöneticilerinin Hıristiyan kadınların toplum içindeki gücünü fark ettiğini düşündürmektedir.¹⁹⁰

Hıristiyanlıkta kadın imgesi, zaman içinde giderek daha da aşağılanmış ve günahla özdeşleştirilmiştir. Hz. Havva'nın Adem'e yasak meyveyi yedirerek insanlığın cennetten kovulmasına sebep olduğu inancı, kadınları günahın kaynağı olarak gösteren anlayışı pekiştirmiştir. Bu bağlamda, cinsel ilişki de Hıristiyanlıkta kirlenme olarak değerlendirilmiş,¹⁹¹ hatta Aziz Augustin, evlilik içindeki cinsel ilişkinin bile günah içerdiğini savunmuştur.¹⁹² Ayrıca, Papa VII. Gregor'un (1015–1085) bu görüşü onaylayarak karı-koca ilişkisini bile günah kapsamında değerlendirmesi ve rahiplerin evlenmesini yasaklayan kararı, cinsel isteklerin günahkarlığına dair görüşleri pekiştirmiştir.¹⁹³ Kadın, Hıristiyanlıkta kötülüğün, şeytana uymanın ve baştan çıkarmanın simgesi olarak görülmüş ve Katolik Kilisesi'nde yapılan evlilik törenlerinde bile kadınların doğasının günahkâr olduğu vurgulanmıştır.¹⁹⁴ Bu anlayış, cinsel arzular

¹⁹⁰ Smith, "Ascetism And the Monastic Life Among Women", 34-35.

¹⁹¹ Kurban Özüğurlu, *Evlilik Raporu* (Altın, 1996), 29.

¹⁹² Richard Lewinsohn - Léon Lamarlette, *Historie de la vie sexuelle* (Paris: Payot / Bibliotheque Historique, 1957), 102.

¹⁹³ Henry Thomas Buckle, *History of Civilization in England* (Cambridge University Press, 2011).

¹⁹⁴ Özüğurlu, *Evlilik Raporu*, 29.

ve dini yasaklar arasında çatışmalara neden olmuş ve birçok kadın manastırlara çekilerek kurtuluşu orada aramıştır.¹⁹⁵

Ortaçağ'da iyi karı modelinde, evin kadının yönetim alanı olarak görülmesi yaygındır. Kadın, erkeğin dışarıda kazandığı her şeyi idare eder ve evin işleyişini düzenler. Kadının emeği, kocasının dışında harcadığı çabaya denk kabul edilir. Ancak bu etkinliklerin tamamı, kadının bağımsızlığını sınırlayan bir çerçeveye dayanır. Kadınlar, mülk üzerinde bağımsız kararlar veremezler ve tüm ekonomik güç erkeklerin elindedir. Kadının rolü, manevi bir sorumluluk taşır ve ev, kadının koruyucu gücünün simgesidir. Evin içinde, kadının düzen ve erdem geliştirme görevi, tüm ailenin ahlaki yapısını sağlamlaştırmak ve evin ruhani yönlerini güçlendirmekle bağlantılıdır.¹⁹⁶

Hıristiyanlıkta kadın algısı, zamanla şeytani bir ayartıcı figür üzerinden şekillenmiş; kadınlar dini metinlerde güvenilir ve ahlaki açıdan zayıf olarak tasvir edilmiştir. Bu anlayış, kadına yönelik şiddetin meşrulaştırılmasına zemin hazırlamış; Ortaçağ'da örfi hukuk ve şehir hukukları, kocalara eşlerini disipline etmek amacıyla dövme hakkı tanımıştır. Kadının itaat etmemesi durumunda, düzeltme yetkisi yasal bir yaptırım olarak kabul edilmiş ve bu anlayış dönemin hukuki metinlerinde yer bulmuştur.¹⁹⁷ Ortaçağ boyunca süregelen dini yorumlar, kadınları ya azize ya da günahkâr olarak iki uç noktada ele alarak onları erkek otoritesine tabi kılmıştır. Tüm bu baskılara rağmen kadınlar, eğitim hayatında ve toplumsal hayatta kendilerine yer edinmeye çalışmış, ancak bu mücadele büyük ölçüde kilisenin ve erkek egemen yapının sınırları içinde kalmıştır.¹⁹⁸ Aynı dönemde, kadınların şeytanla iş birliği yaptığı inancı cadı avlarını körüklerken, rahibelik en erdemli kadınlık biçimi olarak sunulmuştur.

¹⁹⁵ Bu konuda bkz. Lewinsohn - Lamorlette, *Historie de la vie sexuelle*, 104.

¹⁹⁶ Silvana Vecchio, "İyi Karı", çev. Ahmet Fethi, *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ'ın Sessizliği*, ed. Georges Duby - Michelle Perrot, thk. Christiane Klapisch-Zuber (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 2/124-126.

¹⁹⁷ Joy M. K. Bussert, *Battered Women: From a Theology of Suffering to an Ethic of Empowerment* (New York: Division for Mission in North America, Lutheran Church in America, 1986), 13; Mircea Eliade - Ioan P. Culianu, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, çev. Ali Erbaş (İstanbul: İnsan yayınları, 1997), 162.

¹⁹⁸ Abaydın, *Lutherci Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü*, 43-44.

Bekârlık takvaya uygun görülse de kadının asıl işlevinin üreme olduğu düşüncesi nedeniyle evlilik kaçınılmaz sayılmış ve erkek otoritesine mutlak bağımlı olduğu fikri yaygınlaşmıştır.¹⁹⁹ Ortaçağ'da kadınlar genellikle zayıf ve günahkâr olarak görülse de soylu kadınlar evlilikler aracılığıyla siyasette önemli roller üstlenmişlerdir. Siyasi evlilikler, kadınlara güç kazandırmış ve özellikle Bizans'la kurulan ittifaklar, kadınların devlet yönetimindeki etkilerini güçlendirmiştir. Bu dönemde, soylu kadınlar hem doğuştan sahip oldukları haklar hem de evlilik yoluyla kazandıkları haklarla Haçlı Seferleri'nde önemli bir siyasi etki yaratmışlardır.²⁰⁰

Katolik Kilisesi, XII. yüzyılda evlilik kurumunu kendi denetimi altına alarak, evliliklerin kilisede ve bir rahibin huzurunda gerçekleştirilmesini zorunlu kılmış, tarafların rızalarını sözlü olarak beyan etmelerini şart koşmuş²⁰¹ ve evliliği bozulamaz bir sakrament olarak kabul etmiştir.²⁰² Aristokrat sınıfta kadınların evlilikleri genellikle aile çıkarlarına göre düzenlenmiş, XI. ve XII. yüzyıllarda kadınlar siyasi ittifakları güçlendirmek amacıyla evlilik yoluyla birer teminat olarak kullanılmıştır.²⁰³ Evlenmek istemeyen kadınlar kilisenin desteğini almakta zorlanırken,²⁰⁴ evlenen kadınlardan itaatkâr olmaları, ev içindeki uyumu sağlamaları ve eşlerine boyun eğmeleri beklenmiştir.²⁰⁵ Gelinin damada verdiği çeyiz uygulaması (drahoma), XII. ve XV. yüzyıllar arasında yeniden yaygınlaşarak maddi durumu zayıf aileler için büyük bir yük oluşturmuş, genç kızlar yıllarca çalışarak bu bedeli karşılamak zorunda kalmıştır.²⁰⁶

¹⁹⁹ Karabiber, *Medeniyetlerde Kadın ve Evlilik*, 16.

²⁰⁰ Ceren Dağdeviren - Ramazan Altınay, "Haçlı Devletleri Döneminde Kadın Algısı, Siyasi Evlilikler ve Devlet Yönetiminde Kadınların Rolü", *Journal of History Culture and Art Research* (Erişim 08 Nisan 2025).

²⁰¹ Marilyn Yalom, *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*, çev. Zeynep Yelçe - Neşenur Domaniç (Çitlenbik Yayınları, 2002), 46.

²⁰² Herbert Vorgrimler, *Sacramental Theology*, çev. Linda M. Maloney (Minnesota: The Liturgical Press, 1992), 295.

²⁰³ Huriye Abaydın, *Lutherici Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü* (İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 23.

²⁰⁴ Claudia Opitz, "Geç Ortaçağ'da Yaşam", 2/261.

²⁰⁵ Vecchio, "İyi Karı", 2/109.

²⁰⁶ Bock, *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, 23.

Çeyizi sağlayan baba ya da erkek kardeş ise evlilik seçiminde baskı unsuru olarak bu durumu kullanmış, kadını istediği kişiyle evlenmeye zorlamıştır.²⁰⁷

Kadınlar, sosyal konumlarından bağımsız olarak kocalarına tabi kabul edilmiş, İngiliz hukukçu Henry de Bracton, kadınların ilahi emirlere aykırı bir talimat almadıkları sürece eşlerine itaat etmeleri gerektiğini savunmuştur.²⁰⁸ Kadının toplumdaki yerini belirleyen en önemli unsurlar arasında kocasının statüsü, serveti, akrabalarının gücü ve oğullarının konumu yer almıştır.²⁰⁹ Kilisenin boşanmayı tamamen yasaklaması sadakati önemli bir mesele haline getirirken, zina her iki cins için de yasaklanmış olsa da kadınlar çok daha ağır şekilde cezalandırılmış, erkekler için sadakat daha esnek bir kavram olarak ele alınmıştır.²¹⁰

Hıristiyanlıkta, cinsel içgüdü ve bekârlık konusu uzun süre tartışma konusu olmuştur. Erken dönemde rahiplerin bekâr kalması bir ilke olarak benimsenmiş, ancak zamanla bu zorunluluk karşısında zorluklarla karşılaşmıştır. Kilise, rahiplerin evlenmesini engellemeye çalışırken, IV. yüzyıldan itibaren bekarlığı savunanlar evliliği yasaklama yönünde sert adımlar atmış, bu görüş Batı’da yayılmaya başlamıştır. Ancak, bu kurallar her zaman tam olarak uygulanamamış ve bazı bölgelerde rahipler evli kalmıştır. Kilise, evli rahiplerin halk gözündeki itibarını zedelememek için çeşitli reformlar getirmiş olsa da bekârlık meselesi Ortaçağ boyunca tartışılmaya devam etmiştir.²¹¹

Hıristiyanlık, Meryem’in kutsallığı ile Havva’nın günahı arasında bir denge sağlamaya çalışırken, başlangıçta kadınlara dini roller ve sakramentleri yerine getirme yetkisi tanımış, ancak zaman içinde onları Kiliseden uzaklaştırmıştır. Buna rağmen,

²⁰⁷ L’ Hermite-Leclercq, “Feodal Düzen”, çev. Ahmet Fethi, *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ’ın Sessizliği*, ed. Georges Duby - Michelle Perrot, thk. Christiane Klapisch-Zuber (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 2/211.

²⁰⁸ Yalom, *Evli Kadının Tarihi*, 46.

²⁰⁹ Wemple, “Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar”, 2/182.

²¹⁰ Abaydın, *Lutherçi Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü*, 29-30.

²¹¹ Richard Lewinsohn, *Cinsi Adetler Tarihi*, çev. Ender Gürol (İstanbul: Varlık Yayınları, 1966), 109-112.

kadınlar mistik Hıristiyanlık içinde varlıklarını sürdürerek asketik yaşam, bakirelik ve manastır hayatı gibi ruhani yolları benimsemiş, böylece Kilise dışında kendi dinsel alanlarını oluşturarak etkilerini farklı şekillerde devam ettirmişlerdir. Hıristiyanlık, patriarkal toplum düzenini pekiştirmiş olsa da kadınlara manastır yaşamı aracılığıyla dini ve kültürel alanda belirli bir bağımsızlık sunmuştur. Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde kadınlar için din ve fahişelik dışında bir özgürlük alanı bulunmazken, kadın manastırlarının kurulması onlar için hem bağımsızlık hem de kültürel katılım fırsatı sağlamıştır.²¹² Manastırlar, bu dönemde kadınların kilisedeki rollerinin sınırlı olmasının ardından daha aktif bir rol üstlendikleri yerler haline gelmiştir. VI. ve VII. yüzyıllarda Kilise, kadınların kilise hiyerarşisine katılmalarına karşı çıksa da kadınlar manastır kurup eğitim vermişler hatta başrahibeler manastırları yönetmişlerdir. Ancak VIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, manastır yaşamı süren kadınların ve rahibelerin erkek çocuklara eğitim vermeleri yasaklanmış; XI. yüzyılda gerçekleşen Gregoryen reformlarla birlikte kadınlar kilisenin üst düzey görevlerinden uzaklaştırılmıştır.²¹³

Ortaçağ'da Kiliseler, kadını erkeği baştan çıkararak bir varlık olarak göreyerek manastır hayatını teşvik etmiş ve kadınları dünyevi arzuların kaynağı olarak göstermiştir. Manastırlar, din adamlarının evlenmemesi gerektiği düşüncesiyle ruhani saflığı koruma amacı taşımış, bu nedenle, din adamlarının evlenmemesi gerektiği düşüncesi giderek yaygınlaşmış ve manastırlar, bu yaşam tarzını sürdüren keşişler için bir sığınak haline gelmiştir.²¹⁴ Manastır yaşamı başlangıçta erkeklere yönelik olsa da, kadınlar da asketik yaşamı benimsemiş, fakat çöl veya mağarada yalnız yaşamak onlar için daha zor olduğundan, manastırlar onlar için bir sığınak haline gelmiştir.²¹⁵ İlk kadın manastırları IV. yüzyılda Mısır'da ortaya çıkmış ve kadın manastırlarının erkek

²¹² Eliade - Ioan P. Culianu, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 162.

²¹³ Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 51; Harman, "Hıristiyanlık'ta Kadın Algısı", 64-66.

²¹⁴ Alaskarova, *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü*, 43.

²¹⁵ Konu hakkındaki örnekler için bk. Halil Temiztürk, "Kadınlar Arasında Asketizm ve Manastır Hayatı", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUIFD)* 4/2 (31 Aralık 2017), 215-229.

manastırlarına yakın olması, güvenlik ve dini ayinlerin erkek rahipler tarafından yönetilme zorunluluğu gibi nedenlerden dolayı kaçınılmaz olmuştur.²¹⁶

Hıristiyanlığın erken dönemlerinde, çöl hayatını seçen eremitik münzeviler ve topluluklar halinde yaşayan kenobitikler, manastırları kurmuş ve kurumsal yapılar oluşturmuşlardır. Bu dönemde, kadınlara kilise hiyerarşisinde resmi görevler verilmemiş olsa da manastırlarda başrahibe ya da eğitimci (magistra) olarak görev almaları, kilise otoritesine alternatif bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Bingenli Hildegard (1098–1179) ve Sienalı Catherina (1347–1380) gibi mistik kadın figürler vaaz verme yetkilerine sahip olmalarıyla dikkat çekmiştir.²¹⁷

Çifte manastırların ortaya çıkışıyla kadınların otorite sahibi olması mümkün hale gelmiş ve bu dönüşümde Azize Paula'nın (347–404) 386 yılında Beytüllahim'de kurduğu çifte manastır önemli bir rol oynamıştır. Paula, kadınların manastır yönetiminde yer almasına öncülük etmiş ve kutsal kitap çalışmaları, hac yolculukları ve çöldeki keşişlerle ilişkileriyle tanınmıştır. Bu örnek, erken dönem Hıristiyanlıkta kadınların etkinliği hakkında değerli bilgiler sunmaktadır.²¹⁸ Çifte manastırların temelleri erken Hıristiyanlık döneminde atılmasına rağmen, sistemli bir şekilde yayılmaları VI. ve VII. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Fransa, Almanya, İngiltere, İrlanda ve İskoçya'da soylu ve kraliyet ailesi desteğiyle kurulan bu manastırlarda, kadınlar yönetimde önemli roller üstlenmişlerdir.²¹⁹ Erkek ve kadın mistiklerin bir arada manevi yaşam sürdüğü çifte manastırlar, çoğu zaman bir baş rahibenin idaresi altında faaliyet göstermiştir. Azize Paula (347–404) ve Whitby'li Hilda (614–680) gibi figürler bu

²¹⁶ Mary Bateson, "Origin and Early History of Double Monasteries", *Transactions of the Royal Historical Society*, ed. Royal Historical Society (Offices of the Royal Historical Society, 1899), 13/139.

²¹⁷ Bilal Baş, "Hıristiyan Manastırcılığının Doğuşu", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (07 Mart 2014), 183-204.

²¹⁸ Marlena Whiting, "Asceticism and Hospitality as Patronage in the Late Antique Holy Land: The Examples of Paula and Melania the Elder", *Female Founders in Byzantium and Beyond*, ed. Margaret Mullett vd. (Wien: Böhlau, 2014), 81.

²¹⁹ Penelope D. Johnson, "Double Houses", *Encyclopedia of Monasticism*, ed. William M. Johnston (Chicago ; London : Fitzroy Dearborn, 2000), 418.

geleniğin yerleşmesine öncülük etmiştir.²²⁰ Batı Hıristiyan dünyasında daha yaygın olan bu yapının aksine, Doğu'daki Grek manastırlarında kadınlar daha az yönetim yetkisine sahip olmuşlardır.²²¹ Soyluların manastırları desteklemeleri ve yönetimi kadınlara bırakmayı tercih etmeleri, bağımsız kadın manastırlarının açılmasına zemin hazırlamıştır.²²² Çifte manastırlarda kadınların çoğu aristokrat kökenli olup, okuryazarlık, sanat ve şiir gibi alanlarda kendilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Bununla birlikte, Ortaçağ'da kadınların dini alanda otorite sahibi olmaları genellikle mistik deneyimlere veya rahiplerin desteğine bağlı olmuştur. Kilise hiyerarşisinde kendilerine yer bulamayan kadınlar, erkeklerle tam eşit olmasalar da dönemin koşullarında elde edilebilecek sınırlı fırsatlar doğrultusunda diğer alanlara kıyasla manastır hayatında daha etkin bir rol üstlenmişlerdir.²²³ Ancak Justinian döneminden itibaren bu manastırların gücü zayıflamış, çifte manastırların ve baş rahibelerin etkisi giderek azalmıştır.²²⁴

Ortaçağ'da Thomas Aquinas'ın Aristotelesçi biyolojiyi benimsemesiyle kadınlara karşı olumsuz görüş sistematikleşmiş ve kadın zihinsel ve biyolojik olarak erkekten aşağı kabul edilmiştir. Buna rağmen, kadınlar manastır hayatı aracılığıyla dini bir statü elde etmiş, soylu kadınlar tarafından kurulan manastırlar öğrenim merkezlerine dönüşerek baş rahibelere dini ve siyasi haklara sahip olmuş, hatta bazı durumlarda parlamentoda temsil edilme yetkisi elde etmiştir. Ancak Ortaçağ'ın ilerleyen dönemlerinde kadınların bu bağımsızlığı erkek kilise otoritesi tarafından giderek

²²⁰ C. H. Lawrence, *Medieval Monasticism: Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages* (London New York: Routledge, 2015), 45-46.

²²¹ Daniel F. Stramara, "Double Monasticism in the Greek East, Fourth through Eighth Centuries", *Journal of Early Christian Studies* 6/2 (1998), 299.

²²² Thomas O'Loughlin, "Celtic Monasticism", *Encyclopedia of Monasticism*, ed. William M. Johnston (Chicago ; London : Fitzroy Dearborn, 2000), 268.

²²³ Katherina Peyroux, "Double Monasteries", *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*, ed. Margaret Schaus, Routledge Encyclopedias of the Middle Ages, vol. 14 (New York (N. Y.): Routledge, 2006), 226; Amy Hollywood, "Mysticism and Mystics", *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*, ed. Margaret Schaus, Routledge Encyclopedias of the Middle Ages, vol. 14 (New York (N. Y.): Routledge, 2006), 599.

²²⁴ Temiztürk, "Etkileri ve Problemleriyle Hıristiyanlıkta Çifte Manastırlar ve Günümüze Yansımaları", 1032-1036.

kısıtlanmış, kadınların eğitim aldığı manastır okulları ve kütüphaneler yerini kadınlara kapalı olan üniversitelere bırakmıştır. Kadın tarikatları daha sıkı kurallara tabi tutulurken, manastırların yönetimi erkek din adamlarının kontrolüne geçmiştir. Bununla birlikte, Beguine hareketi gibi oluşumlar manastır kurallarına bağlı olmadan dindar bir yaşam sürmeyi hedeflemiş ancak Kilise tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Bazı kadın toplulukları, Dominikliler gibi erkek tarikatlarına bağlanarak varlıklarını sürdürebilmiştir. Waldensianlar ve Ruhani Fransiskenler gibi reformcu gruplar kadınları dini faaliyetlerde erkeklerle eşit görse de Kilise bu hareketleri sapkınlık olarak değerlendirmiş ve bastırmıştır.²²⁵ Kadının kilisedeki yeri konusunda farklı görüşler de mevcuttur. Marcion ve takipçileri, kadınlara ibadet içinde daha fazla yer tanımış, onların bazı ritüelleri gerçekleştirmesine izin vermiştir. Marcion,²²⁶ toplumsal eşitliği savunarak, kurtuluşun bu dünyanın kurallarından bağımsızlaşmakla mümkün olduğunu öne sürmüştür.²²⁷

Kadınların dini rollerine ilişkin anlayışlar zamanla değişmiş, özellikle peygamberlik, mistisizm ve şehitlik bağlamında kadınların dini otorite kazandığı görülmüştür. Erken dönem Kilise Babaları ve Ortaçağ boyunca kadınların kapsayıcılığı tamamen yok olmamış, ancak genellikle ana akım Hıristiyanlık içinde değil, mezhepsel ya da sapkın olarak görülen hareketler içinde varlığını sürdürmüştür. Manastır hareketleri, özellikle kadın manastırcılığı, Mesih'te kadın ve erkeklerin eşit olduğu fikrini canlı tutmuş ve bu eşitliği ilahi bir düzenin parçası olarak görmüştür. Bu düşünce, genellikle bekârlık, evlilikten feragat ve çileci bir yaşam tarzıyla ifade edilmiştir.²²⁸ Manastıra çekilen kadınlar, İsa'nın nişanlısı olarak kabul edilerek temizlik

²²⁵ Ruether, "Christianity", 217-220.

²²⁶ Marcion'un tanrı ve kurtuluş anlayışı konusunda detaylı bilgi için bk. Şinasi Gündüz. "Sinoplu Marcion'un Gnostik Teolojisi". Hoşgörü ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Isparta 2001) 131-147.

²²⁷ Ruether, *Women and Redemption*, 54.

²²⁸ Sharma, *Women in World Religions*, 216.

ve iffet sembolü haline getirilmiştir.²²⁹ Başlangıçta iffet timsali kadınları barındıran bu manastırlar zamanla ahlaki çöküş yaşamış ve temel işlevlerini kaybetmişlerdir. Örneğin rahibelerin yasak ilişkilerden doğan çocuklarını manastırların havuzlarında dünyaya getirdikleri dönemin en çok konuşulan olaylarından olmuştur. 1526 yılında Nürnberg’de faaliyetlerine son verilen bir kadın manastırında görevli pek çok rahibe, daha sonra hayatlarını genelevlerde sürdürmek zorunda kalmıştır. Halbuki bu tür manastırların temel misyonu, kötü yola düşmüş kadınlara ahlaki eğitim vermektir.²³⁰ Manastırlar zamanla dini işlevinden ziyade eğitim, bilim ve kültürün de merkezleri olmuş, ancak Reform hareketiyle birlikte birçok bölgede etkisini kaybetmiştir.²³¹

Cadı avları, Hıristiyanlığın kadın imgesini şekillendiren çarpıcı bir örnek oluşturmuştur. Havva’nın baştan çıkarıcı yönü vurgulanarak “ilk cadı” olarak değerlendirilmesi,²³² cadı figürünün kadın ekseninde şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Havva’nın Adem’i baştan çıkararak günaha sürüklemesi, kadınların günaha yatkın olduğu fikrini pekiştirmiştir.²³³ Bu durum kadınlara yönelik sert baskı ve işkenceleri beraberinde getirmiştir. O dönemde değersiz varlıklar olarak görülen, konuşmalarına bile izin verilmeyen bu bireyler suçlama yoluyla yargılanarak ortadan kaldırılmış veya toplumsal öfkenin hedefi haline getirilmiştir.²³⁴ Kadınların doğalarında karşı konulmaz bir şehvet olduğu ve bu nedenle iblislerle iş birliği yaptıkları iddia edilmiştir. Onların doğa olaylarını manipüle ettikleri, büyülerinin ve etkilerinin insan yaşamını tehdit ettiği, fırtınalar oluşturdukları ve insanları deliliğe, aşırı arzulara sürükledikleri öne sürülmüştür.²³⁵ Cadı inancı, XV. ve XVI. yüzyıl Avrupa’sında doruk

²²⁹ Salih Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 4/10 (1997), 251.

²³⁰ Max Kemmerich, *Tarihte Garip Olaylar*, çev. Behçet Necatigil (İstanbul: Varlık Yayınları, 1968), 94-95.

²³¹ Baş, “Hıristiyan Manastırcılığının Doğuşu”, 183-186.

²³² Sümeyra Zeynep Şahin, “XV. Yüzyıl Batı Avrupa’sında Hıristiyan Kadın İmgesi ve Cadı Avı” 1-16.

²³³ Jean Michel Sallmann, “Cadılar”, çev. Ahmet Fethi, *Kadınların Tarihi III: Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları*, ed. Georges Duby - Michelle Perrot, thk. Natalie Zemon Davis - Arlette Farge (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993), 3/421-426.

²³⁴ Şahin, “XV. Yüzyıl Batı Avrupa’sında Hıristiyan Kadın İmgesi ve Cadı Avı”, 1-16.

²³⁵ Heinrich Kramer - James Sprenger, *The Malleus Maleficarum*, 2000, 92.

noktasına ulaşmış, cadılar şeytanla iş birliği yaparak doğüstü güçler kazanan kadınlar olarak tasvir edilmiştir.²³⁶

Kilise Ortaçağ'da pagan inanışlarının halk üzerindeki etkisini sürdürdüğüne inanarak cadılığı büyük bir tehdit olarak görmüş ve özellikle kadınları hedef almıştır. Pagan tanrıçaları ve doğüstü kadın figürleriyle bağlantılı olduğu düşünülen kadınlar, gece vakti iblislerle iş birliği yaptıkları iddiasıyla suçlanmış ve işkencelerle itirafa zorlanmıştır.²³⁷ Ortaçağ'daki dini otoriteler, kadınların şeytanla iş birliği yapmaya daha yatkın olduklarını savunarak, kadınları toplumsal öfkenin odağı haline getirmiştir. Malleus Maleficarum adlı eser, cadılık ile kadın düşmanlığını sistematik hale getiren en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilmiş ve kadınların doğaları gereği şeytana daha yatkın olduğu iddiasını yaygınlaştırmıştır. Ortaçağ Avrupa'sında cadı kavramı, bu eserle kadın kimliğiyle özdeşleşmiştir. Kadınların doğası gereği büyücülüğe daha yatkın olduğu iddiası, dinsel ve toplumsal nedenlerle pekiştirilmiş, onların özellikle zor zamanlarda günah keçisi olarak görülmelerine yol açmıştır.²³⁸ Örneğin Rennes Piskoposu Marbod'un (ö. 1123) kadınlar hakkındaki aşağılayıcı ifadeleri ve kadınları tiksindirici unsurlar olarak betimlemesi, kadınların cadılıkla özdeşleştirilmesini kolaylaştırmıştır.²³⁹

XVI. ve XVII. yüzyıllarda, cadılıkla suçlananların %80'inin kadın olması, dönemin toplumsal yapısıyla doğrudan ilişkilidir.²⁴⁰ Reform hareketiyle birlikte kadınlara özgü tarikatların kapatılması ve evlilik zorunluluğunun getirilmesi, bekâr kadınları cadılık suçlamalarına daha açık hale getirmiştir. Pavlus ve bazı kilise babalarının kadın karşıtı anlayışları, batıl inançlarla birleşerek zulmü

²³⁶ Lois Martin, *Cadılığın Tarihi Ortaçağ'da Bilge Kadının Katli*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu (Kalkedon Yayınları, 2009), 8.

²³⁷ Jeffrey Burton Russel - Sabina Magliocco, "Witchcraft", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones - Thomson Gale (Detroit: Macmillan Reference USA, 2005), 9771.

²³⁸ Sallmann, "Cadılar", 3/421-426.

²³⁹ Dalarun, "Ruhban Bakış", 2/31.

²⁴⁰ Sallmann, "Cadılar", 3/421-426.

kurumsallaştırmıştır. Aristoteles'in kadını eksik bir varlık olarak tanımlayan düşüncesi de onun akıldışılığı ve doyumsuz cinselliği gibi inançlarla harmanlanarak kadınların şeytanla ilişkilendirilmesine yol açmıştır.²⁴¹ Cadı avları, özellikle Almanya, İsviçre, Fransa ve Amerika'da büyük boyutlara ulaşarak, Salem Cadı Mahkemeleri gibi olaylarla doruğa çıkmıştır. Avrupa'da cadı avlarının zirveye ulaştığı XV. ve XVIII. yüzyıllar arasında, binlerce kadın büyücülükle suçlanarak işkence altında itiraflara zorlanmış ve yakılarak ya da asılarak idam edilmiştir.²⁴² Engizisyon mahkemeleri ve kilise otoriteleri, kadınlara yönelik zulmü meşrulaştıran resmî belgeler yayımlamış, Reform sonrası Protestan bölgelerde cadı avları daha da yoğunlaşmıştır. Bu süreçte, kadınların cadılıkla özdeşleştirilmesi, dini öğretiler ve toplumsal korkuların bir yansıması olarak tarih boyunca devam etmiştir.²⁴³ Bu dönemde, cadılıkla suçlanmaları nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısının on binlerce olduğu tahmin edilmektedir. Ancak farklı kaynaklar ve eksik arşiv kayıtları nedeniyle bu sayı konusunda kesin bir rakam bulunmamaktadır.²⁴⁴

Kadınların eğitimi de kilisenin katı kurallarıyla sınırlandırılmıştır. Kız çocuklarına zaman zaman eğitim izni verilmiş olsa da bunun genellikle onları iyi bir Hıristiyan anne olarak yetiştirmek amacıyla yapıldığı düşünülmüştür.²⁴⁵ Fakat aldıkları eğitimi öğretmeleri ise kesin bir şekilde yasaklanmıştır.²⁴⁶ Buna rağmen, özellikle geç Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde bazı kadınlar akademik hayata dahil olabilmıştır. XII. yüzyılda Bologna Üniversitesi'nde ders veren Bettisia Gozzadini (1209–1261) ile XIV. yüzyılda hukuk profesörü olan Novella d'Andrea (1312–1366) bu durumun örnekleri arasında yer alır. Novella d'Andrea'nın, güzelliğinin öğrencilerin dikkatini dağıtmaması için ders verirken peçe taktığı anlatılır. Bu örnekler, kadınların eğitimden tamamen

²⁴¹ Eliade - Ioan P. Culianu, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 162-163.

²⁴² Hasan Ali Gökdemir, *Hıristiyanlık'ta Kadın* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994), 92.

²⁴³ Eliade - Ioan P. Culianu, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 163.

²⁴⁴ Gökdemir, *Hıristiyanlık'ta Kadın*, 92.

²⁴⁵ Opitz, "Geç Ortaçağ'da Yaşam", 2/282.

²⁴⁶ Abaydın, *Lutherçi Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü*, 38.

dışlanmadığını, ancak toplumsal algılar ve cinsiyetçi sınırlamalar nedeniyle görünürlüklerinin kısıtlandığını göstermektedir.²⁴⁷

Kadınların ekonomik hayatta yer almaları çoğunlukla hoş karşılanmasa da ticaret, eğitim ve hatta savaş alanlarında dahi kadınların varlığı göz ardı edilemez bir gerçeklik olmuş, çeşitli alanlarda çalışan kadınlara rastlanmıştır.²⁴⁸ Bazı din adamları, kadınların ev dışında çalışmasını eleştirerek onları “kümesten kaçan tavuklara” benzetmiş,²⁴⁹ ancak tüm bu engellere rağmen kadınlar sosyal hayata katılmayı sürdürmüş, ticarete, eğitimde ve hatta savaş zamanlarında bile varlık göstermişlerdir.²⁵⁰ Özellikle Haçlı Seferleri’ne katılan kadınlar, maddi destek sağladıkları ölçüde ordu içinde kabul görmüş, bazıları idari ve lojistik görevler üstlenmiştir.²⁵¹ Haçlı Seferleri’ne katılan kadınlar, papanın tüm günahları affedeceği vaadine karşılık seferlere dahil olmuşlardır.²⁵²

Eskiçağ’dan sonraki dönemde, Hıristiyanlıkta kadınların hukuksal anlamda hiçbir hakka sahip olmadığı, kocasının kadının tüm mallarına sahip olduğu belirtilmiştir. Kadın, tıpkı mal gibi alınıp satılabilen bir varlık olarak kabul edilmiştir ve bu anlayış, uzun bir süre devam etmiştir.²⁵³ Hıristiyan geleneklerinde kadınlar uzun süre mülkiyet, hukuk ve toplumsal statü açısından erkeklere bağımlı görülmüştür. Batı toplumlarında da kadınlar mülkiyet hakkından yoksun bırakılmış, 1632’de İngiltere’de bazı yasal düzenlemeler getirilse de “kadının malı kocanıdır” anlayışı korunmuştur.²⁵⁴ Fransa’da

²⁴⁷ Umberto Eco, *Ortaçağ/ Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*, çev. Leyla Tonguç Basmacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2014), 27.

²⁴⁸ Steven A. Epstein, *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası: Ekonomik ve Sosyal Tarih, 1000-1500*, çev. Serap Işık (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014), 135.

²⁴⁹ Opitz, “Geç Ortaçağ’da Yaşam”, 2/279.

²⁵⁰ Abaydın, *Lutherçi Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü*, 35-36.

²⁵¹ Natasha R. Hodgson, *Women, Crusading and the Holy Land in Historical Narrative* (Woodbridge (GB) Rochester (NY): Boydell press, 2007), 236.

²⁵² Aydın Usta, “Haçlı Seferlerinde Kadın”, *Ortaçağda Kadın*, ed. Altan Çetin (Ankara: Lotus Yayınları, 2011), 301.

²⁵³ Hümeysra Malkoç, *Kadının Statüsü ile İlgili Görüşlerin Din ve Sosyal Değişme Bağlamında Analizi: 2000 Sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı’nun Kadınla İlgili Fetvaları* (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 24.

²⁵⁴ Selime Akburç, “Kitab-ı Mukaddes’te Kadın”, *Şebnem Dergisi*. <https://www.sebnemdergisi.com/kitabi-mukaddeste-kadin.html>

1938’de velayet hakkı üzerindeki yasal sınırlamalar kaldırılmış olsa da kadınların toplumsal ve hukuki konumları uzun yıllar eşitsizliğe dayalı kalmıştır.²⁵⁵ Ortaçağ Hıristiyan toplumunda ise genel olarak kadınlar yasal bir statüye sahip olmamıştır ve evlilikle birlikte onların tüm mal varlıkları kocasına geçmiştir.²⁵⁶ Kadınların hukuki hakları da oldukça sınırlı tutulmuş, tanıklıkları yalnızca ikiz doğumlarda önce doğan çocuğun belirlenmesi gibi özel durumlarda kabul edilmiştir.²⁵⁷ Ortaçağ Batı toplumlarında kadınların, erkeklerle eşit haklara sahip olmaması, hukuki, dini, siyasi ve ekonomik alanlarda ayrımcılığa tabi olmaları, kadının toplumdaki konumunun ne kadar alt düzeyde olduğunu göstermektedir.²⁵⁸

2.3. Reform Döneminden Günümüze Kadının Yeri (1517–1648)

On üçüncü yüzyılın sonlarından itibaren reform hareketleri ve Rönesans yeni bir hümanizm anlayışının doğmasına zemin hazırlamıştır. Ancak, kadınların entelektüel ve toplumsal hayatta daha fazla yer almasını sağlayacak dönüşümler bu dönemde yeterince gerçekleşmemiştir. Protestan reformları evlilik kurumuna itibar kazandırmış olsa da kutsal metinlere dönüş çoğunlukla ataerkil düşüncelerin güçlenmesiyle sonuçlanmıştır. Bazı Protestan Kiliselerinde kadınlar liderlik konumlarına erişebilse de genel olarak ne Protestan ne de Katolik reformları kadınların özgürleşmesi açısından kayda değer bir katkı sunmuştur. Öte yandan, misyonerlik faaliyetleri aracılığıyla Batı kültürünün Doğuya ve Yeni Dünya’ya yayılması sürecinde kadınlar ekonomik ve sosyal roller üstlenmiş, ancak çoğu Hıristiyan topluluk tarafından hâlâ ikinci sınıf vatandaş olarak görülmüştür.²⁵⁹

²⁵⁵ Mustafa Sibai, *İslama ve Garblılara Göre Kadın*, çev. İhsan Toksarı (İstanbul: Nida Yayınevi, 1969), 20.

²⁵⁶ Mustafa Yağmurlu, *Çağımızda Kadın Sorunu* (Beyan Yayınları, 1984).

²⁵⁷ Özlem Genç, “Ortaçağ Avrupasında Kadın”, *Ortaçağda Kadın*, ed. Altan Çetin (Ankara: Lotus Yayınları, 2011), 252.

²⁵⁸ Harman, “Hıristiyanlık’ta Kadın Algısı”, 64.

²⁵⁹ Carmody, *Women and World Religions*, 161-162.

İngiltere’de 1085 yılına kadar kadınların alınıp satılmasına izin veren kanunlar geçerli olmuştur. 1500’lü yıllarda düzenlenen bir konferansta kadına işkence yapılması onaylanmış ve aynı döneme ait kayıtlarda kadınların diri diri yakıldığına dair ifadelere rastlanmıştır.²⁶⁰ XVI. yüzyıla gelindiğinde, kadınların şeytanla iş birliği yaptığına inanılmış ve kadınlara yönelik zulümler artmıştır. Kadınlar uzun süre boyunca, Batı Hıristiyan toplumlarında hem toplumsal hem de hukuki anlamda büyük haksızlıklara uğramış, aşağılanmış ve baskı altına alınmıştır. Toplumsal statüleri, adeta erkeğe hizmet etmekle sınırlanmış ve bu ayrımcılık, zamanla inanç ve kültür içinde kökleşmiştir.²⁶¹ Ayrıca, daha yakın bir dönemde İngiltere’de kadının insan olarak görülmediğine dair örnekler bulunmaktadır.²⁶² Bu durum, Batı’daki bazı reform hareketlerine kadar devam etmiş ve reformların ardından kadın hakları konusunda belirli ilerlemeler kaydedilmiştir.²⁶³ Sonuç olarak, Hıristiyanlık tarihindeki kadın algısı, uzun bir süre boyunca olumsuz bir şekilde şekillenmiş, kadınlar hem toplumsal hem de dini yaşamda çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Ancak zamanla yapılan bazı değişiklikler ve reformlar, kadınların dini ve sosyal yaşamdaki rollerinde belli ilerlemeler sağlamıştır.

XIX. yüzyılın başlarında kadınlar oy kullanamaz, mülk edinemez, sözleşme yapamaz, kocaları tarafından şiddete maruz kalabilir ve hukuki bir engel olmadan sanayinin en ağır işlerinde çalıştırılabilir durumda olmuşlardır. Onlar babalarının ve kocalarının malı olarak görülmüş, evlilikte adeta alınıp satılmışlardır. Oy kullanma, mülk edinme ve sözleşme yapma hakları yoktu. Çocukları üzerinde hak sahibi olamadıkları gibi, kendi bedenleri üzerinde de söz sahibi değillerdi. Kocaları tarafından hukuki bir engel olmaksızın dövülebilir veya cinsel saldırıya uğrayabilirlerdi.²⁶⁴ Ayrıca, mahkemelerde kadınların şahitlik hakkı bulunmuyordu. Geçtiğimiz yüzyılın sonlarına

²⁶⁰ Abdülkadir Et-Telidi, *Müslüman Kadının Kimliği*, çev. Ali Nar (Ravza Yayınları, 1996), 29.

²⁶¹ Malkoç, *Kadının Statüsü ile İlgili Görüşlerin Din ve Sosyal Değişme Bağlamında Analizi*, 24.

²⁶² Cihan Aktaş, *Kadının Serüveni / Eleştirel Bir Bakış* (İstanbul: Girişim Yayınları, 1986), 45.

²⁶³ Zeynel Abidin Ataşalan, *Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim’e göre Aile Kavramı* (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 38.

²⁶⁴ J. Mitchel - A. Oakley, *Kadın ve Eşitlik*, çev. Fatmagül Berktaş (Pencere Yayınları, 2000), 25-26.

kadar Batı'da hem Kilise hem de sivil hukuk, kadınların şahitliğini geçerli saymıyordu.²⁶⁵

XIV. yüzyıldaki büyük kıtlık ve veba salgını gibi felaketler sırasında kadınlar, hem ailelerini hem de toplumu ayakta tutmak için mücadele etmiştir.²⁶⁶ Sanayi toplumunun gelişmesiyle birlikte kadınlar ekonomik hayata katılmaya başlasa da çoğu evde kalmış, çalışanlar ise genellikle düşük statülü işlerde yer almıştır.²⁶⁷ Evli olmayan kadınlar, evlilere oranla daha fazla hak kazanmıştır.²⁶⁸ Ortaçağ'ın sona ermesiyle birlikte kadınların çalışma hayatındaki yeri daha da kısıtlanmış, zanaat yasaları kadınların erkekler kadar bilgili olsa bile meslek icra etmelerini yasaklamıştır.²⁶⁹ Sanayileşmeyle birlikte kadın haklarında kısmi ilerlemeler kaydedilmiş, Fabrika Yasaları ve mülk edinme hakları gibi düzenlemeler getirilmişse de, savaş dönemlerinde kadınlar iş gücüne katılmıştır. Fakat onlar barış dönemlerinde geleneksel rollere geri itilmeye çalışılmışlardır. XX. yüzyılda kadın hakları konusunda bazı kazanımlar elde edilse de toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi uzun bir süreç gerektirmiş ve günümüzde dahi tamamen eşit bir duruma henüz ulaşılmamıştır.²⁷⁰

XIX. yüzyıla gelindiğinde kadınlar hem Protestan Kiliselerin hem de Katolik kiliselerinin misyonerlik faaliyetlerine aktif olarak katılmaya başlamıştır. Başlangıçta yalnızca finansal destek sağlamakla yetinen kadınlar, zamanla bekâr misyoner olarak gönderilmiş ve eğitilmiş kadınlar misyon alanlarında daha fazla kabul görmüştür. Roma Katolik rahibeleri de Papa XI. Pius'un (1857–1939) direktifleriyle Batılı olmayan topluluklara Hıristiyanlık yaymak amacıyla misyonerlik tarikatları kurmuştur. Kadın misyonerler, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi alanlarda etkin görevler üstlenerek

²⁶⁵ Selime Akburç, "Kitab-ı Mukaddes'te Kadın", *Şebnem Dergisi*. <https://www.sebnemdergisi.com/kitabi-mukaddeste-kadin.html>.

²⁶⁶ Epstein, *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası*, 192.

²⁶⁷ John McManners (ed.), *The Oxford Illustrated History of Christianity* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 380-381.

²⁶⁸ Opitz, "Geç Ortaçağ'da Yaşam", 2/257.

²⁶⁹ Opitz, "Geç Ortaçağ'da Yaşam", 2/287.

²⁷⁰ Anna Coote - Tess Gill, *Women's Rights: A Practical Guide* (Harmondsworth: Penguin, 1974), 15-16.

yerel halk üzerinde dönüştürücü bir etki bırakmıştır. Bu gelişmeler, kadınların toplumsal hayatta daha görünür hale gelmesini sağlarken, dini misyonerlik faaliyetlerinde belirleyici bir rol oynamalarına zemin hazırlamıştır.²⁷¹

Hıristiyanlık tarihinde kadınlara yönelik öğretiler, çoğunlukla ataerkil bir bakış açısıyla şekillenmiş ve kadınların toplumsal ve dini rollerini kısıtlayan bir çerçevede yorumlanmıştır.²⁷² Reform hareketleri ve modern feminist yaklaşımlar bu geleneksel anlayışa eleştirel bir perspektif kazandırmış olsa da kadınların kilise içindeki konumu uzun süre geleneksel kalıplar içinde varlığını sürdürmüştür. Son yüzyıllarda feminist hareketlerin yükselişi ve sosyo-siyasal değişimlerin etkisiyle, kilisenin kadınlara yönelik kökleşmiş bakış açısı ve kadınların kilise içindeki statüsü yeniden sorgulanmış ve değişim taleplerini gündeme gelmiştir. Bu süreçte, kiliseler de kadınlara yönelik yaklaşımlarını gözden geçirme ihtiyacı duymuş ve bazı revizyonlar yapma ihtiyacı duymuştur. Ancak, tarihsel ve ideolojik kökleri derin olan bu dönüşüm süreci, halen farklı yorum ve tartışmalarla devam etmektedir.

Bu bölümde, Hıristiyan temel kaynaklarında kadının konumu incelenmiş; İsa'nın kadınlara yönelik tutumu, İncillerdeki kadın tasviri ve Pavlus'un kadınlar hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Ayrıca, tarihsel süreç içinde kadının Hıristiyanlık içindeki yeri, Kilise Babaları ve Ortaçağ ve Reform döneminden günümüze uzanan süreç kapsamında değerlendirilmiştir. Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliseleri özelinde kadınların dini kurumlara kabulü, toplumsal yaşam içindeki konumları ve dini işlevlerdeki rolleri bir sonraki bölümün odak noktası olacaktır. Böylece, Hıristiyanlığın tarihsel gelişimi ve farklı kilise gelenekleri ışığında kadınların konumuna dair daha kapsamlı bir analiz ortaya konulacaktır.

²⁷¹ Pamela Dickey Young, "Women in Christianity", *Women and Religious Traditions*, ed. Leona M. Anderson - Pamela Dickey Young (Don Mills, Ontario: Oxford University Press, 2004), 179.

²⁷² Bebel, *Kadın ve Sosyalizm*, 90-91.

İKİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYAN KİLİSELERİNDE KADININ ROLÜ VE YERİ

1. Katolik Kilisesinde Kadın

Katolik Kilisesi'nde kadınların ruhbanlık görevine kabul edilip edilemeyeceği meselesi, yüzyıllardır süregelen teolojik ve kurumsal bir tartışmanın konusudur. Bu tartışmada Papaların söylemleri ve yayımladıkları belgeler belirleyici bir rol oynamış, özellikle papalık genelgeleri ve konsil kararları, kadının ruhbanlıkta yerini şekillendiren başlıca kaynaklar olmuştur. Kadınların rahiplik yapabilme talepleri karşısında Kilisenin resmi tutumu, çoğu zaman bu belgeler aracılığıyla açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

Katolik Kilisesinde ruhban sınıfı, Kilise teşkilatının temelini oluşturur. Bu sınıf, kutsal görevlerle yetkilendirilmiş din adamlarını kapsar. Katolik Kilisesi'nde ruhbanlık hiyerarşisi Papa, piskopos, rahip (papaz) ve diyakoz şeklindedir. Papa hem ruhani lider hem de Vatikan'ın başıdır. Piskoposlar, kendi bölgelerinden (diyosez) sorumlu olup yerel kiliseleri yönetir. Papazlar, vaaz vermek, ayin yönetmek ve cemaati eğitmekle görevlidir. Diyakonlar ise Kilise ile cemaat arasında hizmet bağı kurarak toplumsal ve ibadetle ilgili çeşitli görevleri üstlenirler. Her makamın görevleri ve yetkileri belirli bir hiyerarşi içinde düzenlenmiştir.²⁷³

1.1. Dini Kurumlara Kadının Kabulü Meselesi (Kadının Ruhbanlıkta Yeri Üzerine Kilise Belgeleri: Konsil Kararları-Papalık Genelgeleri)

Kadınlar, Katolik Kilisesi'nin hiyerarşik yapısı tarafından uzun süredir otorite ve etki pozisyonlarından dışlanmaktadır. Kilisenin asli üyeleri olmalarına rağmen,

²⁷³ Nadide Şahin, *Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 48-56.

kurumsal engeller onların resmi teolojiiyi şekillendirme ve karar alma süreçlerine katılımını kısıtlamıştır. Kiliseyi dini bir kurumun yanı sıra toplumsal cinsiyete dayalı bir örgüt olarak incelemek, bu eşitsizliklerin nasıl sürdürüldüğünü ve meşrulaştırıldığını anlamayı sağlayacaktır. Katolik Kilisesi, İkinci Vatikan Konsili (1962–1965) öncesi ve sonrasında, kadınların hiyerarşideki yerlerine ilişkin toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri sürdürmüştür. Kadınlar genel olarak otorite pozisyonları ve resmi doktrin süreçlerinin dışında tutulmuştur. Kilisenin örgütsel yapısı, cinsiyete dayalı roller üzerinden kadınların özerkliğini ve liderliğini sınırlandırmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin Kilisenin güç yapıları içinde nasıl kökleştiğine ve sürdürüldüğüne dair örnekleri arasında, kadınların dini kıyafet giymek zorunda olması ve ruhbanlığa atanmasına yönelik süregelen yasaklar devam etmektedir. Bu hegemonik faktörler, kadınların Kilise politikalarında söz sahibi olamadığı ve doktrinini belirleyen karar alma organına dahil edilmediği bir sistemin sürmesine neden olmaktadır.²⁷⁴

Zamanla Katolik Kilisesi'nin kadınlara yönelik tutumunda değişimler yaşanmıştır. 1917 tarihli Pio-Benedictine Kanunnamesinde, kadınların kilise hizmetlerinden dışlandığı ve otorite/temsil rollerinden uzak tutulduğu görülmektedir. Ancak, İkinci Vatikan Konsili sonrası Latin Kilisesi 1983 yılında *Code of Canon Law* (CIC) ve 1990 yılında Doğu Katolik Kiliseleri *Code of Canons of the Eastern Churches* (CCEO) yürürlüğe girmesi ile bu konuda önemli bir paradigma değişikliği yaşanmıştır. “Erkek ya da kadın yoktur; hepiniz Mesih İsa'da birsiniz”²⁷⁵ anlayışına dayanan bu kanonik düzenlemeler, kadınların statüsünü daha adil hale getirmeyi hedeflemiştir. Papa John Paul II'nin (1920–2005) *Ordinatio Sacerdotalis* (1994) adlı apostolik mektubunda belirtildiği üzere, kadınlara sunulan yeni sorumluluklar, rahipliğe atanma yasağını dengeleyen yapısal bir ilerleme sağlamıştır. Bu gelişmeler arasında kadınların pastoral

²⁷⁴ Ryan P. Murphy, “Promises Unfulfilled: American Religious Sisters and Gender Inequality in the Post-Vatican II Catholic Church”, *Social Compass* 62/1 (Mart 2015), 122-123.

²⁷⁵ Gal.3:28.

konseylere katılımı, teolojik eğitim, ayin hizmetleri ve idari görevler bulunmaktadır. 1917 tarihli ve 1983 tarihli CIC ile CCEO karşılaştırıldığında, Kilisenin kadınların hukukî statüsünü yeniden tanımlamada ilerleme kaydettiği görülmektedir. Bu değişim, normatif olmanın yanı sıra Katolik kimliğinin toplumsal cinsiyet anlayışının teolojik olarak yeniden gözden geçirilme sürecini de yansıtmaktadır.²⁷⁶

Kadın ve erkek Hıristiyanların temel eşitliği, 1983 CIC ve CCEO’da, kadın haklarına ayrılmış özel bir bölüm olmasa da güçlü şekilde desteklenmektedir. Tüm vaftiz edilmiş kişilerin yükümlülük ve haklarına ilişkin genel bir bölümün eklenmesi önemli bir gelişme olmuştur. Özellikle CIC 208. kanun, vaftiz edilmiş tüm bireylerin haysiyet ve davranış açısından eşitliğini vurgulamaktadır. İkinci Vatikan Konsilinin *Lumen Gentium* ve *Gaudium et Spes* belgelerine dayanan bu anlayış, cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığı reddetmektedir. Bu yaklaşım, tüm insanların hakları ve haysiyetleri bakımından eşit yaratıldığını teyit eden İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile de örtüşmektedir.²⁷⁷ Kadınlar da dahil olmak üzere tüm Hıristiyanlar, 209-223. kanonlarda belirtilen haklara sahiptir.²⁷⁸ Bu haklar; dernek kurma, ifade özgürlüğü, eğitim, ayinlere katılım, evlenme ve cenaze töreni gibi hakları içerir.²⁷⁹ En önemlisi kilise artık kadınların temel insan haklarını ve mesleklerine uygun biçimde misyonuna katkıda bulunma özgürlüklerini tanımaktadır. Cinsiyete dayalı bir haklar hiyerarşisi oluşturmasa da bu hakların kullanımının Kilisenin genel refahı ve otoritesine saygı ile dengelenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu yaklaşımın kadınların artık ikincil veya aşağı olarak değil,

²⁷⁶ James Mathew Pampara, “The Place and Role of Women in the Catholic Church: A Study Based on the Code of Canon Law and the Code of Canons of the Eastern Churches”, *Studia Iuridica* 99 (2023), 134-135.

²⁷⁷ L. Brownlie - Guy S. Goodwin-Gill (ed.), *Basic Documents on Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 19.

²⁷⁸ Bu haklarla ilgili ayrıntılı bir inceleme için bkz. James A. Coriden, *The Rights of Catholics in the Church* (New York: Paulist Press, 2007), önsöz xiv + 145.

²⁷⁹ Coriden, *The Rights of Catholics in the Church*, 8-10; J. Pudumai Doss, *Freedom of Enquiry and Expression in the Catholic Church: A Canonico-Theological Study* (Bangalore, 2008), 5-15.

Kilise yaşamının ve misyonunun aktif üyeleri olarak daha fazla kabul gördüğünü gösterdiği ileri sürülmektedir.²⁸⁰

İkinci Vatikan Konsilinin ardından gelen 1983 Kanon Hukuku'nun, kadın konusunda önemli bir ilerlemeyi temsil ettiğini ileri sürenler bulunsa da kadın ve erkek vaftizliler arasında tam eşitliğin önünde hâlâ engellerin var olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Bu engellerin hem yazılı mevzuattan hem de kültürel değişime direnç gösteren kökleşmiş zihniyetlerden kaynaklandığı savunulmaktadır.²⁸¹ Bazılarına göre, Kilise, kadınların saygınlığını koruduğunu iddia etmesine rağmen, onların layık oldukları rolleri üstlenmelerini engelleyen gerçek bir eşitsizliğe göz yummaktadır. Ruhbanlık ve hiyerarşik ayrıcalıkların etkisiyle kadınların bu sürece katılımı marjinalleşmekte ve bu durum Kilisenin İkinci Vatikan'da ilan ettiği evrensel kutsallık çağrısını tam olarak hayata geçirmesini engellemektedir.²⁸²

Papa VI. Paul, (1897–1978) kadınların rahip olarak atanması konusundaki yetkisini, İkinci Vatikan Konsilinde bu konuyu bilinçli olarak konsil gündeminden çıkartarak ortaya koymuştur. Reform çağrılarına rağmen kurumsal tutum giderek daha katı hale gelmiştir. Bu durum, özellikle güçlü iki belgenin ortaya çıkmasına neden olmuştur: Papa II. John Paul tarafından yayımlanan *Ordinatio Sacerdotalis* (1994) adlı bildiri ile İnanç Doktrini Kongregasyonu'nun *Inter Insigniores*'i (1976) adlı bildirisi. Her iki belge de kadınların rahip olarak atanmasını kesin bir dille reddetmiş, tutumlarını desteklemek için de “sacerdotal” gibi konsil öncesi dile ait terimlere başvurmuştur.²⁸³

²⁸⁰ Pampara, “The Place and Role of Women in the Catholic Church: A Study Based on the Code of Canon Law and the Code of Canons of the Eastern Churches”, 137-140.

²⁸¹ Geraldina Boni, “Uguaglianza fondamentale dei fedeli nella dignità e nell'azione”, *I diritti fondamentali del fedele. A venti anni dalla promulgazione del Codice - Atti del XXXV Congresso Nazionale di Diritto Canonico* (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2004), 100.

²⁸² Bkz. “Dogmatic Constitution of the Church Lumen Gentium”, 1964; Le Tourneau Dominique, *L'Opus Dei* (Paris: Que sais je, 2004).

²⁸³ Kadınların rahip olamayacağına dair savunma yapılırken, önceki dönemlerde kullanılan bazı detaylı veya çeşitli argümanlar zamanla daralmıştır. Onların yerine daha az ama daha “ikna edici” veya “otoriter” görünen kavramlara (örneğin Tanrı'nın ezelden beri böyle tasarlamış olması gibi) başvurulmuştur. Ancak

Bazı araştırmacılara göre dikkat çekici olan husus, teolojik temelin zayıflamasına karşın belgelerin üslubunun daha buyurgan ve otoriter hale gelmesidir. Kilisenin ‘yapamayız’ şeklindeki ifadesi, üstü kapalı olarak meselenin insan iradesini aşan bir konu olduğu izlenimini verirken, meseleyi kesin bir sonuca bağlamaktan ziyade, daha fazla teolojik araştırmaya açık bir alan bırakmıştır.²⁸⁴ İkinci Vatikan Konsili, kadınların kilise hizmetlerine ve yönetime katılımı sorununu doğrudan ele almaktan kaçınmıştır. Inter Insigniores (1976) ve Ordinatio Sacerdotalis (1994) gibi kadınların rahiplik görevinden dışlanmasını savunan belgelerle bu teolojik tartışma dogmatik düzeye taşınmıştır.²⁸⁵

Papa II. John Paul’un *Novo Millennio Ineunte* adlı belgesinde ifade ettiği gibi,²⁸⁶ İkinci Vatikan Konsili, Katolik Kilisesi için bir pusula görevi görmüş ve modern çağ için Kilisenin rotasını belirlemiştir. Papa XXIII. John (1881–1963) tarafından 1962 yılında toplanan konsille birlikte Kilisenin geleneksel yapısını çağa uygun hale getirmek için önemli bir reform ve yenilenme süreci başlamıştır.²⁸⁷ Bu süreç, daha önce mevcut olmayan bir diyalog ortamı yaratmış ve fikirlerin gelişimine açık bir alan sunmuştur.²⁸⁸ Küresel, sosyal ve bilimsel gelişmeler, Kiliseyi kamuoyundaki eleştirilerle yüzleşmeye zorlamış; geleneksel Kilise öğretileri kadınların rollerini genellikle erkek merkezli bir bakış açısıyla çerçevelemiş olsa da, modern gelişmeler ışığında bu anlayışların

bu görüş daha mutlak ve otoriter bir dille savunulmaya başlanmıştır. Tartışma alanı küçülse de savunmalar daha kesin ve değişmez şekilde sunulmaktadır.

²⁸⁴ “Non possumus” (Latince “yapamayız”) ve “it does not depend on us” (İngilizce “bu bizim elimizde değil”) ifadeleri, Katolik Kilisesi’nin bazı meselelerde –özellikle kadınların rahipliğe atanması gibi konularda– takındığı tutumu yansıtır. Bu ifadeler, Kilisenin belirli kararları isteyerek değil, Tanrı’nın ebedi iradesi ya da değişmez ilahi düzen gereği aldığını belirtmek için kullanılır. Yani bu meselelerde karar yetkisinin kendilerinde olmadığını, ilahi planın dışına çıkamayacaklarını vurgular. Bu söylem, tartışmayı insan iradesinin ötesine taşıyarak konuya nihai ve tartışılmaz bir sınır koyma işlevi görür. Andrea Grillo - Donata Horak, *Le Istituzioni Ecclesiali Alla Prova del Genere. Liturgia, Sacramenti e Diritto* (Cinisello Balsamo: San Paolo, 2019), 160-168.

²⁸⁵ Cetina Militello, “Women in the Church Models of the Past-Challenges of Today”, çev. Chiara D. Brown, *Catholic Women Speak: Bringing Our Gifts to the Table*, ed. Catholic Women Speak Network (New York: Paulist Press, 2015), 29-32.

²⁸⁶ “Sevgili kardeşlerim, İkinci Vatikan Konsilinin bize sunduğu kılavuz ilkeler ne büyük bir hazinedir... yeni başlayan yüzyılda yönümüzü bulabileceğimiz emin bir pusuladır.” Pope John Paul II, “Novo Millennio Ineunte” (06 Ocak 2001).

²⁸⁷ William James O’Brien (ed.), *Riding Time Like a River: The Catholic Moral Tradition since Vatican II* (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1993), 9-10.

²⁸⁸ Kenneth Brian Nauert, “Redefining the Roles of Women and Sexual Ethics in the Roman Catholic Church”, *Mahurin Honors College Capstone Experience/Thesis Projects*, (28 Haziran 2017), 1-2.

sorgulanmasına neden olmuştur. Kadınların rahibe, evli ya da bekar olarak çeşitli yaşam biçimlerini benimseyebilecekleri kabul edilse de onları rahip, diyakon gibi ruhani liderlik görevlerine atayıp atamama konusu hâlâ tartışmalıdır.²⁸⁹ Bu tartışmalar, kadınların Kilise içindeki konumunun hem teolojik hem de sosyal olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiğini gündeme getirmiştir. Katolik Kilisesi'nde kadınların değişen rolü, özellikle de hizmette yer almaları incelendiğinde kadınlar geleneksel olarak her biri ilahi çağrı olarak kabul edilen üç meslekten birini üstlenmiştir: kutsanmış yaşam, evlilik ve annelik ya da bekar yaşam.²⁹⁰ Bununla birlikte, İkinci Vatikan Konsilinden sonra, meslekten olmayan kadınlar artık Evharistiya hizmetkarları, sunak hizmetkarları ve lektörler (Kutsal Kitap okuma hizmeti) gibi hizmet etmek için daha fazla pozisyon olacak şekilde genişletilmiştir.²⁹¹

Kadınların Kilisedeki rollerine dair anlamlı reformlar bekleyen pek çok Katolik, Papa Francis'in (1936–2025) seçilmesini büyük bir umutla karşılamıştır. Bu dönemde İkinci Vatikan Konsilinin ruhundan ilham alan bu Papalık önceleri kilisede yeni bir dönemin habercisi olarak görülmüştür. Ancak Papa Francis'in reformist çabalarına rağmen, kadınların liderlik pozisyonlarına katılımı konusunda kalıcı değişiklikler yapılmamıştır. Bu konuda kurumsal ve teolojik geleneklere bağlılığın etkili olduğu ileri sürülmüştür. Yine Ortaçağ (476–1453) ve Trident dönemin (1545–1563) etkisindeki Kilisenin köklü antropolojik anlayışının da etkili olduğu kabul edilmektedir. Karin Heller'e göre, kadınlara ilişkin tutumda gerçek bir değişim sadece yüzeysel reformlarla değil, Kilisenin teolojik antropolojisinin ve kilise biliminin radikal biçimde yeniden ele alınmasıyla mümkün olabilir. Mevcut Magisterium bu dönüşümü gerçekleştirecek

²⁸⁹ Libreria Editrice Vaticana, *Catechism of the Catholic Church* (Vatican City: United States Catholic Conference of Bishops, 1997), 241, 400-403.

²⁹⁰ James Socias - Gerald Korson, *Vocations and the Universal Call to Holiness*, ed. Scott Hahn (Downers Grove, IL: Midwest Theological Forum, 2015), 21-22.

²⁹¹ Kenneth Brian Nauert, *After Vatican II: Renegotiating the Roles of Women, Sexual Ethics, and Homosexuality in the Roman Catholic Church* (Kentucky: Western Kentucky University, Master Thesis, 2018), 45-48.

yeterlilikte değildir. Papa Francis reformu arzu eden bir lider olsa da XI. ve XII. yüzyıldaki Gregoryen reformlar sırasında kurulan ruhbanlık yapısının etkisi altında faaliyet göstermiştir. Kilisenin antropolojik fikirleri, insan hakları ve toplumsal cinsiyet teorisindeki modern ilerlemelerle çoğu zaman uyuşmamaktadır. İnsanların eşitliğine dayanan yeni bir antropoloji, özellikle Birleşmiş Milletlerin kuruluşundan bu yana küresel ölçekte destek görünürken, Vatikan hâlâ kadınlık kimliğini ahlaki koruyuculuk, annelik ve evlilikle sınırlandırmakta; kadınların karar alma mekanizmalarına katılımını reddetmektedir.²⁹²

II. Vatikan sonrası dönemde kadınların Katolik Kilisesi'ndeki konumunu değerlendirmek üzere 2013'te İskoçya'da gerçekleştirilen mikro-ampirik bir çalışma, bu tutarsızlığı ortaya koymaktadır. Katılımcılar, Kilisenin insan onuruna dair söylemini defalarca tekrar etmesine rağmen, özellikle ruhbanlık ve karar alma mevkilerinde kadınların dışlanmasının bu söylemle bağdaşmadığını vurgulamıştır.²⁹³

Kadınların ruhban hiyerarşisine kabulü konusunda en önemli dönüm noktalarından biri olan II. Vatikan Konsili, Katolik Kilisesi'nin bu alandaki yaklaşımını şekillendirmiştir. 1962–1965 yılları arasında toplanan II. Vatikan Konsili, Katolik Kilisesi'nin modern dünyayla diyalog kurma ve değişen toplumsal, kültürel, entelektüel koşullara uyum sağlama isteğinin bir yansıması olarak küresel etkileri olan bir konsil olmuştur. Kilise bu konsille öğretilerini daha anlaşılır bir dille ifade etmeyi ve pastoral yaklaşımı güçlendirmeyi amaçlamış; Hıristiyan birliğini sağlama yönünde ökümenik diyaloga kapı aralamıştır. Ancak konsil Katolik geleneği ve öğretisini koruma konusundaki hassasiyetini sürdürdüğü için doktrin düzeyinde köklü değişiklikler yapmamıştır. Roma merkezli yapısını muhafaza eden Kilise, çağdaş sorunlara daha

²⁹² Karin Heller, "Women And The Catholic Church: Turning Point in Pope Francis' Pontificate?", *Theology Faculty Scholarship, Whitworth University*, (2019).

²⁹³ Marie Teresa Cooke, *'Trimming Their Lamps': An Analysis and Investigation of the Participation of Women in the Catholic Church in the Anglosphere Since the Second Vatican Council* (University of Glasgow, PhD Thesis, 2015), 144-204.

kapsayıcı çözümler üretme ihtiyacını da ortaya koymuştur. Konsilde laiklerin Kilise içindeki yeri, inançsızlıkla mücadele, çağdaş kültürle diyalog gibi başlıklar gündeme gelmiş, fakat bu alanlarda beklenen ilerleme sağlanamamıştır. Rahiplerin bekârlığı, boşanmışların durumu ve doğum kontrolü gibi meseleler ise çözümsüz kalmıştır. Konsil, Kiliseyi sadece din adamlarından ibaret olmayan, laik unsurları da kapsayan bir bütün olarak tarif etmiş; her bireyin Kitab-ı Mukaddes'in mesajını kendi yaşamıyla taşıması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, kadınların Kilisede daha etkin roller üstlenebilmesi açısından bir potansiyel barındırır da laiklerle hiyerarşi arasındaki sınırların belirsiz kalması ve yapısal muhafazakârlık, kadınların statüsünde köklü bir dönüşümün gerçekleşmesini engellemiştir. Bu nedenle, II. Vatikan Konsili, kadınların ruhbanlıkta kabulü konusunda belirleyici bir eşik olmasına rağmen, beklenen radikal değişiklikleri getirememiş fakat bu alanda köklü reformlar yapılması gerekliliğini gözler önüne sermiştir.²⁹⁴

1.2. Kadının Ruhbanlıkta Yeri Üzerine Kilise Belgeleri: Kanonik Düzenlemeler

II. Vatikan Konsilinin ardından Katolik Kilisesi, ruhbanlık ve Kilise yönetimi konularında bazı temel düzenlemeleri netleştirmek amacıyla kanonik hukuk alanında da önemli adımlar atmıştır. Kadınların ruhbanlıktaki yerini ve genel olarak Kilise içindeki rollerini düzenleyen kanonik hükümler, tarihsel süreç içerisinde gelişim göstermiştir. Bu çerçevede, Katolik Kilisesi'nin ilk kapsamlı kanun kitabı olan 1917 tarihli *Codex Iuris Canonici* (1917 CIC), kadınların ruhbanlıkta doğrudan yer almamasını esas almış ve o dönemin doktriner anlayışını yansıtmıştır. II. Vatikan Konsilinin ardından Kilisenin ruhbanlık ve yönetimle ilgili bazı temel düzenlemeleri güncelleme ihtiyacı duyması sonucunda iki önemli belge ortaya çıkmıştır. Birisi, Latin Kilisesi için 1983'te yayımlanan yeni *Codex Iuris Canonici* (CIC), diğeri de Doğu Katolik Kiliseleri için

²⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İsrâ GÜNGÖR, *Vatikan: Misyon ve Diyalog* (Ankara: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016), 125-128.

1990'da yürürlüğe giren *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* (CCEO) adlı belgedir. Bu iki doküman kadınların ruhbanlıktaki yeri ve genel olarak Kilise içindeki rollerini düzenleyen temel hukuki çerçeveleri oluşturmuştur. Bu kanonik düzenlemeler, II. Vatikan Konsilinin ortaya koyduğu genel yaklaşım ve mevcut yapısal sınırlamalar doğrultusunda şekillenmiş ve Kilisenin kadınların ruhbanlık statüsü konusundaki Kilise tutumunun hukuki ifadesi olarak değerlendirilmiştir.

1917 Pio-Benediktin Kanunnamesi, (The 1917 Pio-Benedictine Code of Canon Law) kadınların Katolik Kilisesi içindeki rol ve haklarını açıkça tanımamış, onları meslekten olmayan kişiler arasında da geri planda bırakmıştır. Bu kanunname ile kadınlara kiliselerde vaaz verme yasağı getirilmiş (cc. 1342 §2), onların sadece kilise hizmetlerine yardımcı olmaları beklenmiştir (cc. 1348, 1496). Dindar kadınlar erkek meslektaşlarına göre kurumsal ayrımcılığa uğramış, kadınların dini kurumları sık sık erkek denetimine tabi tutulmuş (c. 500 §3, c. 506 §3), mali ve hukuki kararlar için piskopos onayı gerekmiştir (cc. 517, 533). Kadınlara özgü çeyiz zorunluluğu (cc. 547-551), katı manastır kuralları (cc. 600, 602) ve erkeklerin kadın topluluklarında bile formasyon rollerine atanması (cc. 559-563), kadınların özerkliğini sınırlamıştır.²⁹⁵ Papa Benedict döneminde bu eşitsizlik daha da derinleşmiş, kadınların liderlik ve oy hakkı engellenmiş, yalnızca erkek cinsiyeti otorite için yeterli görülmüş ve kadınların katkıları bilinçli bir şekilde görmezden gelinmiştir.

Vatikan, 27 Ocak 1977'de yayınladığı *Kadınların Rahiplik Görevine Kabul Edilmesi Sorununa İlişkin Bildiride*²⁹⁶ kadınların rahip olamayacağı yönündeki yasağın Mesih'in niyetine dayandığını ve değiştirilemeyeceğini belirtmiştir. Tarihsel olarak Hıristiyan gelenekte kadınlar, cinsellikleri, doğurganlıkları ve fiziksel durumları

²⁹⁵ Pampara, "The Place and Role of Women in the Catholic Church: A Study Based on the Code of Canon Law and the Code of Canons of the Eastern Churches", 135-137.

²⁹⁶ Pope Paul VI, "Declaration on the Question of the Admission of Women to the Ministerial Priesthood", *Sacred Congregation for the Doctrine of the Faith* (Vatican City, 1976).

(örneğin adet görme) nedeniyle dini liderlikten dışlanmıştı. 1977 bildirisini bu dışlamayı ilahi düzene dayandırarak sürdürmüştür.²⁹⁷ Bildiri, bu dışlamayı kadınların doğuştan aşağılık olduğuna dair tarihsel fikirlerden arındırmak amacıyla Mesih, erkeklik ve rahiplik arasında kutsal bir bağ olduğunu öne sürerek tarihsel cinsiyetçi yaklaşımları yeniden üretmiş, bu nedenle eleştirilmiştir. Jesuit School of Theology in Berkeley ve Karl Rahner gibi etkili isimler bildirinin teolojik temelini geçersiz saymış, Katolik örgütler ve kamuoyunun da kadınların ruhbanlığa kabulüne yönelik desteği artmıştır. (Aynı dönemde yapılan bir Gallup araştırmasında desteğin iki ay içinde %29'dan %41'e yükseldiği anketlerde belirtilmiştir) Kilise hiyerarşisi reformlara kapalı olsa da yerel topluluklarda kadınların üst düzey pozisyonlarda görünürlüğü ve hizmet yöntemleri değişim için zemin oluşturmaktadır. Bu gelişmeler yalnızca kadınların rolünü değil, aynı zamanda Kilisenin otorite ve teoloji anlayışlarını da sorgulamaktadır.²⁹⁸

Doğu Kiliseleri Kanunnamesinde (CCEO), kutsanmış yaşam bağlamında dikkat çeken önemli bir yenilik, kadın manastırlarında “rahip” pozisyonunun artık kullanılmamasıdır. Latin Kanunnamelerinin (1917 ve 1983 CIC) din görevlilerinin iç yönetime müdahalesini sınırlandırmasına karşın, CCEO bu tür hükümleri kadın manastırları için özellikle hariç tutar. Her dini evin yöneticisine İlahi Ayin için bir rahip ayarlama yetkisi verilirken, bu görev yasal olarak “rahip” olarak adlandırılmaz (CCEO c. 475, §2). Postquam Apostolicis Litteris (PAL)²⁹⁹ gibi önceki düzenlemeler de benzer şekilde rahip atanmasına izin vermiştir; ancak CCEO'nun son revizyonu, kadın topluluklarının ayinsel ihtiyaçlarını kendi başlarına yönetme bağımsızlığını vurgulamıştır. CCEO'nun bu stratejisi, kadınların kendi kendini yönetme yeteneklerini

²⁹⁷ Isabel Apawo Phiri, “The Role of Woman in Preserving the Environment”, *Women Healing Earth: Third World Women on Ecology, Feminism, and Religion*, ed. Rosemary Radford Ruether, Ecology and Justice Series (Maryknoll, NY: Orbis Books, 2000), 161.

²⁹⁸ Rosemary Ruether, “The Roman Catholic Story”, *Women of Spirit: Female Leadership in the Jewish and Christian Traditions*, ed. Rosemary Radford Ruether - Eleanor McLaughlin (New York: Simon & Schuster, 1979), 379-382.

²⁹⁹ Pius XII, “Motu Proprio Postquam Apostolicis Litteris”, *AAS* 1952 44 (09 Şubat 1952), 65-152.

tanıyan ve ruhban sınıfının aşırı etkisini azaltmayı amaçlayan daha geniş çaplı bir reformun parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, kadınların kilise içindeki temsiline ve özerkliğine yönelik önemli bir çabayı yansıtmaktadır.³⁰⁰

1990 yılında Papa II. John Paul tarafından yayımlanan *Doğu Kiliseleri Kanonları Kanunu* (*The Code of Canons of the Eastern Churches: CCEO*), Hıristiyan inananların hak ve yükümlülüklerini ana hatlarıyla belirlemiştir. Bu kanun, 1983 tarihli *Latin Kanon Hukuku* (CIC) ile büyük ölçüde benzerlik gösterse de yapısal ve terimsel bazı farklar içerir. CIC’de “belirli bir kilise” genellikle bir piskoposluğu ifade ederken, CCEO, ritüel farklılıklara sahip bağımsız yapıları tanımlamak için “sui iuris Kilisesi” terimini kullanır. Bu terim, Doğu Kiliselerinin özgünlüğünü ve özerkliğini vurgulayan ayırt edici bir özelliktir. Her iki kanun da cinsiyet farkı gözetmeksizin kadın ve erkeklerin eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olduğunu belirtir. Bu eşitlik; eğitim alma, dini görevler üstlenme ve kilise yaşamına aktif katılma gibi alanlarda kendini gösterir. Cinsiyete dayalı özel ayrıcalıklar veya yükümlülükler tanımlanmaz. Dolayısıyla erkek inananlara tanınan birçok hak, kadınlar için de geçerlidir.³⁰¹ CCEO’nun ilginç farklılıklarından biri, Kilise üyelerinin üçlü bir sınıflamaya tabi tutulmasıdır: din adamları, laikler ve dindarlar. CIC’da ise sadece din adamları ve laikler şeklinde ikili bir ayırım yapılır. Bu üçlü yapı, özellikle kadın dindarların kilise yönetimi ve ayinsel yaşamda daha görünür olmasını sağlamaya yöneliktir. Her iki kanun da meslekten olmayan inananlara (kadın veya erkek) teoloji eğitimi alma ve pek çok dini pozisyonda görev alma hakkı tanımaktadır. Laikler; yargıç, danışman, din görevlisi ve belirli durumlarda yönetici gibi

³⁰⁰ Pampara, “The Place and Role of Women in the Catholic Church: A Study Based on the Code of Canon Law and the Code of Canons of the Eastern Churches”, 145.

³⁰¹ James Mathew Pampara, “Place and Role of Consecrated Persons in the Church According to Lumen Gentium and the Codes of Canon Law”, *Consecrated Life for a Transformed World*, ed. Saju Chackalackal (Bangalore, 2016), 117-134; I. Žužek, “Bipartizione o Tripartizione dei Christifideles nel CIC e nel CCEO”, *Understanding the Eastern Code, “Kanonika”* (Roma, 1997), 8/328-353; James Mathew Pampara, “Fundamental Rights and Duties of Women in the Catholic Church: A Study based on the Code of Canons of the Eastern Churches and the Code of Canon Law”, *Journal of Dharma* 41/4 (2016), 389-414; James Mathew Pampara, “Fundamental Rights and Duties of Women in the Catholic Church: A Study based on the Code of Canons of the Eastern Churches and the Code of Canon Law”, *Feminine Genius: Perspectives and Projects*, ed. J. Nandhikkara (Bangalore, 2016), 325-350.

pozisyonlarda görev yapabilirler. CIC, laiklerin geçici olarak rahiplik işlevlerini üstlenmelerine, komünyon dağıtmalarına ve evlilik ritüellerine yardımcı olmalarına izin verirken, CCEO belirli görevleri yalnızca presbiter veya diyakonlara özgü tutmaktadır (örneğin bir episkoposluğun şansölyesi olabilmek gibi). CCEO, özellikle laiklerin kendi geleneklerini ve diğer dini gelenekleri incelemeleri gerektiğini vurgulayarak, ökümenik bir bakış açısı ve farklılıkların uyum içinde bir arada bulunmasına dair teşviklerde bulunur. Tüm bu düzenlemeler hem CIC hem de CCEO'nun kadınların kilise yönetimi, pastoral hizmetler ve doktrinsel alanlarda aktif roller üstlenebileceklerini kabul ettiğini göstermektedir. Her ne kadar başrahiplik gibi bazı makamlar yalnızca din adamlarına ayrılmış olsa da, genel olarak hem Doğu hem Batı Kanunları, kadınların kilise yaşamının hemen her alanında etkin bir şekilde yer almasını ve yönetime katılmasını desteklemektedir. Bu durum, Katolik Kilisesi'nin toplumsal cinsiyet bağlamındaki dönüşümünde önemli bir evreyi temsil etmektedir.³⁰²

Papa II. John Paul, 22 Mayıs 1994 tarihinde yayımladığı *Ordinatio Sacerdotalis* adlı Apostolik Mektupta, kadınların rahipliğe atanamayacağını kesin bir dille ifade etmiş ve bu kararın nihai olduğunu ve tüm inananlar için bağlayıcı olduğunu ilan etmiştir.³⁰³ Bu açıklama, yalnızca erkeklerin rahiplik yetkisi alabileceğini öngören CIC 1024 ve CCEO 754. kanunlarını desteklemiş olsa da teolojik olarak “yanılmaz” bir tanım içermediği için doktrinel sınıflandırması tartışmalı kalmıştır.³⁰⁴ Katolik gelenekte bir doktrinin bu şekilde muamele görmesi için açıkça yanılmaz olarak ilan edilmesi gerektiği belirtilir. Dolayısıyla *Ordinatio Sacerdotalis* kesin bir öğretiler ancak yanılmaz

³⁰² Katolik Kilisesinde kadınların hakları ve görevleri hakkında daha ayrıntılı bir çalışma için bkz. Dominique Le Tourneau, “Les Droits et le devoirs fondamentaux de la femme dans l’Église”, *Studia Canonica*, 2015, 49/443-482; P. Ade Hoteyin, *The Role of Women in the Church in the Light of the New Code of Canon Law* (Rome, Pars Dissertationis Ad Lauream İn Facultate Luris Canonici, 1985), önsöz xvii + 92; Pampara, “The Place and Role of Women in the Catholic Church: A Study Based on the Code of Canon Law and the Code of Canons of the Eastern Churches”, 140-144.

³⁰³ Pope John Paul II, “Apostolic Letter *Ordinatio Sacerdotalis* on Reserving Priestly Ordination to Men Alone”, *AAS* 1994 85 (22 Mayıs 1994), 545-548; Pope John Paul II, “Apostolic Letter *Mulieris Dignitatem* on the Dignity and Vocation of Women”, *AAS* 1988 80 (15 Ağustos 1988), 1653-1729.

³⁰⁴ Kanonik Normlar (CCEO c. 597; CIC c. 749)

değildir.³⁰⁵ 1998’de yayımlanan *Ad Tuendam Fidem* adlı Apostolik Mektup ise bu tür öğretilerin “kesin olarak kabul edilmesi” gerektiğini vurgulayarak CIC 750 ve CCEO 598’i buna göre revize etmiştir.³⁰⁶ Bu öğretileri sürekli reddeden kişilerin kanon hukuku çerçevesinde yaptırımlarla karşılaşabileceği açıkça belirtilmiştir.³⁰⁷ Bununla birlikte, Papa II. John Paul, Kilisenin kadınları rahipliğe atama yetkisine sahip olmadığını kesin bir dille ifade eden *Ordinatio Sacerdotalis*’ine rağmen, kadınların diyakon olarak atanması fikrine ilişkin böyle bir açıklama yapmamış, bu alandaki tartışma ise açık kalmıştır.³⁰⁸

1.3. Kadın Diyakonluğu: Konsiller, Genelgeler ve Kanonlar

Mary Jo Weaver, “*Kilisenin pek çok kadını derin bir hayal kırıklığına uğrattığı gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kaldım. Kilise, 1960'larda İkinci Vatikan Konsilinin getirdiği umut verici dini reformların ardından, 1980'lere gelindiğinde kutuplaşmış, içe kapanmış ve uzlaşmaz bir hale bürünmüştür. Ufuk açıcı yeni olanaklar yaratmak yerine, geleceği kısıtlayan patolojik bir sığılığı ortaya koymuştur.*”³⁰⁹ ifadeleriyle kadınların rahipliği konusundaki umutların hayal kırıklığına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kadınların diyakonluğu konusunda yaşanan gelişmeler daha farklı olmuştur.

³⁰⁵ Francis Aloysius Sullivan (ed.), *Creative Fidelity: Weighting and Interpreting Documents of the Magisterium* (Dublin, 1996); “Response to a Dubium Concerning the Inadmissibility of Women to Ministerial Priesthood”, *AAS* 1995 87 (28 Ekim 1995), 1114; “Dogmatic Constitution”.

³⁰⁶ Pope John Paul II, “Apostolic Letter *Motu Proprio Ad Tuendam Fidem*”, *AAS* 1998 90 (18 Mayıs 1998), 457-461; Davide Salvatori, *L’oggetto del magistero definitivo della Chiesa alla Luce Del m.p. Ad Tuendam Fidem: il can. 750 visto attraverso i Concili vaticani* (Roma: Gregorian Univ Pr, 2001), 461.

³⁰⁷ CCEO maddeleri c. 1436, §2; bkz. ayrıca CIC c. 1371, 2°. Pampara, “The Place and Role of Women in the Catholic Church: A Study Based on the Code of Canon Law and the Code of Canons of the Eastern Churches”, 145-147.

³⁰⁸ Peter Hebblethwaite, “A Search for Openings in the Absence of Infallible, ‘National Catholic Reporter’”, *The Canonical Implications of Ordaining Women to the Permanent Diaconate, Report of an Ad Hoc Committee of the Canon Law Society of America*, ed. Canon Law Society of America (Washington: Canon Law Society of Amer, 1994), 10.

³⁰⁹ Mary Jo Weaver, *New Catholic Women: A Contemporary Challenge to Traditional Religious Authority* (Indiana University Press, 1995), 12.

Kadınların rahipliğe erişimlerinin açık biçimde reddedilmesi ve ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamalar, ironik biçimde kadınların diyakonluk hizmetine olan ilgisini daha da artırmıştır. Yalnızca geleneğe dayalı argümanlar, bu konuda rahiplikte olduğu kadar ikna edici bulunmamaktadır ve bu talepler sınırlandırılmaz hale gelmiştir. Kutsal Kitap'taki Phoebe³¹⁰ gibi kadın figürlere yapılan atıflar ve erken dönem Kilisedeki kadın diyakon atamaları, bu işlevlerin tarihsel ve litürjik temellere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 2016 yılında kadınlara ait dini toplulukların liderleri, Papa Francis ile bir araya gelerek kadınların Kilisedeki rolleri üzerine doğrudan sorular yönelmiştir.³¹¹ Bu sorular Vatikan'ın resmi internet sitesinde yayımlanmıştır. Özellikle dikkat çeken bir soru, kadınların halihazırda yürüttüğü pastoral ve litürjik görevlerden hareketle, “Bu hizmetlerin diyakonlukla taçlandırılmasını engelleyen nedir?” şeklindedir. Bu soru yalnızca bir öneri değil, aynı zamanda bir komisyon kurulması çağrısı niteliğinde olmuştur. Papa Francis'in bu çağrıya cevabı dostane ve yapıcı olmuştur. O, Kilise Hukuku'nda (Code of Canon Law) yapılabilecek olası değişiklikleri gündeme getirmiştir. Ona göre, katı ve değişmez olarak algılanan bu hukuk metninin, aslında tarihsel süreçte dönüşüm geçirmiş bir yapı olduğu vurgulanmalıdır. Örneğin 1983 tarihli düzenleme, bu yasal metni II. Vatikan Konsilinin anlayışıyla daha uyumlu

³¹⁰ Phoebe, Pavlus tarafından “*Kenhera'da bulunan kilisenin hizmetkârı*” (diakonos) olarak tanımlanan bir Hıristiyan kadındır. Pavlus, Romalılar 16:1–2'de Phoebe'yi övgüyle anarak onun kilise içindeki rolünü kabul eder.

³¹¹ “*Adanmış kadınlar, hali hazırda yoksullar ve toplumun dışlanan kesimleriyle yoğun bir hizmet yürütmektedir; katekez (din) eğitimi vermekte, hastalara ve ölmek üzere olanlara refakat etmekte, komünyonu dağıtmakta; rahiplerin mevcut olmadığı birçok ülkede cemaat dualarına öncülük etmekte ve bu bağlamda homili (vaaz) de sunmaktadırlar. Kilisede daimi diyakonluk kurumu mevcut olsa da bu görev yalnızca erkeklere —evli olsun ya da bekâr— açık. Oysa ilk Hıristiyan kiliselerinde kadın diyakonlara da yer verilmiştir. Peki, kadınların daimi diyakonluk görevine kabul edilmesinin önünde ne gibi engeller bulunmaktadır? Kilise bu konuyu araştırarak resmi bir komisyonu neden hâlâ kurmamıştır ve kadınların bu hizmetlere dâhil edilmesini önleyen pastoral ya da teolojik gerekçeler nelerdir? Sizce kadınların, özellikle de dine adanmış kadınların, Kilise yaşamına daha bütüncül ve anlamlı biçimde dahil olabileceklerinin olasılığını görüyor musunuz?*” (https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2016/may/documents/papafrancesco_20160512_uisg.html. Bkz. Cristina Simonelli, “Women in the Catholic Church: (De)Sacralising Boundaries”, *Women, Agency and Religion: Social and Legal Issues in the Mediterranean Public Space*, kitap editörü Ilaria Valenzi, 125-137, 5 (Taylor & Francis, 2024), 135-137.

hale getirmiştir. Ayrıca, Papa XVI. Benedict'in³¹² 2009 tarihli *Motu Proprio* belgesiyle Kutsal Emir Sakramentine (ordinatio) dair bazı maddeler değiştirilmiş ve diyakonluk ile rahiplik/episkoposluk arasında daha açık sınırlar çizilmiştir. Buna göre, diyakonlar “Mesih’in şahsında” değil, Tanrı halkına hizmet etmek amacıyla yetkilendirilmiştir. Daha yakın dönemde çıkarılan başka bir *Motu Proprio* ile canon 230/1'deki “sadece erkekler” (viri) ifadesi kaldırılmış; böylece kadınların da resmen okuyucu ve yardımcı olarak atanabilmesinin önü açılmıştır. Katolik Kilisesi'nde bu rollerin zaten fiilen kadınlarca yürütülmekte olduğunu fakat kurumsal olarak tanınmamakta olduğunu belirtmek gerekir. Kadın diyakonluğu konusunu ele alan Komisyon, Papa Francis'e bir rapor sunmuş, ancak bu raporda farklı görüşler özetlenmiş ve Komisyon'un karar yetkisi bulunmadığı belirtilmiştir. Süreç bu noktada askıya alınmış ve rapor kamuoyuyla paylaşılmamıştır.³¹³

Papa II. Jean-Paul, *Ordinatio Sacerdotalis* (1994) adlı apostolik mektubunda, Katolik Kilisesi'nin kadınları rahipliğe atama yetkisine sahip olmadığını kesin bir dille ifade etmiştir. Ancak bu belge, kadınların diyakon olarak atanma ihtimaline doğrudan değinmemiştir. Bu konu, özellikle Papa Francis'in 2016 yılında Union of International Superiors General's (UISG) ile gerçekleştirdiği görüşmeden sonra ve akabinde kadın diyakonluğunu araştırmak üzere bir komisyon kurmasıyla yeniden gündeme gelmiştir. Her ne kadar söz konusu komisyon, kadın diyakonluğunun yeniden ihdas edilmesini önermemişse de bu ihtimali tümüyle dışlamamıştır.³¹⁴

II. Vatikan Konsili her ne kadar ayrımcılığın sona erdirilmesi çağrısında bulunmuşsa da kadınların Kilisedeki konumuna ilişkin somut ilerleme oldukça yavaş gerçekleşmiştir. 1983 tarihli *CIC*, kadınlara bazı resmi roller için belirli haklar

³¹² Pope Benedict XVI, “Apostolic Letter Issued ‘Motu Proprio’ Omnium in Mentem, Modifying Some Canons of the Code of Canon Law” (26 Ekim 2009).

³¹³ Simonelli, “Women in the Catholic Church”, 137.

³¹⁴ Pampara, “The Place and Role of Women in the Catholic Church: A Study Based on the Code of Canon Law and the Code of Canons of the Eastern Churches”, 134-135.

tanımıştır: vaaz verme (c. 766), Kilise mahkemelerinde yargıçlık yapma (c. 1421) ve pastoral bakım sağlama (c. 517) gibi görevler bu kapsamda yer almaktadır.³¹⁵ Buna karşın, *Ordinatio Sacerdotalis* gibi belgelerde yer alan -sadece erkeklerin atanabileceğinde ısrar eden- geleneksel yorumlar doğrultusunda, kadınların piskoposluk, rahiplik veya diyakonluk gibi ruhbanlık derecelerine atanması hâlen engellenmeye devam etmektedir.³¹⁶ Bu sınırlayıcı yaklaşıma rağmen, tarihsel veriler kadınların erken dönem Kilisede önemli roller üstlendiklerine işaret etmektedir. Magdalalı Meryem, Prisca ve Thecla gibi figürler, bazı bağlamlarda havarilik görevleriyle ilişkilendirilmiştir.³¹⁷ Ayrıca, kadınların XII. yüzyıla kadar diyakon olarak görev yaptıklarını belgeleyen çok sayıda kayıt mevcuttur.³¹⁸

Mary Grey, modern Katolik teolojisinde kadınların rollerine ilişkin anlamlı bir tartışma yürütebilmenin, Kilisede ruhbanlık kurumunun tarihsel ve teolojik kökenlerini ele almadan mümkün olmadığını belirtir. Ona göre, II. Vatikan Konsili sonrasında hizmetin yeniden yapılandırılması, geleneksel din adamı–dindar ayrımına dayalı ikili hiyerarşi yerine, öncelikle “Tanrı’nın Halkı” merkezli bir Kilise anlayışını teşvik etmektedir. Diyakonluk, bu çerçevede hayırseverlik, kelâm ve litürjik hizmeti kapsayan bir görev olarak tanımlanmakta; dünyanın pek çok yerinde kadınlar bu işlevleri gayri resmî olarak yerine getirmektedir. Bu görevlerin “kutsal” olarak tanınmasından imtina edilmesi, daha çok geçmişten miras kalan dışlayıcı kurumların devamlılığına işaret

³¹⁵ James A. Coriden vd. (ed.), *The Code of Canon Law: A Text and Commentary* (Mahwah, NJ: Paulist Press, 1985), 141.

³¹⁶ Pope John Paul II, “Apostolic Letter *Ordinatio Sacerdotalis* on Reserving Priestly Ordination to Men Alone”.

³¹⁷ Janet O. Antico, *Re-Imagining Tradition: Women’s Leadership and Authority in the Roman Catholic Church* (Madison, NJ: Drew University, Master Of Arts In Theology, 2020), 13-14.

³¹⁸ Gary Macy, *The Hidden History of Women’s Ordination: Female Clergy in the Medieval West* (New York: Oxford University Press, 2008); adlı çalışma, Ortaçağ boyunca kadın ruhbanlığına dair sürdürülen tartışmalar hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır.) Bu durum, kadınların ruhbanlıkla ilişkili rollerde tarihsel olarak yer aldığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, 1992 yılında Canon Law Society tarafından yapılan bir araştırma, kadınların diyakonluk görevlerine yeniden atanmasını engelleyen herhangi bir açık kanonik ya da doktrinel engel bulunmadığını ortaya koymuştur. Buna rağmen, Vatikan söz konusu bulgulara dayanarak herhangi bir adım atmamayı tercih etmemiştir. Janet O. Antico, *Re-Imagining Tradition: Women’s Leadership and Authority in the Roman Catholic Church* (Madison, NJ: Drew University, Master Of Arts In Theology, 2020), 14-15.

etmektedir. Günümüzde pastoral bakım, hizmet ve dini eğitim alanlarında fiilen liderlik pozisyonlarında bulunan kadınların diyakon olarak tanınmalarının önündeki engel, teolojik gereklilikten ziyade artık geçerliliğini yitirmiş bir hizmet paradigmasının ötesinde bir şey değildir.³¹⁹ Bazılarına göre kadınların halihazırda diyakonluk hizmetlerini fiilen yerine getiriyor olduğu; dolayısıyla bu hizmetin resmi olarak tanınmasının, sadece bir gerçeğin kabulü olacağı belirtilmektedir.³²⁰

Kadınların Katolik Kilisesi'nin yaşamında ve karar alma süreçlerinde daha etkin bir rol üstlenmeleri gerektiği, Papa Francis tarafından defalarca vurgulanmıştır. Kadınların pastoral hizmet, teolojik düşünce ve topluluk rehberliğindeki katkılarına dikkat çeken Papa, “kadınsı deha” olarak tanımladığı duyarlılık, sezgi ve ilişkisel zekânın Kilise için vazgeçilmez olduğunu ifade etmiş ve kapsamlı bir kadın teolojisi geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur.³²¹

Papa, *Evangelii Gaudium*'da (No. 103), kadınların Kilise yaşamına katılımı için daha kapsamlı ve anlayışlı yolların açılmasına yönelik bir çağrıda bulunmaktadır. Her ne kadar Katolik doktrini Kilisenin kadınları rahipliğe atama yetkisine sahip olmadığını belirtse de kadınların diyakon olarak kutsanması hâlâ teolojik ve kanonik değerlendirmeye açık bir konudur. Papa Francis, kutsal törenle atanma gerektirmeyen üst düzey görevlere kadınların atanmasının önünü açmış ve bu yolla Roma Curia'sındaki önceki kanunnamelerde yer alan cinsiyet temelli ayrımcı hükümleri ortadan kaldırmıştır. Bu tür gelişmeler, Kilisenin yönetim ve misyon yapılarında

³¹⁹ Yves Congar, “Varieties of Ministries and Diaconal Renewal”, *Women Deacons? Essays with Answers*, ed. Phyllis Zagano, 11 (Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2016), 219-223.

³²⁰ Mary Grey, “The Ordination of Women in the Catholic Church? New Considerations”, *International Studies in Catholic Education* 8/2 (02 Temmuz 2016), 216-230.

³²¹ Pope Francis - Antonio Spadaro, “The Heart of a Jesuit Pope: Interview with Pope Francis”, ed. Civiltà Cattolica, *Studies: An Irish Quarterly Review* 102/407 (2013), 270; George Nedungatt, “Renewal of Life and Law: An Indian Contribution”, *Dharmaram Canonical Series* 10/20 (Bangalore 2015), 101-102.

kadınların rollerinin daha fazla kapsanması ve kabul edilmesi yönünde bir değişime işaret etmektedir.³²²

Kadınların ruhbanlıkla ilişkili rollerde tarihsel olarak varlık gösterdiğine dair kanıtlar da bu tartışmaya katkı sağlamaktadır. Swidler ve Torieson gibi akademisyenler, Origen ve Aziz John Chrysostom gibi erken dönem Kilise Babalarının kadın diyakonları tanıyan ifadelerine dikkat çekmektedir.³²³ Bu tarihsel ve patristik referanslar, kadınların zamanla rahiplikten dışlanmasının teolojik bir zorunluluktan çok sosyo-kültürel baskıların sonucu olduğunu öne sürmektedir. Kilisenin doktrinsel sürekliliği ve kutsal geleneğe bağlılığı, kadınların kısa vadede rahipliğe kabul edilmesini zorlaştırmakla birlikte, diyakonluk alanında reform ihtimaline kapı aralamaktadır. Bu doğrultuda, Papa Francis 2016 yılında kadın diyakonluğunun tarihsel ve doktrinel temellerini araştırmak üzere bir komisyon kurarak gelecekteki olası reformun ipuçlarını vermiştir.³²⁴ İkinci Vatikan Konsili ile başlayan, Kilisenin kadınların rollerine ilişkin daha kapsayıcı ve yapıcı bir diyalog geliştirmesi yönündeki çabalar giderek artmaktadır.³²⁵

Özetlemek gerekirse özellikle İkinci Vatikan Konsilinden bu yana, Katolik Kilisesi'nde kadınların rolü teolojik ve yapısal bir yeniden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Konsilin kanonik değişiklikleri, kadınların ve erkeklerin eşit temel hak ve sorumluluklarını resmen tanıyarak kadınların kilisede hizmet etmesine, vaaz vermesine ve pastoral bakım sağlamasına izin vermiştir. Kadınların rahiplik görevine erişimi ise, *Ordinatio Sacerdotalis* gibi rahiplik görevinin yalnızca erkeklere özgü olduğu yönündeki doktrinel duruşu savunan belgeler nedeniyle hala engellenmektedir. Bununla birlikte, tarihsel kanıtlar kadınların Hıristiyanlığın ilk yüzyılları boyunca diyakonluk ve

³²² Pampara, "The Place and Role of Women in the Catholic Church: A Study Based on the Code of Canon Law and the Code of Canons of the Eastern Churches", 151-152.

³²³ Virginia Ratigan - Arlene Swidler (ed.), *A New Phoebe: Perspectives on Roman Catholic Women and the Permanent Diaconate* (Kansas City: Sheed and Ward, 1990), 82-83.

³²⁴ Cindy Wooden, "Pope Francis Sets up Commission on Women Deacons", *Catholic Herald*, (02 Ağustos 2016).

³²⁵ Nauert, *After Vatican II: Renegotiating the Roles of Women, Sexual Ethics, and Homosexuality in the Roman Catholic Church*, 45-48.

hatta havarilik gibi pozisyonlarda yer aldığını göstermektedir. Bu tarihsel miras uzun süre görmezden gelinmiş ve kadınlar ruhbanlıktan kademeli olarak çıkarılmıştır. Papa Francis'in yönetimi altında, kadınların Kilise yaşamına katılımı için daha kapsamlı ve kapsayıcı bir strateji son yıllarda şekillenmeye başlamıştır. Kadınların diyakon olarak atanması ihtimali artık sadece tarihsel bir merak olmaktan ziyade kanonik ve teolojik bir değerlendirme konusu haline gelmiştir. Kadınların Roma Curia'sında üst düzey görevlere atanması ve kadın diyakonlarla ilgili komisyonlar, Kilisenin ataerkil yapısında yapısal bir dönüşümün mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, kadınların Katolik Kilisesi'ndeki konumu artık yalnızca gelenekle değil, aynı zamanda toplumsal gelişmeleri pastoral gereklilikler ve Kilisenin evrensel misyonu çerçevesinde yeniden şekillenmektedir.

Amerika Kanon Hukuku Derneği 1992 yılında kadınların daimî diyakonluğa atanmasının kanonik sonuçları üzerine bir araştırma başlatmış ve 1995 yılında bunun kanonik olarak mümkün olduğu sonucuna varmıştır.³²⁶ Benzer şekilde 2003'te Uluslararası İlahiyat Komisyonu, erken dönem Kilisede kadın diyakonların mevcut olduğunu ve erkeklerle benzer roller üstlendiklerini kabul etmiştir.³²⁷ Tarihi kanıtlar, üçüncü yüzyılda kadınların diyakon olarak atanıp erkekleriyle benzer törenlerle takdis edildiğini göstermekte ve bu uygulamanın doktrinsel olarak yasak olmadığını doğrulamaktadır. Bu nedenle araştırmacılar, kadın diyakonluğun yeniden

³²⁶ Canon Law Society of America, "Proceedings" 54 (1992), 276-277; Canon Law Society of America (ed.), *The Canonical Implications of Ordaining Women to the Permanent Diaconate, Report of an Ad Hoc Committee of the Canon Law Society of America* (Washington: Canon Law Society of Amer, 1995), 53; di Cipriano Vagaggini, "L'ordinazione Della Diaconesse Nella Tradizione Greca e Bizantina", *Orientalia Christiana Periodica* 40 (1974), 146-189; Aimé Georges Martimort, *Deaconesses: An Historical Study*, çev. Kenneth D. Whitehead (San Francisco: Ignatius Press, 1986); Roger Gryson, *The Ministry of Women in the Early Church* (Collegeville, Minn: Liturgical Press, 1976).

³²⁷ International Theological Commission, *From the Diakonia of Christ to the Diakonia of the Apostles, Historico-Theological Research Document* (Chicago: Hillenbrand Books, 2003); M. Sharkey., T. Weinady (ed.), *Texts and Documents, 1986-2007* (San Francisco, 2009), 2/229-317; https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_pro_05072004_di_aconate_en.html.

canlandırılması ihtimalinin Kilise içinde ciddi ve meşru bir değerlendirme alanı olarak varlığını sürdürdüğünü düşünmektedir.³²⁸

Diyakonluk hizmetinin yeniden canlandırılması, CCEO hazırlanırken ciddi biçimde gündeme gelmiş ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu süreci koordine eden Papalık Komisyonu Coetus IV'ün başkanı Prof. George Nedungatt, “*Renewal of Life and Law: An Indian Contribution*” adlı çalışmasında söz konusu girişimi ayrıntılarıyla anlatmaktadır.³²⁹ Komisyon, kadınların rahipliğe atanmasına ilişkin tartışmalara girmeden, kadın diyakonlar için litürjik ve pastoral roller içeren iki kanon önerisi hazırlamış ve bu öneriler komisyon tarafından onaylanmıştır. Ancak Vatikan bu önerileri reddetmiş, bu nedenle söz konusu kanonlar yürürlüğe girmemiştir. Kadın manastırlarında hizmet etmek, ilmiyal öğretmek, vaftizlere yardımcı olmak ve komünyon dağıtmak gibi önerilen pozisyonlar devrim niteliğinde değildir çünkü bu görevleri meslekten olmayan kişiler de yerine getirebilmektedir.³³⁰ Planın fazla tartışmalı bulunarak reddedilmesi, kadın diyakonluğun hâlâ ciddi direnişle karşılaştığını göstermiştir. Öte yandan, kadınların rahipliğe atanmasının reddedilmesinin bir hak ihlali olduğu yönündeki eleştirilere karşılık, Kilise rahipliğinin uygun dini otorite tarafından belirlenen kutsal bir çağrı olduğunu ve bir hak olmadığını savunmaktadır. Bu çerçevede, rahipliğinin erkeklerle sınırlandırılması, kadın haklarının reddi olarak değil, Kilisenin meslek ve kutsal teoloji görüşünü yansıtmak olarak görülmektedir.

Papa Francis'in kadınlara yönelik tutumu, Katolik Kilisesi'nin kadınlara bakışında bazı önemli açılımları beraberinde getirmiştir. Ancak bu açılımlar, geleneksel sınırlar içinde kalarak sınırlı yapısal değişikliklerle şekillenmiştir. Francis'in papalık sürecinde, kadınların kilise içindeki rollerine dair farkındalığın arttığı gözlemlenmiştir.

³²⁸ America, *The Canonical Implications of Ordaining Women to the Permanent Diaconate, Report of an Ad Hoc Committee of the Canon Law Society of America*, 49-50.

³²⁹ Nedungatt, “Renewal of Life and Law: An Indian Contribution”, 92-99.

³³⁰ Nedungatt, “Renewal of Life and Law: An Indian Contribution”, 96-97.

2013 yılında yayımladığı *Evangelii Gaudium* adlı Apostolik Teşvik belgesinde, kadınların topluma ve Kiliseye yaptıkları önemli katkılarına vurgu yapmış; duyarlılık, sezgi ve özgün yetenekler gibi niteliklerin kadınlarda daha belirgin olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle o kadınların iş yerlerinde ve özellikle karar alma mekanizmalarında daha görünür olması gerektiğini şöyle ifade etmiştir: “Kadına özgü deha, toplum hayatının her alanında gereklidir; bu nedenle, kadının varlığı hem iş dünyasında hem de kilise dahil olmak üzere karar alma süreçlerinin yürütüldüğü her alanda güvence altına alınmalıdır”³³¹

Bu sözlü vurgularla yetinmeyen Papa Francis 2016’da kadın diyakonluğu meselesini ele almak üzere bir komisyon kurmuştur. Erken dönem Kilisede kadınların diyakon olarak görev almasının teolojik ve tarihsel temellerini araştırmakla görevlendirilen bu komisyon hem kadın hem erkek akademisyenlerden oluşmuş ve 2018’de çalışmalarını tamamlamıştır. Sunulan rapor genel olarak kadın diyakonluğunu destekler nitelikte olsa da, Papa Francis komisyonun oybirliğine varamadığını belirtmiş, kadın diyakonların erkeklerle aynı düzeyde kutsal bir göreve atanıp atanamayacağı konusunda fikir birliği bulunmadığını ifade etmiştir.³³² Papa aynı yıl, kadın rahipliğine kapıyı kapatan duruşunu yinelemiş ve bunun “Kilisenin son sözü” olduğunu açıklamıştır.³³³ Bu nedenle, kadınların ruhbanlığa atanmasına ilişkin Kilise hukukunda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Buna ek olarak, erkek rahiplerin hiçbir kısıtlama olmaksızın ruhbanlığı uygulamaya devam etmesine rağmen, Francis kadınların bu üstünlük kompleksinden korunması gerektiğini öne sürmüştür. Bazı araştırmacılar bu ihtiyatlı tutumun arkasında, kadın diyakonluğunun ileride kadın rahipliğine giden yolu

³³¹ Pope Francis, “Evangelii Gaudium: Apostolic Exhortation on the Proclamation of the Gospel in Today’s World” (24 Kasım 2013), §103; Nauert, “Redefining the Roles of Women and Sexual Ethics in the Roman Catholic Church”, 17-18.

³³² Joshua J. McElwee, “Francis: Women Deacons Commission Gave Split Report on Their Role in Early Church”, *National Catholic Reporter*, 07 Mayıs 2019).

³³³ Joshua J. McElwee, “Pope Francis Confirms Finality of Ban on Ordaining Women Priests”, *National Catholic Register*, (01 Kasım 2016).

açacağına dair kurumsal bir çekince bulunduğunu düşünmektedir.³³⁴ Onlara göre Vatikan'ın kadın rahip atamasını çocuk istismarıyla aynı düzeyde görmesi, Kilisenin ideolojik direncini en çarpıcı haliyle gözler önüne sermektedir.³³⁵ Dolayısıyla komisyonun kurulması sembolik açıdan anlamlı olsa da, kesin adım atmaktan kaçınılması, gelenek ile eşitlik talebi arasındaki çatışmayı ortaya koymaktadır.³³⁶

2021 yılında Papa Francis, *Spiritus Domini* başlıklı karar aracılığıyla Kilise hukukunda değişikliğe gitmiş, kadınların resmi olarak lektörlük (Kutsal Kitap okuma hizmeti) ve akolitlik (litürjik yardımcı hizmetler) görevlerine atanabilmesine olanak tanımıştır. Daha önce yalnızca erkek laiklere açık olan bu hizmetler, artık kadınlar için de resmi hale getirilmiştir. Bu yalnızca bir uygulama düzeltmesi değil, aynı zamanda Katolik teolojisindeki hizmet anlayışının daha kapsayıcı biçimde yeniden tanımlanması olmuştur.³³⁷

2023 yılında düzenlenen Sinod toplantılarında ise, kadınlara ilk kez oy hakkı tanınması da önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Daha önce sadece danışman statüsünde yer alan kadınların artık karar alma süreçlerine doğrudan katılması, Katolik Kilisesi'nin yönetim yapısında cinsiyet temelli ayrımların sorgulanmaya başlandığının bir işareti olmuştur.³³⁸

Bununla birlikte Papa Francis'in, kadın ruhbanlığına olan kapıyı kapatan tutumunu da kararlılıkla sürdürdüğü görülmüştür. O, kadınların hizmet rollerinin

³³⁴ Fr. Kevin Clinton (ed.), *Confronting the Systematic Dysfunction of Clericalism* (Association of US Catholic Priests, 2019).

³³⁵ Açıklama Vatikan tarafından 15 Temmuz 2010'da yayınlanmıştır. Richard McBrien, "Linking Sexual Abuse and the Ordination of Women", *National Catholic Reporter* (National Catholic Reporter) (Eylül 2010); Rosemary Radford Ruether, "Sexism and Misogyny in the Christian Tradition: Liberating Alternatives", *Buddhist-Christian Studies* 34 (2014), 89.

³³⁶ Antico, *Re-Imagining Tradition: Women's Leadership and Authority in the Roman Catholic Church*, 15-16.

³³⁷ Pope Francis, "Apostolic Letter in the form of Motu Proprio *Spiritus Domini*, Modifying Canon 230 §1 of the Code of Canon Law Regarding Access of Women to the Ministries of Lector and Acolyte" (10 Ocak 2021); Elisabetta Povoledo, "Pope Formalizes Women's Roles, but Priesthood Stays Out of Reach", *The New York Times* (11 Ocak 2021), blm. World.

³³⁸ "Synod of Bishops: For the First Time Ever, Women get to Vote", *La croix international* (26 Nisan 2023).

genişletilebileceğini kabul etmekle birlikte, kutsal mertebelere erişimlerini reddetmektedir. Kadınların destekleyici hizmet rollerinde yer alabileceğini belirtse de bu pozisyonların sınırları dogmatik ilkelerle çizilmiştir. Kilise içinde kadınların “hizmet eden ama yöneten olmayan” konumda tutulduğu bu yaklaşım, reform vaatlerinin sınırlarını da ortaya koymaktadır.³³⁹ Papa Francis’in bu çelişkili yaklaşımı, *Amoris Laetitia* (2016) adlı belgesinde de kendini göstermektedir. Burada modern aile yaşamına ve kadınların yaşadığı zorluklara dair empati kurulsa da biyolojik determinizme dayalı tamamlayıcılık anlayışı sürdürölmektedir.³⁴⁰

Sonuç olarak, Papa Francis’in papalığı kadınların Kilise içindeki varlığı daha görünür hale gelmiş, bazı yapısal değişiklikler gerçekteşirilmiiştir. Ancak bu ilerlemeler, esas itibarıyla sembolik kalmış; kutsal mertebeler ve otorite yapıları konusunda köklü bir reform gerçekteşirilmemiştir. Bu da pek çok Katolik’i, özellikle de kendilerini zaten dışlanmış hissedenden kadınları daha da yabancılaştırmıştır. Birçok kadın, iyimserliklerini kaybetmiş ve reform çağrılarının kulak ardı edildiğini düşünmüştür. Bu konularla ilgilenen araştırmacılara göre, gerçekte bir dönüşüm için, yalnızca kadınlar için yeni pozisyonlar yaratmak yeterli değildir. Teolojik antropoloji, otorite biçimleri ve gelenek yorumlarında da derinlemesine bir yeniden düşünüşe ihtiyaç vardır. Aksi takdirde Katolik Kilisesi, çağdaş dünyanın eşitlik talebiyle arasındaki uçurumu derinleştirme ve inananlarının güvenini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Bugün Kilise, ya Kitab-ı Mukaddes’in kapsayıcı vizyonuna uygun köklü bir yenilenmeyi benimseyecek ya da ataerkil yapısını muhafaza ederek kadınları destekleyici rollerde tutmaya devam edecektir. O zamana dek, Katolik kadınlar ve onlarla dayanışma içinde olan erkekler, sistemde kalıp reform için mücadele etmeyi, daha kapsayıcı cemaatlere yönelmeyi ya da mevcut adaletsizliklere rağmen Kilise içinde

³³⁹ Liamy Mac Nally, “La Civiltà Cattolica: ‘The Water Has Been Agitated’”, *Association Of Catholic Priests* (blog), 28 Ağustos 2023.

³⁴⁰ Pope Francis, *Amoris Laetitia: The Joy of Love, Apostolic Exhortation on Love in the Family* (Strathfield, N.S.W.: St Pauls Publishing, 2016), 52-56.

sebat etmeyi seçmek zorunda kalacaktır. Bununla birlikte, Kilisenin “Ecclesia semper reformanda” yani sürekli yenilenme ilkesi doğrultusunda bu konuda ileride gelişmeler yaşanabileceği ihtimali de korunmaktadır.³⁴¹

1.4. Kadının Dini İşlerdeki Pozisyonu

Katolik Kilisesi'nin hiyerarşik yapısında kadınların yeri, tarih boyunca teolojik, sosyokültürel ve cinsiyet temelli tartışmaların odağında yer almıştır. Kilise kadın din adamlarını kabul etmekte isteksiz davranmış, ancak feminist teoloji gibi faktörler bu soruna ilişkin farkındalığı artırmıştır. Gary Macy'nin tarihsel araştırmaları, kadınların ilk dönemlerden XII. yüzyıla kadar rahip olarak atandıklarına dair ikna edici kanıtlar sunduğunu ve bu dönemde kadınların Komünyon sırasında ekmek ve şarabı kutsadıklarını ortaya koymuştur. Kadınların rahipliğinin izlerini silme çabaları, Kilise tarihinin erkek egemen çerçevede yeniden yazılmasına yol açmıştır.³⁴² Aynı zamanda kadınlar erken dönemlerde, rahibe toplulukları aracılığıyla Mesih'in öğretilerini sosyal hizmet, hemşirelik ve öğretim yoluyla somutlaştırmışlardır.³⁴³ Tarihsel kanıtlar, Cencreae'deki kilisenin diyakonu Phoebe gibi örnekler üzerinden, kadınların ilk Kilisede resmi hizmet görevleri olduğunu göstermektedir.³⁴⁴ Origen ve John Chrysostom gibi Kilise Babaları tarafından tanınan kadın diyakonlar, özellikle vaftiz ve kadın katekümenlerle ilgili hizmetlerde meşru din adamları olarak görülmüştür.³⁴⁵

³⁴¹ Karin Heller, “Women And The Catholic Church: Turning Point in Pope Francis' Pontificate?”, *Theology Faculty Scholarship, Whitworth University*, (2019).

³⁴² Macy, *The Hidden History of Women's Ordination*.h

³⁴³ Institute on Religious Life, “What is Cloistered Life?”, *Cloistered Life* (2016).

³⁴⁴ Rom.16:1.

³⁴⁵ Arlene Swidler, “Women Deacons: Historical Highlights”, *A New Phoebe: Perspectives on Roman Catholic Women and the Permanent Diaconate*, ed. Virginia Ratigan - Arlene Swidler (Kansas City: Sheed and Ward, 1990), 81; Karen J. Torjesen, *When Women Were Priests: Women's Leadership in the Early Church and the Scandal of Their Subordination in the Rise of Christianity* (San Francisco: Harper Collins, 1995), 4-5.

Katolik Kilisesi tarih boyunca kadınlara evlilik ve annelik, manastır yaşamı ve Tanrı'ya adanmış bekârlık gibi üç temel meslek sunmuş,³⁴⁶ ancak onları rahiplik ya da daimî diyakonluk gibi kutsal atama görevlerine dahil etmemekte ısrarcı olmuştur.³⁴⁷ Mesih'in yalnızca erkek havariler seçtiği gerekçesiyle sadece erkeklerin Kutsal Emir almaya uygun olduğu savunulmakta; bu tutum, çağdışı ve cinsiyetçi olarak eleştirilse de, Kilise öğretisi (*Magisterium*) tarafından korunmaktadır.³⁴⁸ Katolik Kilisesi'nin kadınları rahiplikten dışlamasının temelinde, normatif insanlığın ve rahipliğin meşruiyetinin erkeklikle özdeşleştirilmesi yer almaktadır. Bu argüman doğal semboller anlayışıyla temellendirilmektedir. Bu anlayışa göre erkeklik, rahibin Mesih'i sahici bir biçimde temsil edebilmesi için vazgeçilmez bir unsurdur. Fakat bu düşünce, Mesih'in Yahudi kimliği için aynı zorunluluğun öne sürülmemesi nedeniyle tutarsız görülmektedir.³⁴⁹

Kadınların ruhbanlık görevlerinden dışlanmasını meşrulaştırmak için kullanılan bir diğer temel yaklaşım, ayrı alemler teorisidir. Bu teoriye göre kadınlar, ilahi yasa ve kilise kararı gereği Tanrı'ya hizmet eden belirli görevlerden resmi olarak dışlanmışlardır.³⁵⁰ Oysa erken Hıristiyanlık döneminde, Yeni Ahit'te Phoebe gibi kadınlar diyakon olarak anılmış ve Clemens Alexandrinus ile Origenes gibi teologlar kadınların bu göreve uygun olduğunu belirtmiştir. Doğu Kiliselerinde ise kadınlar üçüncü yüzyıldan itibaren litürjik ve pastoral alanlarda diyakonluk yapmıştır.³⁵¹ Buna

³⁴⁶ Pope John Paul II, *Familiaris Consortio*, 1981.

³⁴⁷ Judy Roberts, "Clearing the Air on Women Deacons: What is and isn't Possible", *National Catholic Register*, (Haziran 2016).

³⁴⁸ Vaticana, *Catechism of the Catholic Church*, 394.

³⁴⁹ McBrien, "Linking Sexual Abuse and the Ordination of Women" (Eylül 2010); Ruether, "Sexism and Misogyny in the Christian Tradition", 89.

³⁵⁰ Jo Ann McNamara, *Sisters in Arms: Catholic Nuns Through Two Millennia* (Cambridge, Massachusetts-London, England: Harvard University Press, 1996), 612.

³⁵¹ Daha fazla bilgi için bkz. Franciscus Xavierus Funk (ed.), *Didascalia et Constitutiones Apostolorum* (Paderborn, 1905); Ignatius Ephraem Rahmani (ed.), *Testamentum Domini Nostri Jesu Christi* (Moguntiae: Sumptibus Francisci Kirchheim, 1899); Giuseppe Simone Assemani, *Bibliotheca Orientalis Clementino Vaticana* (Rome, 1778); Giuseppe Simone Assemani, *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana* (Rome: Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, 1721); Josephine Mayer (ed.), *Monumenta de Viduis Diaconissis Virgini* (Bonn, 1938); Herbert Krimm, *Quellen zur Geschichte der Diakonie* (Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1960).

rağmen Batı Kilisesi'nde bu uygulama gelişmemiştir. Günümüzde, eğitim, hayır işleri ve pastoral hizmette aktif olan kadınların varlığı, kadın diyakonluğunu hem tarihsel hem de pastoral olarak yeniden gündeme taşımaktadır. Bu bağlamda, ciddi bir doktrinsel engel bulunmadığı ve pastoral ihtiyaçların arttığı dikkate alındığında, kadın diyakonluğunun yeniden değerlendirilmesi giderek daha acil bir gereklilik olarak görülmektedir.³⁵²

Katolik kadın maneviyatları üzerine yapılan tarih yazımı, kadınların dindarlık pratiklerinin erkeklerinkine kıyasla daha az kurumsallaştığını ve Kilisede erkekler kadar yer bulamadıklarını ortaya koymaktadır. Kadınların maneviyatı, çoğu zaman erkek egemen yapılar dışında, alternatif ve direnişçi biçimlerde kendini göstermiştir.³⁵³ Kadınların Kilisedeki rolleri tarih boyunca temsil edilme ile ötekileştirilme arasında gidip gelmiş; dini söylemler çoğu zaman siyasi ve teolojik bir boyut kazanmıştır. Ruhbanlıktan dışlanmaları ise hâlâ çözülememiş bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durum, Katolik dini tarihinin doğrusal bir ilerleme değil, çatışmalarla şekillenen bir süreç olduğunu gözler önüne sermektedir.³⁵⁴ Buna karşın, tarih boyunca çok sayıda kadın topluma liderlik etmiş, hizmet sunmuş ve teoloji eğitimi almıştır. Günümüzde de pek çok Katolik kadın hâlâ Kilisede reform yapılmasını istemekte, ancak bu değişimi kurumun içinde kalarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır.³⁵⁵

1.5. Kadın Ruhbanlığına Destek Veren Hareketler

Katolik Kilisesi, XIX. yüzyıl sonlarından itibaren kadınlara yönelik roller konusunda gelenekselci ve baskıcı bir tutum benimsemiştir. XX. yüzyılın

³⁵² Peter Hünermann, "Conclusions Regarding the Female Diaconate", *Women Deacons? Essays with Answers*, ed. Phyllis Zagano, 12 (Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2016), 225-234; Peter Hünermann, "Conclusions Regarding the Female Diaconate", *Theological Studies* 36/2 (1975), 325-333.

³⁵³ Laurence Lux-Sterritt - Carmen Mangion, *Gender, Catholicism and Spirituality: Women and the Roman Catholic Church in Britain and Europe, 1200-1900* (Bloomsbury Publishing, 2010), 6-8.

³⁵⁴ Adriana Valerio, *Donne e Chiesa. Una Storia di Genere* (Roma: Carocci, 2016), 246.

³⁵⁵ Cooke, 'Trimming Their Lamps', 212-225.

başlarından itibaren Katolik kadınlar, Kilisenin erkek egemen yapısına karşı dini bağlılıkla sosyal eylemi birleştirerek aktif roller üstlenmeye başlamıştır. 1906'da İngiltere'de kurulan Catholic Women's League (CWL), kadınların Kilise içinde liderlik üstlenebileceğini gösteren ilk örneklerden biri olmuştur.³⁵⁶ Ancak aynı dönemde Papa X. Pius ve Katolik hiyerarşi, kadınların dini alandaki rollerine yönelik ciddi kısıtlamalar getirmiş, kadınlara söz hakkı verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim, *L'azione Muliebre* dergisinin Eylül sayısında yer alan bir genelgede, Papa X. Pius'un devlet sekreteri Kardinal Rafael Merry del Val'in Opera'nın lağvedildiğini resmen duyurmuş ve gelişmekte olan kadın hareketine şu uyarıyı yapmıştır: "... *Ne kadar saygıdeğer ve dindar olursa olsun, kadınlara asla söz hakkı verilmemelidir. Eğer piskoposlar zaman zaman sadece bayanların katılacağı bir toplantıya izin vermeyi uygun görürlerse, bu bayanlar dinen yetkili kişilerin başkanlığı ve gözetimi altında konuşmalıdırlar.*"³⁵⁷ Papa XIII. Leo'nun 1880 tarihli *Arcanum divinae sapientiae* ve XI. Pius'un 1930'daki *Casti connubii* adlı genelgeleri, kadının ev içi rolünü kutsarken feminizmi tehdit olarak tanımlamıştır.³⁵⁸ Amerika'da Katolik kadınların çoğu geleneksel rollerle uyumlu hareket ederken, küçük bir feminist azınlık National Woman's Party (NWP) gibi oluşumlara destek vermiştir. Katolik hiyerarşi, kadınların savaş zamanı katkılarını kabul etse de, onların esas yerinin evin içi olduğunda ısrarcı olmuş, eşit ücret gibi talepleri reddetmiştir.³⁵⁹ Ayrıca, 1919'daki piskopos bildirimleri kadınların çalışma hakkına mesafeli yaklaşmış, işverenleri kadınlar yerine erkekleri işe almaya teşvik etmiş ve kadınların erkeklerle eşit ücret talep etmesini endüstride kadın sayısını azaltmaya

³⁵⁶ Paula M. Kane, "The Willing Captive of Home?": The English Catholic Women's League, 1906–1920", *Church History* 60/3 (Eylül 1991), 331-355.

³⁵⁷ "... non si conceda mai la parola alle signore, benchè rispettabili e pie. Se alcuna volta i vescovi crederanno opportuno di permettere un'adunanza di sole signore, queste parleranno sotto la presidenza e la sorveglianza di gravi persone ecclesiastiche." "Per l'Azione Cattolica in Italia", *L'azione Muliebre* IV (Eylül 1904), 515; Helena Dawes, "The Catholic Church and the Woman Question: Catholic Feminism in Italy in the Early 1900s", *The Catholic Historical Review* 97/3 (2011), 512-513.

³⁵⁸ Dawes, "THE CATHOLIC CHURCH AND THE WOMAN QUESTION", 497.

³⁵⁹ Hugh J. Nolan (ed.), *Pastoral Letters of the American Hierarchy, 1792-1970* (Huntington, Indiana: Our Sunday Visitor, 1971), 245; Ralph M. Huber (ed.), *Our Bishops Speak, 1919-1951* (Milwaukee, 1952), 45-46.

yönelik bir araç olarak görmüştür.³⁶⁰ Bu yaklaşım, 1920’lerde kurulan National Council of Catholic Women (NCCW) ile daha ılımlı bir forma bürünmüş, burada kadınların annelik ve aile içi rollerine vurgu yapılmıştır. Katolik kadınların çalışma hayatına katılımı ise resmi söylemlerle sınırlandırılmıştır.³⁶¹

Kadınların ruhbanlık talebi ise XX. yüzyıl boyunca giderek güç kazanmıştır. Roma Katolik Kilisesi’nde kadınların rahip olarak atanması kampanyası, kilisenin hiyerarşik yapısı ve rahibe topluluklarının varlığı nedeniyle diğer kiliselere göre geç başlamış ancak bu kampanya güçlü bir etki yaratmıştır. Bu alandaki ilk kurumsal adım, 1910’da İngiltere merkezli kurulan St. Joan’s International Alliance olmuştur. Kadınların Kilise hizmetindeki rollerini hem sürdüren hem de bastıran tarihsel yapı içinde rahibeler, bu oluşumla Katolik feminizminin ilk kurumsal sesi olmuştur. 1970’lerde ABD’de rahibeler arasında artan feminist farkındalık, Leadership Conference of Women Religious (LCWR) gibi yapılarla kurumsallaşmıştır. LCWR gibi örgütler aracılığıyla teolojik reform ve kadınların ruhbanlığa atanmasındaki adaletsizliğe karşı daha güçlü bir duruş sergilemiştir. 1974’te düzenlenen ve ulusal ölçekte ses getiren bir konferans, bu çabaları daha yaygın bir harekete dönüştürmüştür. Bu konferans destek ağlarının kurulmasına, yeni feminist örgütlerin ortaya çıkmasına ve

³⁶⁰ Michael Williams, *American Catholics in the War: National Catholic War Council, 1917-1921* (New York: Macmillan, 1921), 311-312; Arlene Swidler, “Catholics and the E.R.A”, *Commonweal* 53/3 (10 Eylül 1976), 586; Huber, *Our Bishops Speak, 1919-1951*, 250.

³⁶¹ Michael Gavin, “National Catholic Council of Women”, *Catholic Builders of the Nation: A Symposium on the Catholic Contribution to the Civilization of the United States*, ed. C.E. McGuire (Boston: Continental Press, 1923), 2/371; Elizabeth McKeown, *War and Welfare: A Story of American Catholic Leadership* (University of Chicago, PhD Dissertation, 1972), 245; Frederick Fries, “Should Women Work?”, *Catholic Digest* (Catholic Digest, Inc., 1938), 31; Parker T. Moon, “Catholic Social Action”, *Catholic Builders of the Nation: A Symposium on the Catholic Contribution to the Civilization of the United States*, ed. C.E. McGuire (Boston: Continental Press, 1923), 2/218; James M. Gillis, *The Catholic Church and the Home* (New York: Macmillan, 1928), 35-36, 109-112; “Are Women Degenerating?”, *America* XXXV (08 Ocak 1927), 299-300; John K. Sharp, “The Sphere of the Catholic Graduate”, *Catholic Mind* XXVIII (22 Mayıs 1930), 207; Lucian Johnson, “On Living Twice”, *Catholic World* CXXXI (Haziran 1930), 261-262; “Women’s Work”, *Commonweal* XV (04 Kasım 1931), 3-4; Joseph H. McMahon, “The Catholic Woman in Modern Life”, *Catholic Mind* XXX (08 Haziran 1932), 265-266; Elizabeth Spearmen, “Educating Our Daughters”, *Ave Maria* 40 (Ağustos 1934), 225-227; William J. Benn, “Women Have a Place in Business and Industry But Must Not Surrender Their Place in the Home”, *America* 61 (27 Mayıs 1939), 154-155; Virgil Michel, “The Christian Woman”, *Catholic Mind* 37 (Mayıs 1939), 667.

Kilise içi ayrımcılığa karşı sistemli bir baskı sürecine zemin hazırlamıştır.³⁶² Women's Ordination Conference (WOC), 1975'te Katolik kadınların rahipliğe atanmasını savunmak amacıyla kurulmuş; kadınların rahip olma talebini dile getirmiş, ancak 1976'da Vatikan bu talebi cinsiyete dayalı biyolojik farklılıklar gerekçesiyle reddetmiştir. Bu argüman feministlerce teolojik açıdan zayıf ve cinsiyetçi bulunmuş; kadınlar sadece rahiplik değil, Kilisenin karar alma süreçlerinde de aktif rol almayı talep etmiştir.³⁶³ Buna karşılık, 1990'lardan itibaren feminist maneviyat grupları ve alternatif topluluklar (Sisters Against Sexism gibi) ortaya çıkmıştır.³⁶⁴ 2002'de kurulan Roman Catholic Womenpriests (RCWP) adlı yapılanma kadınları rahip olarak atayarak Kilise hiyerarşisine doğrudan karşı çıkmış ve eşitlikçi bir ruhbanlık anlayışı geliştirmiştir. RCWP, kadınların rahipliklerinin resmi Kilise tarafından tanınmamış olsa ve aforoz edilmeleriyle sonuçlanmış olsa bile, kutsal otoritenin kadınlara da ait olduğunu savunmuştur.³⁶⁵ 1996'da Avusturya'da düzenlenen ilk Avrupa Kadınlar Sinodu, uluslararası dayanışmayı güçlendirmiş ve Women's Ordination Worldwide (WOW) adlı küresel bir ağın doğmasına yol açmıştır. Bu ağ, kadın ruhbanlığı için hem Katolik inancı içinde kalarak hem de ökümenik adalet arayışıyla mücadelesini sürdürmektedir.

Sonuç olarak, Katolik Kilisesi tarihsel olarak kadınların rollerini sınırlandırsa da tüm bu girişimler, Katolik inancı terk etmeden kadınlara adalet ve eşitlik temelinde yeni alanlar açmayı hedeflemiştir.³⁶⁶ Kadınların sadece annelik ve itaate indirgenmesine karşı geliştirilen alternatif söylemler ve örgütlenmeler, Kilise içinde adalet, eşitlik ve

³⁶² Ruether, "The Roman Catholic Story", 373-379.

³⁶³ Elisabeth Schüssler Fiorenza, "To Comfort or to Challenge: Theological Reflections on the Pre-Conference Process", *New Woman, New Church, New Priestly Ministry: Proceedings of the Second Conference on the Ordination of Roman Catholic Women (November 10-12, 1978)*, ed. Maureen Dwyer (Rochester: NY: Women's Ordination Conference, 1980), 43-60; Mary E. Hunt, "Roman Catholic Ministry: Patriarchal Past, Feminist Future", *New Woman, New Church, New Priestly Ministry: Proceedings of the Second Conference on the Ordination of Roman Catholic Women (November 10-12, 1978)*, ed. Maureen Dwyer (Rochester: NY: Women's Ordination Conference, 1980), 31-42; Mary E. Hunt, "Women-Church: Feminist Concept, Religious Commitment, Women's Movement", *Journal of Feminist Studies in Religion* 25/1 (2009), 87.

³⁶⁴ Hunt, "Women-Church", 91-93.

³⁶⁵ Hunt, "Women-Church", 95-96.

³⁶⁶ Christopher J. Kauffman, "Bishop P. Francis Murphy Proposes the Ordination of Women Priests", *U.S. Catholic Historian* 29/4 (2011), 47-66.

temsil hakkı arayışını diri tutmuştur. Bu durum, kadınların dini yapılar içinde sadece inanan değil, aynı zamanda dönüştüren aktörler olabileceğini göstermesi açısından dikkat çekici olmuştur.

Kadınların Katolik Kilisesi içindeki konumu, özellikle ruhbanlık görevlerine getirilmeleri bağlamında uzun yıllar teolojik ve toplumsal tartışmaların merkezini oluşturmuştur. Feminist teoloji, bu tartışmalara yeni bir perspektif getirerek cinsiyet eşitliğini hem inanç hem de yapı düzeyinde yeniden düşünmeyi önermektedir. Katolik geleneğin kadınlara yönelik tutumu, tarihsel ve kültürel arka planıyla birlikte sorgulanmakta ve farklı teolojik yaklaşımlarla eleştirilmektedir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren feminist teologlar, Katolik Kilisesi'nin kadınlara yönelik sınırlamalarını ciddi biçimde eleştirmeye başlamışlardır. Feminist yaklaşımlar tarafından kutsal metinlerdeki kadınlara yönelik önyargılar sorgulanmaktadır. Bazıları metinleri ilahi kabul edip tarihsel bağlamda yorumlarken, diğerleri bu metinlerde kadınlara dair her zaman kurtarıcı bir mesaj bulunmadığını iddia etmektedir. Bazı feministler ise metinlerin kültürel faktörlerden etkilendiklerini bunun için de mutlak otorite sayılmaması gerektiğini öne sürmektedir.³⁶⁷ Rosemary Radford Ruether ve Mary Jo Weaver gibi isimler, kadınların rahiplik gibi kutsal görevlere kabul edilmemesinin Tanrı'nın buyruğundan çok tarihsel ve kültürel önyargılardan kaynaklandığını ileri sürmüştür.³⁶⁸ Ruether, Kitab-ı Mukaddes'e gerçek bağlılığın ancak cinsiyet eşitliğine dayalı kapsayıcı bir hizmet anlayışıyla mümkün olacağını savunurken; Weaver, Kilisenin bu konudaki teolojik gerekçelerini tutarsız bulmaktadır.³⁶⁹ Feminist yaklaşıma göre, kadınların rahip olarak atanması sadece eşitlik açısından değil, aynı zamanda

³⁶⁷ Nahide Bozkurt, *Monoteist Dinlerde Kadın Tarihsel ve Çağdaş Yaklaşımlar* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2023), 91.

³⁶⁸ Rosemary Radford Ruether, "Pope's Letter Ups Ante on Ordaining Women", *National Catholic Reporter* 30/33 (1994), 1.

³⁶⁹ Weaver, *New Catholic Women*, 109-110.

kırsal ve yetersiz hizmet alan bölgelerdeki rahip açığı gibi pratik ihtiyaçlar açısından da gereklidir.³⁷⁰

Feminist teologlar aynı zamanda Kilisenin “geleneksel aile” idealine dayalı cinsiyet rollerini de eleştirmektedir. Rosemary Radford Ruether, özellikle XX. yüzyılda dini ahlak ile ataerkil aile modelinin sıkı sıkıya ilişkilendirildiğine dikkat çekerek, bu yapının hem teolojik olarak tutarsız hem de toplumsal gerçeklikten kopuk olduğunu vurgular. Ona göre, ev kadınlığı ve kadınların bağımlı rolleri tarihsel olarak tüm kadınlar için geçerli olmamış, orta ve üst sınıf ailelere özgü bir norm olarak kurgulanmıştır.³⁷¹ Artan yaşam maliyetleri ve sosyal değişimlerle birlikte kadınların iş gücüne katılımı kaçınılmaz hale gelmişse de muhafazakâr dini hareketler bu dönüşümü aile değerleri kisvesiyle bastırmaya çalışmıştır.³⁷² Ruether bu tutumu, teolojik bir zorunluluktan çok korkuya ve erkek otoritesini sürdürme isteğine dayalı bir yaklaşım olarak tanımlar. Ona göre gerçek Hıristiyan bir aile modeli, katı cinsiyet hiyerarşilerinden çok adalet, karşılıklılık ve çeşitliliğe dayanmalıdır.³⁷³

Katolik feminist düşünürler ayrıca Kilisenin kadınlara rahiplik kapısını kapatmasını, Kitab-ı Mukaddes’teki öğretilerden çok erkek merkezli geleneklerin sonucu olarak görmektedir. Weaver, Ruether, St. Pierre ve Mary Daly gibi feminist teologlar, kadınların rahipliğe dahil edilmesini yalnızca dini eşitlik değil, aynı zamanda Kitab-ı Mukaddes ilkelerinin uygulanması olarak savunmaktadır. Buna karşın, Papa II. John Paul, Papa Francis ve Van der Meer gibi figürler, İsa’nın yalnızca erkek havariler seçtiği argümanına dayanarak sadece erkeklerin rahip olabileceğine dair geleneksel

³⁷⁰ Simone St Pierre, *The Struggle to Serve: The Ordination of Women in the Roman Catholic Church* (Jefferson, NC: McFarland Publishing, 1994), 93.

³⁷¹ Rosemary Radford Ruether, *Christianity and the Making of the Modern Family* (Boston: Beacon Press, 2000), 156-158, 183-185.

³⁷² Ruether, *Christianity and the Making of the Modern Family*, 194-196.

³⁷³ Ruether, *Christianity and the Making of the Modern Family*, 206-211.

öğretiyi sürdürmekte ve bu kapıyı kapalı tutmaya devam etmektedir.³⁷⁴ Bu bağlamda Ruether, Papa Francis'in *Amoris Laetitia*'da kullandığı dilin, kadınların erkekleri "tamamlayıcı" olduğu yönündeki yorumlarıyla, ne kadar iyi bir ışık altında sunulsa da, aslında gerçek eşitlikten ziyade bir varlık hiyerarşisini desteklemeye hizmet ettiğini ileri sürmektedir.³⁷⁵ Haskins gibi eleştirmenler de Kilisenin kadınların rollerine ilişkin tutumunu kutsal metinlerle çelişen tarihsel bir toplumsal cinsiyet önyargısı olarak değerlendirmektedir.³⁷⁶

Radikal feminist teologlar ise farklı pozisyonlar benimsemişlerdir. Örneğin, Elisabeth Schüssler Fiorenza Kilise içinde uzun vadeli iç reformu savunurken, Mary Daly daha sert biçimde ataerkil bir yapı olarak Kiliseyi tamamen reddetmiştir. Vatikan'ın kadınların rahipliğini kesin dille reddetmesi feminist hareketin ivmesini azaltsa da bu eleştiriler ve talepler modern dönemde yeni formlarla yaşamaya devam etmektedir.³⁷⁷ Katolik Kilisesi'nin kadınlara yönelik mevcut uygulamalarına dair eleştiriler, sadece dini rollerle sınırlı kalmayıp daha geniş bir toplumsal dönüşüm çağrısını da içermektedir. Feminist teologların, Kilisenin ataerkil gelenek ve uygulamalarını eleştirerek kadınların ruhbanlık hiyerarşisi ile idari yönetimde dışlanmasına dikkat çekmeleri, kurum içinde değişim ihtiyacını görünür kılmıştır. Buna karşın Katolik Kilisesi, köklü geleneklerine bağlı kalmakla birlikte, feminizm ve insan

³⁷⁴ Pope Paul VI, "Declaration on the Question of the Admission of Women to the Ministerial Priesthood".

³⁷⁵ Pope Francis, *Amoris Laetitia*, 221.

³⁷⁶ Cheryl Y. Haskins, "Gender Bias in the Roman Catholic Church: Why Can't Women be Priests?", *University of Maryland Law Journal of Race, Religion, Gender and Class* 3/1 (01 Ocak 2003), 99.

³⁷⁷ Elisabeth Schüssler Fiorenza, "Feminist Spirituality, Christian Identity, and Catholic Vision", *Womanspirit Rising: A Feminist Reader in Religion*, ed. Carol P. Christ - Judith Plaskow (San Francisco: SanFran, 1992); Mary J. Henold, *Catholic and Feminist: The Surprising History of the American Catholic Feminist Movement* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2008); Mary Daly, "Why Speak About God?", *Womanspirit Rising: A Feminist Reader in Religion*, ed. Carol P. Christ - Judith Plaskow (San Francisco: SanFran, 1992).

hakları gibi modern akımların etkisiyle, toplumsal dönüşümlere sınırlı da olsa uyum sağlama yönünde adımlar atmaya çalışmıştır.³⁷⁸

1.6. Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri

1.6.1. Kadının Kilisede Toplumsal Rolü

Katolik Kilisesi'nin kadınların konumunu belirleyen doktrinleri, tarihsel süreçte edindiği geleneksel yapısı ve modern dünyaya yönelik geliştirdiği tepkileriyle, kadınlık olgusuna dair özgün bir bakış sunduğu ileri sürülmektedir. Katolik gelenek toplumun cinsiyet rejimlerinin dinsel zeminde inşa edildiği bu yapı olarak kadına dair toplumsal bakışı Katolik düşünce sisteminin iç dinamiklerinin yanı sıra tarihsel-toplumsal süreçlerle de şekillenmiştir. Kadınlar uzun süre yalnızca anne ve eş rolleriyle ve manastır hayatıyla özdeşleştirilmiştir. Dalmazio Minoretti, 1904'te kaleme aldığı *Femminismo e femminismo* adlı eserinde, dönemin Katolik çoğunluğunun düşünce yapısını yansıttığı düşünülen *Le donne avvocatessa* başlığı altında Katolik kadınlar için uygun görülen faaliyet türlerinin ana hatlarını çizmiştir. Minoretti, kadın ve erkeğin eşit olduğunu kabul etmekle birlikte, görevlerinin farklılaştığını savunmakta; bu nedenle bazı kamusal görevler için erkeklerin daha uygun olduğunu, kadınların ise esasen anneliğe uygun olduğunu iddia etmiştir. Annelik görevini yerine getirmek amacıyla birçok kadının, ebeveynlik dışındaki rollerden gönüllü olarak feragat etmesi gerektiğini ileri sürmüştür.³⁷⁹

Söz konusu dönemde yapılan konferansların gündemleri, Katolik kadınların yaşamın çeşitli alanlarındaki sıkıntılarını açıkça yansıtmaktadır. Katılımcılar istihdam alanında; işyerinde eşit ücret, kişisel ilgi alanlarına uygun kariyeri seçebilme özgürlüğü ve işçi haklarını koruyan kurumlara katılabilme gibi konulara öncelik vermektedir.

³⁷⁸ Okudan, *Batı Hıristiyanlığında Feminist Teoloji Çalışmaları ve Kilisenin Yaklaşımları*, 218.

³⁷⁹ Dalmazio Minoretti, "Femminismo e Femminismo/Le Donne Avvocatessa", *L'azione Muliebre IV* (Nisan 1904), 195-200; Dawes, "THE CATHOLIC CHURCH AND THE WOMAN QUESTION", 508-509.

Eğitimle ilgili öneriler arasında; annelerin kamu eğitimini yönlendirmede daha etkin roller üstlenmesi, kız çocukları için daha fazla uygulamalı eğitimin sağlanması, sanayi ve tarım sektörlerinde çalışan kadınlara yönelik özel okul sistemlerinin kurulmasını içermektedir. Toplumsal olarak; kadınların kamu kurumlarına -özellikle eğitim ve hayırseverlik alanlarında- katılımı gibi öneriler talep edilmektedir. Hukuki reform beklentileri; baştan çıkarma suçunun sorumluluğunun genişletilmesi, kadın iş müfettişliğinin getirilmesi, babalık iddialarının yasal olarak kabul edilmesi ve evli kadınların şahsi mülkleri üzerindeki denetim haklarının güvence altına alınmasına kadar uzanmaktadır. Ayrıca, kadınların yerel seçimlerde oy kullanma hakkı da gündemdeki talepler arasında önemli bir yer tutmaktadır.³⁸⁰ Örneğin 1906 yılında Papa X. Pius, kadınların eğitime olumlu yaklaşmasına rağmen kadınların siyasi temsilini desteklememiştir.³⁸¹

Katolik toplumlar sıklıkla gelenek kisvesi altında yapılan anti-feminist sosyal uygulamaları sükûnetle karşılamışlardır. Kadınların ilerlemesi, özellikle XIX. yüzyılın sonlarından itibaren geri döndürülemez ve hızla ilerleyen bir gerçeklik haline gelmiştir. Kadınlar kendilerine “kilise, mutfak ve çocuklar” konusunda yüklenen sorumluluğa hapsolmadan, kamusal hayatta aktif rol üstlenmeye başlamıştır.³⁸² Geleneksel kilise söylemi kadınları çoğu zaman eş, anne ya da ev kadını gibi kültürel olarak aktarılan klişeleşmiş kalıplara indirgerken, kadınların katkıları bu çerçevenin dışına taşmaktadır.³⁸³ Kadınların eğitimi, teolojik katkıları ve artan toplumsal görünürlükleri,

³⁸⁰ Fondo A. Coari, “Atti del Convegno Femminile: Milano 25-26-27-28 Aprile 1907”, *Programma Minimo Femminista* (Milan, 1907), 34-38; Dawes, “THE CATHOLIC CHURCH AND THE WOMAN QUESTION”, 518-519.

³⁸¹ “Venti Minuti ai Piedi Del S. Padre”, *L'azione Muliebre* VI (Haziran 1906), 323; Helena Dawes, “The Catholic Church and the Woman Question: Catholic Feminism in Italy in the Early 1900s”, *The Catholic Historical Review* 97/3 (2011), 516.

³⁸² Léon Joseph Suenens, *The Nun in the World: New Dimensions in the Modern Apostolate* (Montreal: Palm Publishers, 1962), 10-16.

³⁸³ Mary Aquin O’neill, “Roles for Women in the Church”, *Catholic Women Speak: Bringing Our Gifts to the Table*, ed. Catholic Women Speak Network (New York: Paulist Press, 2015), 152-155; Ayrıca bkz. Elizabeth Janeway, *Man’s World, Woman’s Place: A Study in Social Mythology* (New York: William Morrow & Co, 1971).

Kilise içinde ortak sorumluluk ve profetik bir tanınma talebini güçlendirmiştir.³⁸⁴ Bu durum ancak II. Vatikan Konsili (1962–1965) ile sorgulanmaya başlanmıştır. Kadınlar artık kilise içinde daha görünür, statü sahibi ve etkindir.³⁸⁵ Ancak yine de işyerinde ücret eşitsizliği, liderlik pozisyonlarına sınırlı erişim, annelik ve bakım sorumluluklarıyla ilgili süregelen zorluklar gibi köklü dezavantajlar yaşamaya devam etmektedir.³⁸⁶

Katolik kadın aktivizminin gelişimi, kadınların sadece aile içi rollerle sınırlı kalmayıp kamusal ve dini alanlarda da hak talep ettikleri bir dönüşümün göstergesi olarak görülmektedir. Aziz Joan'ın Uluslararası İttifakı, (St. Joan's International Alliance) Papa XXIII. John'un kadın onuruna yaptığı vurgu ve İkinci Vatikan Konsilinin cinsiyet ayrımcılığını karşı duruşundan ilham alarak eşit ücret ve evli kadınların hakları gibi konulardan Kilise içindeki eşitsizliğe yönelmiş ve kadınların yalnızca toplumsal değil, kilise içindeki konumlarını da sorgulayan bir çizgide ilerlemiştir.³⁸⁷ 1960'lardan itibaren Amerika'da örgütlenerek ulusal bir yapıya ulaşan bu İttifak, dini liderliğe tam katılımı savunmuş, bu tutum seküler eşitlikten dini eşitliğe geçişte önemli bir dönüm noktası olmuştur.³⁸⁸ Bu süreçte Katolik Kilisesi, özellikle 1964 sonrası BM öncülüğündeki toplumsal cinsiyet eşitliği kampanyalarına karşı "toplumsal cinsiyet karşıtı" bir ideoloji geliştirmiş, 1975–1995 BM Dünya Kadın Konferanslarında geleneksel Katolik kadın imajını –sadık, anaç, ahlaklı– ısrarla

³⁸⁴ Militello, "Women in the Church Models of the Past–Challenges of Today", 29-32.

³⁸⁵ Nichole Sanders, "Catholic Women and Patriotism: Acción Católica Mexicana and Women's Organizing in World War II", *Korpus* 21 2/4 (2021), 163-178.

³⁸⁶ Noemi Pelizzari, *The Catholic Church's Influence on Women's Conditions and Lifestyle in Europe: An Historical Work Starting From the Early Modern Age* (Venice: Ca' Foscari University, Master Thesis, 2022), 126-129.

³⁸⁷ Bkz. Rosemary Lauer, "Women and the Church", *Commonweal* 79/13 (20 Aralık 1963), 365-368; Rosemary Lauer, "Women and the Church", *Commonweal* 80 (24 Nisan 1964), 151.

³⁸⁸ Georgiana Putnam McEntee, *The Social Catholic Movement in Great Britain* (New York: Macmillan, 1922), 238-240; James J. Kenneally, "Women Divided: The Catholic Struggle for an Equal Rights Amendment, 1923-1945", *The Catholic Historical Review* 75/2 (1989), 262-263.

savunmuştur.³⁸⁹ Ancak Kilisenin kadınların eğitime, liderliğe ve siyasi güce erişimini kabul etmekte direnmesi, birçok inananını yabancılaştırmanın yanı sıra, Kilisenin esasen çağa ayak uyduramadığına dair artan bir inancı da körüklemiştir.³⁹⁰

Katolik uzmanlara göre, İkinci Vatikan Konsilinin *Gaudium et Spes* adlı dokümanı, kadınların toplumsal rollerini tanımaya yönelik tarihsel bir değişim başlatmış, kadınların eş seçme, sosyal statü ve eğitim haklarını savunmuş, evlilikte eşitliğe vurgu yapmıştır. Papa XXIII. John, kadınların hem anne hem de çalışan olarak ikili sorumluluklarını tanıyan bir iş ortamını savunurken, Papa VI. Paul, kadınların henüz eşitliğin sağlanamadığı alanlarda erkeklerle eşitlik talep etmelerini meşru gören ilk kişi olmuştur. 1971 Piskoposlar Sinodu ve 1983 *Canon Kanunu* da kadınların Kilisedeki rollerini genişletmiş, yorumcu, kantor, lektörlük gibi hizmetlere izin vermiştir. Kilise kadınları nesneleştiren kültürel tutumları eleştirerek, kölelik, fuhuş, pornografi ve ayrımcılığı kınarken; geleneksel cinsiyet rollerini koruma ile kadın haklarını destekleme arasında dikkatli bir denge gözetmeye devam etmiştir. Papa II. John Paul, *Mulieris Dignitatem* (1988) ve *Letter to Women* (1995) gibi metinlerinde, kadınların insan onurunun sevgiye dayalı bir temelde anlaşılması gerektiğini savunmuş, Kilisenin kadınlara yönelik tarihsel adaletsizliklerdeki rolünü kabul ederek bu tutumdan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Kadınların siyasette, eğitimde ve kamusal alanda daha aktif rol üstlenmesini teşvik eden Papa, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için küresel bir dayanışma çağrısında bulunmuştur. II. Vatikan'dan etkilenen 1983 tarihli Canon Kanunu, kadınları dindarlığın tam üyesi olarak kabul ederek bazı hizmet rollerini (lektör, kantor vb.) üstlenmelerine olanak tanımışsa da *Canon 1024*, rahiplik görevi yalnızca erkeklerle sınırlandırılmış ve kadınların rahiplik ya da diyakonluk görevlerini üstlenmeleri engellenmiştir. 1976 tarihli *Inter Insigniores* adlı belge bu yasağı teyit

³⁸⁹ “Women and the Sustainable Development Goals (SDGs)”, *UN Women – Headquarters* (Erişim 28 Nisan 2025); Doris E. Buss, “Robes, Relics and Rights: The Vatican and the Beijing Conference on Women”, *Social and Legal Studies* (London: Sage Publications, 1998), 7/339-364.

³⁹⁰ Heller, “Women And The Catholic Church”.

etmiş, ancak bu durum hem tabandan gelen talepler nedeniyle çağdaş teologlar tarafından yoğun şekilde tartışılmıştır.³⁹¹

Karin Heller'e göre, Papa Francis'in reform vaatlerine rağmen, Kilisenin kadınlara yönelik kapsayıcılık iddiaları çoğunlukla gerçekleşmemiştir.³⁹² Bazılarına göre de, İkinci Vatikan Konsili (1962–1965), *Lumen Gentium* ve *Gaudium et Spes* gibi belgelerde ruhban hiyerarşisi yerine vaftize dayalı dini işlevlerin demokratikleştirilmesini ve toplumsal eşitliği savunmuşsa da, aynı anda geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirmiştir.³⁹³ Konsil belgelerinin kadınları sürekli eş ve anne olarak tanımlaması, gerçek anlamda bir teolojik dönüşümün önünü kapatmıştır. Massimo Faggioli'nin de belirttiği gibi, II. Vatikan'da cinsiyetten bağımsız teolojik bir dilin kullanılmaması ve feminist düşünceye alan açılmaması bu sınırlamaları pekiştirmiştir.³⁹⁴ Yine Susan A. Ross bu süreçte Kilisenin, kadın ve erkeklerin eşit saygınlığa sahip olduğunu savunduğunu, onlara ilahi olarak belirlenmiş farklı roller atayan “tamamlayıcılık” ilkesine vurgu yaptığını belirtir.³⁹⁵ Ancak bu anlayış, kadınların teolojik liderlik ve yönetimde yer almalarını sınırlandırarak erkek egemen bir hiyerarşiyi sürdürmüştür.³⁹⁶ Bu durum, X kuşağından (1965–1980 doğumlu) kadınların, kurumsal Kiliseden kopmasına ve Katolik kimliklerini geleneksel sınırların dışında yeniden tanımlamasına neden olmuştur. Kapsayıcılık söylemlerinin ardına gizlenmiş ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya olan kadınlar için İkinci Vatikan'ın yenilenme

³⁹¹ Nataša Barolin-Pilsel, “Women in the Catholic Church”, *Religius Perspectives: Religious and Human Rights*, thk. Olivera Jovanović (Sarajevo: World Conference on Religion and Peace (WCRP), Kasım 2002), 5-8.

³⁹² Heller, “Women And The Catholic Church”.

³⁹³ Harriet A. Luckman, “Vatican II and the Role of Women”, *Vatican II: Forty Years Later*, ed. William Madges (Maryknoll, NY: Orbis Books, 2006), 81; Susan A. Ross, “Joys and Hopes, Grievs and Anxieties: Catholic Women Since Vatican II”, *New Theology Review* 25/2 (2013), 37.

³⁹⁴ Massimo Faggioli (ed.), *Vatican II: The Battle for Meaning* (New York: Paulist Press, 2012).

³⁹⁵ Ross, “Joys and Hopes, Grievs and Anxieties: Catholic Women Since Vatican II”, 36-37.

³⁹⁶ Tracy McEwan - Kathleen McPhillips, “Re-Framing Religious Identity and Belief: Gen X Women and the Catholic Church”, *Journal for the Academic Study of Religion* 30/3 (2017), 205-210.

vaadi çoğunlukla gerçekleşmemiştir.³⁹⁷ Uzmanlara göre günümüzde kadınlar Kilisede hâlâ sembolik düzeyde onurlandırılmakta ve gerçek yetki sahibi olamamaktadır.³⁹⁸

Katolik Kilisesi'nin özellikle kadınların rolleri ve güçlendirilmesi konusunda gelenek ve modernite arasında bir denge arayışı içinde olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre birçok Katolik kadın, kilisenin değişime dirençli görünmesine rağmen, inançlarını feminist düşünceleriyle dengelemeyi başarmaktadır. Dolayısıyla kadınların tarihsel olarak kendilerini susturmuş olan dini bir sistemde nasıl güç buldukları konusu bugün hala güncelliğini korumaktadır.³⁹⁹ Katolik dünyasında kadın grupları genellikle iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Bir yanda feminist ve seküler örgütler yer alırken, diğer yanda Katolik değerlerle uyumlu kadın örgütleri bulunmaktadır. Katolik kadın örgütleri dini ve ailevi değerlerin yanı sıra kadınlığı annelik ve hizmetle ilişkilendiren geleneksel rollere daha fazla vurgu yaparken, feminist gruplar cinsiyet eşitliği, üreme hakları ve sosyal adalet gibi konularda değişiklik çağrısında bulunmaktadır. Bu Katolik gruplar aile merkezli bir yaşam tarzını teşvik etmeye, kadınların dini kimliklerini geliştirmeye ve hayır işlerine katılmaya büyük önem vermektedir. Genellikle mevcut toplumsal yapıları sorgulamazlar; aksine bu yapıları pekiştirici bir rol üstlenirler. Feminist gruplar eşitlik ve adalet talep ederken, Kilise destekli gruplar mevcut statükoyu korumaya meyillidir. Bu ikilem, Katolik dünyasındaki kadın örgütlenmelerinin temel dinamiğini oluşturmaktadır.⁴⁰⁰

³⁹⁷ McEwan - McPhillips, "Re-Framing Religious Identity and Belief", 205-226.

³⁹⁸ Tourneau, "Les Droits et le devoirs fondamentaux de la femme dans l'Église", 49/24-25.

³⁹⁹ Amanda Schar vd., "Feminism and Faith: How Women Find Empowerment in the Roman Catholic Church", *Celebration of Learning*, (06 Haziran 2019).

⁴⁰⁰ Małgorzata Fuszara, "Between Feminism and the Catholic Church: The Women's Movement in Poland", *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review* 41/6 (01 Aralık 2005), 1057-1076; M. Lopez-Resterpo, *Działalność katolickich organizacji kobiecych w Polsce na przełomie XIX/XX wieku oraz po 1989 roku. (The Activities of Catholic Women's Organisations in Poland at the turn of the 19th Century and after 1989)* (Warsaw: Warsaw University, Unpublished Master Thesis, 1997); A. Petrowa-Wasilewicz, "Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele (A Lexicon of Movements and Associations in the Church)", *Katolicka agencja informacyjna (KAI)* (2000); Drude Dahlerup, "Is the New Women's Movement Dead? Decline or Change of the Danish Movement", *The New Women's Movement: Feminism and Political Power in Europe and the USA*, ed. Drude Dahlerup (London: Sage Publications, 1986), 218-221.

Katolik Kilisesi'nin kadınlara yönelik tutumu, tarih boyunca teolojik dogmalar ile toplumsal dönüşümler arasında bir denge kurma çabası içinde olmuştur. Modern çağda kadınların kilise içinde daha görünür ve aktif hale gelmesi, kilise içinde bir reform ihtiyacını daha da belirgin kılmıştır. Ancak kilisenin erkek egemen yapısı, bu dönüşümün sınırlarını çizmeye devam etmektedir. Kadınlara yönelik ayrımcılık, onlara meta muamelesi, istismar ve bireysel hakların ihlali, aynı zamanda toplumun ahlaki yapısını tahrip eden yozlaşmanın bir göstergesidir.⁴⁰¹ Bugünün Katolik kadınları, bir yandan inançlarını sürdürürken bir yandan da tarihsel olarak susturuldukları kurumsal yapılar içinde söz ve temsil alanı açma mücadelesi vermektedir. Bu noktada, kadınların Katolik gelenek içerisindeki etik tutumlarının ve bu tutumların toplumsal karşılıklarının daha yakından incelenmesi, kadınların inançla kurdukları bireysel ve kolektif ilişkilerin ahlaki boyutunu anlamak açısından önem taşımaktadır.

1.6.2. Kadının Etik Tutumu ve Toplumsal Yansımalar

Kadın bedeni ve cinselliği etrafında şekillenen Katolik söylemler, yalnızca inanç alanını değil, kadınların etik duruşlarını ve toplumsal rolleri üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Kilisenin kadınların cinselliği, doğurganlığı ve bedensel özerkliği etrafında şekillenen dini söylemleri, kadınları itaat ile özgürlük arasında bir denge kurmaya zorlamış; bu da onların bireysel vicdanlarıyla şekillenen karmaşık bir etik tutum geliştirmelerine neden olmuştur. Kadınların bu arayışı, hem dini kimliklerinden kopmadan kendi özerkliklerini savunmalarına hem de toplumsal normları sorgulayıp dönüştürmelerine zemin hazırlamıştır.

Hıristiyanlık tarihinde, kadınların cinselliği tartışmalı bir konu olmuştur ve günümüzde de Katolik dünyasında kadınlar bu alanda çok sayıda tutarsızlıkla

⁴⁰¹ "Women in Society According to Islam and Christianity" (Acts of a Muslim-Christian Colloquium Organized Jointly, Rome, Italy: The Pontifical Council for Interreligious Dialogue (Vatican City) and The Royal Academy for Islamic Civilization Research Al Albait Foundation (Amman), 1992), 8-9.

karşılaşmaktadır.⁴⁰² Kadınların doğurganlık ve üreme haklarına yönelik Katolik karşıtlığının kökeni, Aziz Augustin'in (MS 354–430) kadın cinselliğini ayartıcı ve günahkâr olarak tanımlayan erken Hıristiyan teolojisine dayanmaktadır. Günümüzde Vatikan kuralları bu çizgiyi sürdürmekte ve kadın bedeni üzerindeki kontrolü dini doktrinlerle şekillendiren tarihsel bir çizgiyi devam ettirmektedir.⁴⁰³

II. Vatikan Konsili sonrası cinsel etik, tıbbi ve biyoteknolojik gelişmeler nedeniyle daha karmaşık bir hâl almış; kürtaj, doğum kontrolü, ötenazi, eşcinsellik ve evlilik dışı ilişkiler gibi konular Katolik ahlak öğretisini doğrudan etkilemiştir.⁴⁰⁴ Doğum kontrolü savunuculuğu XX. yüzyıl boyunca popüleritesini artırmış, Katolik Kilisesi ise inançlarına sadık kalmış ve kürtaj, doğum kontrolü ve doğurganlık tedavilerine karşı süregelen muhalefetini devam ettirmiştir. 1930'da Papa XI. Pius'un (1922–1939) ilan ettiği *Casti Connubii* adlı belge doğum kontrolünü yasaklamış; 1951'de Papa XII. Pius, (1939–1958) yoksulluk veya hastalık gibi durumlarda doğal yöntemlere izin vermiştir. 1960'larda hapın ortaya çıkışıyla tartışmalar artmış ancak Papa VI. Paul (1963–1978) bu konuyu II. Vatikan gündeminden çıkarmıştır. Yine de *Gaudium et Spes* adlı dokümanda hem üreme hem de eşler arası birlik evliliğin iki temel amacı olarak benimsenmiştir.⁴⁰⁵ 1968 tarihli *Humanae Vitae* adlı belgede Papa VI. Paul, bu uygulamaları Tanrı'nın ahlaki yasasına aykırı olarak tanımlamıştır.⁴⁰⁶ *Humanae Vitae* ile doğum kontrolü yasağı, kendi danışma komisyonunun çoğunluk görüşüyle çelişmesine rağmen yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Kilise, tüp bebek gibi doğal olmayan

⁴⁰² Catherine Holtmann, "Women, Sex, and the Catholic Church: The Implications of Domestic Violence for Reproductive Choice", *Religion and Sexuality*, 6 (University of British Columbia Press, 2015), 141.

⁴⁰³ Rosemary Radford Ruether, "Women, Reproductive Rights and the Catholic Church", *Feminist Theology* 16/2 (01 Ocak 2008), 184-185, 193.

⁴⁰⁴ John W. O'Malley, "Opening the Church to the World", *The New York Times*, (10 Ekim 2012); William E. May, "'Catholic Sexual Ethics', Veritas Series: Proclaiming the Faith in the Third Millennium", *New Haven: Knights of Columbus Supreme Council*, (2001).

⁴⁰⁵ James Hitchcock, *History of the Catholic Church: From the Apostolic Age to the Third Millennium* (San Francisco: Ignatius Press, 2012), 515-516.

⁴⁰⁶ Jeffrey J. W. Baker, "Science, Birth Control and the Roman Catholic Church", *BioScience* 20/3 (1970), 145-146.

doğurganlık yöntemlerine de karşı çıkmıştır.⁴⁰⁷ Ancak bu yasaklara birçok Katolik uymamış, bu durum kilise öğretilerinin “yanılmaz” olduğu iddiasını sorgulanır hâle getirmiştir.⁴⁰⁸

Papa II. John Paul (1978–2005) bu süreçte “Beden Teolojisi” fikrini geliştirerek Katoliklerin evlilik ve cinsellik anlayışını yeniden tanımlamaya çalışmıştır.⁴⁰⁹ Beden Teolojisi, II. Vatikan’dan sonra Katolik ahlak öğretisi üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Kilisenin bir yandan bu geleneksel ahlaki pozisyonlara bağlı kalırken aynı zamanda diyaloga açık kalmıştır.⁴¹⁰

Katolik Kilisesi’nde kürtaj gibi konularda farklı görüş bildirenler, özellikle rahipler, rahibeler ve teologlar, Vatikan tarafından ciddi yaptırımlarla karşılaşmış; bu kişilerden görüşlerini geri çekmeleri istenmiş ve itaatsizlik halinde dini topluluklardan atılmakla tehdit edilmişlerdir. Ancak rahibeler, vicdani gerekçelerle bu taleplere boyun eğmemiş ve üst yöneticileri de onları destekleyince, Vatikan’ın bireysel itaat beklentisi boşa çıkmıştır. Bu süreçte, laik katılımcılara yönelik daha örtük cezalandırmalar uygulanmış; bazı akademisyenlerin konuşma davetleri iptal edilmiştir. Ruether’e göre bu durum, Kilisede ifade özgürlüğü ve vicdan hakkının, merkezi otoriteye bağlılıkla bastırıldığını göstermektedir.⁴¹¹ Katolik Kilisesi’nin doğum kontrolü, kürtaj ve eşcinselliği içeren aile kavramlarına karşı küresel düzeyde sürdürdüğü sert ve dogmatik tutum, merkeziyetçi otorite anlayışıyla birlikte farklı sesleri bastırmaya çalışmıştır. Fakat bu tutum günümüzde inananların kendi vicdanlarına göre hareket etmelerine ve

⁴⁰⁷ Magdalena Radkowska-Walkowicz, “How the Political Becomes Private: In Vitro Fertilization and the Catholic Church in Poland”, *Journal of Religion and Health* 57/3 (2018), 981.

⁴⁰⁸ Bkz. Rosemary Radford Ruether, “Catholics and Abortion: Authority vs. Dissent”, *The Christian Century*, (03 Ekim 1985), 859-862.

⁴⁰⁹ Nauert, “Redefining the Roles of Women and Sexual Ethics in the Roman Catholic Church”, 2-6.

⁴¹⁰ Nauert, *After Vatican II: Renegotiating the Roles of Women, Sexual Ethics, and Homosexuality in the Roman Catholic Church*, 78-80.

⁴¹¹ Bkz. Ruether, “Catholics and Abortion: Authority vs. Dissent”.

daha çoğulcu bir kilise talebinin güç kazanmasına yol açmakta, bu durum ise birçok cemaat üyesini Kiliseye karşıt hale getirmektedir.⁴¹²

Seküler toplumda kadınların kendilerine ilişkin algıları feminizmin yükselişi, işgücüne katılımın artması, üreme haklarının genişlemesi ve eğitime erişimle birlikte değişmiştir.⁴¹³ Bu dönüşümle birlikte seküler ve dini yaşam tarzları arasındaki bilişsel uyumsuzluk, özellikle X kuşağı Katolik kadınları için daha belirgin hale gelmiştir. Bu kadınlar kendilerini, biri itaat ve boyun eğmeyi talep eden Katolik dogmasıyla, diğeri özerklik ve kendini ifade etmeyi teşvik eden laik dünya görüşü arasında sıkışmış hissetmektedir.⁴¹⁴

Kadınların bedenleri üzerindeki dini denetim yalnızca üreme ve doğurganlıkla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda maruz kaldıkları cinsel ve fiziksel şiddet karşısında da Katolik kurumlar sessiz bir onay mekanizması hâlini almaktadır. Katolik piskoposlar partner şiddetini kınasa da özellikle cinsel şiddet ve hamilelik durumlarında sessizliklerini korumuşlardır. Bazı din adamları aile içi şiddet karşısında boşanmayı kabul etse de idealize edilmiş Katolik aile anlayışı şiddetin üstünü örtmektedir. Kilise, kadınların bedensel özerkliğini tanımazken insan onuru gibi kavramları savunmakta ısrar etmektedir. Bu tutarsızlıklar ve tartışma alanlarının eksikliği, birçok kadın için Kiliseyi yabancı ve huzursuz bir ortama dönüştürmüştür.⁴¹⁵

Sonuç itibariyle araştırmacılar Katolik kadınların yaşadığı deneyimin inançla bireysel özgürlük arasında bir denge arayışına işaret ettiğini belirtmektedir. Kilisenin cinsellik, doğum kontrolü ve kürtaj gibi konulardaki dogmatik tutumları, kadınların

⁴¹² Ruether, “Catholics and Abortion: Authority vs. Dissent”; Ruether, “Women, Reproductive Rights and the Catholic Church”, 184–193.

⁴¹³ Diane Gibson, “Getting Better Will Take Some Time: The Effects of Social Policy on Four Generations of Older Women”, *Australian Feminist Studies* 18/41 (2003), 173.

⁴¹⁴ Robert Dixon vd., “Mass Attendance in Australia: A Critical Moment” (Australian Catholic Bishops Conference, Fitzroy, VIC: Pastoral Research Office, 2013), 1-2.

⁴¹⁵ Holtmann, “6 Women, Sex, and the Catholic Church”, 141.

bedensel özerkliğiyle çatışmaktadır. Kadınlar bu gerilim içinde kendi vicdanlarına dayalı etik yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu durum, Katolikliğin salt bir inanç sisteminden ibaret olmadığını, aynı zamanda kültürel ve tarihsel bir aidiyet biçimi taşıdığını ortaya koymaktadır.

2. Ortodoks Kilisesinde Kadın

Hıristiyanlıkta ve özellikle kiliseler açısından kadının yerini doğru bir biçimde değerlendirebilmek için yalnızca teolojik ya da sembolik yaklaşımlar değil, dini, eğitsel ve toplumsal rolleri de dikkate almak gerekmektedir. Ortodoks Kilisesi'nde kadın ruhbanlığına dair tartışmalar, Hıristiyanlığın ana kaynakları, Kilise Babalarının metinleri ve Konsil kararları gibi tarihsel belgeler ışığında şekillenmiştir. Bu metinler, kadınların ruhbanlığa atanması konusunda hem sınırlayıcı hem de destekleyici biçimde yorumlanmış ve farklı bölgelerde farklı uygulamalara yol açmıştır. Geleneksel yapısını korumaya özen gösteren Ortodoks Kilisesi, kadınların ruhbanlık görevlerine genelde mesafeli yaklaşırsa da özellikle diyakonluk gibi tarihsel roller üzerinden bu konuyu yeniden ele alma eğilimi göstermektedir. Bu çerçevede kadının dini hizmetlerde, eğitimde ve toplumsal yaşamdaki yerini geçmişin mirasıyla birlikte güncel tartışmalar ışığında ele almak gerekmektedir.

Ortodoks Kilisesindeki ruhban teşkilatına bakıldığında, bu yapı Katolik Kilisesi'nden farklı olarak eşitlik ilkesine dayanan özerk kiliseler topluluğundan oluşur. Bu yapıda en yüksek ruhani unvan patriktir; ancak her patrik yalnızca kendi bölgesi üzerinde yetkilidir. Hiyerarşi patrik, piskopos, papaz ve diyakoz şeklindedir. Ayrıca subdiakon (yardımcı diyakoz) ve okuyucular gibi hizmetliler de bulunur. Piskoposlar, diyosezlerin dini idaresinden sorumludur ve yalnızca onlar atama yetkisine sahiptir. Papazlar, yerel cemaatin ruhani lideri olup ayinleri yönetmek, dini eğitim vermek, sakramentleri icra etmek gibi görevleri üstlenirler. Diyakonlar ise özellikle litürjik

hizmetlerde rol alır; dua, vaaz ve kutsal metinlerin okunmasında belirgin görevleri vardır. Ortodoks inancında ruhbanlık, havarilerle süreklilik içinde kabul edilir ve hiyerarşi sinodlar aracılığıyla işler.⁴¹⁶

2.1. Ortodoks Teolojide Kadın Sembolizmi

Ortodoks teolojisinde kadınların tarihsel olarak “günahkâr Havva” figürüne indirgenmesi yüzyıllar süren ötekileştirme ve aşağılamalara yol açmıştır. Erken dönem kilise babalarından Tertullian, Havva'nın hatasına çok fazla vurgu yaparak, kadınları bir bütün olarak görür ve genel olarak kadınların suçlu olduğunu savunur. İnsan ırkının düşmesine neden olanın onlar olduğunu hatırlatmak için kadınlara, “Her zaman yas tutmalısınız, gözleriniz her zaman pişmanlık gözyaşlarıyla dolu olmalı” der. “Havva yılanı güvendi, ama Meryem Cebrail'e güvendi, bu yüzden Havva'nın saflık günahı Meryem tarafından imanla hafifletildi” benzetmesini kullanarak Tertullian ‘Bakire Meryem bakire Havva'yı kurtardı’ der. Bu görüş, dini ve kültürel tartışmalarda erkekliğe abartılı bir şekilde odaklanılmasına neden olmuştur.⁴¹⁷ Aziz Sustam, kadınları ahlaksız ve edepsiz olarak nitelendirirken, yalnızca Meryem’i istisna tutarak diğer tüm kadınların cehennemlik olduğunu ileri sürmüştür.⁴¹⁸ Cinsiyetlere bakıştaki bu fark toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çağdaş girişimleri baltalamış ve tartışmaları körüklemiştir. İnsan kimliğini yalnızca biyolojik veya sosyal merceklerle ele alan bu bakış açısı indirgemeci yaklaşımları engelleyememiştir.⁴¹⁹

Meryem Ana’yı tıpkı Mesih'in Yeni Adem olması gibi Yeni Havva olarak gören bir başka teoloji, erkek ve kadın rollerini birbirine karşıt görmek yerine, onları küçük

⁴¹⁶ Nadide Şahin, *Hristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 57-63.

⁴¹⁷ Jovan Stančić, *Socijalni položaj žena u istoriji* (Svetosavlje, 1934), 16; Mitropolit Mihailo, *životopis presvete bogoroice sa naukom Ppavoslavne crkve o njoj* (Novi Sad, 1886), 21.

⁴¹⁸ Nusret Karabiber, *Medeniyetlerde Kadın ve Evlilik* (İstanbul: Yöntem Yayıncılık, 2000), 16.

⁴¹⁹ Pavle Evdokimov, *Žena i spasenje sveta* (Cetinje, 2001), 13-14.

cinsiyet çatışmalarının ötesine geçen ortak bir kurtarıcı olarak tanımlar.⁴²⁰ Cinsiyetler arasındaki yabancılaşma, Adem ve Havva'nın düşüşten sonra birbirlerini suçlamalarıyla başlar.⁴²¹ Maximus'a göre erkek ve kadın cinsiyetinin belirli özelliklerinden arınmış insan doğasının gerçek özünü Mesih'te görmek mümkündür.⁴²² Bu düşünce insan kimliğini toplumsal cinsiyet ayrımlarıyla indirgemekten kurtarır ve ayrımcılığı ortadan kaldırır.⁴²³

Pavle Evdokimov'a göre Enkarnasyon, özellikle Theotokos olarak da bilinen Meryem Ana bağlamında “kadının yerini ve rolünü” belirler.⁴²⁴ Nikola Kavasila'ya göre, Bakire'nin imanı ve özgür iradesi Enkarnasyon'a dahil olmuştur ve Rab, “İşte Rab'bin cariyesi”⁴²⁵ dediğinde tam bir itaat ve özgürlükle yanıt vermiştir.⁴²⁶ Mesih'te ve Theotokos'ta belirginleşen ilahi yaşama katılım, bireysel kendini kanıtlamadan değil, yaratıcılığın ve birlikteliğin ortaya çıktığı durumdur.⁴²⁷ Meryem'in kararı, ilahi-insani uyumun insani uyumsuzluğu çözmek için nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Ortodoks Kilisesi'nin litürjik yaşamı, Meryem Ana'yı “cennet ve kilisenin kapısı” olarak tanımlar. Bu bazılarının litürjik gerçekçilik olarak adlandırdığı teolojik gerçekleri tarihsel ve pratik ibadete dayandıran anlayışı yansıtır.⁴²⁸ Aziz Gregory Palamas, Tanrı'nın Kendisini en eksiksiz şekilde “Tanrı'nın Annesi aracılığıyla” tecelli ettiğini vurgulayarak Tanrı'nın Annesinin teolojik önemini tasdik eder.⁴²⁹

Ortodoks teolojiye göre, vaftiz edilmiş tüm bireyler, cinsiyetlerine bakılmaksızın tanıklığa çağırılması, kadınların ilahi hizmette rol ve sorumluluklarını sadece kişisel

⁴²⁰ Ljubivoje Stojanović, “The Role of Women in the Mission of the Orthodox Church”, *Religious Perspectives: Religious and Human Rights*, thk. Olivera Jovanović - Emir Kovačević (Sarajevo: World Conference on Religion and Peace (WCRP), Kasım 2002), 35-38.

⁴²¹ Yar.3:9-14.

⁴²² Domaći (ed.), *Pravoslavna riznica o braku i porodici*, çev. Vladimir Dimitrijević (Belgrade: Manastir Slanci, 1998), 142.

⁴²³ P. Poposki, *Brak i žena kroz istoriju u budućnost* (Svetosavlje, 1940), 29-40.

⁴²⁴ Evdokimov, *Žena i spasenje sveta*, 11.

⁴²⁵ Luk.1:38.

⁴²⁶ Vladimir Loski, *Svesveta, Teološki pogledi*, 1974, 45.

⁴²⁷ Stojanović, “The Role of Women in the Mission of the Orthodox Church”, 38.

⁴²⁸ Evdokimov, *Žena i spasenje sveta*, 30.

⁴²⁹ St Gregory Palamas, *Lord Light My Darkness* (Belgrade, 1990), 10.

veya ailevi düzeyde değil, aynı zamanda litürjik ve toplumsal düzeyde de tanımlandığını gösterir. Justin Popovic'e göre Kilisenin kadınlara yönelik anlayışını sadece seçme-seçilme gibi modern politik parametrelerle değerlendirmek mümkün değildir.⁴³⁰ Burada gerçek kişiliği tanımlayan husus azizlik kapasitesidir. Kadınların Kilisedeki tarihsel ve ruhani konumu, kadın azizlerin tanıklıklarıyla çok iyi bir şekilde ortaya konmuştur. Kadınların kurumsal kilise yaşamına aktif katılımı Elçilerin İşleri, mektuplar ve diğer kilise yazıları tarafından desteklenmektedir.⁴³¹ Genç kadınların inanç, tevazu ve ahlaki özelliklerini kaybetmeleri kişisel bir başarısızlıktan ziyade toplumsal bir risk olarak nitelendirilir. Bu bakış açısına göre kadınlar, doktrinin pasif alıcıları olmaktan ziyade ruhani sürekliliğin ve ahlaki saflığın aktif taşıyıcıları durumundadır.⁴³²

2.2. Kadın Ruhbanlığına Ortodoks Bakış

Ortodokslukta kadınların ruhbanlığa atanmasına ilişkin tartışma, özellikle Protestan ve Anglikan Kiliselerinin benzer meselelerle karşı karşıya olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllarda, çoğunlukla ökümenik diyaloglara yanıt olarak gelişmiştir. Ortodoks Kilisesi'nde kadınların rolü 1960'lardan bu yana pastoral hizmetler ve litürjik faaliyetler ışığında daha fazla dikkat çekmektedir. Kadınların kilise yönetiminde, hayır işlerinde, çocuklara yönelik din eğitiminde ve hatta kilise korosunda hayati bir rol oynadıkları bilinse de bu roller genellikle yerel ruhbanın takdirine bağlı olarak gayri resmî şekilde yürütülmektedir ve bunlar kurumsal olarak kutsanmış ya da atanmış roller değildir. Örneğin, kadınlar koroları yönetebilir veya ayinler sırasında belirli metinleri okuyabilir, ancak bu görevler resmi olarak kutsanmış roller olarak kabul edilmemektedir.⁴³³

Ortodoks Kilisesi'nde kadının rolüne ilişkin çeşitli konferanslar düzenlenmiş; bu konferanslar hem teolojik tartışmaları hem de kurumsal yaklaşımları yansıtmıştır.

⁴³⁰ Justin Popović, *Žitija svetih devojaka* (Belgrade, 1998).

⁴³¹ Stojanović, "The Role of Women in the Mission of the Orthodox Church", 40-42.

⁴³² Stojanović, "The Role of Women in the Mission of the Orthodox Church", 43-45.

⁴³³ Paul Ladouceur, *Modern Orthodox Theology: Behold, I Make All Things New* (London: T&T Clark Bloomsbury Publishing, 2019), 378-381.

Profesör Theodorou ve Archimandrite Barnabas'ın yönetiminde Yunanistan Kilisesi 1952 yılında Atina'da diyakon olmayan kadınlara eğitim vermek üzere bir okul kurmuştur. Aynı dönemde Kuzey ve Güney Amerika Rum Ortodoks Başpiskoposluğu Başpiskoposu Michael tarafından genç Yunan-Amerikalı kadınları diyakon olmaya teşvik eden rakip bir kampanya başlatılmıştır. Bu çağrıya gösterilen ilgiye rağmen, ebeveynlerin muhalefeti ve kilise yetkililerinin bilgisizliği bu çabayı sekteye uğratmıştır. Michael'in halefi Başpiskopos Iakovos, diyakonları teşvik etmeye devam etmiştir. O, takdis edilmiş diyakonların bir gün hem cemaatlerde hem de manastırlarda hizmet vermesini, misyonu diyakonluk olmayanların pastoral ve sosyal rol üstlenmesini önemli görmüştür.⁴³⁴

Ortodoks Kilisesi'nin diyakonluk hizmetini XX. yüzyılın ortalarından 1988 Rodos Konsültasyonuna kadar yeniden hayata geçirmek için birkaç girişimde bulunulmuştur. Bu doğrultudaki ilk girişimlerden biri, 1976 yılında Romanya'nın Agapia kentinde düzenlenen konferanstır. Dünya Kiliseler Konseyi Agapia'da düzenlenen Ortodoks Kadınlar Konsültasyonuna sponsor olmuş ve kadınların teoloji eğitimi ve kilise yönetiminde karar alma süreçlerine daha fazla katılımını teşvik etmiştir. Sonuç bildirisi, ruhbanlık anlamı taşımayan ve sadece hizmete dayalı bir işlevi olan diyakonluk makamının yeniden canlandırılmasını önermiş, ancak rahipliğe atanma konusuna odaklanmamıştır. Özellikle, dönemin önde gelen Ortodoks ruhbanlarından Metropolitan Emilianos Timiadis (1916–2008), kadınların okuyuculuk ve yardımcılık gibi küçük kilise hizmetlerine kabul edilmesi ve tarihsel olarak var olan bakireler, dul kadınlar ve kadın öğretmenler (*didascaloi*) gibi makamların canlandırılması gerektiğini savunmuştur.⁴³⁵ Bunu, 30 Ekim – 7 Kasım 1988 tarihleri arasında Yunanistan'ın Rodos adasında gerçekleştirilen *Kadının Ortodoks Kilisesindeki Yeri ve Kadınların Ruhbanlığa*

⁴³⁴ Kyriaki Karidoyanes Fitzgerald, *Women Deacons in the Orthodox Church: Called to Holiness and Ministry* (Brookline, Mass: Holy Cross Pr, 1998), 153-158.

⁴³⁵ Emilianos Timiadis, "The Concern for Women in the Orthodox Tradition: New Challenges", *Orthodox Women*, ed. Constance J. Tarasar - Irina Kirillova (Geneva: World Council of Churches, 1977), 35.

*Atanması Meselesi*⁴³⁶ konulu Pan-Ortodoks teolojik istişare toplantısı izlemiştir. Ökümenik Patrikhane, kadınların ruhbanlığa atanması fikrine karşı daha güçlü bir duruş sergileyen Ortodokslar arası bu sempozyuma ev sahipliği yapmıştır.⁴³⁷

Ortodoks Kilisesi'nin kadınların sorumlulukları ve özellikle de kadın diyakonluk tartışmalarında dönüm noktası Patrik I. Demetrios'un (1914–1991) himayesinde düzenlenen Rodos Konsültasyonu (1988) olmuştur. Bu istişare toplantısı diyakonluk düzeninin Ortodoks gelenekte güçlü köklerinin olduğunu ve günümüzde güncel sosyopolitik gelişmelerden ziyade teolojik, litürjik ve tarihsel analizlere dayalı olarak dikkatle ele alınması gerektiğini teyit etmiştir.⁴³⁸ On iki otosefal Ortodoks kilisesinden temsilcilerin ve diğer yetki alanlarından akademisyenlerin katıldığı istişare, özellikle kadın diyakonluğunun yeniden tesis edilmesiyle ilgili bir dizi tavsiyeyle sonuçlanmıştır. İstişareye göre, diyakonların havarisel düzeni, uygulamada daha az yaygın hale gelmesine rağmen, Ortodoks Kilisesi içinde hiçbir zaman resmi olarak uygulanmamıştır. Apostolik dönemden Bizans dönemine kadar uzanan tarihsel verilere göre, diyakonların konumuna saygı gösterilmiş ve onlar ayinlere dâhil edilmiştir. Özellikle diyakonların sunakta Kutsal Komünyona katılmalarına izin verilmiş, İlahi Ayin sırasında mabette takdis edilmiş ve kendilerine orarion (diyakon cüppesi) verilmiştir. Erken dönem Hıristiyan modellerine ve -Apostolik Yasalar, Bizans ökolojileri de dahil olmak üzere- tarihi litürjik yazılara dayanan katılımcılar, kadın diyakonluğun yeniden kurulmasının bu gelenek ışığında değerlendirilmesini önermişlerdir. Katılımcılar, kadınların kutsallığa çağrıldıklarının ve Tanrı'nın suretinde erkeklerle eşit olarak yaratıldıklarının, erkeklerin yardımcıları olarak değil, Kilisenin kurtuluş misyonunun tam katılımcıları olduklarının altını çizmişlerdir. Ortodoks

⁴³⁶ The Place of the Woman in the Orthodox Church and the Question of the Ordination of Women

⁴³⁷ Gennadios Limouris (ed.), "The Place of Woman in the Orthodox Church and the Question of the Ordination of Women" (Inter- Orthodox Symposium, Rhodos, Greece, 30 October-7 November 1988, Katerini, Greece: Ecumenical Patriarchate and Tertios Publications, 1992), 15.

⁴³⁸ Fitzgerald, *Women Deacons in the Orthodox Church*, 160-178.

Kilisesi'nde kadın diyakonluğun yeniden canlandırılması, bir yenilikten ziyade bir dünyadaki gerçek pastoral sorunlara etkili bir şekilde hitap edebilecek bir mesleği geri getirmeyi amaçlamaktadır. Bu reform, eski kilise faaliyetlerinin yeniden canlandırılmasının yanı sıra modern Kilisenin pastoral ve sosyal taleplerine olumlu bir yanıt olarak öngörülmüştür. Erkek ve kadın diyakonluk reformu, pastoral, litürjik, kateketik ve hayırseverlik rollerini içeren orijinal diyakonluğa bir dönüş olarak sunulmuştur. İstişare, kadın diyakonların yeniden canlandırılmasının, kadınların Kilisenin misyonuna olan bağlılığını açıkça kabul edeceğini ve doğal saygınlıklarını destekleyeceğini vurgulamıştır. Bu, onların geçmişteki ve mevcut katkılarının kanonik ve teolojik olarak tanındığını gösterecektir. 1988 Rhodes Bildirisi'ne göre diyakonluğu orijinal yapısına kavuşturmak modern Ortodoks cemaatlerinin karşılaştığı sorunlara önemli bir cevap olacaktır. Bu bakış açısı diyakonluğun yalnızca daha yüksek ruhban rütbelerine giden yolda bir basamak olduğu varsayımını reddetmektedir. Dolayısıyla diyakonluk sadece rahipliğe giden yolda bir adım olarak değil, kendi başına tam ve önemli bir makam olarak görülmelidir.⁴³⁹

Daha sonra bu konuyla ilgili olarak, *Zamanın Alametlerini Ayırt Etmek* (*Discerning the Signs of the Times*) başlığı altında 1996 Ekim ayında Şam'da ve 1997 Mayıs ayında İstanbul'da toplantılar yapılmıştır. Patrik Bartholomeos da 1997 yılında bu fikri desteklemiş ve bunun hem erken dönem Kilise geleneğine bir dönüş hem de günümüzde inananların ruhani ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli bir gelişme olduğunu savunmuştur.⁴⁴⁰ Haziran 2008'de Volos'ta düzenlenen bir diğer toplantıda ise *Ortodoks Kadınların Ökümenik Hareketlere Katılımı*⁴⁴¹ konusu ele alınmıştır. Son olarak, Birleşik Krallık'ta 2014 yılında gerçekleştirilen *Ortodoks Teolojik Araştırma*

⁴³⁹ Limouris, "The Place of Woman in the Orthodox Church and the Question of the Ordination of Women", 31-32.

⁴⁴⁰ Saint Catherine's Vision (SCV), "A Call for the Rejuvenation of the Ministry of the Ordained Deaconess" (An International, Pan-Orthodox Christian Fellowship of Women Theologians and Other Lay Servant-Leaders, 23 Kasım 2014), 5-6.

⁴⁴¹ Participation of Orthodox Women in the Ecumenical Movement

*Forumu*⁴⁴² (OTRF) konferansı, *Zaman İçinden Esinleniş: Ortodoks Kilisesi'nde Kadınların Hizmetleri* başlıklı temaya odaklanmıştır.⁴⁴³

Kadınların ruhbanlığa atanmasına karşı görüşlerin en derli toplu örneklerinden biri, Thomas Hopko'nun (1939–2015) editörlüğünü yaptığı *Women and the Priesthood*⁴⁴⁴ (1983) adlı eserdir. Eserde yalnızca karşıt görüşlere yer verilmiş, muhalif Behr-Sigel gibi alternatif görüşler dışarıda bırakılmıştır. Bu nedenle Ortodoks tartışmaları, ruhbanlığa karşı geliştirilen argümanlar ve bu argümanlara yönelik eleştiriler etrafında şekillenmiş; kadınların atanmasını savunanlar ise genellikle karşıt görüşlerin zayıf yönlerini ortaya koymaya odaklanmışlardır. Bu eğilime istisna teşkil eden en önemli katkı, Kallistos Ware'in 1999 yılında revize ettiği "Man, Woman and the Priesthood of Christ"⁴⁴⁵ adlı makalesidir. Ware, başlangıçtaki muhalefetine rağmen, sonunda Kilisenin konuyu değerlendirmeye devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Kadınların rahipliğe atanması ve kadın diyakonluğunun yeniden canlandırılması ayrı konular olmasına rağmen, modern teoloji tartışmalarında sıklıkla birlikte gündeme getirilmektedir. Kadınların rahipliğe atanması genellikle modern bir yenilik olarak görenler bu yeniliği özellikle Ortodoks ve diğer Hıristiyan grupları arasında dini bir kopuş sebebi olarak değerlendirmektedir. Oysa kadın diyakonluğunun Ortodoks Kilisesi'nin geçmişinde çok eski köklerinin bulunduğu bilinmektedir.⁴⁴⁷ Diyakonlara yönelik ilginin yeniden canlanması, genellikle bu görevin tarihsel kökenlerine dair daha

⁴⁴² Orthodox Theological Research Forum

⁴⁴³ Inspiration from Time: Women's Ministries in the Orthodox Church

⁴⁴⁴ Thomas Hopko (ed.), *Women and the Priesthood* (Crestwood, N.Y.: St Vladimir's Seminary Pr, 1983).

⁴⁴⁵ Kallistos Ware, "Man, Woman and the Priesthood of Christ", *Women and the Priesthood*, ed. Thomas Hopko (New York, 1999).

⁴⁴⁶ Ware, "Man, Woman and the Priesthood of Christ", 52; Ladouceur, *Modern Orthodox Theology*, 378-381.

⁴⁴⁷ Anastasios Dimitris Salapatas, "The Role of Women in the Orthodox Church", *Zeitschrift des Instituts für Orthodoxe Theologie der Universität München* 29/2 (2015), 186-187.

derin bir anlayışın gelişmesi ve kadınların sakramental ve hizmet temelli kilise yaşamına katkılarının artan biçimde tanınmasıyla ilişkilendirilmektedir.⁴⁴⁸

Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında kadınlar diyakon olarak görev yapmışlardır. Kutsal yazılardaki en önemli referanslardan biri Romalılar 16:1'de bulunmaktadır. Burada Phoebe'den Cenkreae'deki Kilisenin “diakonos”u olarak bahsedilir ve onun bir ruhbanlık görevinde olduğu ima edilir. Lidya, Tryphena, Priscilla ve Junia bu hizmetle bağlantılı diğer kadınlardır.⁴⁴⁹ Tarihsel olarak kadın diyakonların, Apostolik döneminden Ortaçağ'a kadar farklı dönemlerde topluluklarının özel ihtiyaçlarına göre şekillenen çeşitli hizmetler ettikleri vurgulanmaktadır. Bu pozisyondaki kişilerin gerektirdiği dini ve ruhani adanmışlık, çeşitli tezahürler arasında birleştirici bir tema olmuştur.⁴⁵⁰

Tarih boyunca rahibe ve diyakonlara yapılan atıflar, kadınların litürjik uygulamalara aktif katılımını kanıtlamaktadır. Bu pozisyonlar, bir kadın rahipliğinin varlığına işaret etmese de kadınların Kilisenin kutsal faaliyetlerindeki önemli rolünü öne çıkarır. Aziz Hippolytus'un Apostolik Gelenek adlı eserinde belirttiğine göre, diyakon “rahip olarak atanmaz, sadece duaları sözlerle ifade eder, çünkü kurbanı yerine getirmez”.⁴⁵¹ Benzer şekilde, İskenderiyeli Clement de onları “seçilmiş insanlar”⁴⁵² olarak adlandırır, ancak bunu bir otorite pozisyonu anlamında değil, seçilmeleri için gereken özel niteliklere ve litürjik rollerinin iyi tanımlanmış parametrelerine atıfta bulunarak yapar.⁴⁵³ Günümüzde bazı rahibelerin piskoposlar tarafından mihrapta hizmet etmek üzere kutsanmış olması, kadınların hiçbir zaman litürjik işlevden tamamen dışlanmadığı ve katılımlarının her zaman piskoposluk kutsaması ve emri aracılığıyla

⁴⁴⁸ Fitzgerald, *Women Deacons in the Orthodox Church*, 190.

⁴⁴⁹ Fitzgerald, *Women Deacons in the Orthodox Church*, 3, 10.

⁴⁵⁰ Fitzgerald, *Women Deacons in the Orthodox Church*, 190.

⁴⁵¹ Atanasije Jevtić, *Dela apostolskih učenika* (Trebinje, 1999).

⁴⁵² Nikodim Milaš, *Pravila pravoslavne crkve sa tumačenjima* (Novi Sad, 1895), 365.

⁴⁵³ L.Mirković, *Pravoslavna liturgika* (Belgrade, 1982), 1/75; Popović, *Žitija svetih devojaka*, 52, 78, 162.

gerçekleştiği gerçeğini açıkça göstermektedir.⁴⁵⁴ Bu nedenle, kadınların ayinlere katılımı konusu, yenilikten ziyade Kilisenin kendi litürjik mirasına gerçek bir dönüşü ifade etmektedir.

Didascalia Apostolorum ve *Apostolik Yasalar* kadın diyakonluğunu tanımlayan temel metinler arasında yer alır. Bu metinlerde kadın diyakonların hayır işleri, pastoral sorumluluklar ve özellikle yetişkin kadınların vaftizi gibi, toplumsal cinsiyet farkındalığı gerektiren litürjik görevleri üstlendikleri belirtilir.⁴⁵⁵ Ancak kadın diyakonlar, erkek diyakondan farklı bir litürjik rol üstlenmiştir. Onlar Evharistiya sırasında sunakta hizmet etmemişler, kutsama yapmamışlar ve hizmetleri kadınlar ile çocuklara odaklanmıştır.⁴⁵⁶

Ortodoks teologlara göre kadın diyakonların görev alması durumunda kadınların toplumsal hizmet, kateşis ve diğer litürjik-pastoral sorumlulukları nasıl yerine getirdikleri doğrudan gözlemlenebilecektir. Bu uygulama kadın hizmetini soyut bir fikir olmaktan çıkarıp yaşanmış bir deneyime dönüştürebilecektir. Kadınların vaaz vermesi, dini eğitim sunması ve litürjik kıyafetlerle ibadetlerde bulunması gibi pratikler, Ortodoks topluluğundaki algının aşamalı olarak dönüşmesini sağlayabilir. Bu süreci eleştirenler, diğer Hıristiyan geleneklerdeki kadın din görevlilerinin toplum tarafından görünür hâle gelmesinin, kadın ruhbanlığına olan muhalefeti zayıflatabileceğini belirtmektedir.⁴⁵⁷ Öte yandan bazı yorumcular, bu tür bir görsel aşinalığın inananların kendilerini daha mutlu ve ruhsal olarak iyileşmiş hissetmelerine katkıda bulunabileceğini savunmaktadır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ Stojanović, “The Role of Women in the Mission of the Orthodox Church”, 42-43.

⁴⁵⁵ Anastasios Dimitris Salapatias, “The Liturgical Role of the Deaconess in the Apostolic Constitutions”, *Theologia* 72/2 (Aralık 2001), 561-578.

⁴⁵⁶ *Apostolic Constitution* (Athens: Library of Greek Fathers and Ecclesiastical Writers, 1955), 2/26.

⁴⁵⁷ Lawrence R. Farley, *Feminism and Tradition: Quiet Reflections on Ordination and Communion* (Crestwood, NY: St Vladimirs Seminary Pr, 2012), 153.

⁴⁵⁸ Carrie Frederick Frost, “A Flourishing Diaconate Will Ground-Not Predetermine-Conservation about Women in the Priesthood”, *Women and Ordination in the Orthodox Church: Explorations in Theology*

Diyakonların gerçekten ruhbanlık takdisi (cheirotonia) ya da sadece el koyma (cheirothesia) alıp almadıkları tartışmalı bir konudur. Diyakonların, cinsiyete özgü bir kapsamda da olsa, erkek diyakonlarınkine eşdeğer bir kutsal törenle atandıkları inancı Metropolit Kallistos Ware ve Profesör Evangelos Theodorou gibi seçkin Ortodoks teologlar tarafından desteklenmektedir. Doktora tezi niteliğindeki eserde Theodorou⁴⁵⁹, kadın diyakonlara uygulanan ayinin karakterini analiz eder. Ana tartışma, kadınlara uygulanan ruhbanlık takdisinin gerçek bir *el koyma* (χειροτονία – yani dini anlamda atanma) mı yoksa sadece bir *kutsama* (χειροθεσία) mı olduğudur. Sonuç olarak Theodorou, kadın diyakonlara da erkek diyakonlar gibi gerçek bir el koymanın yapıldığını savunur.⁴⁶⁰ Bu görüşün, kadınların Ortodoks ruhban yapısındaki tarihi yerine ilişkin tartışmalarda sıkça kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.3. Kadınların Ruhbanlığa Atanmasına Yönelik İtirazlar

Ortodoks teologlar 1960'ların başından 1980'lerin sonuna kadar kadınların rahipliğe ya da herhangi bir ruhbanlık görevine atanmasına karşı çeşitli gerekçeler öne sürmüşlerdir. Kadınların ruhbanlığa atanmasına yönelik hemen hemen tüm itirazlar altı ana argümanla ortaya konulmuştur.

and Practice, ed. Gabrielle Thomas - Elena Narinskaya, 10 (Eugene, Oregon: Cascade Books, 2020), 138-147.

⁴⁵⁹ Evangelos Theodorou, *Η «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν (Hē “cheirotonia” ē “cheirothesia” tōn diakonissōn)* (Athens, Doctorate Thesis, 1954).

⁴⁶⁰ Atina Üniversitesi Emiritus Profesörü ve Eski Rektörü Evaggelos Theodorou, çalışmalarının birçoğunu Kilisedeki kadınlar ve diyakon kadınlar gibi önemli konulara adanmış, bu nedenle de bu konularda uzman ve çokça alıntı yapılan bir kaynak olmuştur. Bu doktora tezi niteliğindeki eserde Theodorou, kadın diakonlara uygulanan ayinin karakterini analiz eder. Ana tartışma, kadınlara uygulanan ruhbanlık takdisinin gerçek bir *el koyma* (χειροτονία – yani dini anlamda atanma) mı yoksa sadece bir *kutsama* (χειροθεσία) mı olduğudur. Sonuç olarak Theodorou, kadın diakonlara da erkek diakonlar gibi gerçek bir el koymanın yapıldığını savunur. Bu görüş, kadınların Ortodoks ruhban yapısındaki tarihi yerine ilişkin günümüzdeki tartışmalarda sıkça alıntılanır. Evangelos Theodorou, *The “Ordination” or “Appointment” of Deaconess*; Bu eser, hem Agathe adlı bir kadın diakonun hayatına hem de tarih boyunca Ortodoks geleneğinde kadın diakonların rolüne dair genel bir bakış sunar. Litürjik görevler, toplumsal hizmetler ve pastoral roller bu kitapta detaylıca incelenir. Evangelos Theodorou, *Hē zōē tēs diakonikēs Agathēs, Hai diakonissai dia tōn aiōnōn (H ζωή τῆς διακονικῆς Ἀγάθης (Αἱ διακόνισσαι διὰ τῶν Αἰώνων)* (Athens, 1949).

Ortodokslar, kadınların ruhbanlığa atanmasına karşı çıkanlar, kesintisiz Kilise geleneğinin ağırlığını vurgularlar. Ortodoks Kilisesi tarihinde kadınlar hiçbir zaman rahip olarak atanmadığından, bu geleneğin değiştirilmesi, patristik mirasla bağların kopması anlamına gelecektir. Ortodokslar Kilisenin, yenilik yapmadan kendisine aktarılanlara sadık kalması gerektiğini savunurlar.⁴⁶¹ İsa'nın, yaşadığı dönemde birçok toplumsal cinsiyet normunu yıkmasına rağmen yalnızca erkek havariler seçmiş olması bilinçli bir tercih olarak değerlendirilir.⁴⁶² Bu seçimin kültürel değil kasıtlı olarak erkek bir ruhbanlık düzeni kurmak için yapıldığı ve Kilisenin bunu taklit etmekle yükümlü olduğu ileri sürülür. Mesih bir erkek olduğu için, O'nu kutsal olarak temsil edebilmek için rahibin de bir erkek olması gerekir.⁴⁶³ Burada cinsiyet tesadüfi görülmez hem teolojik hem de sembolik olarak ruhban kimliğinde çok önemli bir rol oynar. Bu argüman ilk olarak 1964 yılında Fr. Georges Khodre (daha sonra Metropolit) tarafından ortaya atılmış ve St Vladimir İlahiyat Okulu'ndan Fr. Thomas Hopko (1939-2015) ve diğer bazı Ortodoks teologlar tarafından geliştirilmiştir.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ Paul Ladouceur, *Modern Orthodox Theology*, 393-394; Timothy Ware, *The Orthodox Church: An Introduction to Eastern Christianity* (London: Penguin Books, 2015), 288; Kadınların rahip olmasına karşı olan kilise babalarının yazılarına genel bir bakış için bkz. Kallistos Ware, "Man, Woman and the Priesthood of Christ", 25, 31-32; Lawrence R. Farley, *Feminism and Tradition: Quiet Reflections on Ordination and Communion* (Crestwood, NY: St Vladimirs Seminary Pr, 2012), 71-83; John Meyendorff, "The Orthodox Churches", *The Ordination of Women, Pro and Con*, ed. Michael P. Hamilton - Nancy S. Montgomery (New York: Morehouse-Barlow, 1975), 130; "Tradition and Traditions", *In the Image and Likeness of God* (St. Vladimir's Seminary Press, 1974), 152; John H. Erickson, "The Priesthood in Patristic Teaching", *The Place of the Woman in the Orthodox Church and the Question of the Ordination of Women*, ed. Archimandrite Gennadios Limouris (Istanbul: Ecumenical Patriarchate and Tertios Publications, 1988), 115.

⁴⁶² Nonna Verna Harrison, "Orthodox Arguments Against the Ordination of Women as Priests", *Women and the Priesthood*, ed. Thomas Hopko (Crestwood, N.Y.: St Vladimir's Seminary Pr, 1983), 172; Ware, "Man, Woman and the Priesthood of Christ", 23, 29-30; Thomas Hopko, "Presbyter/Bishop: A Masculine Ministry", *Women and the Priesthood*, ed. Thomas Hopko (Crestwood, N.Y.: St Vladimir's Seminary Pr, 1983), 140-141; Elisabeth Behr-Sigel, "Jesus and Women", çev. Lyn Breck vd., *Discerning the Signs of the Times: The Vision of Elisabeth Behr-Sigel*, ed. Sarah E. Hinlicky - Michael Plekon (Crestwood, N.Y.: St Vladimir's Seminary Press, 2001), 96; Boris Bobrinskoy, *The Mystery of the Church: A Course in Orthodox Dogmatic Theology*, çev. Michael Breck (Yonkers, NY: St Vladimir's Seminary Press, 2012), 227.

⁴⁶³ Young, "Women in Christianity", 176; Nadide Şahin, "Katolik Kilisesinde Ruhbanlığın Kökeni ve Vatikan Bildirileri Çerçevesinde Kadınların Ruhbanlığı", *Ekev Akademi Dergisi* 73 (29 Nisan 2018), 479.

⁴⁶⁴ Ayrıca bkz. Georges Khodre, "The Ordination of Women: A Comment", *Concerning the Ordination of Women*, 1964, 63; Alexander Schmemmann, "Concerning Women's Ordination: Letter to an Episcopal Friend", *St Vladimir's Theological Quarterly* 17/3 (1973), 242; Thomas Hopko, "Women and the Priesthood: Reflections on the Debate", *Women and the Priesthood*, ed. Thomas Hopko (Crestwood, N.Y.: St Vladimir's Seminary Pr, 1983), 241-243; Ware, "Man, Woman and the Priesthood of Christ",

Kadınların ruhbanlığa atanmasına karşı öne sürülen ritüel kirlilik argümanı, kadınların regl dönemlerinde kirli sayıldığı ve bu nedenle Evharistiya ve diğer sakramentleri icra etmeye uygun olmadıkları iddiasına dayanır. Bu görüş ilk kez 1963 yılında Montreal'de düzenlenen Dördüncü Dünya İman ve Düzen Konferansı'nda Bükreş İlahiyat Fakültesi'nden Profesör Nicolae Chitescu tarafından dile getirilmiştir.⁴⁶⁵ Bu argüman, Hıristiyanlığın kadınlara bakış açısını temel almaktan ziyade, Eski Ahit'te de yansımaları görülen⁴⁶⁶ tarih öncesi dönemlere ait dinsel ve toplumsal inançlardaki ilkel tabulara dayanmaktadır. Ritüel kirlilik düşüncesi, bazı Ortodoks kiliselerinde regl dönemindeki kadınların komünyon almasına ya da kiliseye girmesine izin verilmemesi gibi uygulamalarda yaşamaya devam etmektedir.⁴⁶⁷ Ayrıca doğumdan sonra anneler için yapılan 'arınma' ayinlerinde de bu tarih öncesi anlayışının izleri görülmektedir.⁴⁶⁸

Ortodoks Kilisesi'nde, Kilisenin kanonları ve gelenekleri aracılığıyla bir bütün olarak belirlediği kurallar, teologların görüşlerinden daha önemlidir. Bu çerçevede

47-51; Valerie Karras, "Theological Presuppositions and Logical Fallacies in Much of the Contemporary Discussion on the Ordination of Women", *Deaconesses, the Ordination of Women and Orthodox Theology*, ed. Eleni Kasselouri-Hatzivassiliadi vd. (Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 2017), 96; "The Priesthood in Patristic Teaching", *The Challenge of Our Past: Studies in Orthodox Canon Law and Church History* (Crestwood, NY: St. Vladimirs Seminary Press, 1997), 113; Elisabeth Behr-Sigel, "The Ordination of Women: Also a Question for the Orthodox Churches", *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, ed. Elisabeth Behr-Sigel - Kallistos Ware (Geneva, 2000), 42; Farley, *Feminism and Tradition*, 89-91.

⁴⁶⁵ Nicolae Chitescu, "The Ordination of Women: A Comment on the Attitude of the Orthodox Church", *Concerning the Ordination of Women* (World Council of Churches Commission on Faith and Order & Department on the Cooperation of Men and Women in Church, Family, and Society, 1964), 57-58.

⁴⁶⁶ Kadınların "necis" (kirli) sayıldığı dönem — Eski Ahit'te vurgulandığı üzere (bkz. Levililer 12 ve 15:19 ve devamı) — bazı kanunlara göre kadınların vaftiz alamayacağı bir dönem olarak kabul edilmiştir. Bu süre zarfında kadınların rahiplik görevlerini yerine getirmelerine de izin verilmemiştir. Bu bakış açısına dayanarak kadınların rahipliğe atanmasını açıkça yasaklayan özel bir kanon da bulunmaktadır.

⁴⁶⁷ Boris Bobrinskoy dolaylı olarak 'kadının sakramental yaşama katılımı sırasındaki fizyolojisine' atıfta bulunmaktadır bkz. Boris Bobrinskoy, *The Mystery of the Church*, 229; Lawrence Farley, adet gören kadınların komünyona alınmaması uygulamasının tarihini ve teolojisini gözden geçirir ve 'Hıristiyanlık bir din değildir', çünkü 'Mesih'te dini tüm kategorileriyle aşarız' gerekçesiyle bu uygulamayı sürdürmek için hiçbir temel olmadığı sonucuna varır bkz. Lawrence R. Farley, *Feminism and Tradition*, 176-177.

⁴⁶⁸ Elisabeth Behr-Sigel bu ritüeli, doğumla ilişkili kan nedeniyle ritüel kirlilikten ötürü aşığılamak yerine doğum yapan kadını yüceltmeye hizmet edecek şekilde yorumlamaktadır: doğum yapan kadın, yaşamın yaratılmasında Tanrı ile yakın işbirliği yaparak kutsal kozmik düzeni doğrudan deneyimlemiştir ve ritüel onun Tanrı'nın Krallığı'na normal katılım biçimine dönüşünü ifade etmektedir bkz. Elisabeth Behr-Sigel, Nicole Maillard, "Orthodoxy and Women in France", *Women, Religion, and Sexuality: Studies on the Impact of Religious Teachings on Women*, ed. Jeanne Becher (Geneva: World Council of Churches (WCC Publications), 1990), 189-190.

kadınların ruhbanlığa atanamayacağı hem Kutsal Kitap'a⁴⁶⁹ hem de Kilisenin sonraki kararlarına dayanarak savunulmaktadır. Ortodoks Kilisesi'nde kadınların ruhbanlığa atanması hem Kutsal Kitap'a hem de geleneksel kilise uygulamalarına aykırı görülmektedir. Tarihte diyakoniseler görev yapmışsa da bunlar sakramental yetkiler değil, kadınlara özgü hizmetler üstlenmişlerdir. On ikinci yüzyıla kadar var olan diyakonlara, kadın vaftizlerine yardım etmek ve dul kadınlarla ilgilenmek gibi kadınlarla açıkça bağlantılı pozisyonlarda hizmet etmeleri için özel bir kutsama yetkisi (hierourgie) verilmiştir. Ancak kadınlar hiçbir zaman rahip olarak atanmamıştır. Kadının rahip olarak görev yapmadığını teyit eden ve diyakonlara rahiplik görevi verilmediğinin altını çizen Aziz Epiphanius gibi Kilise Babaları ve Apostolik Yasalar da bu görüşü desteklemektedir. "Presbytera" ya da 'episcopa' gibi unvanlar kadın din adamlarından ziyade rahiplerin ya da piskoposların eşleri için kullanıldığı ifade edilmiştir. Eski Ahit'te kadının regl ve doğum sonrası "necis" kabul edilmesi gibi nedenlerle de rahipliğe uygun olmadığı savunulmuş; çeşitli konsil kararlarında kadınların sunaklara yaklaşması bile yasaklanmıştır. Ancak bazı koşullarda, ilk dönemde Kilisede olduğu gibi, kadın diyakoniselerin sakramental olmayan hizmetlerde görev alması gerektiği görüşü de dile getirilmiştir.⁴⁷⁰

Theotokos ve diğer kadın azizler Ortodokslukta en yüksek onur mertebesine sahip olsalar da hiçbir zaman ruhbanlığa atanmamıştır. Onların kutsallığı, dini önem ve kutsallığın ruhbanlık makamlarından bağımsız olduğunun bir teyidi olarak görülür. Rahipliğin, kadınların kilise yaşamına tam olarak katılmaları için bir ön koşul olmadığı savunulur. Bazıları kadın ve erkeklerin aynı saygınlığa sahip olmalarına rağmen, özlerinin ve görevlerinin farklı olduğunu iddia etmektedir.⁴⁷¹ Kadınların doğası diğer temel ruhani görevlere yönelikken, erkeklerin doğuştan ruhbanlık hizmetine eğilimli

⁴⁶⁹ Özellikle 1Ko.14:34.

⁴⁷⁰ Chitescu, "The Ordination of Women: A Comment on the Attitude of the Orthodox Church", 57-58.

⁴⁷¹ Paul Evdokimov, *Woman and the Salvation of the World: A Christian Anthropology on the Charisms of Women*, çev. Anthony P. Gythiel (Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press, 1994).

olduğu düşünülmektedir. Bu özcü (essentialist) bakış açısına göre, cinsiyet farklılıklarının teolojik sonuçları vardır.⁴⁷² Son olarak, muhalifler kadınların atanmasının geleneksel Hıristiyan cemaatleri ve diğer Ortodoks kiliseleriyle olan bağları zedeleyeceği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Onlara göre Ortodoks kimliğinin kaybına ve Protestan liberalizmine doğru bir adım olarak görülen bu durum kilisenin inandırıcılığını ve birliğini tehlikeye atabilir.⁴⁷³

2.4. Kadınların Ruhbanlığa Atanmasını Destekleyen Argümanlar

Kadınların ruhbanlığa atanmasını destekleyen argümanlardan biri, erkeklerin ve kadınların aynı insani öze sahip oldukları çünkü her ikisinin de Tanrı'nın suretinde yaratılmış olmalarıdır. Buna göre, ontolojik eşitlikleri nedeniyle, bir kişinin ruhani değeri veya kilise yaşamına katılma kapasitesi cinsiyetinden etkilenmez. Biyolojik farklılıklar olsa da bunlar görev veya saygınlık açısından bir farklılık anlamına gelmez. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, adalet ilkesine aykırıdır. Kadınların dışlanması adil değildir ve bu durum Ortodoks Kilisesi'nin itibarına zarar verebilir.⁴⁷⁴

Bu konuda diğer bir argüman, sadece erkekler değil, tüm insanlık Mesih'in kurtuluş misyonuna dahildir. Kurtuluş herkese erkekliğinden ziyade insanlığı aracılığıyla sağlandığı için, beden alması ve kurtarıcı çalışması cinsiyetin ötesine geçer. Bu da kadınların rahiplik da dahil olmak üzere her türlü ruhani mesleği icra edebilecekleri fikrini desteklemektedir. Mesih yalnızca erkekleri değil, tüm insanlığı –

⁴⁷² Evdokimov, *Woman and the Salvation of the World*, 184-185, 214-216, 222, 224; Elisabeth Behr-Sigel - Kallistos Ware, *The Ordination of Women in the Orthodox Church* (Geneva, 2000), 16-19; Sergius Bulgakov - Boris Jakim, *The Comforter* (Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2004), 187; Sarah Hinlicky Wilson, *Woman, Women, and the Priesthood in the Trinitarian Theology of Elisabeth Behr-Sigel* (London: T&T Clark, 2013), 11-18, 29-32, 38-41, 50-1, 57-61.

⁴⁷³ Ladouceur, *Modern Orthodox Theology*, 394-399.

⁴⁷⁴ Behr-Sigel, "The Ordination of Women: Also a Question for the Orthodox Churches", 38-39; Behr-Sigel - Ware, *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, 2000, 36; Kyriaki FitzGerald, "An Orthodox Assessment of Modern Feminist Theology", *The Place of the Woman in the Orthodox Church and the Question of the Ordination of Women*, ed. Archimandrite Gennadios Limouris (Istanbul: Ecumenical Patriarchate and Tertios Publications, 1988), 305; Ware, "Man, Woman and the Priesthood of Christ", 39.

kadınları da– kurtarmıştır çünkü O’nun kurtarıcılığı erkekliğiyle değil insan oluşuyla ilgilidir. Bu, kadınların da Mesih’in kurtarıcılığına tam olarak dahil olduğunu ve kurtuluşa dair olarak bir engel bulunmadığını gösterir.⁴⁷⁵

Üçüncü argüman, Kutsal Yazıların, cinsiyetleri ne olursa olsun tüm imanlıların ruhsal yeteneklerle donatıldığını belirtmesidir. Hem erkeklere hem de kadınlara Kutsal Ruh tarafından Kilise içinde farklı kapasitelerde hizmet etme yeteneği verilmiştir. Sonuç olarak, bazı pozisyonların cinsiyete göre sınırlandırılması, Mesih’in bedenindeki armağanların kapsayıcı dağılımına ters düşmektedir.⁴⁷⁶

Bir başka argüman, vaftiz edilen her Hıristiyanın Mesih’in rahiplik faaliyetine katıldığı ve kraliyet rahipliğinin bir üyesi olduğudur. Bu evrensel rahiplik, kadın ya da erkek tüm imanlıların başkalarına hizmet etmeye ve Mesih’i temsil etmeye çağrıldığı anlamına gelir. Ruhban sınıfı ve ruhban olmayanlar arasındaki ayırım, tüm inananların sahip olduğu temel rahipliği gölgelememelidir. Bu bağlamda kadınlar da Tanrı’nın halkının rahipliği içinde yer alır ve Tanrı’ya tanıklık etmesine imkân tanır. Tüm Hıristiyanlar vaftiz aracılığıyla Mesih’te eşittir. Kadınlar rahiplikten dışlandığında eşitlik ilkesi ihlal edilmiş olur, çünkü erkeklerle kadınlar arasında ruhani bir fark yoktur.⁴⁷⁷

Kilise, Kutsal Üçlü Birliği model olarak sevgide birleşmiş insanlardan oluşan bir topluluktur. Her kişi başkalarıyla ilişki içinde yaşamaya ve ilahi birliği yansıtmaya çağrılır. Bu anlayış çerçevesinde, hizmet cinsiyet rollerine değil, kişisel mesleğe ve ruhsal olgunluğa dayanır. Birçok kadın ruhani derinlik, liderlik ve pastoral bakım gibi

⁴⁷⁵ Behr-Sigel - Ware, *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, 2000, 36; Elisabeth Behr-Sigel, *The Ministry of Women in the Church* (Crestwood, NY: St Vladimir’s Seminary Press, 1991), xiii.

⁴⁷⁶ Elisabeth Behr-Sigel, Kallistos Ware, *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, 36; Kallistos Ware, “Man, Woman and the Priesthood of Christ”, 23; Ayrıca bkz. 1 Kor. 12.28-31; ve Gal. 5.22-23.

⁴⁷⁷ Michael Plekon (ed.), “The Royal Priesthood”, çev. Vitaly Permiakov, *The Church of the Holy Spirit* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2007); Bobrinskoy, *The Mystery of the Church*, 202-212, 216-220; “The Universal Priesthood of the Laity”, *Ages of the Spiritual Life* (Crestwood, N.Y: St Vladimirs Seminary Pr, 1998); Ware, “Man, Woman and the Priesthood of Christ”, 42-43.

konularda yeteneklidir. Doğuştan gelen bu yeteneklerin ruhbanlık hizmeti için yeterli olduğuna inanılmalıdır.⁴⁷⁸

Erken Kilisede kadınlar önemli roller üstlenmiş, özellikle diyakonluk (yardımcı ruhbanlık) gibi görevlerde yer almışlardır. Hıristiyanlık tarihi boyunca Kilisenin misyonuna yaptıkları kayda değer katkıları yansıtacak şekilde bazı kadınlar “havarilere eşit”⁴⁷⁹ unvanıyla onurlandırılmışlardır. Bu kadınların havarilik hizmetini desteklemenin yanı sıra onu nasıl aktif bir şekilde etkilediklerini de göstermektedir.⁴⁸⁰

Sonuç olarak, kadınlar tarih boyunca liderlikleri, hizmetleri, öğretileri ve tanıklıklarıyla Kilisenin misyonunun ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Bu katkılar, onların pastoral ve ruhani hizmetlerde yer alabileceklerini destekleyen bir zemin oluşturmaktadır.⁴⁸¹ Ortodoks geleneğin zaman içinde değişmesi nedeniyle kadınların atanması geleneğin bir devamı olarak görülmektedir. Günümüzde Ortodoks teologlar kadınların dışlanması Kilisenin gelecek nesillerle bağı zayıflatabileceğini düşünmektedir. Onlara göre, kadınların ruhbanlığa alınması, Kilisenin dinamizmini artırabilir ve geleceğini güvence altına alabilir. Bu argümanlar, bazı modern Ortodoks ilahiyatçıların kadınların atanmasının hem tarihsel hem de teolojik olarak haklı olduğunu iddia etmelerine yol açarak geleneksel görüşlere meydan okumaktadır.

2.5. Kadının Dini İşlerdeki Pozisyonu

Roma Katolik Kilisesi'nin hiyerarşik yapısının aksine, Ortodoks Kilisesi dini gücü paylaştan özerk kiliselerden oluşan bir topluluğa sahiptir. Bu nedenle papalık veya

⁴⁷⁸ Behr-Sigel - Ware, *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, 2000, 36.

⁴⁷⁹ “Eş-havari” ya da Yunanca asıyla *isapostolos* (ισαπόστολος), “havarilere eşit” ya da “havarilerle aynı düzeyde” anlamına gelen bir unvandır. Bu unvan, bazı aziz ve azizelere onların Hıristiyanlığın yayılmasına yaptıkları olağanüstü katkılardan dolayı verilmiştir. Azize Thekla, Azize Nina (Gürcistan’ın aydınlatıcısı), Azize Olga (Rusya’nın ilk Hıristiyan yöneticisi) ve Azize Helena (İmparator Konstantin’in annesi) gibi kadınlar da bu unvanı almıştır. Bu unvan, kadınların sadece pasif bir inanç taşıyıcısı değil, aynı zamanda Hıristiyan misyonunun etkin taşıyıcısı olabileceğini gösteren güçlü bir tarihsel örnektir.

⁴⁸⁰ Ladouceur, *Modern Orthodox Theology*, 398.

⁴⁸¹ Ladouceur, *Modern Orthodox Theology*, 398-399.

piskoposluk yanılmazlığı fikri, Kilisenin bir bütün olarak yanılmaz olduğunu savunan Ortodoks kilisesi tarafından reddedilir. Yanılmazlık yalnızca piskoposluğa ayrı ayrı değil, tüm Kiliseye aittir. 1848 yılında Papa IX. Pius'a (1792–1878) hitaben yazdıkları bir mektupta Ortodoks Patrikleri “Bizim aramızda ne Patrikler ne de Konsiller yeni bir doktrin getirebilir, çünkü dinin koruyucusu Kilisenin, yani halkın (laos) ta kendisidir.” diyerek bu anlayışı ortaya koymuşlardır.⁴⁸² Günümüzde Ortodoks dünyası İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs olmak üzere dört tarihi patrikliği içeren toplam on dört veya on beş otosefal (bağımsız) kilise ile, çeşitli kaynaklarda sayıları iki ila beş arasında değişen otonom (özerk) kiliseden oluşmaktadır.⁴⁸³ Ortodoksluktaki din adamı hiyerarşisi genellikle dört ana rütbeyi içerir: bunlar alttan üste doğru sırasıyla diyakon, rahip, piskopos ve patriktir. Ayrıca lektörler ve subdeakonlar (diyakon yardımcıları) gibi ek pozisyonlar da vardır. Kariyerlerinin başlarında, din adamları evlenip cemaat düzeyinde kalmak ya da manastıra girip gelecekteki piskoposluk atamalarına uygun olmaya devam etmek arasında seçim yapmak durumundadır. Çünkü daha yüksek dini görevler ömür boyu bekar kalmayı gerektirmektedir.⁴⁸⁴

Ortodoks Kilisesinde Kilise rahipleri kendi yerel topluluklarında (parish) ayin hizmetlerinden ve pastoral bakımdan sorumludur. Genellikle atanmadan önce evlenirler çünkü atandıktan sonra evlenmek meşru değildir.⁴⁸⁵ Görevleri arasında ayin yönetimi, vaaz verme, din eğitimi denetimi, kilise kayıtlarının tutulması ve hasta ve yoksullara manevi destek yardım sağlanması yer alır. Hiyerarşinin en altında diyakonlar yer alır ve bunlar da bir piskopos tarafından el koyma yoluyla takdis edilirler.⁴⁸⁶ Diyakonluk makamı Ortodoks Kilisesi'nde batı cemaatlerine kıyasla çok daha ön plandadır. Roma

⁴⁸² Timothy Ware, *The Orthodox Church* (Baltimore: Penguin Books, 1964), 255.

⁴⁸³ Mehmet Katar, “Ortodoksluk”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019), 119.

⁴⁸⁴ Ware, *The Orthodox Church*, 1964, 298; R. M. French, *Eastern Orthodox Church* (London: Hutchinson, 1951), 157; Nadide Şahin, *Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 57-58.

⁴⁸⁵ French, *Eastern Orthodox Church*, 157.

⁴⁸⁶ Şahin, *Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı*, 61-63.

Katolikliği ve Anglikanizm'de diyakonluk, genellikle rahipliğe geçişin bir ön aşaması haline gelmiştir. Fakat Ortodoks Kilisesinde diyakonluk daimî bir makam olarak varlığını sürdürmekte ve birçok diyakonun rahip olmayı amaçlamamaktadır. Günümüzde diyakonun ayindeki rolü genellikle bir rahip tarafından yerine getirilir, ancak Ortodoks Liturjisi'nde gerçek bir diyakondan başkası diyakonluk işlevlerini yerine getiremez.⁴⁸⁷

Ortodoks Kilisesi kadınların rahipliğe atanmasını tanımazken, diğer Hıristiyan kiliselerinde kadın din adamlarının artan varlığı, özellikle Batı bağlamında Ortodoks Hıristiyanlar arasında tartışmalara neden olmaktadır. Kadınların rahip olarak atanmasına karşı Ortodokslar geleneksel argüman ve ikonik argüman olmak üzere iki ana argüman kullanırlar. Onlarda gelenek geçmişle süreklilik içinde kök salmış bir dinamiklik olarak ortaya çıkar. Ancak pek çok ilahiyatçı, sadece geleneğe başvurmanın yeterli bir argüman oluşturmadığını ifade etmektedir. Bir konuda açık bir kutsal metin ifadesinin ya da patristik yasağın bulunmaması rıza anlamına gelmemektedir.⁴⁸⁸ İsa ve havarilerin Yahudi olmalarına rağmen, rahiplik için erkek Yahudi kimliğinin zorunlu kabul edilmemesi, cinsiyet koşulunun da aynı biçimde zorunlu olmayabileceğini düşündürmektedir.⁴⁸⁹ Hem Ortodoks hem de Roma Katolik teolojisinden kaynaklanan ikonik argüman, Mesih ile erkek rahip arasındaki sembolik bağı vurgulamaktadır. Rahip “Mesih’in simgesi” olarak kabul edildiğinden, yalnızca bir erkeğin sunakta O’nu kutsal biçimde temsil edebileceğini düşündürmektedir.⁴⁹⁰ Ancak bu görüş, bazı eleştirmenler tarafından derin bir teolojik içerikten ziyade dışsal fiziksel benzerliğe öncelik vermesi açısından sorunlu bulunur. Nitekim patristik kaynaklarda dışsal biçimden çok içsel

⁴⁸⁷ Ware, *The Orthodox Church*, 1964, 299.

⁴⁸⁸ Ware, “Man, Woman and the Priesthood of Christ”, 8.

⁴⁸⁹ Salapatas, “The Role of Women in the Orthodox Church”.

⁴⁹⁰ St. Theodore the Studite, “Adversus Iconomachos – Capita Septem”, *Patrologia Graeca (PG)*, ts., 99/493; St. Theodore the Studite, “Epistolae – Liber Primus”, *Patrologia Graeca*, ts., 99/945; Maximos Aghiorgoussis, *Women Priests?* (Brookline, 1976), 3-5.

benzerliğe vurgu yapılmıştır.⁴⁹¹ Litürjik dil ve ilahiler ise Mesih'in erkekliğinden ziyade tüm insanlığına odaklanmakta; örneğin Sünnet Bayramı, O'nun cinsiyetine değil, itaati ve enkarnasyonuna dikkat çekmektedir.⁴⁹² Birçok Ortodoks düşünür, kadınlara bahşedilmiş özel armağanların belirlenmesi ve bunların Kilise hizmetinde nasıl değerlendirilebileceği üzerine düşünmenin daha yapıcı bir yaklaşım sunduğunu ifade etmektedir.⁴⁹³ Bu durum, günümüzde Anglikanlarla yürütülen tartışmalarda da yer bulan Ortodoks antropolojisinin daha derinlemesine anlaşılmasını gerektirmektedir.⁴⁹⁴ Sosyolojik açıdan, pek çok Ortodoks topluluğun kadın rahipliği fikrine hâlâ mesafeli yaklaştığı görülmektedir. Ancak bu tür kültürel reddin teolojik bir argüman oluşturmadığı da açıktır. Ortodoks Kilisesi bu konuda henüz bir konsil ya da pan-Ortodoks deklarasyon yayınlamamıştır. Yasal olarak bağlayıcı olmamakla birlikte, Anglikan-Ortodoks Ortak Doktrin Komisyonu'nun 1978 tarihli bildirisi kadınların rahipliğe atanmasına onay vermemiştir.⁴⁹⁵ Son olarak, bazı Ortodoks teologlar rahiplik meselesinin aslında Kilisenin genel anlamda ruhbanlaşmasının bir tezahürü olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle, rahiplik meselesinden önce Pavlus'un çeşitli hizmetlere ilişkin vizyonuna⁴⁹⁶ başvurularak hem erkeklerin hem de kadınların meslek dışı hizmetlerde ve küçük ruhbanlık görevlerinde daha fazla teşvik edilmesi ve takdir edilmesi gerektiği dile getirilmektedir.⁴⁹⁷

Kadınlar, Ortodoks ruhban sınıfında kutsal ya da hiyerarşik pozisyonlara sahip olmamalarına rağmen cemaat yaşamında, insani yardım çalışmalarında, dini eğitimde ve ibadet ritüellerinin sürdürülmesinde önemli roller oynamaktadır. Ortodoks

⁴⁹¹ Ware, "Man, Woman and the Priesthood of Christ", 49.

⁴⁹² Ware, "Man, Woman and the Priesthood of Christ", 50; Salapatias, "The Role of Women in the Orthodox Church".

⁴⁹³ Ware, "Man, Woman and the Priesthood of Christ", 12-13.

⁴⁹⁴ Anastasios Dimitris Salapatias, "Anglican-Orthodox Relations: A Dead-End or a Way Forward?", *Koinonia, Journal of the Anglican and Eastern Churches Association, New Series* 63 (Ascensiontide 2014), 30.

⁴⁹⁵ Archbishop of Thyateira Henry Hill - Archbishop of Great Britain Methodios (ed.), *Anglican-Orthodox Dialogue, The Dublin Agreed Statement 1984* (London, 1985), 58-60.

⁴⁹⁶ 1Ko.12.

⁴⁹⁷ Salapatias, "The Role of Women in the Orthodox Church".

cemaatlerinin çoğunda düzenli olarak kiliseye gidenlerin çoğunluğunu kadınlar temsil etmektedir ve onların dini geleneklere ve bayram günü kutlamalarına aktif katılımları görülmektedir. Kadınlar bugün Ortodoks cemaatlerine ilahiyatçı, koro üyesi, eğitimci ve ikonograf olarak aktif bir şekilde katılmaktadır. Kadınlar dini ilimlere ve ilmihallere katılmakta ve ilahiyat kurumları giderek daha fazla sayıda kız öğrenciye kucak açmaktadır. Bununla birlikte, kadınlar liderlik rollerinde yeterince temsil edilmemeye, kilisede erkek egemenliği sürmeye ve Kilisenin karar alma süreçlerinde katılımları asgari düzeyde olmaya devam etmektedir. Yirminci yüzyılda, özellikle 1990'lardan itibaren artan eğitim olanakları kadınların teolojik farkındalığını arttırmış olsa da kilise yönetimine katkıları hala resmileşmiş ya da kurumsallaşmış olmaktan ziyade yardımcı ve gayri resmî niteliktedir.

Kadınların litürjik ibadetlerdeki rolü tartışmalıdır. Altıncı Ökümenik Konsil'in 70. kanunu ve 1. Korintliler 14:34-35 gibi pasajlar kullanılarak onların ayinler sırasında konuşmaları ya da şarkı söylemeleri sıklıkla engellenmiştir.⁴⁹⁸ Bizans dönemi boyunca yasaklar daha da ağırlaşsa da kanıtlar kadınların erken Hıristiyanlık çağlarında (II.-VI. yy.) ilahi söylediğini göstermektedir. Teolojik olarak, Kudüslü Aziz Cyril (313–386) gibi bazı pederler kadınlara duyulmamaları için sessizce şarkı söylemelerini tavsiye etmiştir.⁴⁹⁹ Birçok Kilise Babası ilahi söyleme tarzını tartışsa da çok az Kilise Babası kadınların ilahi söylemesini açıkça yasaklamıştır. Bunun yerine, ibadet sırasında saygı

⁴⁹⁸ Πηδάλιον (Pēdalion) Leromonahos: Eserin yazarları Agapios Ieromonahos & Nikodimos Monahos Ortodoks geleneğe önemli keşif ve ilahiyatçılardır. Πηδάλιον (Pēdalion / Pedalion): Yunanca “Dümen” anlamına gelir. Bu kitap, Ortodoks Kilisesi'nin kanunlar derlemesidir. XVII. yüzyılda Aziz Nikodimos tarafından derlenmiştir. İçinde tüm ökümenik konsillerin kararları, kutsal kanunlar (kanonlar) ve bu kararların yorumları yer alır. Ortodoks kanon hukukunun temel kitabıdır. Burada atıfta bulunulan 70. kanun, 6. Ekümenik Konsilde kabul edilmiş olan kanundur. Bu konsil MS 680–681 yıllarında yapılmıştır. Bu özel kanun, kadınların kilisede konuşmaması gerektiğini belirtir ve bu kuralı, Aziz Pavlus'un mektuplarındaki cümlelerle temellendirir. (Örneğin, 1 Korintliler 14:34-35.)

⁴⁹⁹ (“Genç kadınlardan oluşan grup da aynı şekilde otursun, şarkı söylesin ya da sessizce okusun; dudakları konuşsun, ama başkalarının kulakları bu sesi duymasın: “Çünkü kilisede bir kadının konuşmasına izin vermem.” [1Ko. 14:34] Evli kadın da aynı örneği izlesin ve dua etsin; dudakları kıpırdasın ama sesi duyulmasın ki, bir Samuel gelsin ve senin kısır ruhun “duanı işiten Tanrı'nın” kurtuluşunu doğursun, çünkü Samuel adının yorumu budur. [1 Sam. 1:13] Her erkeğin ciddiyetini, her kadının saygısını gözlemleyeceğim.” Cyril of Jerusalem, “Catecheses”, *Patrologia Graeca*, ts., 33/356-357.

ve ruhani disipline vurgu yapılır.⁵⁰⁰ Ayrıca, manastırlardaki kadın koroları günümüzde de varlığını sürdürmekte ve Bizans müziğine önemli katkılarda bulunmaktadır. Yine de resmi Ortodoks uygulamasında kiliselerde hala genellikle erkek korist atanmaktadır ve kadın korist (ψάλτρια) unvanı resmi kanonik onaydan yoksundur.⁵⁰¹ Kadın koristler, özellikle Birleşik Krallık'takiler gibi diaspora topluluklarında, sıklıkla zorunluluktan dolayı bu rolü üstlenmektedir. Yine de yerel uygulamalar farklılık göstermekte, bazı din adamları kadınların okumasını veya ilahi söylemesini şiddetle yasaklamaktadır. Bu çelişki, resmi doktrin ile pastoral gerçekler arasındaki kopukluğu ortaya koymaktadır.⁵⁰² Yeni Ahit, çeşitli ruhani armağanları cinsiyete göre sınırlamadan destekler. Bazıları ilahi cinsiyetten ziyade ruhani yeteneklerin belirlenmesi gerektiğini iddia etmektedir. Archieratikon gibi litürjik kaynaklar ilahicileri ve okuyucuları küçük ruhban sınıfı olarak adlandırdığından, bu roller taç giymeyi gerektirir ve uygulamada hem taç giymemiş erkekleri hem de kadınları dışlamaktadır.⁵⁰³ Modern anlamda kadın koristlere karşı çıkılması, açık bir teoloji anlayışından ziyade kültürel veya öznel görüşlerden kaynaklanmaktadır. Ortodoks görüşler, özellikle manastırlarda kadınların ilahi söylemesinin gelenekle uyumlu olduğunu savunmaktadır.⁵⁰⁴ Sonuç olarak, kadınların ilahi okuyucu olarak rolleri teolojik ve tarihsel olarak karmaşıktır. Kanonik ve kültürel engellerin devam etmesine rağmen, Ortodoks Geleneğine dayalı bir yeniden değerlendirmenin gerektiği giderek daha fazla kabul görmektedir.⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ Constantine Cavarnos, *Byzantine Sacred Music* (Massachusetts, 1981), 9-10.

⁵⁰¹ Salapatias, "The Role of Women in the Orthodox Church", 181.

⁵⁰² Eva C. Topping, "Orthodox Women and Our Church", *Project for Orthodox Renewal: Seven Studies of Key Issues Facing Orthodox Christians in America*, ed. George Matsoukas - Stephen J. Sfeakas (Illinois: Orthodox Christian Laity, 1993), 32; Salapatias, "The Role of Women in the Orthodox Church", 185.

⁵⁰³ Isabel Florence Hapgood (ed.), *Service Book of the Holy Orthodox-Catholic Apostolic Church* (New Jersey: Association Press, 1983), 308; Ieromonahou Spyridonos Zervou, *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα* (Athens, 1980), 186-187. Bu kitap Rahip Keşiş Spyridon Zervos tarafından yazılan *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα* (Euchologion to Mega): "Büyük Euhologion" anlamına gelir. Ortodoks Kilisesi'nde kullanılan ana litürjik dua kitabıdır. İçinde sakrament duaları, ayin düzenleri (ör. rahip takdisi, su takdisi, nikâh duaları vs.) yer alır.

⁵⁰⁴ Rachel Nicolas Brashier, *Voice of Women in Byzantine Music Within the Greek Orthodox Churches in America* (Southern Illinois, 2012), 14.

⁵⁰⁵ Salapatias, "The Role of Women in the Orthodox Church".

Birçok akademisyen, ruhbanlığın (örneğin rahiplik) gerçek Ortodoks geleneğini temsil etmekten ziyade, belirli bir sınıfa (ruhban sınıfı) ait olmanın bir sembolü hâline geldiğini ileri sürmektedir. Yani, artık ruhbanlık *herkese açık bir hizmet* değil, ayrıcalıklı bir sınıfın tekelindedir.⁵⁰⁶ Bu ruhban sınıfının daralması, geçmişte kadınların dahil olabildiği (örneğin ilahi okuyuculuk veya yardımcı diyakonluk gibi) bazı rollerin göz ardı edilmesine ve kadınların kilise içindeki konumlarının daha da marjinalleşmesine yol açmıştır. Kadınların kilise hizmetindeki rollerine dair *genel, tüm Ortodoks Kiliseleri tarafından kabul edilen* ortak bir pan-Ortodoks bir duruş yoktur. Bazı yerel kiliselerde zaman zaman kadın diyakonluk görevine dönüş yaşansa da bu gelişmeler evrensel bir kabul görmemektedir. Salapatas'a göre Ortodoks Kilisesi toplumsal cinsiyet temelli hizmet anlayışına ilişkin tutarlı bir teoloji ve antropoloji geliştirememiştir. Kadın ve erkek rollerine dair sistematik, çağdaş bir teolojik yaklaşım hala eksiktir.⁵⁰⁷ Ortodoks kilisesinde kadınların kilise hizmetlerinde daha görünür hâle gelmesinin önündeki en büyük engelin Ortodoks dünyasında bu konuda bir birliğin olmaması ve ruhban sınıfının dar yorumlanması olduğu anlaşılmaktadır.

2.6. Kadının Dini Eğitimdeki Yeri

1990'lardan itibaren Ortodoks kadınların teoloji eğitimine ilgisi, dini okuryazarlığın gelişmesine ve teolojik tartışmalara daha fazla katılmasına yol açmıştır. Fakat bu durum kanonik düzeyde tanınma ve kilise politikalarında somut değişim yaratmamıştır. Teoloji eğitimi almış kadınlar rahiplik dışında genellikle idari görevlerde, kilise medyasında ya da gayri resmî öğretmenlik rollerinde yer almakta, bu da bilgiye erişim ile kurumsal güce erişim arasındaki eşitsizliği ortaya koymaktadır. Modern dönemde bazı kadınlar akademik dünyada görünürlük kazanmıştır. Ancak bu etkileri büyük ölçüde akademiyle sınırlı kalmakta, resmi kilise yapısı içinde karar alma

⁵⁰⁶ Elisabeth Behr-Sigel - Kallistos Ware, *The Ordination of Women in the Orthodox Church* (Geneva: Consul Oecumenique, 2000), 12.

⁵⁰⁷ Salapatas, "The Role of Women in the Orthodox Church", 193-194.

süreçlerine katılımları sınırlı olmaktadır. Her ne kadar kadınların cemaat yönetimi, dini eğitim ve manastır yaşamında belli bir düzeyde yer almaları teşvik edilse de bu katılım genellikle sınırlı kalmıştır ve daha çok din eğitimcisi ihtiyacına cevap niteliğinde olmuştur. Yerleşik cinsiyet hiyerarşisini sorgulayan ya da kadınların daha geniş rollerini destekleyen güçlü bir toplumsal hareketin yokluğu, bu durağanlığın sürmesine katkı sağlamaktadır. Bazı Ortodoks teologlara göre, Ortodoks Kilisesi'nde köklü hiyerarşik ve ataerkil yapı, kadınların dini eğitimdeki ilerlemelerine rağmen kurumsal eşitlik önünde ciddi bir engel oluşturmaya devam etmektedir.⁵⁰⁸ Modern Ortodoks yaklaşıma göre kadınların misyonu, dindarlık, annelik ve vatanseverliğin birleştiği kültürel bir ideal çerçevedir.

Ortodoks ülkelerdeki kadın hareketleri ise genellikle kurumsal Kiliseden bağımsız olarak gelişmiştir ve Doğu Ortodoksluğunda teolojik değişim Batı'ya kıyasla daha yavaş ilerlemiştir. Yine de son yıllarda Ortodoks kadın teologları feminist teolojiden ilhamla bazı kurumsal ve teolojik yaklaşımları eleştirmeye başlamıştır. Pavlus'un kadınlara dair öğretileri, saflık-kirlilik temaları ve paternalist yapılar bu tartışmaların merkezinde yer almıştır. Ortodoks Kilisesi feminist yaklaşımlara çoğu zaman mesafeli dururken, Elisabeth Behr-Sigel gibi araştırmacılar bu tartışmalara öncülük etmiş ancak zaman zaman liberal eğilimleri nedeniyle eleştirilmiştir.⁵⁰⁹ Selma Pezerović bu doğrultuda, kadın teologların katkıları bir tehdit olarak değil, Ortodoks teolojisinin zenginleşmesi için bir fırsat olarak değerlendirmek gerektiğini düşünmektedir.⁵¹⁰

⁵⁰⁸ Aleksandra Djurić Milovanović - Radmila Radić, "Women in the Serbian Orthodox Church: Historical Overview and Contemporary Situation", çev. Tamara Samailović, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 39/6 (01 Kasım 2019), 24-25.

⁵⁰⁹ Protestan geçmişi nedeniyle görüşleri zaman zaman aşırı liberal olarak değerlendirilmiştir.

⁵¹⁰ Selma Pezerović, "Aneta Jovkovska: The question of tradition is of central importance for the women's (non)participation in the Church", *Phralipen* (blog), 14 Ağustos 2023.

2.7. Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri

XX. yüzyılın sonlarından itibaren, özellikle 1980'lerden sonra Ortodoks Kilisesi kamusal alanda yalnızca pastoral değil, aynı zamanda sosyo-politik bir aktör olarak varlığını hissettirmiştir. Ortodoks Kilisesinin ulusal ideolojilerle yakın ilişkiler kurarak ahlaki kimlik ve geleneğin temsilcisi gibi davranması, kültürel Ortodoksluk olarak tanımlanabilecek etnik-ulusal bağlılığı teşvik etmiştir. Kadınların ruhbanlık ve kilise yönetimine katılımını kısıtlayan bu durum, modern Ortodoks Kilisesi'nde de kadınların rollerini etkilemeye devam etmektedir.⁵¹¹

Ortodoks gelenekte kadınlar dini eğitim, kültürel-dini festivaller ve inancın aile içinde yayılması gibi faaliyetlerle Kilisenin toplumsal sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Bu katkılar, özellikle Kuzey Makedonya gibi heterojen (etnik açıdan çeşitli) toplumlarda dini kimliğin ve toplumsal uyumun sürdürülmesi için önemli görülmektedir. Kadınlar, özellikle tarihsel olarak etnik ve dini gerilimlerin yaşandığı bölgelerde, rahiplik görevinden ve resmi teolojik tartışmalardan dışlanmış olmalarına rağmen dinler arası diyalogda gayriresmi arabulucular olarak önemli roller üstlenmektedirler.⁵¹²

Sonuç olarak, Ortodoks Kilisesi feminist teori ve çağdaş eşitlikçi yaklaşımlara büyük ölçüde kapalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği talepleri sakramental öğretisi ve havarisel süreklilikle çeliştiği gerekçesiyle reddedilmekte, böylece kadınlar dini alanda etkin olsalar bile resmi liderlikten dışlanmaktadır. Bu durum, modern toplumsal gelişmelerle kilise yapısı arasındaki gerilimi açıkça göstermektedir.

⁵¹¹ Milovanović - Radić, "Women in the Serbian Orthodox Church", 24-25.

⁵¹² Marija Girevska, "The Role of Woman in Building Bridges of Interreligious Dialogue in Macedonia: Education of Female Theologians", *EWI Fellowship Research Programme*, (2022), 4-7, 14-15, 25-26.

3. Protestan Kilisesinde Kadın

Günümüzde Protestan kiliselerindeki kadınların konumu ve rolü, teolojik, tarihsel ve sosyokültürel açılardan tartışmalıdır. Vaftiz edilmiş tüm insanların rahiplik makamını paylaşabileceği fikri, Martin Luther'in (1483–1546) Reform hareketiyle birlikte geliştirdiği “tüm inananların rahipliği” teolojik ilkesine dayanmaktadır. Fakat bu anlayışın tarih boyunca kadınlara ne derece uygulandığı ve modern Protestan gruplarındaki ruhbanlık yapısına nasıl yansıdığı tartışmaya açıktır. Kadınların dini liderlik ve kurumsal otorite konumlarına sahip olması, grup farklılıklarına göre değişmekte, bazı gruplarda kabul görürken, bazı geleneksel kurumlarda kabul edilmemektedir. Bu çerçevede Protestanlığın temel öğretilerinden yola çıkarak, modern dünyadaki kadınların dini kurumlardaki statüsünü özellikle ruhbanlık rolleri bağlamında ele almak yerinde olacaktır.

3.1. Martin Luther'in Kadına Bakışı

Ortaçağın ilk dönemlerinde bazı kadın manastırları bağımsız yapılar olarak kadınlara toprak edinme, dini ayrıcalıklardan yararlanma ve eğitim imkânları sunmuştur. Fakat XII. yüzyıldan itibaren bu özerklik kilise otoritesi tarafından kısıtlanmış, kadınların eğitimi sınırlandırılmış ve yeni dini tarikatlar kadın kollarını dışlamıştır. Reformasyon sürecinde bu baskılar artmış, kadın manastırcılığı üzerindeki erkek denetimi pekişmiştir. Buna karşılık, Kilisenin hiyerarşik yapısına karşı çıkan Waldensianlar gibi bazı reform hareketleri kadınları vaaz ve evanjelizm faaliyetlerine eşit biçimde katmış, ancak resmi Kilise bu kadınları sapkın ilan etmiştir. XII. yüzyılda Joachim'in öğretileri, kadınların rahip ve piskopos olabileceğini ileri sürerek kilise

hıyerarşisine meydan okumuş ve bu düşünceler XVI. yüzyıldaki Protestan Reformu'nun önünü açmıştır.⁵¹³

Martin Luther'in "tüm inananların evrensel rahipliği"⁵¹⁴ (priesthood of all believers) teorisinin temel ilkesi, tüm Hıristiyanların vaftiz edildikten sonra Tanrı önünde eşit oldukları ve bu nedenle Kitab-ı Mukaddes'i duyurmakla yükümlü olduklarıdır. Luther'e göre, Hıristiyan toplumunun en önemli sorumluluğu olarak kabul edilen Kitab-ı Mukaddes'in duyurulması, her bir üyeye olduğu kadar bir bütün olarak Kiliseye de aittir.⁵¹⁵ Bu doktrin, Katolik Kilisesi'nin hiyerarşik ve kutsal bir sınıf olarak gördüğü ruhban sınıfının aksine, tüm Hıristiyanların benzer bir ruhani yetkiye ve yükümlülüğe sahip olduğunu öne sürer. Bu teolojik çerçevede başlangıçta kadınların atanması için açık bir alan sağlıyor gibi görünse bile, Luther'in pratikte cinsiyet temelli sınırları muhafaza ettiği görülmektedir.⁵¹⁶

Martin Luther'e göre rahipliğe atanma, ebedi bir ruhani statü ya da doğaüstü bir armağanın verilmesinden ziyade ilahi bir çağrının kamuya açık bir şekilde onaylanmasıdır. Eşsiz bir karizma ya da kalıcı bir karakter, ellerini koyma da dahil olmak üzere, rahiplik atamasıyla bahşedilmez, sadece kişinin bu göreve atanmasını onaylar. Rahiplik yetkisi ve hakları cemaatten seçkin bir sınıfa devredilmez, ancak bu düzeni korumak için gerekli bir olgudur. Görevlerini yerine getirmeyen bir din adamını görevden almak ise cemaatin sorumluluğundadır. Katoliklerin ayrıcalıklı ruhban sınıfı kavramı Luther'in şiddetle karşı çıktığı bir durumdur.⁵¹⁷ Luther Katolik ruhban sınıfına yönelik eleştirilerini iki temel noktaya dayandırır. Bunu kabul edenler ilk olarak,

⁵¹³ Arvind Sharma, *Women in World Religions*, 218-220.

⁵¹⁴ 1. Petrus 1:9'a dayanmaktadır.

⁵¹⁵ B. A. Gerrish, "Priesthood and Ministry in the Theology of Luther", *Church History* 34/4 (Aralık 1965), 409-410.

⁵¹⁶ *Luther on Women: A Sourcebook*, çev. Susan C. Karant-Nunn, Merry E. Wiesner-Hanks (Cambridge, UK New York: Cambridge University Press, 2003).

⁵¹⁷ Gerrish, "Priesthood and Ministry in the Theology of Luther", 417-418; Şahin, *Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı*, 66-67.

hizmeti ruhban sınıfıyla sınırlandırarak tüm inananların rahipliğini reddetmektedir. İkincisi, birincil rahiplik görevinin Kitab-ı Mukaddes'i duyurmanın yerine ayinleri yönetmeye kaydırılmasıdır. Luther, gerçek bir Hıristiyan rahibin yapması gerekenin sadece törenleri takip etmek değil, sözü vaaz etmek olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle Protestan teolojisinde din adamları doğuştan gelen ruhani yetkiye ya da günah çıkarma yeteneğine sahip kutsal bireyler olarak görülmez. Daha ziyade, tarihsel ihtiyaçlara göre işlevleri pastoral ve talepleri karşılamak üzere değiştirilebilen, topluluk tarafından seçilmiş görevlilerdir.⁵¹⁸ Kalvinizm, İsveç Lutherciliği ve Anglikanizm gibi bazı Protestan gelenekleri geleneksel kilise makamlarını muhafaza etmiş olsa da bunlar ruhani üstünlük anlamına gelmez, daha ziyade pratik ve dini düzeni yansıtır.⁵¹⁹

Martin Luther, kadınların dini eğitim almalarının veya otorite sahibi olmalarının uygun olmadığını savunmuştur.⁵²⁰ Ancak kadınların atanmasına ilişkin görüşleri (özellikle *ordained ministry*, yani ruhbanlık makamları: rahiplik, vaizlik gibi pozisyonlar) açık ve metodik bir şekilde ifade edilmemiştir. Bununla birlikte, onun genel teolojik ilkeleri kadınların ruhbanlığına kapalı bir duruş sergilediğine işaret etmektedir. Luther, tüm Hıristiyanların Tanrı önünde ruhen eşit olduğu ve tüm inananların evrensel rahipliği (universal priesthood) ilkesini desteklemektedir. Hem erkekler hem de kadınlar bu ilkenin kapsamındadır. Ancak bu, herkesin vaaz verme ya da kutsal ayinleri yönetme hakkına sahip olduğu anlamına gelmez. Luther, toplumda kargaşayı önlemek için cemaatin içinden bir temsilcinin seçilmesi gerektiğini ve bu pozisyonun tarihte erkeklerle ilişkilendirildiğini ifade eder. Luther, özellikle Pavlus'un mektuplarında görülen kadınların sessizliği ve itaatine ilişkin öğretileri benimseyerek Tanrı'nın kurduğu düzene ilişkin ilahi direktifler olarak yorumlar ve kadınların kilise hizmetindeki liderlik rollerini kısıtlandırır. Luther'in teolojik çerçevesine ve toplumsal

⁵¹⁸ Gerrish, "Priesthood and Ministry in the Theology of Luther", 411-412.

⁵¹⁹ Şahin, *Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı*, 68.

⁵²⁰ Martin Luther, "Luther's Works", ed. Hilton Oswald (St. Louis: Concordia Publishing House, 1973), 28/276-277; Ruether, *Women and Redemption*, 121-122.

cinsiyet rolleri anlayışına göre, annelik ve ev hizmeti bir kadının başlıca meslekleridir. Kadınların ve erkeklerin kilisede ve toplumda eşit liderlik pozisyonlarına sahip olmaları gerektiğine dair bir görüş geliştirmemiştir. Kadınların kamusal görevlerde, özellikle de dini görevlerde bulunmaması gerektiğini, çünkü Tanrı'nın onlara aile kurmak ve çocuk yetiştirmek gibi bazı doğal roller verdiğinin altını çizmiştir. Martin Luther'in yazıları, vaftiz ve iman yoluyla tüm Hıristiyanların ruhani eşitliğini onaylamasına rağmen, kadınların kamusal dini rollerine ilişkin kısıtlayıcı bir bakış açısı sergilemektedir. Kadınlar ruhani olarak evrensel rahipliğe dahil olsalar da Luther kadınların rahip olarak atanmasına karşı çıkmıştır. Onun anlayışı, kadınların istihdamını evle sınırlandırarak geleneksel cinsiyet rollerini sürdürmüştür. Ancak evrensel rahipliğin eşitlikçi potansiyeli, takip eden yıllarda bazı Protestan grupların kadınların rahip olarak hizmet etmesine izin vermesinin teorik yolunu açmıştır. Onun bu teolojik mirası, kadınların günümüzde ruhbanlığa kabul edilmesini dolaylı olarak mümkün kılan bir paradigma oluşturmuştur. Nitekim, Luther'in kadınlara ruhbanlık hakkı tanımaması bir tarihsel sınırlılık arz etse de geliştirdiği ruhbanlık doktrini kadın ruhbanlığı tartışmalarının temel dayanaklarından biri haline gelmiştir.⁵²¹

3.2. Reform Döneminde Protestanlık ve Kadınların Rolü

Katolik Kilisesi'nin papalık otoritesine ve ruhban hiyerarşisine karşı bir duruş Protestan Reformu ile başlamıştır. Bu hareket kadınlara bir özgürlük alanı sağlamış olsa da kadınların dinde liderlik pozisyonlarında temsilini artırmak için hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Ruhban sınıfına karşı olmasına ve tüm inananların kutsal rahiplik mertebesine layık olduğuna inanmasına rağmen, Martin Luther'in eşitlik anlayışı kadınların dini liderlik pozisyonlarında bulunmasına izin vermemiştir. Benzer bir şekilde, bir başka Reform lideri olan John Calvin de kadınlara kilise hiyerarşisinde

⁵²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Luther on Women*; Kirsi Stjerna, *Women and the Reformation* (Malden, Mass: Wiley-Blackwell, 2008).

öncelik tanımamıştır. Calvin de kadınların kamusal alanda dini otorite üstlenmelerine karşı çıkmış, Debora⁵²² ve Filipus'un kızlarının⁵²³ liderlik örneklerini geçersiz saymış, kadınların erkeklere tabi olmaları gerektiğini savunmuştur.⁵²⁴ Dolayısıyla erken dönem Protestanlık, kadınların liderlik ve eğitimdeki rolleri büyük ölçüde geleneksel anlayışla sınırlandırılmış, teolojik eşitlik vurgusuna rağmen kadınları ruhban sınıfının dışında tutmuştur.⁵²⁵

Reformu takip eden ilk yıllarda kadınların kiliselerde katılımı sınırlıdır. Reform sonrası dönemde kadınlar dini cemaatlere öncelikle yardımcı ve gayri resmî sıfatlarla katılmışlardır. XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca, özellikle Calvinist ve Anglikan gibi geleneksel Protestan Kilisesinde kadınlar öncelikle koro üyeleri ya da kilise törenlerinin arka planındaki hizmetliler olarak görülmüştür. Bununla birlikte, kadınların dindeki liderlik rollerine ilişkin münferit tartışmalar da olmuştur. Kadınlar XVIII. yüzyıl boyunca dini topluluklarda, özellikle de kadınları dini liderlikte teşvik eden liberal Protestan grupları arasında öne çıkmıştır. Kuveykırlar gibi bazı radikal gruplar, kadınları ruhani liderlikte önder olarak kabul etmiş, kendi iç benliklerinden ilham aldıkları için vaaz vermelerini teşvik etmiş ve cinsiyet eşitliğini desteklemiştir.⁵²⁶ Bunun dışında, Presbiteryen ya da Lutheran gibi ana akım gruplar, kadınların kilise liderliği üzerindeki taleplerini bastırmış, dini hizmetlerden izole etmişlerdir.

⁵²² “Debora: Hakimler kitabında anlatılan öyküsüne göre Lappidof’un karısıdır. Kendisinden peygamber olarak söz edilen Debora, İsrailoğullarının Rabblerinin emrine itaat etmeyerek Kenan kralı Yavin’in egemenliği altında yaşadıkları bir dönemde kavmine yaklaşık kırk yıl liderlik eder. Kendisi ortaya çıkana ve liderliği ele geçirene kadar İsrail’in köylerinin bomboş olduğundan söz eden Debora, kavminin düşmanlarını yenmesini sağlar. Kendilerini esaret altında tutan Kenan kralı Yavin’in en önemli komutanı Sisera, Debora’nın ondan övgüyle söz ettiği bir kadın tarafından öldürülür. Bu komutanın öldürülmesi İsrailoğullarını cesaretlendirir ve o gün kazandıkları zaferle tekrar özgürlüklerine kavuşurlar.”

⁵²³ Elç.21:9

⁵²⁴ <http://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom39.xxi.v.html>

⁵²⁵ Martin Luther, *To the Christian Nobility of the German Nation*, çev. Adolph Spaeth (New York City: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015).

⁵²⁶ K. M. Anderson, *Voices of the Faithful: Women in Protestant Traditions* (Oxford University Press, 2004).

Kadınların kiliselerdeki rolü, sanayileşme, kentleşme ve kamusal alana girişlerini kolaylaştıran eğitim alanındaki ilerlemelerin bir sonucu olarak dönüşüme uğramıştır. XIX. yüzyıldan itibaren kadınlar Protestan misyon hareketlerine aktif olarak katılmaya başlamıştır. Kadınların kiliselerdeki liderlik pozisyonlarında kabul görmelerinde önemli değişimler ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelmiştir. Kadınlar, özellikle Amerika ve İngiltere'deki kadın hareketleriyle eş zamanlı olarak ortaya çıkan, sağlık, eğitim ve misyonerlik gibi sektörlerde aktif roller üstlenerek önemli liderlik yetenekleri göstermişlerdir. Kadınlar sağlık hizmetleri ve eğitimin yanı sıra sosyal reform gruplarında da yer almaya başlamıştır. Kadın eğitiminin yaygınlaşmasıyla birlikte dini liderlik eğitimi alan kadınların sayısı da artmıştır. Kilise içinde resmi pozisyonlara bu hizmetler sayesinde uygun zemin hazırlanmış ve bu gelişmeler kadınların liderlik iddialarını güçlendirmiştir. Bazı Protestan kiliseleri XIX. yüzyılın ortalarında kadınların cemaatlerinde liderlik pozisyonlarında bulunmalarına izin vermeye başlamıştır. Öne çıkan örneklerden biri, 1853 yılında Amerika'da resmi olarak atanan ilk kadın olan Antoinette Brown Blackwell'dir. Blackwell, Amerika'daki ilk kadın vaizlerden biri olarak kadınların dini liderlik yapmasına önemli bir ivme kazandırmıştır. Bu gelişme, kadınların sadece hizmet faaliyetleri değil, doğrudan dini liderlik rollerine talip olmaya başladıkları bir dönemin habercisi olmuştur.⁵²⁷

Kadınların kamusal hayatta eşit haklara sahip olabiliyorsak, neden kilisede Tanrı'ya hizmet ederken eşit olamıyoruz diye kiliseyi sorgulamaya başlamalarının ardından kilise içindeki eşitlik talepleri de eşit vatandaşlık ve oy hakkı talepleriyle paralel olarak artmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından erkekler savaşta olduğu için kadınlar hem sosyal hem de dini alanlarda liderlik rollerini daha hızlı üstlenmiştir. Kadınlar bu süre boyunca yardım kuruluşlarını yönetmiş, cemaatlere başkanlık etmiş ve vaaz vermişlerdir. Kadınların hem savaş sırasında üstlendikleri toplumsal roller hem de

⁵²⁷ C. Prentiss, *Religion and the Rise of Women's Ordination in America* (Princeton University Press, 2008).

eğitim ve profesyonelleşme olanaklarının artması, dini alanlara da yansımıştır. Savaş sonrası, kadınların bu kazanımlarının geri alınması kolay olmamış ve sahadaki etkinlikleri göz ardı edilememiştir. Bu durum, bazı grupların teolojik tutumlarını yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır. 1960'lar ve 1970'lerde feminist teolojinin de yükselişiyile birlikte akademide ve ilahiyat fakültelerinde kadın teologların sayısı artmıştır. Feminist teoloji kadınları pasif değil aktif hizmette gören yeni bir kutsal kitap yorumu sunmuştur. Kutsal Kitap'ta kadınların rolüne dair yeni yorumlar geliştirilmiş ve Priscilla, Deborah, Mecdelli Meryem gibi figürlerin önemi vurgulanmıştır.⁵²⁸

XX. yüzyıl, kadınların Protestan kiliselerinde din adamı rollerinde daha görünür hale gelmeye başladığı bir dönemdir. Ancak bazı liberal Protestan gruplar ve bazı Evanjelik gruplar XX. yüzyılın ortalarında kadınların dini liderlik pozisyonlarına atanmasını daha fazla kabul etmeye başlamıştır. Kadınlar ilk olarak Presbiteryenler, Lutheran (ELCA), Birleşik Kilise ve Anglikanlar da dahil olmak üzere hem geleneksel hem de liberal Protestan gruplar tarafından rahip, diyakon, vaiz ve diğer pozisyonlara atanmıştır. Örneğın, 1956 yılında Presbiteryen Kilisesi (PCUSA) kadınların rahip olarak atanmasını onaylamıştır. Bu eğilim özellikle 1970'lerden bu yana hız kazanmış ve daha fazla kadın dini liderlik pozisyonlarına entegre edilmiştir. Bu süreçteki önemli dönüm noktaları arasında İngiltere Kilisesi'nin 1994 yılında kadınları rahip olarak ataması ve 2014 yılında ilk kadın piskoposu ataması yer almaktadır.⁵²⁹

Ancak Protestanlığın her kolu bu değışimleri aynı şekilde yaşamamıştır. Birçok Protestan kilisesi kadınların rahip olarak atanmasını reddetmeye devam etmiştir. Evanjelik veya Pentekostal inançta kadınların rahipliğe atanması tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Evanjelikler erkek liderliğini ilahi düzen olarak görerek

⁵²⁸ Ayrıca bkz. Elaine Storkey, *Women in a Patriarchal World: Twenty-Five Empowering Stories from the Bible* (La Vergne: SPCK Publishing, 2020); Susan Hill Lindley, *You Have Stept out of Your Place: A History of Women and Religion in America* (Louisville, Ky: Westminster John Knox Press, 1996); Rebecca Merrill Groothuis, *Good News for Women: A Biblical Picture of Gender Equality* (Grand Rapids, Mich: Baker Publishing Group, 1997).

⁵²⁹ "First Woman Bishop Consecrated", *Church of England* (2014).

kadınları ikinci plana atmaya devam ederken,⁵³⁰ XX. yüzyılın başlarında Pentekostal hareket, kadınların kendi dinleri içerisinde liderlik rollerine kabul edilmesinde kayda değer bir ilerleme göstermiştir. Kadınların liderlik rollerine ve rahipliğe atanması Assemblies of God gibi Pentekostal gruplar tarafından onaylanmıştır. Ancak bazı Pentekostal gruplar, daha geleneksel ve hiyerarşik kilise sistemlerinden etkilenmeleri nedeniyle son yıllarda kadınların liderlik sorumluluklarını sınırlamaya başlamıştır.

3.3. Kadın Ruhbanların Günümüzdeki Durumu

Protestan gelenekte ruhban sınıfı, Katolik ve Ortodoks Kiliselerindeki gibi kutsal ve hiyerarşik bir yapıya sahip değildir. Reformla birlikte ruhbanlık makamlarının özel bir kutsiyeti ve Tanrı ile insan arasında aracı olma işlevi reddedilmiş, bunun yerine “inananların genel rahipliği” ilkesi benimsenmiştir. Bu anlayışa göre her Hıristiyan Tanrı ile doğrudan ilişki kurabilir; dolayısıyla din adamları, diğer müminlerden üstün ya da ayrıcalıklı görülmez. Ancak cemaatin düzenli ibadet ve öğretim hayatı için bazı görevler belirli kişiler tarafından üstlenilmektedir. Bu kişiler *pastör*, *vaiz*, *rahip* ya da bazı mezheplerde *piskopos* ve *diyakoz* unvanlarıyla anılabilirler. Ruhbanlık görevleri gruptan gruba değişmekle birlikte, vaaz vermek, sakramentleri icra etmek, cemaatin eğitimi ve manevi rehberliği gibi sorumlulukları içerir. Bu görevler kutsal bir aracı kimliğiyle değil, hizmet ve öğretim temelli bir yaklaşımla yerine getirilir. Protestan topluluklarda genellikle yerel cemaatlerin özerkliği esastır; bu nedenle ruhani liderler cemaat tarafından seçilerek ya da atanarak görevlendirilir. Özetle, Protestanlar ruhbanlığın kutsallığını ve af yetkisini reddederler; ancak topluluğun ruhsal ve öğretici ihtiyaçlarını karşılamak üzere belirli kişileri görevlendirirler. Bu görevler, Katolik

⁵³⁰ Ligon Duncan vd., *Recovering Biblical Manhood and Womanhood (Redesign): A Response to Evangelical Feminism*, ed. John Piper - Wayne Grudem (Wheaton, Illinois: Crossway, 2012).

anlamdaki ruhbanlıktan farklı olarak, daha çok hizmet ve öğretim temellidir. Bu nedenle de kadınların bu makamlarda yer almasına teolojik bir engel görülmemektedir.⁵³¹

Protestan kiliselerinde kadınların din görevlisi olarak kabul görmesi zaman içinde artmış olsa da bu durum tüm gruplar için geçerli değildir. Protestan teologlar günümüzde kadın din adamlarının önünde hala pek çok teolojik, toplumsal ve kurumsal engelin bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, toplumsal dönüşüm ve teolojik tartışmalar ile kadınların dinde liderlik pozisyonlarında kabul edilmesi yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Günümüzde din görevlisi pozisyonunda daha fazla kadın olmasına rağmen, bazı Protestan grupları hala kadınları liderlik rollerinde kabul etmekte tereddüt etmektedir. Birçok kilisede kadınların rahip ve piskoposluk gibi yüksek dini liderlik pozisyonlarına atanması ya tamamen yasaklanmış ya da oldukça kısıtlanmıştır. Teoride kadınların rahip olmasına izin veren kiliselerde bile, kadınların üst düzey rahiplik veya karar verme yetkisine sahip pozisyonlarda bulunmasına nadir olarak rastlanmaktadır. Kadınlar genellikle vaizlik, çocuk ve gençlik hizmetleri, rahip yardımcılığı ve diğer yardımcı pozisyonlarla sınırlandırılmaktadır. Bu durumun hem teolojik yorumlarla hem de kilise yapılarının toplumsal cinsiyet kalıplarını yansıtırma biçimiyle ilgili olduğu ileri sürülmektedir.⁵³²

Liberal ve eşitlikçi gruplar kadınların dini liderlik rollerine eşit bir şekilde kabul edilmesini desteklerken, özellikle Evanjelik ve Komplementaryan gelenekler kadınların liderlik sorumluluklarına karşı daha katı bir duruş sergilemektedir. “Tamamlayıcılık” (complementarianism) olarak ifade edilen Komplementariyanizm kadınlarla erkeklerin “eşit ama farklı” olduğunu savunan ve kutsal metinlere dayanan bir bakış açısına sahiptir. Bunlar kadınların ruhbanlık hizmetinde görev almasını ilahi düzene aykırı

⁵³¹ Nadide Şahin, *Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 63-68.

⁵³² Mark Chaves, *Ordaining Women: Culture and Conflict in Religious Organizations* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1997).

olarak görmektedir. Evanjelik ve Pentekostal gelenekler de kadınlara öğretim ve yönetim yetkisi tanımamaktadır. Bu gruplara göre, kadınların rolleri aile ve topluma hizmet etmeye indirgenmiştir.⁵³³

Bununla birlikte, kadın din adamları için teşvik edici gelişmeler de olmuştur. Birçok ülkede, özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa'da, kadın rahiplerin oranı sürekli olarak artmaktadır. Örneğin, Birleşik Metodist Kilisesi ve Amerika'daki Evanjelik Luteran Kilisesi (ELCA) gibi kuruluşlarda kadınların piskoposluk da dahil olmak üzere ruhban sınıfının en üst kademelerinde görev almalarına izin verilmektedir. Elizabeth Eaton 2010 yılında ELCA'nın başpiskoposu seçilen ilk siyahi kadın olmuştur.⁵³⁴ Anglikan cemaati içinde eşitliğe yönelik sembolik bir adım da 2014 yılında İngiltere Kilisesi'nin ilk kadın piskoposu atmasıyla atılmıştır.⁵³⁵ Özellikle genç kadınlar arasında, kadınların kilisedeki artan varlığı motive edici olarak değerlendirilmektedir. Kilise tarihindeki kadın figürlerin keşfi ve kadınların kutsal metinleri yeniden yorumlaması feminist teolojinin ürünleri olarak görülmektedir. Kadın din adamları kilisedeki görevlerinin yanı sıra sosyal adalet hareketlerinde, teolojik eğitimde ve sosyal hizmetlerde de aktif olarak yer almaktadır.⁵³⁶ Seküler dünyanın kadınların liderlik rollerini kabul etmesi dini alanlarda da değişimi beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, bazı akademisyenler kadınların din adamlığı alanında daha önemli roller üstleneceğine, kilise örgütlerinde ruhani liderler olarak hizmet vereceğine, sosyal adalet ve sivil toplum alanlarında çalışacağını öngörmektedir.⁵³⁷

⁵³³ Carson, *Recovering Biblical Manhood and Womanhood*.

⁵³⁴ "Presiding Bishop Elizabeth Eaton Biography", *ELCA* (2010).

⁵³⁵ "First Woman Bishop Consecrated" (2014).

⁵³⁶ Elisabeth Schüssler Fiorenza, *Discipleship of Equals: A Critical Feminist Ekklesia-Logy of Liberation* (New York: Crossroad, 1993).

⁵³⁷ Janet Martin Soskice, *The Kindness of God: Metaphor, Gender, and Religious Language* (New York: Oxford University Press, 2008).

3.4. Kadın Ruhbanlığı ve Protestan Dini Gruplar

Protestan gruplarının kadınların ruhbanlığa kabulü konusundaki görüşleri değişkenlik göstermektedir. Bu çeşitlilik hem teolojik duruşlarının hem de tarihsel gelişimlerinin bir yansıması olarak görülmektedir. Çeşitli gruplar teolojik yaklaşımları, kutsal metin yorumları, tarihsel faktörler bu tartışmaları şekillendirmiştir. Teolojik hususlara ek olarak, sosyokültürel dinamikler de Protestanlıkta kadınların ruhban statüsünü önemli ölçüde etkilemektedir. Geleneksel kutsal kitap yorumlarına dayanarak, bazı dini gruplar kadınların liderlik pozisyonlarına erişimini desteklerken, diğerleri kadınların ruhbanlığa atanmasına özellikle de kıdemli pozisyonlarda yer almasına karşı çıkmaktadır.

Bazı büyük Protestan dini gruplar, kadınların ruhbanlık görevlerine atanmasına karşı çıkmaktadır. Kadın-erkek eşitliğini ruhbanlık (din adamlığı) konusunda tarihsel olarak desteklememiş olan büyük Protestan gruplar, genellikle aşağıdaki ana akım veya muhafazakâr büyük kilise yapılarıdır. Kadın ruhbanlığına sıcak bakmayan büyük Protestan gruplar arasında başta *Southern Baptist Convention (SBC)* gelir. Bu evanjelik yapı, Amerika'daki en büyük Protestan grubudur. SBC, Kitab-ı Mukaddes'i "yanılmaz ve mutlak otorite" olarak yorumlayan muhafazakâr bir gelenektir. Bu grupta kadınların kıdemli pastörlük (senior pastoral) görevine getirilmesi açıkça reddedilir; kadınlar öğretici veya yönetici pozisyonlara atanamazlar. Bu yaklaşım, Yeni Ahit'in belirli pasajlarının (örneğin, 1 Timoteos 2:12) literal yorumuna dayanmaktadır. 2000 yılında kabul edilen "*Baptist Faith and Message*" adlı inanç bildirgesinde, ruhbanlığın sadece erkeklere ait bir görev olduğu açıkça belirtilmiştir. *Lutheran Church- Missouri Synod* (LCMS) ve Wisconsin Evangelical Lutheran Synod gibi bazı Lutherci gruplar da kadınların ruhbanlık görevlerini üstlenmesini kabul etmezler. Bu gruplar kadının kilisede yönetici ve öğretici pozisyonlarda bulunmasının Tanrı'nın düzenine aykırı

olduğunu savunurlar. *Presbyterian Church in America (PCA)* ve *Orthodox Presbyterian Church (OPC)* gibi dini gruplar da benzer şekilde kadınlara ruhanlık yetkisi vermez. Elders (ihtiyarlar) veya kilise liderliği pozisyonlarında da kadınların bulunmasına karşı çıkmaktadırlar. *Yedinci Gün Adventistleri* mezhebi de kadınların ruhanlıkta yer almasına karşıdır. 2015 yılında yapılan oylamada, kadınların ruhanlıkta yer almasına izin verilmemesi kararı alınmıştır.⁵³⁸

Evanjeliclerin içlerinde teolojik eğilim olarak hem kadın ruhanlığını savunan hem de karşı çıkan yapılar vardır. Evanjelic kiliseler, kadın ruhanlığına dair oldukça farklı görüşlere sahip bir topluluktur, çünkü evanjeliklik, belirli bir gruptan ziyade bir inanç akımıdır ve birçok grupta uygulanabilir. Bazı evanjelic gruplar, özellikle komplementaryen (tamamlayıcı) inanç sistemine sahip olanlar, kadınların liderlik ve öğretim görevlerinden dışlanması gerektiğine inanır. Bu görüş, özellikle Güney Baptist Konvansiyonu (SBC) gibi büyük evanjelic yapılarında belirgindir. Bu yüzden kadın ruhanlığına dair evanjelic görüşler tek tip değildir, fakat genel bazı eğilimler vardır. Bu dini grupların ortak noktası, komplementaryen anlayışını benimsemeleridir. Komplementaryen evanjelicler, kadınların Tanrı tarafından farklı ama eşit değerli roller için yaratıldığına inanır. Onlara göre liderlik ve öğretim görevleri erkeklere aittir. Başka bir deyişle, erkekler öğretme ve liderlik rolleri için doğuştan daha donanımlı olduklarından, kadınlar erkeklerin liderliğini tamamlayan farklı ama eşit derecede önemli işler yapmalıdır. Bu büyük grupların yapısı ve teolojisi, kadınların yerel kiliselerde başlıca ruhani liderlik pozisyonlarına gelmelerini geleneksel olarak zorlaştırmaktadır.⁵³⁹

⁵³⁸ R. Albert Mohler, "The Scriptures", *The Baptist Faith and Message and the Role of Women in Ministry*, 2001, 1-2.

⁵³⁹ Stanley J. Grenz - Denise Muir Kjesbo (ed.), *Women in the Church: A Biblical Theology of Women in Ministry* (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 1995).

Bazı ana akım Protestan dini gruplar da kadınların ruhbanlık görevlerine atanmasını desteklemektedir. *United Methodist Church (UMC)*, *Evangelical Lutheran Church in America (ELCA)*, *Presbyterian Church (USA)* ve *United Church of Christ (UCC)* gibi ana akım Protestan grupları, kadınların ruhbanlık görevlerine tamamen açık olması gerektiğini savunur. Bu gruplar genellikle Kutsal Kitap'ı tarihsel bağlamıyla birlikte yorumlar, eşitlikçi teolojilere dayanır ve Galatyalılar 3:28'i merkezi bir referans olarak kabul eder. Örneğin, ELCA 1970'lerden beri kadınları pastör olarak atamakta ve kadın piskoposlara da izin vermektedir ve 2013 yılında Elizabeth Eaton'u ilk kadın başpiskopos olarak seçmiştir. Pentekostal hareket ise bu konuda özel bir yere sahiptir, başlangıçta kadınların ruhbanlık görevlerine atanmasına daha açık bir tutum sergilemiştir. *Assemblies of God* gibi bazı Pentekostal gruplar, başlangıçta kadınların Kutsal Ruh'la dolarak vaaz vermesini ve liderlik etmesini teşvik etmişlerdir. Ancak bu gruplarda bile son yıllarda kadın pastör oranlarında düşüş gözlenmiştir. Bunun nedeni, bazı Pentekostal grupların daha muhafazakâr büyük Protestan gruplara benzemeye başlaması olarak gösterilir.⁵⁴⁰

Anglikan Kilisesi içinde olan, *Church of England*, 1994'te kadınların rahip olmasına, 2014'teyse kadınların *piskopos* olmasına izin vermiştir. *Episcopal Church (USA)*, 1976'dan bu yana kadınları rahipliğe kabul etmektedir. 2006'da Katharine Jefferts Schori, bu kilisenin ilk kadın başpiskoposu olmuştur. *Anglican Church of Canada* da kadın ruhbanlığını destekleyen dini gruplardan birisidir.⁵⁴¹ Egaliteryan (eşitlikçi) evanjelikler, kadınların Tanrı tarafından çağrıldıklarında her tür kilise liderliği rolünü üstlenebileceğini savunur. Bu görüş, özellikle Pentekostal evanjelikler arasında

⁵⁴⁰ Gastón Espinosa, *Latino Pentecostals in America* (Harvard University Press, 2014).

⁵⁴¹ Paul Avis (ed.), *Anglicanism and the Christian Church: Theological Resources in Historical Perspective* (London: T&T Clark, 2002).

daha yaygındır. *Foursquare Church* gibi kiliseler, kadınları pastörlük görevine kabul eder.⁵⁴²

Shakerlar, Kuveykırlar, Hıristiyan Bilimciler ve Pentekostallar gibi dini gruplar kadınlara görünürlük, inisiyatif ve otorite pozisyonları sağlamaktadır. Bu gruplar ruhani yetkinliğe öncelik vermekte, ataerkil sistemlere karşı çıkmakta ve liderlik rollerinde kadınları destekleyen teolojik çerçeveler oluşturmaktadır. Aimee Semple McPherson, Mary Baker Eddy, Ellen G. White ve Ann Lee gibi kişiler kilisenin ve ailenin ataerkil yapısını eleştirmektedir. Örneğin, *Kurtuluş Ordusu* erkek ve kadın liderler arasında resmi olarak yapısal eşitlik sağlayan bir harekettir. Bu hareket, feminist dinsel düşüncenin filizlenmesine zemin hazırlar ve günümüz Protestan liderlik paradigmasına eşitlikçi bir model sunar.⁵⁴³

Sonuç olarak, kadın ruhbanlığı konusu Protestan dünyasında hâlâ tartışmalı bir mesele olmaya devam etmektedir. Kadınların çoğunlukla yardımcı konumlarda bulunmaları ve üst düzey liderliğe daha az erişebilmeleri nedeniyle, kadınları destekleyen dini gruplar bile bu hususta bazı kısıtlamalara maruz kalabilmektedir. Kadınların ruhbanlık pozisyonlarına atanması konusundaki ilerlemelere rağmen, liderlik pozisyonlarında hâlâ cinsiyet eşitsizlikleri mevcuttur. Kadınların kıdemli liderlik pozisyonlarına gelme olasılığı düşüktür ve sıklıkla yardımcı pastörlük gibi ikincil ve destekleyici rollere atanmaktadırlar.

⁵⁴² Grenz - Kjesbo, *Women in the Church*.

⁵⁴³ Barbara Brown Zikmund, "The Feminist Thrust of Sectarian Christianity", *Women of Spirit: Female Leadership in the Jewish and Christian Traditions*, ed. Rosemary Radford Ruether - Eleanor McLaughlin, 7 (New York: Simon & Schuster, 1979), 205-224.

3.5. Kadının Dini İşlerdeki Pozisyonu

Kadınların oy hakkı ve değişen kutsal kitap yorumları kilise içinde tam laiklik hakları ve profesyonel tanınma talebine yol açmıştır.⁵⁴⁴ Bazı kiliseler daha önce kadınlara müjdeciler olarak yetki vermiş olmasına rağmen, resmi koordinasyon yine de alışılmadık bir durum olarak görülmüştür. 1880'lerde koordinasyon çabaları hız kazanmış olsa da ana hat Protestan kiliselerinin, özellikle de hizmete daha kutsal bir yaklaşım benimseyen geleneklerde, onları geniş çapta kabul etmesi biraz zaman almıştır. Bazı kadınlar daha önce bağımsız gruplarda atanmış olsa da önemli ilerlemeler ancak 1950'lerden sonra kaydedilmiştir.⁵⁴⁵

Kadınların rahiplik görevine girişi, XX. yüzyıl Hıristiyanlığındaki en önemli dönüşümlerden biri olarak kabul edilmiştir.⁵⁴⁶ Protestan gruplarında kadınların din görevlisi olarak atanması hem kilise yapılarını hem de atanmış kadınların yaşamlarını önemli ölçüde etkilemiştir.⁵⁴⁷ Araştırmalar, kadın din adamlarının Kiliseyi değiştirmede kilit bir konumda olduğunu ve rollerinin farklı kiliselerde büyük ölçüde farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.⁵⁴⁸ 1970'lerde Lutheran ve Episcopalian kiliseleri gibi

⁵⁴⁴ Bu gelişmelerden bu eserin Virginia Lieson Brereton, Christa Rasmeyer Klein, "American Women in Ministry: A History of Protestant Beginning Points", 178-186 sayfalarında bahsedilmiştir.

⁵⁴⁵ XIX. ve XX. yüzyılın başlarında bazı Protestan grupları kadınları ruhbanlığa kabul etmeye başlamış; Anna Howard Shaw 1880'de Methodist Protestant Kilisesi'nde, kadınlar ise 1889 ve 1984'te United Brethren Kilisesi'nde din görevlisi olarak atanmıştır. Congregationalist, Unitarian, Baptist ve Disciples gruplarında da 20. yüzyılın başlarında bazı kadınlar ruhbanlığa kabul edilmiştir. Daha geniş çaplı tanınma ise 1950'lerde Methodist ve Presbyterian kiliselerinin kadınlara tam ruhbanlık haklarını vermesiyle gerçekleşmiştir. Ancak aynı dönemde, özellikle banliyölerde kadının ev içi rollerine vurgu yapan toplumsal yapı nedeniyle, birçok kadın için bakanlıkla ilişkili en yaygın yol "rahibin eşi" rolüyle sınırlı kalmıştır.

⁵⁴⁶ Mark Chaves, "Ordaining Women: The Diffusion of an Organizational Innovation", *American Journal of Sociology* 101/4 (Ocak 1996), 840-873.

⁵⁴⁷ Patricia M. Y. Chang, "Female Clergy in the Contemporary Protestant Church: A Current Assessment", *Journal for the Scientific Study of Religion* 36/4 (1997), 565-573.

⁵⁴⁸ Tony Watling, "'Leadership' or 'Dialogue'? Women, Authority and Religious Change in a Netherlands Community", *Sociology of Religion* 63/4 (01 Aralık 2002), 515-538.

büyük dini gruplar, çoğu zaman kendi içlerindeki muhalefete rağmen, kadınların rahipliğini onaylamıştır.⁵⁴⁹

1970'lerden itibaren Protestan kadınlar, toplumdaki genel mesleki dönüşüme paralel olarak din adamı olma yolunda ciddi adımlar atmışlardır. Günümüzde birçok kadın rahip ya yerel cemaatlere liderlik etmekte ya da mezhepsel hiyerarşide önemli görevlerde bulunmaktadır. Ana akım ilahiyat okullarında kadın ve erkek öğrenci sayısı neredeyse eşitlenmiştir.⁵⁵⁰ Kadın din görevlilerinin daha demokratik ve katılımcı bir hizmet tarzı sunduğu gözlemlense de bu durumun tam etkisi henüz hissedilmemektedir. Her ne kadar Katolik ve Ortodoks kiliseleri kadınları hâlâ ruhbanlığa kabul etmese de modern dünyada kadınların liderlik talepleri giderek artmaktadır.⁵⁵¹

Tarihsel olarak ve günümüzde, birçok kilise kadınları üst düzey liderlik pozisyonlarına (rahiplik gibi) atamamaktadır. Bu tutum, Kutsal Kitap'ın erkeklerin lider, kadınların ise destekleyici olması gerektiğini savunan hiyerarşik bir yorumuna dayanmaktadır. Katolik Kilisesi başta olmak üzere pek çok Ortodoks ve Protestan gelenek bu görüşü benimsemektedir. Ancak XX. yüzyılın ortalarından itibaren, kadınların hizmetteki yetenek ve becerileri daha fazla değer görmeye başlamış, bu da birçok Hıristiyan'ı kadınların ruhbanlığa atanması konusunu yeniden Kutsal Kitap ışığında değerlendirmeye sevk etmiştir. Giderek artan bir kesim, Kutsal Kitap'ın kadın ve erkek arasında eşitliğe daha çok vurgu yaptığını inanmaktadır. Bu görüşü savunanlar, İsrail halkına liderlik eden Deborah, eşiyile birlikte hizmet eden misyoner Priscilla ve dirilişin müjdesini ilk duyuran Mecdelli Meryem gibi örnekleri öne çıkarırlar. Bazıları kadınların itaatkâr rolünün Tanrı'nın düzeninden değil, insanlığın

⁵⁴⁹ Barbara Hargrove vd., "Religion and the Changing Role of Women", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 480 (Temmuz 1985), 120-121; Jackson W. Carroll vd., *Women of the Cloth: A New Opportunity for the Churches* (New York: Harper & Row, 1983), 102.

⁵⁵⁰ Amerikan Protestanlığında sürecin ayrıntıları için ilgili kitabın 4. Bölümüne bkz. Carroll vd., *Women of the Cloth*.

⁵⁵¹ Ayrıntı için kitabın 7. Bölümüne bkz. Carroll vd., *Women of the Cloth*.

düşüşünden kaynaklandığını savunur; dolayısıyla bu durum da diğer lanetler gibi aşılmalıdır. Diğerleri ise Galatyalılar 3:28'i "Ne Yahudi ne Grek, ne köle ne özgür, ne erkek ne kadın vardır; çünkü hepiniz Mesih İsa'da birsiniz" referans göstererek, toplumsal ve cinsiyete dayalı hiyerarşilerin kaldırılması gerektiğini belirtir.⁵⁵² Kilisenin sadece erkeklerin otorite pozisyonlarını kapsayabileceği ilahi olarak kurulmuş bir hiyerarşi olduğu önermesi genellikle tamamlayıcı (complementarian) görüşe aittir. Onlara göre, kadınlar kilise için hayati öneme sahip olsalar bile yalnızca destekleyici pozisyonlarda görev yapabilirler. Eşitlikçi (egalitarian) bir yaklaşımın Tanrı'nın kurtarılmış bir topluluk için planına mı daha çok benzediğini yoksa bu hiyerarşik bakış açısının Kitab-ı Mukaddes'teki kilise vizyonunu mu yansıttığını belirlemek işin zor kısmıdır.⁵⁵³

Akademisyenlere göre, kadınların kilise liderliğindeki yaygınlığı teoride pratikte olduğundan daha yüksektir. Araştırmalar pek çok Protestan kilisesinin kadınların başlıca dini lider olarak atanmasına izin vermesine rağmen, çok az sayıda cemaatin ana pastörü olarak bir kadına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁵⁴ Kadınlar birincil pastör olarak cemaate liderlik etmek yerine, genellikle çocuk bakanlığı pastörleri ve müzik direktörleri gibi yardımcı liderlik rollere sahiptir.⁵⁵⁵

Din görevlisi kadınların, din görevlisi erkeklerle aynı istihdam şansına sahip olmadıkları açıktır. Kadınlar iş bulma, liderlik rollerini üstlenme ve eşdeğer işler için daha az ücret alma gibi zorluklarla karşılaşmaktadır. Din görevlisi kadınların personel

⁵⁵² Don Thorsen, "Priesthood of Believers", *What's True about Christianity?*, An Introduction to Christian Faith and Practice (Claremont Press, 2020), 1/168-169.

⁵⁵³ Grenz - Kjesbo, *Women in the Church*, 174.

⁵⁵⁴ Benjamin R. Knoll - Cammie Jo Bolin, *She Preached the Word: Women's Ordination in Modern America* (Oxford: Oxford University Press, 2018).

⁵⁵⁵ Knoll - Bolin, *She Preached the Word*; Hannelie J. Wood, "Gender Inequality: The Problem of Harmful, Patriarchal, Traditional and Cultural Gender Practices in the Church", *HTS Teologiese Studies / Theological Studies* 75/1 (12 Mart 2019), 8; Young-joo Lee, "Women in the Pulpit: Characteristics of Protestant Churches Led by a Female Pastor", *Nonprofit Management and Leadership* 35/2 (2024), 491-504.

tipi işlerde çalışma olasılığı daha yüksekken, erkeklerin ise yönetici tipi işlerde çalışma olasılığı daha yüksektir.⁵⁵⁶

Kadınların artan akademik performanslarına rağmen başarılarının yerel topluluklarda karşılık bulamaması, kilise içi cinsiyet eşitliğinin önünde yapısal bir engel olduğuna işaret etmektedir. Büyük Protestan grupları bu farklılığın en belirgin olduğu yerlerdir. Tarihsel olarak kadınların ruhbanlıkta eşit konuma gelmesine karşı çıkmış olan bu kiliseler, günümüzde de kadın liderlerin en düşük oranına sahiptir. Sonuç olarak bir dini grubun kadınları rahip olarak atamaya başlama olasılığı, dışsal siyasi ve kurumsal baskılardan, kültürel sınırlardan ve ağ bağlantılarından ve iç örgütsel özelliklerden etkilenmektedir.⁵⁵⁷ Bu nedenle kadınların atanması meselesi Kilisenin sadece bir eşitlik meselesi değil, kapsayıcı, adil ve bütün bir topluluğu temsil etmesi meselesidir.

3.6. Kadının Din Eğitimindeki Yeri

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında kadınlara yönelik eğitim kurumlarının açılması, onları erkek ruhban otoritesini zayıflatmadan, sosyal hizmet görevlileri, diyakonluk ve Pazar okulu öğretmenliği gibi ev dışında toplumu etkilemelerine olanak tanıyan pozisyonlara hazırlamıştır. Kadınlara ayrıca, *Women's Christian Temperance Union* gibi gruplar aracılığıyla dini inançlarını daha genel sosyal reformlara uygulama fırsatı verilmiştir.

Kadınların çağdaş Protestan topluluklarına katılımı, resmi kilise yapılarının dışındaki bu liderlik ve aktivist deneyimleriyle önemli ölçüde şekillenmiştir.⁵⁵⁸ Teoloji

⁵⁵⁶ Adair T. Lummis - Paula D. Nesbitt, "Women Clergy Research and the Sociology of Religion", *Sociology of Religion* 61/4 (2000), 443-453; Mark Chaves - Shawna L. Anderson, "Continuity and Change in American Congregations: Introducing the Second Wave of the National Congregations Study", *Sociology of Religion* 69/4 (01 Aralık 2008), 415-440; D. Paul Sullins, "The Stained Glass Ceiling: Career Attainment for Women Clergy", *Sociology of Religion* 61/3 (01 Ekim 2000), 243-266; Edward C. Lehman, *Gender and Work: The Case of the Clergy* (State University of New York Press, 1993).

⁵⁵⁷ Chaves, "Ordaining Women", Ocak 1996.

⁵⁵⁸ Barbara Hargrove vd., "Religion and the Changing Role of Women", 118-120; Virginia Lieson Brereton, Christa Ressemeyer Klein, "American Women in Ministry: A History of Protestant Beginning

eğitimi kadınlar için yaygın bir şekilde erişilebilir hale gelmektedir. Pek çok ilahiyat fakültesinde kız öğrencilerin oranı %50'nin üzerindedir. Ancak bu eğitimin sonucunda genellikle eşit liderlik fırsatları ortaya çıkmamaktadır. Kadınlar zaman zaman çocuk-kadın hizmetleri gibi daha esnek alanlara yönlendirilmektedir. Modern kiliselerde çok sayıda kadın XIX. yüzyıldan kalma gönüllü kurumlar aracılığıyla hizmet vermeye devam etse de bu uygulamalar giderek artan bir baskı altında kalmaktadır. Kadınlar dini eğitimde kilit bir rol oynamaya ve farklı düzeylerdeki gönüllü kuruluşlara katılmaya devam etmekte, bu kuruluşlar da sıklıkla dini topluluklar içinde kamuoyunu etkilemek için ana kanal olarak işlev görmektedir. Ancak, günümüz kültüründe ev kadınlığına gereken değeri verilmediğinden, ekonomik değişimler ve iki gelir kaynağına duyulan ihtiyacın artması, pek çok kadının ücretsiz kilise hizmeti sunma zamanını ve kapasitesini kısıtlamıştır. İlk eğitimlerini kilise örgütlerinde alan pek çok kadın, toplumdaki kamusal rollere daha fazla erişim sağlandıkça, eskiden sadece erkeklere açık olan mezhepsel ve ökümenik örgütlerde liderlik pozisyonlarına yükselmiştir. Modern kilisede artan etki ve varlıklarının bir yansıması olarak, kadınlar laik liderliğe izin verilen pozisyonlarda başkanlık veya moderatörlük gibi görevlerde bulunmakta ve daha geniş dini yapılarda aktif roller üstlenmektedir.⁵⁵⁹

Kadınlar çeşitli gruplarda karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaya başlamış ve rahipliğe izin verilen Protestan kiliselerinde liderlik pozisyonlarını giderek daha fazla üstlenmişlerdir. Yerel düzeyde tam kabul görmeyen hala bir zorluk olmasına rağmen, birçok kadın yeteneklerini göstermekte ve önemli pozisyonlara yükselmektedir. Her ne kadar ilahiyat fakültelerinde hala kadın eğitimci sayısı az olsa da kadınlar giderek daha fazla sayıda öğrenciye -genellikle üçte bir ila yarı yarıya- sahip olmakta ve bu da Kilisedeki kariyerlere olan ilgilerinin arttığını göstermektedir. Bazıları geleneksel

Points”; Kadın eğitim okullarıyla ilgili istatistik Janet Wilson James (ed.), *Women in American Religion* (Philadelphia, Pa: University of Pennsylvania Press Anniversary Collection, 1980), 178 yer almaktadır.

⁵⁵⁹ Hargrove vd., “Religion and the Changing Role of Women”, 123-124.

eğitim hizmetlerini sürdürmeyi planlarken, diğerleri sadece erkeklere özgü sayılan görevlerde hizmet vermeye hazırlanmaktadır.⁵⁶⁰

3.7. Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri

Protestan dini gruplarda günümüzde kadının toplumsal fonksiyonu ve statüsü, bir yandan ciddi kazanımlar elde etmiş; öte yandan hâlâ dirençle karşılaşılan alanları da barındırmaktadır. Günümüzde Protestan grupları içinde kadınların toplumsal rolleri ve konumları büyük farklılıklar göstermekte ve çoğunlukla dini grubun türüne, konumuna ve teolojik duruşuna göre belirlenmektedir. Ancak genel olarak şöyle özetlenebilir: Günümüz Protestan topluluklarında kadınlar artık geleneksel ev ve aile görevlerinin ötesine geçerek akademide, sivil toplumda, siyasette ve kilise yaşamında aktif roller üstlenmektedir. Özellikle ana akım ve liberal Protestan inançları kadınların eğitimini, kiliseye katılımını ve toplumdaki liderliğini desteklemektedir. Kadınlar evre kampanyaları, LGBTQ+ hakları, mülteci krizleri ve sosyal adalet girişimlerinde yer almaktadır.

Modern Protestan dünyasında kadın teologların yükselişinin bir sonucu olarak hem ruhban sınıfı hem de teolojik bilginin üretilmesi büyük bir değişim geçirmiştir. Protestan teolojisi, özellikle feminist teoloji perspektifinden yazan kadın araştırmacılar tarafından yeni epistemolojik ve hermenötik yaklaşımlar kazanmaktadır. Rosemary Radford Ruether, Elisabeth Schüssler Fiorenza ve Letty Russell gibi isimler, kutsal metinlerin ataerkil yorumlarına eleştirel yaklaşımlar geliştirmiş ve kadınların teolojik özneliğini ön plana çıkarmıştır. Bu teologlar sayesinde Protestan teolojisinin hem doktrinel hem de pastoral yönleri yeniden gözden geçirilmiştir. Dahası, ilahiyat fakültelerinde artık çok sayıda kadın profesörün olması, kilise kurumlarının kadın liderliğine olan muhalefetini doğrudan sorgulayan bir dinamiğe dnşmştir. Kadın teologlar, kadınların ruhbanlık rollerine ilişkin engelleri sorgulayan bildiriler ve reform

⁵⁶⁰ Anne Carr, "Coming of Age in Christianity: Women and the Churches", *The Furrow* 34/6 (1983), 356.

çağrılarını yayınlarken, görüşlerini hem akademik topluluk içinde hem de uluslararası dini platformlarda duyurmaktadır.⁵⁶¹

⁵⁶¹ Rosemary Radford Ruether, *Sexism and God Talk: Toward a Feminist Theology* (Boston, MA, 1993); Carl E. Braaten, “Women Theologians and the Protestant Reformation”, *Dialog: A Journal of Theology* 45/1 (2006), 23-29; Letty M. Russell (ed.), *Church in the Round: Feminist Interpretation of the Church* (Louisville, Ky: Westminster John Knox Press, 1993); Elisabeth Schussler Fiorenza, *Wisdom Ways: Introducing Feminist Biblical Interpretation* (Maryknoll, N.Y: Orbis Books, 2001); Carol P. Christ, “Rebirth of the Goddess: Finding Meaning in Feminist Spirituality”, *Journal of Feminist Studies in Religion* 6/2 (1990).

SONUÇ

Araştırmamızda Hıristiyanlık tarihinde ve günümüzde kadınların kilise içindeki konumunun yalnızca kutsal metinlerin teolojik yorumlarıyla değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve toplumsal dinamiklerle şekillendiği sonucuna ulaştık. Kadının dini temsil, liderlik ve ruhbanlık rollerindeki sınırlı konumu, tarihsel süreçte ataerkil yapılarla pekişmiş ve çoğu kilise tarafından kurumsallaştırılmıştır. Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliseleri ortak teolojik temellere dayansalar da kadınların ruhbanlık ve toplumsal rollerine dair oldukça farklı bir kadın anlayışı inşa etmişlerdir.

Katolik Kilisesi, kadınların rahiplik, piskoposluk ve diyakonluk gibi ruhbanlık makamlarına erişimini dogmatik gerekçelerle kesin biçimde reddeden en katı sistem olmuştur. Modern dönemde II. Vatikan Konsili ile başlayan sınırlı reform süreci, kadınların danışma ve pastoral alanlarda daha görünür hale gelmesini sağlasa da 1994 yılında Papa II. John Paul'un *Ordinatio Sacerdotalis* adlı belgesiyle kadınların rahipliğe erişimi doktrinel düzeyde reddedilmiştir. Papa Francis dönemindeki bazı idari açılımlar ve diyakonluk tartışmaları umut vadetse de ruhbanlığa erişimde temel tutum değişmemiştir. Kadınların misyonu hâlâ şefkat, annelik ve hizmetkârlık rolleriyle tanımlanmakta; bu da çağdaş eşitlik talepleriyle açık bir çelişki oluşturmaktadır.

Benzer şekilde, Ortodoks Kilisesi de kadınların rahiplik ve piskoposluk makamlarına atanmasına karşı geleneksel ve teolojik direnç göstermektedir. İlk dönem Hıristiyanlıkta kadınların diyakonluk gibi hizmet odaklı görevlerde yer aldığı bilinmektedir; ancak bu roller zamanla ortadan kaldırılmış ya da sembolik hale getirilmiştir. Kadınlar tarih boyunca eğitim, sosyal yardım ve litürjik katkılar gibi alanlarda gayri resmî biçimde aktif olsalar da resmi ruhbanlık yapısının dışında tutulmuşlardır. Ortaçağ'dan itibaren kadınlar manastır yaşamı ve azizlik gibi sınırlı rollerle tanımlanmış, kutsal makamlar yalnızca erkeklere ayrılmıştır. Son yüzyıldan

itibaren, özellikle 1988 Rodos Konsültasyonu gibi girişimlerle kadın diyakonluğu yeniden gündeme gelmiş, bu da hem tarihsel süreklilik hem de çağdaş pastoral ihtiyaçlar temelinde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Buna rağmen, sunulan bazı gerekçelerle rahiplik ve piskoposluk hâlâ sadece erkeklere ayrılmaktadır. Meryem Ana ve azizeler üzerinden idealize edilen kadınlık figürleri, kadınların kurumsal eşitliğe erişimi konusunda sembolik kalmakta; ruhban yapının dışında yer alan sosyal hizmet ve dua gibi rollerle sınırlanmaktadır. Kadın diyakonluğu önemli bir adım olmakla birlikte, sakramental yapı ile çağdaş eşitlik talepleri arasındaki gerilim sürmektedir.

Protestan kiliseleri ise tarihsel süreçte daha esnek ve kapsayıcı bir yaklaşım benimsemiş; özellikle XX. yüzyıldan itibaren gelişen feminist teoloji ve insan hakları söylemleri doğrultusunda kadınların ruhbanlığa ve dini liderliğe katılımı çeşitli düzeylerde mümkün hâle gelmiştir. Reformasyon sürecinde benimsenen “Tüm inananların rahipliği” ilkesi, teorik olarak cinsiyet farkı gözetmeksizin her bireyin Tanrısal çağrıya yanıt verebileceğini öngörse de bu ilkenin pratikte her Protestan kilisesinde eşit şekilde uygulanmadığı görülmektedir. Birçok Protestan topluluk, kadınların rahip, piskopos ya da kilise lideri olarak hizmet etmesine olanak tanırken; bazı geleneksel eğilimli gruplar hâlâ cinsiyet temelli ayrımları sürdürmektedir. Bu çeşitlilik, kutsal metin yorumlarının yanı sıra, toplumsal normlar ve yerel kültürel dinamiklerden de beslenmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Hıristiyanlıkta kadınların ruhbanlık ve liderlik rollerine erişimi, durağan bir yapı değil; tarihsel süreklilik içinde dönüşen, çatışmalı ve çok katmanlı bir alandır. Katolik ve Ortodoks kiliseleri, kadınları hâlâ ruhbanlık makamlarının dışında konumlandırmakta; bu kiliselerde kadınlar daha çok yardımcı veya sembolik rollerle temsil edilmektedir. Buna karşılık bazı Protestan topluluklar, eşitlik yönünde daha kapsayıcı adımlar atmış olsa da bu eğilim evrensel bir uygulama

hâline gelmemiştir. Ortodoks ve Katolik Kiliselerdeki dogmatik direnç ile Protestan gruplardaki içsel çeşitlilik, kadınların kilise içinde eşit temsilini yapısal olarak sınırlandırmaktadır.

Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliseleri arasında kadınların konumu açısından bir karşılaştırma yapılacak olursa gerek teolojik gerek kurumsal yaklaşımlar bakımından belirgin farklar olduğu görülmektedir. Katolik Kilisesi, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda oldukça kısıtlı bir tutum sergilemekte, geleneksel rollerin korunmasına öncelik vermektedir. Ortodoks Kilisesi de benzer şekilde geleneksel yapıyı sürdürmekte ve erkek havariler vurgusuyla feminist yaklaşımlara kapalı bir duruş sergilemektedir. Buna karşın Protestan Kilisesi içinde yer alan birçok grup, eşitlik ilkesine daha açık olup, bazıları LGBT+ hakları ve kadın hakları konusunda daha duyarlıdır. Özellikle Galatyalılar 3:28'den hareketle inanç temelli bir eşitlik anlayışı geliştirilmiştir.

Kadınların ruhbanlığa erişimi açısından Katolik ve Ortodoks Kiliseleri, yalnızca erkeklerin rahip olmasına izin vermekte ve kadınların bu görevi üstlenmesini kesin olarak reddetmektedir. Ortodoks Kilisesi'nde diyakonluk konusu tartışmalı bir alan olmaya devam ederken, Katolik Kilisesi'nde ise kadın diyakonluğu tarihsel olarak var olmakla birlikte günümüzde uygulanmamaktadır. Buna karşın Protestan Kiliselerinde birçok grup kadınların rahipliğine ve diyakonluğa izin vermektedir. Hatta bazı gruplar kadınların piskopos, başrahip ve vaiz olarak görev yapmasına da olanak tanımaktadır.

Teolojik eğitim açısından ise Katolik ve Ortodoks Kiliseleri kadınların eğitim almasına izin vermekle birlikte bu eğitim ruhbanlığa geçişle sonuçlanmamaktadır. Kadınlar teolojik bilgi edinebilmekle birlikte resmi görev almaları mümkün olmamaktadır. Protestan Kiliselerde ise teoloji eğitimi kadınlar için yaygındır, bu eğitimin sonucunda ruhbanlık dahil çeşitli görevlerde yer almaları mümkündür.

Katolik ve Ortodoks Kiliselerinin kadınlara yönelik katı tutumu, bu kiliselere bağılı kadınları doğrudan etkilemektedir. Ruhbanlık gibi liderlik rollerinden dışlanmaları, özellikle eğitimli ve aktif kadınlarda dışlanmışlık hissine ve kurumsal aidiyetin zayıflamasına yol açmaktadır. Bazı kadınlar bu sınırlamalara rağmen hizmet alanlarında yer alsalar da bu rollerin ikincil niteliğı uzun vadede tatmin sağlamamaktadır. Bu nedenle bazıları eşit temsil konusunda reform talepleriyle seslerini yükseltirken, bazıları ise farklı Protestan gruplara yönelmekte ya da kurumsal dinden uzaklaşmaktadır. Buna karşılık, Protestan Kiliselerde kadınların ruhbanlık ve liderlik rollerine daha geniş ölçüde katılımı mümkündür. Bu durum, kadınların kendi inanç toplulukları içindeki yerlerini ve bağılılık düzeylerini doğrudan etkilemekte; daha kapsayıcı yaklaşımlar, kadınların kurumsal dindarlıkla ilişkilerini güçlendirmektedir. Dolayısıyla kadınlara yönelik yaklaşımlar, sadece teolojik değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet ve dini katılım açısından da belirleyici rol oynamakta ve sosyolojik etkiler doğurmaktadır.

Kadınların kilise içindeki toplumsal rolleri de mezhepler arası belirgin farklılıklar gösterir. Katolik Kilisesi kadınlara hayır işleri, sosyal hizmetler, eğitim çalışmaları ve lektörlük gibi alanlarda görev verirken; Ortodoks Kilisesinde kadınlar daha çok eğitim, koro çalışmaları, yardım faaliyetleri ve gayri resmî diyalog alanlarında yer alır. Buna karşılık Protestan Kiliselerinde kadınlar yalnızca toplumsal işlerde değil, aynı zamanda liderlik pozisyonlarında da aktif bir rol oynayabilmektedir.

Kadın teologların kilise içindeki etkisine bakıldığında, Katolik ve Ortodoks geleneklerde bu etkinin arttığı ancak hâlâ kurumsal kararlarda sınırlı kaldığı görülmektedir. Katolik ve Ortodoks kadın teologlar son yıllarda daha görünür hâle gelmiş olsalar da bu görünürlük kurumsal güce dönüşmemiştir. Oysa Protestan

Kiliselerde kadın teologlar sadece görünür değil, bazı gruplarda yön verici konumda yer almakta ve teolojik tartışmalara yön verebilmektedir.

Kurumsal değişime açıklık bağlamında Katolik Kilisesi resmi olarak değişime açık olduğunu beyan etse de uygulamada oldukça kapalı bir yapı sergilemektedir. Ortodoks Kilisesi ise değişime daha mesafeli bir tutum benimsemektedir. Oysa bazı Protestan Kiliselerde önemli reformlar hayata geçirilmiş, bu da kadınların konumunda doğrudan bir dönüşüm sağlamıştır.

Katolik ve Protestan gelenekler karşılaştırıldığında, kadınların konumunda önemli değişikliklerin yaşanmış olduğu dikkat çekmektedir. Protestan grupların kadınlara Katolikliğe kıyasla daha fazla temsil, liderlik ve ruhbanlık imkânı tanıdığı görülmektedir. Bu durum, özellikle kadınların kamusal alanda görünürlüğü ve kilise içinde üstlendikleri roller bakımından belirginleşmektedir. Buna rağmen, birçok geleneksel Protestan grupta kadının yardımcı ve itaatkâr bir rol üstlenmesi gerektiği yönündeki ataerkil teolojik yaklaşımlar sürdürülmüş, Tanrı'nın eril imgelerle anılması ve litürjide eril dilin kullanılması gibi unsurlar her iki gelenekte de büyük ölçüde korunmaktadır. Ayrıca Protestan grupların her biri kadınlara aynı ölçüde hak ve temsil alanı tanımamış; örneğin evanjelik ya da bazı reformcu kiliselerde ruhbanlık hâlâ erkeklere özgü bir görev olarak korunmaktadır. Bu durum, Protestanlık içerisinde bile kadınların konumunun homojen olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Protestanlık, Katolikliğe kıyasla kadınlara daha fazla alan açmış olsa da bu dönüşüm tüm gruplarda eşit ölçüde benimsenmemiştir. Kadınların konumunda reformlarla birlikte ilerlemeler görülse de geleneksel sınırlamalar büyük ölçüde varlığını korumaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, Hıristiyanlıkta kadınların ruhbanlık ve liderlik rollerine erişimi, yalnızca teolojik kabullerle değil; tarihsel, kültürel ve toplumsal etkenlerle şekillenmiş, dinamik ve tartışmalı bir dönüşüm alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Günümüzde

Katolik ve Ortodoks kiliseleri geleneksel cinsiyet rollerini büyük ölçüde korurken, bazı Protestan topluluklar daha esnek ve kapsayıcı yaklaşımlar benimsemiştir. Ancak genel tablo, kadınların kilise içindeki konumunun hâlâ yapısal eşitsizlikler, sembolik roller ve teolojik dirençlerle sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, kadınların tam anlamıyla eşit bir temsile kavuşabilmesi için yalnızca teolojik yeniden yorumlar değil, aynı zamanda kurumsal yapıların köklü biçimde dönüşmesi gerekmektedir. Söz konusu eşitlik arayışı, sadece dini alanla sınırlı kalmayıp, inanç topluluklarının çağdaş dünyayla kurduğu ilişkiyi yeniden tanımlamalarını da gerekli kılmaktadır. Hıristiyan toplum kadınların kilise içinde tam anlamıyla eşit ve aktif bir temsile kavuşabilmesi için hem geçmişin kalıplarının eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi hem de geleceğe dönük kapsayıcı bir reform iradesinin ortaya konması gerektiğini düşünmektedir.

KAYNAKÇA

- Abaydın, Huriye. *Lutherci Protestan Teolojide Kadının Yeri ve Reform Sürecindeki Rolü*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Aghiorgoussis, Maximos. *Women Priests?* Brookline, 1976.
- Akburç, Selime. “Kitab-ı Mukaddes’te Kadın”. *Şebnem Dergisi*. Erişim 10 Nisan 2025. <https://www.sebnemdergisi.com/kitab-i-mukaddeste-kadin.html>
- Akdemir, Salih. “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 4/10 (1997).
- Aktaş, Cihan. *Kadının Serüveni / Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Girişim Yayınları, 1986.
- Alaskarova, Pari. *İlahi Dinlerde Kadının Statüsü (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi). <https://kutuphane.isam.org.tr/detayilhtezt.php?navdil=tr&tidno=19235&BilimDali=Din>
- Alexandre, Monique. “İlk Hristiyan Kadınlar”. çev. Ahmet Fethi. *Kadınların Tarihi I*. ed. George Duby ve Michelle Perrot. 1/407-440. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Alexandre, Monique. “İlk Hristiyan Kadınlar”. çev. Ahmet Fethi. *Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere*. ed. Georges Duby - Michelle Perrot. thk. Pauline Schmitt Pantel. 1/407-440. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Alija, Nazan. *Hristiyanlıkta Evlilik Sakramenti*. Bursa: Uludağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- America, Canon Law Society of (ed.). *The Canonical Implications of Ordaining Women to the Permanent Diaconate, Report of an Ad Hoc Committee of the Canon Law Society of America*. Washington: Canon Law Society of Amer, 1995.
- Anderson, K. M. *Voices of the Faithful: Women in Protestant Traditions*. Oxford University Press, 2004.
- Antico, Janet O. *Re-Imagining Tradition: Women’s Leadership and Authority in the Roman Catholic Church*. Madison, NJ: Drew University, Master Of Arts In Theology, 2020.
- Armstrong, Karen. *Tanrı’nın Tarihi İslam, Hristiyanlık ve Yahudiliğin 4000 Yıllık Tarihi*. çev. Hamide Koyukan vd. Ankara: Ayraç Yayınları, 1998.
- Armstrong, Karen. *The Gospel According to Woman: Christianity’s Creation of the Sex War in the West*. London: Elm Tree Books, First Edition., 1986.
- Assemani, Giuseppe Simone. *Bibliotheca Orientalis Clementino Vaticana*. Rome, 1778. <http://archive.org/details/assemani-1728-bibliotheca-orientalis-clementino-vaticana-3.2>

- Assemani, Giuseppe Simone. *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana*. Rome: Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, 1721.
- Ataşalan, Zeynel Abidin. *Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e göre Aile Kavramı*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Avis, Paul (ed.). *Anglicanism and the Christian Church: Theological Resources in Historical Perspective*. London: T&T Clark, 2nd edition., 2002.
- Bahçekapılı, Nedim. "İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik". *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research / İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları* V/1 (2008), 29-38.
- Baker, Jeffrey J. W. "Science, Birth Control and the Roman Catholic Church". *BioScience* 20/3 (1970), 143-151.
- Barolin-Pilsel, Nataša. "Women in the Catholic Church". *Religious Perspectives: Religious and Human Rights*. thk. Olivera Jovanović. Sarajevo: World Conference on Religion and Peace (WCRP), Kasım 2002.
- Baş, Bilal. "Hıristiyan Manastırcılığının Doğuşu". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (07 Mart 2014), 183-204. <https://doi.org/10.15370/muifd.95539>
- Bateson, Mary. "Origin and Early History of Double Monasteries". *Transactions of the Royal Historical Society*. kitap editörü Royal Historical Society. Offices of the Royal Historical Society, First Edition., 1899.
- Batuk, Cengiz. "İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı? Hıristiyanlıkta Kadın Sorununa Genel Bir Bakış". *Dini Araştırmalar* 11/31 (01 Haziran 2008), 19-48.
- Beauvoir, Simone De. *Kadın "İkinci Cins"*. çev. Bertan Onaran. İstanbul: Panel Yayınevi, 1986.
- Bebel, August. *Kadın ve Sosyalizm*. Yordam Kitap, 2019.
- Behr-Sigel, Elisabeth. "Jesus and Women". çev. Lyn Breck vd. *Discerning the Signs of the Times: The Vision of Elisabeth Behr-Sigel*. ed. Sarah E. Hinlicky - Michael Plekon. Crestwood, N.Y: St Vladimir's Seminary Press, 2001.
- Behr-Sigel, Elisabeth. *The Ministry of Women in the Church*. Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press, 1991.
- Behr-Sigel, Elisabeth. "The Ordination of Women: Also a Question for the Orthodox Churches". *The Ordination of Women in the Orthodox Church*. ed. Elisabeth Behr-Sigel - Kallistos Ware. Geneva, 2000.
- Behr-Sigel, Elisabeth - Maillard, Nicole. "Orthodoxy and Women in France". *Women, Religion, and Sexuality: Studies on the Impact of Religious Teachings on Women*. ed. Jeanne Becher. Geneva: World Council of Churches (WCC Publications), 1990.
- Behr-Sigel, Elisabeth - Ware, Kallistos. *The Ordination of Women in the Orthodox*

- Church*. Geneva, 2000.
- Behr-Sigel, Elisabeth - Ware, Kallistos. *The Ordination of Women in the Orthodox Church*. Geneva: Consul Oecumenique, 2000.
- Benn, William J. "Women Have a Place in Business and Industry But Must Not Surrender Their Place in the Home". *America* 61 (27 Mayıs 1939).
- Berktaç, Fatmagül. *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. Beyoğlu, İstanbul: Metis Yayınları, İlk basım., 1996.
- Betz, Hans Dieter. *Galatians : A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia*. Philadelphia: Fortress Press, 1979.
<http://archive.org/details/galatianscomment0000betz>
- Bobrinskoy, Boris. *The Mystery of the Church: A Course in Orthodox Dogmatic Theology*. çev. Michael Breck. Yonkers, NY: St Vladimir's Seminary Press, Translation edition., 2012.
- Bock, Gisela. *Avrupa Tarihinde Kadınlar*. çev. Zehra Yılmaz Aksu. Literatür, 2004.
- Boni, Geraldina. "Uguaglianza fondamentale dei fedeli nella dignità e nell'azione". *I diritti fondamentali del fedele. A venti anni dalla promulgazione del Codice - Atti del XXXV Congresso Nazionale di Diritto Canonico*. 29-114. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2004.
<https://cris.unibo.it/handle/11585/5472>
- Bozkurt, Nahide. *Monoteist Dinlerde Kadın Tarihsel ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2023.
- Braaten, Carl E. "Women Theologians and the Protestant Reformation". *Dialog: A Journal of Theology* 45/1 (2006), 23-29.
- Brashier, Rachel Nicolas. *Voice of Women in Byzantine Music Within the Greek Orthodox Churches in America*. Southern Illinois, 2012.
- Brereton, Virginia Lieson - Klein, Christa Ressmeyer. "American Women in Ministry: A History of Protestant Beginning Points". *Women of Spirit: Female Leadership in the Jewish and Christian Traditions*. ed. Rosemary Radford Ruether - Eleanor McLaughlin. 301-325. 11. New York: Simon & Schuster, 1979.
- Brownlie, L. - Guy S. Goodwin-Gill (ed.). *Basic Documents on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 4th edition., 2002.
- Brozyna, Martha A. (ed.). *Gender and Sexuality in the Middle Ages: A Medieval Source Documents Reader*. Jefferson, N.C.: McFarland, 2005.
- Buckle, Henry Thomas. *History of Civilization in England*. Cambridge University Press, 2011.
- Bulgakov, Sergius - Jakim, Boris. *The Comforter*. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2004.

- Buss, Doris E. "Robes, Relics and Rights: The Vatican and the Beijing Conference on Women". *Social and Legal Studies*. London: Sage Publications, 1998.
- Bussert, Joy M. K. *Battered Women: From a Theology of Suffering to an Ethic of Empowerment*. New York: Division for Mission in North America, Lutheran Church in America, 1986. <http://archive.org/details/batteredwomenfro00buss>
- Caird, G. B. *The Apostolic Age*. London: Gerald Duckworth, First Edition., 1955.
- Canon Law Society of America. "Proceedings" 54 (1992).
- Carmody, Denise Lardner. *Women and World Religions*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 3. print., 2. ed., 1989.
- Carr, Anne. "Coming of Age in Christianity: Women and the Churches". *The Furrow* 34/6 (1983), 345-358.
- Carroll, Jackson W. vd. *Women of the Cloth: A New Opportunity for the Churches*. New York: Harper & Row, 1983.
- Carson, D. A. *Recovering Biblical Manhood and Womanhood: A Response to Evangelical Feminism*. ed. John Piper vd. Wheaton: Crossway, 2006.
- Cavarnos, Constantine. *Byzantine Sacred Music*. Massachusetts, 1981.
- Chang, Patricia M. Y. "Female Clergy in the Contemporary Protestant Church: A Current Assessment". *Journal for the Scientific Study of Religion* 36/4 (1997), 565-573. <https://doi.org/10.2307/1387690>
- Chaves, Mark. *Ordaining Women: Culture and Conflict in Religious Organizations*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1st US-1st Printing edition., 1997.
- Chaves, Mark. "Ordaining Women: The Diffusion of an Organizational Innovation". *American Journal of Sociology* 101/4 (Ocak 1996), 840-873. <https://doi.org/10.1086/230782>
- Chaves, Mark - Anderson, Shawna L. "Continuity and Change in American Congregations: Introducing the Second Wave of the National Congregations Study". *Sociology of Religion* 69/4 (01 Aralık 2008), 415-440. <https://doi.org/10.1093/socrel/69.4.415>
- Chitescu, Nicolae. "The Ordination of Women: A Comment on the Attitude of the Orthodox Church". *Concerning the Ordination of Women*. World Council of Churches Commission on Faith and Order & Department on the Cooperation of Men and Women in Church, Family, and Society, 1964. <http://archive.org/details/wccfops2.230>
- Christ, Carol P. "Rebirth of the Goddess: Finding Meaning in Feminist Spirituality". *Journal of Feminist Studies in Religion* 6/2 (1990).
- Clinton, Fr. Kevin (ed.). *Confronting the Systematic Dysfunction of Clericalism*. Association of US Catholic Priests, 2019.
- Coari, Fondo A. "Atti del Convegno Femminile: Milano 25-26-27-28 Aprile 1907".

Programma Minimo Femminista. Milan, 1907.

Congar, Yves. "Varieties of Ministries and Diaconal Renewal". *Women Deacons? Essays with Answers*. ed. Phyllis Zagano. 219-223. 11. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2016.

Cooke, Marie Teresa. *'Trimming Their Lamps': An Analysis and Investigation of the Participation of Women in the Catholic Church in the Anglosphere Since the Second Vatican Council*. University of Glasgow, PhD Thesis, 2015. <https://eleanor.lib.gla.ac.uk/record=b3139423>

Coote, Anna - Gill, Tess. *Women's Rights: A Practical Guide*. Harmondsworth: Penguin, First Edition., 1974.

Coriden, James A. vd. (ed.). *The Code of Canon Law: A Text and Commentary*. Mahwah, NJ: Paulist Press, First Edition., 1985.

Coriden, James A. *The Rights of Catholics in the Church*. New York: Paulist Press, 2007.

Coşkun, Ali. *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*. Cağaloğlu, İstanbul: Rağbet, 2011.

Cyril of Jerusalem. "Catecheses". *Patrologia Graeca*, ts.

Çoban, Bekir Zakir (ed.). *Dinler Tarihinde Kadın*. İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Basım, 2023.

Çoban, Bekir Zakir. "Dinlerin Kadınlı İmtihanı: Kadın Karşıtı Söylem Üzerine Dinler Tarihi Açısından Bir Değerlendirme". İzmir, 2018. https://dekaum.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/01/2._Uluslararası_Kadın_Kongresi_-_Bildiri_Ozeti_Kitabı.pdf

Dağdeviren, Ceren - Altınay, Ramazan. "Haçlı Devletleri Döneminde Kadın Algısı, Siyasi Evlilikler ve Devlet Yönetiminde Kadınların Rolü". *Journal of History Culture and Art Research*. Erişim 08 Nisan 2025. https://www.academia.edu/65326050/Haçlı_Devletleri_Döneminde_Kadınlı_Algısı_Siyasi_Evlilikler_ve_Devlet_Yönetiminde_Kadınların_Rolü

Dahlerup, Drude. "Is the New Women's Movement Dead? Decline or Change of the Danish Movement". *The New Women's Movement: Feminism and Political Power in Europe and the USA*. ed. Drude Dahlerup. 217-244. London: Sage Publications, 1986.

Dalarun, Jacques. "Ruhban Bakış". çev. Ahmet Fethi. *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ'ın Sessizliği*. ed. Georges Duby - Michelle Perrot. thk. Christiane Klapisch-Zuber. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

Daly, Mary. "Why Speak About God?" *Womanspirit Rising: A Feminist Reader in Religion*. ed. Carol P. Christ - Judith Plaskow. San Francisco: SanFran, Reissue edition., 1992.

- Dawes, Helena. "The Catholic Church and the Woman Question: Catholic Feminism in Italy in the Early 1900s". *The Catholic Historical Review* 97/3 (2011), 484-526.
- Dias, Elizabeth - Graham, Ruth. "Southern Baptists Move to Purge Churches With Female Pastors". *The New York Times* (13 Haziran 2023), blm. U.S. <https://www.nytimes.com/2023/06/13/us/southern-baptist-movement-women-pastors.html>
- Dixon, Robert vd. "Mass Attendance in Australia: A Critical Moment". Fitzroy, VIC: Pastoral Research Office, 2013.
- Domaći (ed.). *Pravoslavna riznica o braku i porodici*. çev. Vladimir Dimitrijević. Belgrade: Manastir Slanci, 1998.
- Dominique, Le Tourneau. *L'Opus Dei*. Paris: Que sais je, 6 ed., 2004.
- Doss, J. Pudumai. *Freedom of Enquiry and Expression in the Catholic Church: A Canonico-Theological Study*. Bangalore, 2008.
- Dölek, İlbey. "Tek Tanrılı Dinlerin Kutsal Metinlerinde Kadın İmajı ve Geleneğe Tezahürü". ed. Yüksel Demirel - Yasemin Ağaoğlu. 383-394. Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2020.
- Duncan, Ligon vd. *Recovering Biblical Manhood and Womanhood (Redesign): A Response to Evangelical Feminism*. ed. John Piper - Wayne Grudem. Wheaton, Illinois: Crossway, Redesign edition., 2012.
- Eco, Umberto. *Ortaçağ/ Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*. çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Eisenbaum, Pamela. "Kadın Düşmanlığının ve Yahudi Aleyhtarlığının Babası Pavlus Mudur?" çev. Süleyman Turan. *Pavlus'u Düşünmek*. ed. Cengiz Batuk. 379-403. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. basım., 2006.
- Eliade, Mircea - Culianu, Ioan P. *Dinler Tarihi Sözlüğü*. çev. Ali Erbaş. İstanbul: İnsan yayınları, 1997.
- Epstein, Steven A. *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası: Ekonomik ve Sosyal Tarih, 1000-1500*. çev. Serap Işık. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014. <https://bilgiyay.com/kitap/gec-donem-ortacag-avrupasi-ekonomik-ve-sosyal-tarih-1000-1500/>
- Erdem, Mustafa. *Hız. Adem (İlk İnsan)*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Erickson, John H. "The Priesthood in Patristic Teaching". *The Place of the Woman in the Orthodox Church and the Question of the Ordination of Women*. ed. Archimandrite Gennadios Limouris. İstanbul: Ecumenical Patriarchate and Tertios Publications, 1988.
- Espinosa, Gastón. *Latino Pentecostals in America*. Harvard University Press, 2014. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt7zswzn>
- Et-Telidi, Abdülkadir. *Müslüman Kadının Kimliği*. çev. Ali Nar. Ravza Yayınları, 1996.

- Evdokimov, Paul. *Woman and the Salvation of the World: A Christian Anthropology on the Charisms of Women*. çev. Anthony P. Gythiel. Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press, 1994.
- Evdokimov, Pavle. *Žena i spasenje sveta*. Cetinje, 2001.
- Faggioli, Massimo (ed.). *Vatican II: The Battle for Meaning*. New York: Paulist Press, Kindle Edition., 2012.
- Farley, Lawrence R. *Feminism and Tradition: Quiet Reflections on Ordination and Communion*. Crestwood, NY: St Vladimirs Seminary Pr, 2012.
- Ferguson, Marianne. *Women and Religion*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice Hall, Transferred to digital print on demand 2002., 2002.
- Fiorenza, Elisabeth Schussler. *Wisdom Ways: Introducing Feminist Biblical Interpretation*. Maryknoll, N.Y: Orbis Books, 2001.
- Fiorenza, Elisabeth Schüssler. *Discipleship of Equals: A Critical Feminist Ekklesia-Logy of Liberation*. New York: Crossroad, 1993.
<http://archive.org/details/discipleshipofeq0000schs>
- Fiorenza, Elisabeth Schüssler. "Feminist Spirituality, Christian Identity, and Catholic Vision". *Womanspirit Rising: A Feminist Reader in Religion*. ed. Carol P. Christ - Judith Plaskow. San Francisco: SanFran, Reissue edition., 1992.
- Fiorenza, Elisabeth Schüssler. "To Comfort or to Challenge: Theological Reflections on the Pre-Conference Process". *New Woman, New Church, New Priestly Ministry: Proceedings of the Second Conference on the Ordination of Roman Catholic Women (November 10–12, 1978)*. ed. Maureen Dwyer. 43-60. Rochester: NY: Women's Ordination Conference, 1980.
- FitzGerald, Kyriaki. "An Orthodox Assessment of Modern Feminist Theology". *The Place of the Woman in the Orthodox Church and the Question of the Ordination of Women*. ed. Archimandrite Gennadios Limouris. Istanbul: Ecumenical Patriarchate and Tertios Publications, 1988.
- Fitzgerald, Kyriaki Karidoyanes. *Women Deacons in the Orthodox Church: Called to Holiness and Ministry*. Brookline, Mass: Holy Cross Pr, 1998.
- Francis, Pope - Spadaro, Antonio. "The Heart of a Jesuit Pope: Interview with Pope Francis". ed. Civiltà Cattolica. *Studies: An Irish Quarterly Review* 102/407 (2013), 255-278.
- Frayd, Marshall. *Billy Graham, A Parable of American Righteousness*. Boston: Little, Brown, First Edition., 1979.
- French, R. M. *Eastern Orthodox Church*. London: Hutchinson, First Edition., 1951.
- Fries, Frederick. "Should Women Work?" *Catholic Digest*. Catholic Digest, Inc., 1938.
http://archive.org/details/sim_catholic-digest_1938-01_2_3
- Frost, Carrie Frederick. "A Flourishing Diaconate Will Ground-Not Predetermine-Conservation about Women in the Priesthood". *Women and Ordination in the*

Orthodox Church: Explorations in Theology and Practice. ed. Gabrielle Thomas - Elena Narinskaya. 10. Eugene, Oregon: Cascade Books, 2020.

Funk, Franciscus Xavierus (ed.). *Didascalica et Constitutiones Apostolorum*. Paderborn, 1905.

Fuszara, Małgorzata. "Between Feminism and the Catholic Church: The Women's Movement in Poland". *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review* 41/6 (01 Aralık 2005), 1057-1076. <https://doi.org/10.13060/00380288.2005.41.6.06>

Gavin, Michael. "National Catholic Council of Women". *Catholic Builders of the Nation: A Symposium on the Catholic Contribution to the Civilization of the United States*. ed. C.E. McGuire. 2/371. Boston: Continental Press, 1923. <http://archive.org/details/catholicbuilders03bens>

Genç, Özlem. "Ortaçağ Avrupasında Kadın". *Ortaçağda Kadın*. ed. Altan Çetin. Ankara: Lotus Yayınları, 2011.

Gerrish, B. A. "Priesthood and Ministry in the Theology of Luther". *Church History* 34/4 (Aralık 1965), 404-422. <https://doi.org/10.2307/3163119>

Gibson, Diane. "Getting Better Will Take Some Time: The Effects of Social Policy on Four Generations of Older Women". *Australian Feminist Studies* 18/41 (2003), 173-186. <https://doi.org/10.1080/08164640301731>

Gillis, James M. *The Catholic Church and the Home*. New York: Macmillan, 1928. <http://archive.org/details/catholicchurchho0000jame>

Girevska, Marija. "The Role of Woman in Building Bridges of Interreligious Dialogue in Macedonia: Education of Female Theologians". *EWI Fellowship Research Programme*.

Gökdemir, Hasan Ali. *Hristiyanlık'ta Kadın*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Görmez, Mehmet. "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü". *İslâmiyât* IV/2 [Örtünme özel sayısı] (2001), 19-33.

Grant, Robert M. (Robert McQueen). *Irenaeus of Lyons*. London; New York: Routledge, 1997. <http://archive.org/details/irenaeusoflyons0000gran>

Grenz, Stanley J. - Denise Muir Kjesbo (ed.). *Women in the Church: A Biblical Theology of Women in Ministry*. Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 1995.

Grey, Mary. "The Ordination of Women in the Catholic Church? New Considerations". *International Studies in Catholic Education* 8/2 (02 Temmuz 2016), 216-230. <https://doi.org/10.1080/19422539.2016.1206403>

Grillo, Andrea - Horak, Donata. *Le Istituzioni Ecclesiali Alla Prova del Genere. Liturgia, Sacramenti e Diritto*. Cinisello Balsamo: San Paolo, 2019.

Groothuis, Rebecca Merrill. *Good News for Women: A Biblical Picture of Gender Equality*. Grand Rapids, Mich: Baker Publishing Group, 1997.

- Gryson, Roger. *The Ministry of Women in the Early Church*. Collegeville, Minn: Liturgical Press, F First Edition., 1976.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Gündüz, Şinasi. *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*. Milelnihal, 2021.
- Güngör, Ali İsra. *Vatikan: Misyon ve Diyalog*. Ankara: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- Hamington, Maurice. *Hail Mary? The Struggle For Ultimate Womanhood in Catholicism*. New York: Routledge, 1995.
- Hapgood, Isabel Florence (ed.). *Service Book of the Holy Orthodox-Catholic Apostolic Church*. New Jersey: Association Press, 1983.
<http://archive.org/details/03510459.emory.edu>
- Hargrove, Barbara vd. "Religion and the Changing Role of Women". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 480 (Temmuz 1985), 117-131.
- Harman, Ömer Faruk. "Hıristiyanlık'ta Kadın Algısı". *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, 56-70.
- Harman, Ömer Faruk. *Kadın: Hıristiyanlıkta Kadın*. İstanbul: Tdv Yayınları, 2001.
- Harmon, Nolan B. *The Interpreter's Bible*. New York: Abingdon-Cokesbursy Press, 1953.
- Harrison, Nonna Verna. "Orthodox Arguments Against the Ordination of Women as Priests". *Women and the Priesthood*. ed. Thomas Hopko. Crestwood, N.Y.: St Vladimir's Seminary Pr, Revised edition., 1983.
- Haskins, Cheryl Y. "Gender Bias in the Roman Catholic Church: Why Can't Women be Priests?" *University of Maryland Law Journal of Race, Religion, Gender and Class* 3/1 (01 Ocak 2003), 99.
- Hebblethwaite, Peter. "A Search for Openings in the Absence of Infallible, 'National Catholic Reporter'". *The Canonical Implications of Ordaining Women to the Permanent Diaconate, Report of an Ad Hoc Committee of the Canon Law Society of America*. ed. Canon Law Society of America. Washington: Canon Law Society of Amer, 1994.
- Heine, Susanne. *Women and Early Christianity: Are Feminist Scholars Right?* çev. J. Bowden. London: SCM-Canterbury Press Ltd, First ed. edition., 1987.
- Heller, Karin. "Women And The Catholic Church: Turning Point in Pope Francis' Pontificate?" *Theology Faculty Scholarship, Whitworth University*.
<https://digitalcommons.whitworth.edu/theologyfaculty/5>
- Henold, Mary J. *Catholic and Feminist: The Surprising History of the American Catholic Feminist Movement*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, New edition., 2008.

- Hermite-Leclercq, L'. "Feodal Düzen". çev. Ahmet Fethi. *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ'ın Sessizliği*. ed. Georges Duby - Michelle Perrot. thk. Christiane Klapisch-Zuber. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Hill, Archbishop of Thyateira Henry - Archbishop of Great Britain Methodios (ed.). *Anglican-Orthodox Dialogue, The Dublin Agreed Statement 1984*. London, 1985.
- Hitchcock, James. *History of the Catholic Church: From the Apostolic Age to the Third Millennium*. San Francisco: Ignatius Press, First Edition., 2012.
- Hodgson, Natasha R. *Women, Crusading and the Holy Land in Historical Narrative*. Woodbridge (GB) Rochester (NY): Boydell press, 2007.
- Hollywood, Amy. "Mysticism and Mystics". *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*. ed. Margaret Schaus. Routledge Encyclopedias of the Middle Ages, vol. 14. New York (N. Y.): Routledge, 2006.
- Holtmann, Catherine. "Women, Sex, and the Catholic Church: The Implications of Domestic Violence for Reproductive Choice". *Religion and Sexuality*. 141-164. 6. University of British Columbia Press, 2015. <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.59962/9780774828710-007/pdf?licenseType=restricted>
- Hopko, Thomas. "Presbyter/Bishop: A Masculine Ministry". *Women and the Priesthood*. ed. Thomas Hopko. Crestwood, N.Y.: St Vladimir's Seminary Pr, Revised edition., 1983.
- Hopko, Thomas (ed.). *Women and the Priesthood*. Crestwood, N.Y.: St Vladimir's Seminary Pr, Revised edition., 1983.
- Hopko, Thomas. "Women and the Priesthood: Reflections on the Debate". *Women and the Priesthood*. ed. Thomas Hopko. Crestwood, N.Y.: St Vladimir's Seminary Pr, Revised edition., 1983.
- Hoteyin, P. Ade. *The Role of Women in the Church in the Light of the New Code of Canon Law*. Rome, Pars Dissertationis Ad Lauream In Facultate Iuris Canonici, 1985.
- Huber, Ralph M. (ed.). *Our Bishops Speak, 1919-1951*. Milwaukee, 1952.
- Hunt, Mary E. "Roman Catholic Ministry: Patriarchal Past, Feminist Future". *New Woman, New Church, New Priestly Ministry: Proceedings of the Second Conference on the Ordination of Roman Catholic Women (November 10-12, 1978)*. ed. Maureen Dwyer. 31-42. Rochester: NY: Women's Ordination Conference, 1980.
- Hunt, Mary E. "Women-Church: Feminist Concept, Religious Commitment, Women's Movement". *Journal of Feminist Studies in Religion* 25/1 (2009), 85-98. <https://doi.org/10.2979/fsr.2009.25.1.85>
- Hunter, David G. (ed.). *Marriage and Sexuality in Early Christianity*. Minneapolis Minnesota: Fortress Press, 2018.

- Hurley, James B. *Man and Woman in Biblical Perspective*. Grand Rapids, MI: Zondervan Publishing House, 1st. ed., 1981.
- Hünemann, Peter. “Conclusions Regarding the Female Diaconate”. *Theological Studies* 36/2 (1975), 325-333.
- Hünemann, Peter. “Conclusions Regarding the Female Diaconate”. *Women Deacons? Essays with Answers*. ed. Phyllis Zagano. 225-234. 12. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, 2016.
- Institute on Religious Life. “What is Cloistered Life?” *Cloistered Life*. 2016. <https://cloisteredlife.com>
- International Theological Commission. *From the Diakonia of Christ to the Diakonia of the Apostles, Historico-Theological Research Document*. Chicago: Hillenbrand Books, 2003.
- Irenaeus. “Against Heresies”. *The Ante-Nicene Fathers : Translations of the Writings of the Fathers down to A.D. 325, Volume 1*. kitap editörü Alexander Roberts vd. New York, N.Y.: Charles Scribner’s Sons, 1895. <http://archive.org/details/cuaantenicenefat01robe>
- J. Mitchel - A. Oakley. *Kadın ve Eşitlik*. çev. Fatmagül Berktaş. Pencere Yayınları, 2000.
- James, Janet Wilson (ed.). *Women in American Religion*. Philadelphia, Pa: University of Pennsylvania Press Anniversary Collection, 1980.
- Janeway, Elizabeth. *Man’s World, Woman’s Place: A Study in Social Mythology*. New York: William Morrow & Co, 1971.
- Jeffery, Patricia. *Frogs in a Well: Indian Women in Purdah*. London: Zed Press, 1979.
- Jevtić, Atanasije. *Dela apostolskih učenika*. Trebinje, 1999.
- Johnson, Lucian. “On Living Twice”. *Catholic World* CXXXI (Haziran 1930).
- Johnson, Penelope D. “Double Houses”. *Encyclopedia of Monasticism*. ed. William M. Johnston. Chicago; London: Fitzroy Dearborn, 2000. http://archive.org/details/encyclopediaofmo0001unse_n6v7
- Kane, Paula M. ““The Willing Captive of Home?”: The English Catholic Women’s League, 1906–1920”. *Church History* 60/3 (Eylül 1991), 331-355. <https://doi.org/10.2307/3167471>
- Karabiber, Nusret. *Medeniyetlerde Kadın ve Evlilik*. İstanbul: Yöntem Yayıncılık, 2000.
- Karras, Valerie. “Theological Presuppositions and Logical Fallacies in Much of the Contemporary Discussion on the Ordination of Women”. *Deaconesses, the Ordination of Women and Orthodox Theology*. ed. Eleni Kasselouri-Hatzivassiliadi vd. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 1st edition., 2017.
- Katar, Mehmet. “Ortodoksluk”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. Diyanet

- İşleri Başkanlığı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 5. baskı., 2019.
- Kauffman, Christopher J. "Bishop P. Francis Murphy Proposes the Ordination of Women Priests". *U.S. Catholic Historian* 29/4 (2011), 47-66.
- Kaval, Musa. "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 55 (01 Eylül 2016), 306-324.
- Kemmerich, Max. *Tarihte Garip Olaylar*. çev. Behçet Necatigil. İstanbul: Varlık Yayınları, 1968.
- Kenneally, James J. "Women Divided: The Catholic Struggle for an Equal Rights Amendment, 1923-1945". *The Catholic Historical Review* 75/2 (1989), 249-263.
- Khodre, Georges. "The Ordination of Women: A Comment". *Concerning the Ordination of Women*, 1964. <http://archive.org/details/wccfops2.230>
- Klassen, William. "Musonius Rufus, İsa ve Pavlus: İlk Asrın Üç Feministi". çev. Bayramali Nazıroğlu. *Pavlus'u Düşünmek*. ed. Cengiz Batuk. 403-432. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. basım., 2006.
- Knoll, Benjamin R. - Bolin, Cammie Jo. *She Preached the Word: Women's Ordination in Modern America*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Kramer, Heinrich - Sprenger, James. *The Malleus Maleficarum*, 2000.
- Krimm, Herbert. *Quellen zur Geschichte der Diakonie*. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1960. <http://archive.org/details/quellenzurgeschi0001krim>
- Küçüker, Sena Nur. *Hıristiyanlık ve İslam'a Göre Evlilikte Kadın Erkek Rollerini*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Küng, Hans. *Women in Christianity*. çev. John Bowden. London and New York, Continuum, 2004.
- Ladouceur, Paul. *Modern Orthodox Theology: Behold, I Make All Things New*. London: T&T Clark Bloomsbury Publishing, 2019.
- Lauer, Rosemary. "Women and the Church". *Commonweal* 79/13 (20 Aralık 1963).
- Lauer, Rosemary. "Women and the Church". *Commonweal* 80 (24 Nisan 1964).
- Lawrence, C. H. *Medieval Monasticism: Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages*. London New York: Routledge, 4th edition., 2015.
- Lee, Young-joo. "Women in the Pulpit: Characteristics of Protestant Churches Led by a Female Pastor". *Nonprofit Management and Leadership* 35/2 (2024), 491-504. <https://doi.org/10.1002/nml.21612>
- Lehman, Edward C. *Gender and Work: The Case of the Clergy*. State University of New York Press, 1993.
- Lewinsohn, Richard. *Cinsi Adetler Tarihi*. çev. Ender Gürol. İstanbul: Varlık Yayınları, 1966.

- Lewinsohn, Richard - Lamorlette, Léon. *Historie de la vie sexuelle*. Paris: Payot / Bibliotheque Historique, 1957.
- Limouris, Gennadios (ed.). "The Place of Woman in the Orthodox Church and the Question of the Ordination of Women". Katerini, Greece: Ecumenical Patriarchate and Tertios Publications, 1992.
- Lindley, Susan Hill. *You Have Stept out of Your Place: A History of Women and Religion in America*. Louisville, Ky: Westminster John Knox Press, 1996.
- L.Mirković. *Pravoslavna liturgika*. Belgrade, 1982.
- Lopez-Resterpo, M. *Działalność katolickich organizacji kobiecych w Polsce na przełomie XIX/XX wieku oraz po 1989 roku. (The Activities of Catholic Women's Organisations in Poland at the turn of the 19th Century and after 1989)*. Warsaw: Warsaw University, Unpublished Master Thesis, 1997.
- Loski, Vladimir. *Svesveta, Teološki pogledi*, 1974.
- Luckman, Harriet A. "Vatican II and the Role of Women". *Vatican II: Forty Years Later*. ed. William Madges. 78-99. Maryknoll, NY: Orbis Books, 2006.
- Lummis, Adair T. - Nesbitt, Paula D. "Women Clergy Research and the Sociology of Religion". *Sociology of Religion* 61/4 (2000), 443-453. <https://doi.org/10.2307/3712528>
- Luther, Martin. "Luther's Works". ed. Hilton Oswald. St. Louis: Concordia Publishing House, 1973.
- Luther, Martin. *To the Christian Nobility of the German Nation*. çev. Adolph Spaeth. New York City: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015.
- Lux-Sterritt, Laurence - Mangion, Carmen. *Gender, Catholicism and Spirituality: Women and the Roman Catholic Church in Britain and Europe, 1200-1900*. Bloomsbury Publishing, 2010.
- Macrae, G.W. "Valentinus". *New Catholic Encyclopedia*. ed. Thomson Gale. New York: Detroit: Thomson Gale; Washington, D.C.: Catholic University of America, 2nd edition., 2003. <http://archive.org/details/newcatholicencyc0002unse>
- Macy, Gary. *The Hidden History of Women's Ordination: Female Clergy in the Medieval West*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Malkoç, Hümeýra. *Kadının Statüsü ile İlgili Görüşlerin Din ve Sosyal Değişme Bağlamında Analizi: 2000 Sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı'nun Kadınla İlgili Fetvaları*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009. <https://kutuphane.isam.org.tr/detayilhtezt.php?navdil=eng&tidno=2>
- Martimort, Aimé Georges. *Deaconesses: An Historical Study*. çev. Kenneth D. Whitehead. San Francisco: Ignatius Press, 1986. <http://archive.org/details/deaconesseshisto0000mart>

- Martin, Lois. *Cadılığın Tarihi Ortaçağ'da Bilge Kadının Katli*. çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu. Kalkedon Yayınları, 2009.
- May, William E. “‘Catholic Sexual Ethics’, Veritas Series: Proclaiming the Faith in the Third Millennium”. *New Haven: Knights of Columbus Supreme Council*.
- Mayer, Josephine (ed.). *Monumenta de Viduis Diaconissis Virgini*. Bonn, 1938.
- McBrien, Richard. “Linking Sexual Abuse and the Ordination of Women”. *National Catholic Reporter*. National Catholic Reporter. Eylül 2010. <https://www.ncronline.org/blogs/essays-theology/linking-sexual-abuse-and-ordination-women>
- McElwee, Joshua J. “Francis: Women Deacons Commission Gave Split Report on Their Role in Early Church”. *National Catholic Reporter*. National Catholic Reporter. 07 Mayıs 2019. <https://www.ncronline.org/vatican/francis-women-deacons-commission-gave-split-report-their-role-early-church>
- McElwee, Joshua J. “Pope Francis Confirms Finality of Ban on Ordaining Women Priests”. *National Catholic Register*. <https://www.ncronline.org/news/vatican/pope-francis-confirms-finality-ban-ordaining-women>.
- McEntee, Georgiana Putnam. *The Social Catholic Movement in Great Britain*. New York: Macmillan, 1922. <http://archive.org/details/socialcatholicmo00mcen>
- McEwan, Tracy - McPhillips, Kathleen. “Re-Framing Religious Identity and Belief: Gen X Women and the Catholic Church”. *Journal for the Academic Study of Religion* 30/3 (2017), 205-226.
- McKeown, Elizabeth. *War and Welfare: A Story of American Catholic Leadership*. University of Chicago, PhD Dissertation, 1972.
- McMahon, Joseph H. “The Catholic Woman in Modern Life”. *Catholic Mind* XXX (08 Haziran 1932).
- McManners, John (ed.). *The Oxford Illustrated History of Christianity*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- McNamara, Jo Ann. *Sisters in Arms: Catholic Nuns Through Two Millennia*. Cambridge, Massachusetts-London, England: Harvard University Press, 1996.
- Meyendorff, John. “The Orthodox Churches”. *The Ordination of Women, Pro and Con*. ed. Michael P. Hamilton - Nancy S. Montgomery. New York: Morehouse-Barlow, 1975.
- Michel, Virgil. “The Christian Woman”. *Catholic Mind* 37 (Mayıs 1939).
- Migliorino Miller, Monica. *Authority of Women in the Catholic Church*. Steubenville, OH: Emmaus Road Pub, 2015.
- Mihailo, Mitropolit. *životopis presvete bogoroice sa naukom Ppavoslavne crkve o njoj*. Novi Sad, 1886.

- Milaš, Nikodim. *Pravila pravoslavne crkve sa tumačenjima*. Novi Sad, 1895.
- Militello, Cettina. "Women in the Church Models of the Past-Challenges of Today". *cev. Chiara D. Brown. Catholic Women Speak: Bringing Our Gifts to the Table*. ed. Catholic Women Speak Network. 29-32. New York: Paulist Press, 2015.
- Miller, Patricia Cox. *Women in Early Christianity: Translations from Greek Texts*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2005.
- Milovanović, Aleksandra Djurić - Radić, Radmila. "Women in the Serbian Orthodox Church: Historical Overview and Contemporary Situation". *cev. Tamara Samailović. Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 39/6 (01 Kasım 2019). <https://doi.org/>-
- Minoretti, Dalmazio. "Femminismo e Femminismo/Le Donne Avvocatesse". *L'azione Muliebre* IV (Nisan 1904), 195-200.
- Mohler, R. Albert. "The Scriptures". *The Baptist Faith and Message and the Role of Women in Ministry*, 2001.
- Moon, Parker T. "Catholic Social Action". *Catholic Builders of the Nation: A Symposium on the Catholic Contribution to the Civilization of the United States*. ed. C.E. McGuire. Boston: Continental Press, 1923. <http://archive.org/details/catholicbuilders03bens>
- Murphy, Ryan P. "Promises Unfulfilled: American Religious Sisters and Gender Inequality in the Post-Vatican II Catholic Church". *Social Compass* 62/1 (Mart 2015), 122-123.
- Nally, Liamy Mac. "La Civiltà Cattolica: 'The Water Has Been Agitated'". *Association Of Catholic Priests* (blog), 28 Ağustos 2023. <https://associationofcatholicpriests.ie/la-civilta-cattolica-the-water-has-been-agitated/>
- Nauert, Kenneth Brian. *After Vatican II: Renegotiating the Roles of Women, Sexual Ethics, and Homosexuality in the Roman Catholic Church*. Kentucky: Western Kentucky University, Master Thesis, 2018.
- Nauert, Kenneth Brian. "Redefining the Roles of Women and Sexual Ethics in the Roman Catholic Church". *Mahurin Honors College Capstone Experience/Thesis Projects*. https://digitalcommons.wku.edu/stu_hon_theses/695
- Nedungatt, George. "Renewal of Life and Law: An Indian Contribution". *Dharmaram Canonical Series* 10/20 (Bangalore 2015).
- Nolan, Hugh J. (ed.). *Pastoral Letters of the American Hierarchy, 1792-1970*. Huntington, Indiana: Our Sunday Visitor, First Edition., 1971.
- O'Brien, William James (ed.). *Riding Time Like a River: The Catholic Moral Tradition since Vatican II*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1993.
- Okudan, Aysel. *Batı Hıristiyanlığında Feminist Teoloji Çalışmaları ve Kilisenin Yaklaşımları*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2023.

- O'Loughlin, Thomas. "Celtic Monasticism". *Encyclopedia of Monasticism*. ed. William M. Johnston. Chicago ; London : Fitzroy Dearborn, 2000. http://archive.org/details/encyclopediaofmo0001unse_n6v7
- O'Malley, John W. "Opening the Church to the World". *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2012/10/11/opinion/vatican-ii-opened-the-church-to-the-world.html>
- O'Neill, Mary Aquin. "Roles for Women in the Church". *Catholic Women Speak: Bringing Our Gifts to the Table*. ed. Catholic Women Speak Network. 153-155. New York: Paulist Press, 2015.
- Opitz, Claudia. "Geç Ortaçağ'da Yaşam". çev. Ahmet Fethi. *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ'ın Sessizliği*. ed. Georges Duby, Michelle Perrot. thk. Christiane Klapisch-Zuber. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Özüğurlu, Kurban. *Evlilik Raporu*. Altın, 1996.
- Palamas, St Gregory. *Lord Light My Darkness*. Belgrade, 1990.
- Pampara, James Mathew. "Fundamental Rights and Duties of Women in the Catholic Church: A Study based on the Code of Canons of the Eastern Churches and the Code of Canon Law". *Journal of Dharma* 41/4 (2016), 389-414.
- Pampara, James Mathew. "Fundamental Rights and Duties of Women in the Catholic Church: A Study based on the Code of Canons of the Eastern Churches and the Code of Canon Law". *Feminine Genius: Perspectives and Projects*. ed. J. Nandhikara. 325-350. Bangalore, 2016.
- Pampara, James Mathew. "Place and Role of Consecrated Persons in the Church According to Lumen Gentium and the Codes of Canon Law". *Consecrated Life for a Transformed World*. ed. Saju Chackalackal. 117-134. Bangalore, 2016.
- Pampara, James Mathew. "The Place and Role of Women in the Catholic Church: A Study Based on the Code of Canon Law and the Code of Canons of the Eastern Churches". *Studia Iuridica* 99 (2023), 133-154. <https://studiaiuridica.pl/article/543133/en>
- Pelizzari, Noemi. *The Catholic Church's Influence on Women's Conditions and Lifestyle in Europe: An Historical Work Starting From the Early Modern Age*. Venice: Ca' Foscari University, Master Thesis, 2022. <https://unitesi.unive.it/handle/20.500.14247/10051>
- Petrowa-Wasilewicz, A. "Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele (A Lexicon of Movements and Associations in the Church)". *Katolicka agencja informacyjjna (KAI)* (2000).
- Peyroux, Katherina. "Double Monasteries". *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*. ed. Margaret Schaus. Routledge Encyclopedias of the Middle Ages, vol. 14. New York (N. Y.): Routledge, 2006.
- Pezerović, Selma. "Aneta Jovkovska: The question of tradition is of central importance for the women's (non)participation in the Church". *Phralipen* (blog), 14 August 2023. <https://phralipen.hr/en/2023/08/14/aneta-jovkovska-the-question-of->

tradition-is-of-central-importance-for-the-womens-nonparticipation-in-the-church/

- Phiri, Isabel Apawo. "The Role of Woman in Preserving the Environment". *Women Healing Earth: Third World Women on Ecology, Feminism, and Religion*. ed. Rosemary Radford Ruether. 161-171. Ecology and Justice Series. Maryknoll, NY: Orbis Books, 3. print., 2000.
- Pierre, Simone St. *The Struggle to Serve: The Ordination of Women in the Roman Catholic Church*. Jefferson, NC: McFarland Publishing, Ex-Library, O/wise good., 1994.
- Pius XII. "Motu Proprio Postquam Apostolicis Litteris". "AAS" 1952 44 (09 Şubat 1952), 65-152.
- Plekon, Michael (ed.). "The Royal Priesthood". çev. Vitaly Permiakov. *The Church of the Holy Spirit*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1st edition., 2007.
- Pope Benedict XVI. "Apostolic Letter Issued 'Motu Proprio' Omnium in Mentem, Modifying Some Canons of the Code of Canon Law". 26 Ekim 2009. Erişim 20 Mayıs 2025. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_letters/documents/hf_ben-xvi_apl_20091026_codex-iuris-canonici.html
- Pope Francis. *Amoris Laetitia: The Joy of Love, Apostolic Exhortation on Love in the Family*. Strathfield, N.S.W.: St Pauls Publishing, 2016.
- Pope Francis. "Evangelii Gaudium: Apostolic Exhortation on the Proclamation of the Gospel in Today's World". 24 Kasım 2013. Erişim 25 Nisan 2025. https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html
- Pope John Paul II. "Apostolic Letter Motu Proprio Ad Tuendam Fidem". "AAS" 1998 90 (18 Mayıs 1998), 457-461.
- Pope John Paul II. "Apostolic Letter Mulieris Dignitatem on the Dignity and Vocation of Women". "AAS" 1988 80 (15 Ağustos 1988), 1653-1729.
- Pope John Paul II. "Apostolic Letter Ordinatio Sacerdotalis on Reserving Priestly Ordination to Men Alone". "AAS" 1994 85 (22 Mayıs 1994), 545-548.
- Pope John Paul II. *Familiaris Consortio*, 1981.
- Pope John Paul II. "Novo Millennio Ineunte". 06 Ocak 2001. Erişim 26 Nisan 2025. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/2001/documents/hf_jp-ii_apl_20010106_novo-millennio-ineunte.html
- Pope Paul VI. "Declaration on the Question of the Admission of Women to the Ministerial Priesthood". *Sacred Congregation for the Doctrine of the Faith*. Vatican City, 1976. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_faith_doc_19761015_inter-insigniores_en.html

- Poposki, P. *Brak i žena kroz istoriju u budućnost*. Svetosavlje, 1940.
- Popović, Justin. *Žitija svetih devojaka*. Belgrade, 1998.
- Prentiss, C. *Religion and the Rise of Women's Ordination in America*. Princeton University Press, 2008.
- Prince, Derek. *Evlilik Antlaşması*. çev. Sofia Dordel. İstanbul: GDK Yayın, 1. baskı., 2013.
- Radkowska-Walkowicz, Magdalena. "How the Political Becomes Private: In Vitro Fertilization and the Catholic Church in Poland". *Journal of Religion and Health* 57/3 (2018), 979-993.
- Rahmani, Ignatius Ephraem (ed.). *Testamentum Domini Nostri Jesu Christi*. Moguntiae: Sumptibus Francisci Kirchheim, 1899.
- Ratigan, Virginia - Arlene Swidler (ed.). *A New Phoebe: Perspectives on Roman Catholic Women and the Permanent Diaconate*. Kansas City: Sheed and Ward, 1990.
- Roberts, Judy. "Clearing the Air on Women Deacons: What is and isn't Possible". *National Catholic Register*.
- Ross, Susan A. "Joys and Hopes, Grievs and Anxieties: Catholic Women Since Vatican II". *New Theology Review* 25/2 (2013), 30-28.
- Ruether, Rosemary. "The Roman Catholic Story". *Women of Spirit: Female Leadership in the Jewish and Christian Traditions*. ed. Rosemary Radford Ruether - Eleanor McLaughlin. 373. New York: Simon & Schuster, 1979.
- Ruether, Rosemary Radford. "Augustine: Sexuality, Gender and Women". *Feminist Interpretations of Saint Augustine Edited by Judith Chelius Stark*. ed. Judith Chelius Stark. 336. Pennsylvania: Penn State University Press, 2007. <https://www.psupress.org/books/titles/978-0-271-03257-3.html>
- Ruether, Rosemary Radford. "Catholics and Abortion: Authority vs. Dissent". *The Christian Century*, 859-862.
- Ruether, Rosemary Radford. "Christianity". *Women in World Religions*. ed. Arvind Sharma. McGill studies in the history of religions. Albany: State University of New York Press, 1987.
- Ruether, Rosemary Radford. *Christianity and the Making of the Modern Family*. Boston: Beacon Press, 2000.
- Ruether, Rosemary Radford. "Pope's Letter Ups Ante on Ordaining Women". *National Catholic Reporter* 30/33 (1994), 1.
- Ruether, Rosemary Radford. *Religion and Sexism: Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions*. New York: Simon & Schuster, 1974.
- Ruether, Rosemary Radford. *Sexism and God Talk: Toward a Feminist Theology*. Boston, MA, 1993.

- Ruether, Rosemary Radford. "Sexism and Misogyny in the Christian Tradition: Liberating Alternatives". *Buddhist-Christian Studies* 34 (2014), 83-94.
- Ruether, Rosemary Radford. *Women and Redemption: A Theological History*. Minneapolis: Fortress Press, 1998.
- Ruether, Rosemary Radford. "Women, Reproductive Rights and the Catholic Church". *Feminist Theology* 16/2 (01 Ocak 2008), 184-193. <https://doi.org/10.1177/0966735007085999>
- Russel, Jeffrey Burton - Magliocco, Sabina. "Witchcraft". *Encyclopedia of Religion*. ed. Lindsay Jones - Thomson Gale. Detroit: Macmillan Reference USA, 2nd edition., 2005.
- Russell, Letty M. (ed.). *Church in the Round: Feminist Interpretation of the Church*. Louisville, Ky: Westminster John Knox Press, First Edition., 1993.
- Salapatas, Anastasios Dimitris. "Anglican-Orthodox Relations: A Dead-End or a Way Forward?" *Koinonia, Journal of the Anglican and Eastern Churches Association, New Series* 63 (Ascensiontide 2014).
- Salapatas, Anastasios Dimitris. "The Liturgical Role of the Deaconess in the Apostolic Constitutions". *Theologia* 72/2 (Aralık 2001).
- Salapatas, Anastasios Dimitris. "The Role of Women in the Orthodox Church". *Zeitschrift des Instituts für Orthodoxe Theologie der Universität München* 29/2 (2015), 177-194.
- Sallmann, Jean Michel. "Cadılar". çev. Ahmet Fethi. *Kadınların Tarihi III: Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları*. ed. Georges Duby - Michelle Perrot. thk. Natalie Zemon Davis - Arlette Farge. 3/420-432. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993.
- Salvatori, Davide. *L'oggetto del magistero definitivo della Chiesa alla Luce Del m.p. Ad Tuendam Fidem: il can. 750 visto attraverso i Concilî vaticani*. Roma: Gregorian Univ Pr, 2001.
- Sanders, Nichole. "Catholic Women and Patriotism: Acción Católica Mexicana and Women's Organizing in World War II". *Korpus* 21 2/4 (2021), 163-178. <https://doi.org/10.22136/korpus21202278>
- Sarıçioğlu, Ekrem (ed.). *Diğer İnciller / Apokrif İnciller*. Fakülte Kitabevi, 2016.
- Sarıçioğlu, Ekrem - Uygun, Azize. "Hıristiyanlıkta Çıplak Dindarlık Sorunu". *Milel ve Nihal* 20/1 (30 Haziran 2023), 1-21. <https://doi.org/10.17131/milel.1251101>
- Schafer, Steven. *Marriage, Sex, and Procreation: Contemporary Revisions to Augustine's Theology of Marriage*. Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2019.
- Schar, Amanda vd. "Feminism and Faith: How Women Find Empowerment in the Roman Catholic Church". *Celebration of Learning*. <https://digitalcommons.augustana.edu/celebrationoflearning/2019/presentations/5>

- Schmemmann, Alexander. "Concerning Women's Ordination: Letter to an Episcopal Friend". *St Vladimir's Theological Quarterly* 17/3 (1973).
- (SCV), Saint Catherine's Vision. "A Call for the Rejuvenation of the Ministry of the Ordained Deaconess". An International, Pan-Orthodox Christian Fellowship of Women Theologians and Other Lay Servant-Leaders, 23 Kasım 2014.
- Sharkey, M. - T. Weinady (ed.). *Texts and Documents, 1986-2007*. San Francisco, 2009.
- Sharma, Arvind (ed.). *Women in World Religions*. Albany: State University of New York Press, 1987.
- Sharp, John K. "The Sphere of the Catholic Graduate". *Catholic Mind* XXVIII (22 Mayıs 1930).
- Sibai, Mustafa. *İslama ve Garblılara Göre Kadın*. çev. İhsan Toksarı. İstanbul: Nida Yayınevi, 1969.
- Simonelli, Cristina. "Women in the Catholic Church: (De)Sacralising Boundaries". *Women, Agency and Religion: Social and Legal Issues in the Mediterranean Public Space*. kitap editörü Ilaria Valenzi, 125-137. 5. Taylor & Francis, 2024.
- Smith, Margaret. "Ascetism And the Monastic Life Among Women". *Studies in Early Mysticism in the Near and Middle East*. Kessinger's Rare Reprints, 2003.
- Socias, James - Korson, Gerald. *Vocations and the Universal Call to Holiness*. ed. Scott Hahn. Downers Grove, IL: Midwest Theological Forum, First Edition., 2015.
- Soskice, Janet Martin. *The Kindness of God: Metaphor, Gender, and Religious Language*. New York: Oxford University Press, 1st edition., 2008.
- Spearmen, Elizabeth. "Educating Our Daughters". *Ave Maria* 40 (Ağustos 1934).
- Stančić, Jovan. *Socijalni položaj žena u istoriji*. Svetosavlje, 1934.
- Stjerna, Kirsi. *Women and the Reformation*. Malden, Mass: Wiley-Blackwell, 1st edition., 2008.
- Stojanović, Ljubivoje. "The Role of Women in the Mission of the Orthodox Church". *Religious Perspectives: Religious and Human Rights*. thk. Olivera Jovanović - Emir Kovačević. Sarajevo: World Conference on Religion and Peace (WCRP), Kasım 2002.
- Storkey, Elaine. *Women in a Patriarchal World: Twenty-Five Empowering Stories from the Bible*. La Vergne: SPCK Publishing, 1st edition., 2020.
- Stramara, Daniel F. "Double Monasticism in the Greek East, Fourth through Eighth Centuries". *Journal of Early Christian Studies* 6/2 (1998), 269-312.
- Studite, St. Theodore the. "Adversus Iconomachos – Capita Septem". *Patrologia Graeca (PG)*. 99/493, ts.
- Studite, St. Theodore the. "Epistolae – Liber Primus". *Patrologia Graeca*. 99/945, ts.
- Suenens, Léon Joseph. *The Nun in the World: New Dimensions in the Modern*

Apostolate. Montreal: Palm Publishers, 1962.

Sullins, D. Paul. "The Stained Glass Ceiling: Career Attainment for Women Clergy". *Sociology of Religion* 61/3 (01 Ekim 2000), 243-266. <https://doi.org/10.2307/3712578>

Sullivan, Francis Aloysius (ed.). *Creative Fidelity: Weighting and Interpreting Documents of the Magisterium*. Dublin, 1996.

Luther on Women: A Sourcebook. çev. Susan C. Karant-Nunn, Merry E. Wiesner-Hanks. Cambridge, UK New York: Cambridge University Press, 2003.

Swidler, Arlene. "Catholics and the E.R.A". *Commonweal* 53/3 (10 Eylül 1976).

Swidler, Arlene. "Women Deacons: Historical Highlights". *A New Phoebe: Perspectives on Roman Catholic Women and the Permanent Diaconate*. ed. Virginia Ratigan - Arlene Swidler. Kansas City: Sheed and Ward, 1990.

Şahin, Hasan. "İslâmiyat Öncesi Dönemde Yahûdi ve Hıristiyanlarda Nikâh Algısı". *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi / Journal of Islamic Sciences Researches* 2 (2016), 118-147.

Şahin, Nadide. *Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Şahin, Nadide. "Katolik Kilisesinde Ruhbanlığın Kökeni ve Vatikan Bildirileri Çerçevesinde Kadınların Ruhbanlığı". *Ekev Akademi Dergisi* 73 (29 Nisan 2018), 469-483.

Şahin, Sümeyra Zeynep. "XV. Yüzyıl Batı Avrupasında Hıristiyan Kadın İmgesi ve Cadı Avı". Erişim 29 Mart 2025.

Şahin, Sümeyra Zeynep. "XV. Yüzyıl Batı Avrupa'sında Hıristiyan Kadın İmgesi ve Cadı Avı". Erişim 09 Nisan 2025.

Taşpınar, İsmail. *Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hıristiyanlık*. M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.

Temiztürk, Halil. "Etkileri ve Problemleriyle Hıristiyanlıkta Çifte Manastırlar ve Günümüze Yansımaları". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (31 Aralık 2020), 1011-1041. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.797898>

Temiztürk, Halil. "Kadınlar Arasında Asketizm ve Manastır Hayatı". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)* 4/2 (31 Aralık 2017), 215-229.

Tertullian. "On the Apparel of Women". *A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Second Series, Volume 4: Athanasius: Select Works and Letters*. ed. Philip Schaff - Henry Wace. Wipf and Stock, 2022.

Theodorou, Evangelos. *Hē zōē tēs diakonikēs Agathēs, Hai diakonissai dia tōn aiōnōn* (*H ζωή τῆς διακονικῆς Ἀγάθης (Αἱ διακόνισσαι διὰ τῶν Αἰώνων)*). Athens, 1949.

- Theodorou, Evangelos. *The "Ordination" or "Appointment" of Deaconess*. Athens, 1954.
- Theodorou, Evangelos. *Η «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν (Hē "cheirotomia" ē "cheirothesia" tōn diakonissōn)*. Athens, Doctorate Thesis, 1954.
- Thorsen, Don. "Priesthood of Believers". *What's True about Christianity?* 1/163-170. An Introduction to Christian Faith and Practice. Claremont Press, 2020. <https://doi.org/10.2307/j.ctv138wrs6.25>
- Timiadis, Emilianos. "The Concern for Women in the Orthodox Tradition: New Challenges". *Orthodox Women*. ed. Constance J. Tarasar - Irina Kirillova. Geneva: World Council of Churches, 1977.
- Toker, İhsan. "Dinler Ataerkil Yapılar Mıdır? Bir Çifte İmkanlılık Konusu Olarak Din ve Kadın". *Eskiyeni* 12 (30 Mart 2009), 15-21.
- Topcan, Özlem. *Yahudilik ve Hıristiyanlık Din Geleneklerinde Toplumsal Cinsiyet (Geleneksel Dinler Otoritesine Feminist Bakış)*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Topping, Eva C. "Orthodox Women and Our Church". *Project for Orthodox Renewal: Seven Studies of Key Issues Facing Orthodox Christians in America*. ed. George Matsoukas - Stephen J. Sfekas. Illinois: Orthodox Christian Laity, 1993.
- Torjesen, Karen J. *When Women Were Priests: Women's Leadership in the Early Church and the Scandal of Their Subordination in the Rise of Christianity*. San Francisco: Harper Collins, 1995.
- Tourneau, Dominique Le. "Les Droits et le devoirs fondamentaux de la femme dans l'Église". *Studia Canonica*. 49/443-482, 2015.
- Usta, Aydın. "Haçlı Seferlerinde Kadın". *Ortaçağda Kadın*. ed. Altan Çetin. Ankara: Lotus Yayınları, 2011.
- Ünal, Asife. "Hıristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri". *Dinlerde Nikah Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, 279-307.
- Ünal, Asife. *Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da Evlilik*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1998.
- Vagaggini, di Cipriano. "L'ordinazione Della Diaconesse Nella Tradizione Greca e Bizantina". *Orientalia Christiana Periodica* 40 (1974), 146-189.
- Valerio, Adriana. *Donne e Chiesa. Una Storia di Genere*. Roma: Carocci, 2016.
- Vaticana, Libreria Editrice. *Catechism of the Catholic Church*. Vatican City: United States Catholic Conference of Bishops, 2nd edition., 1997.
- Vecchio, Silvana. "İyi Karı". çev. Ahmet Fethi. *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ'ın Sessizliği*. ed. Georges Duby - Michelle Perrot. thk. Christiane Klapisch-Zuber. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

- Vorgrimler, Herbert. *Sacramental Theology*. çev. Linda M. Maloney. Minnesota: The Liturgical Press, 1992.
- Ware, Kallistos. “Man, Woman and the Priesthood of Christ”. *Women and the Priesthood*. ed. Thomas Hopko. New York, Revised Edition., 1999.
- Ware, Timothy. *The Orthodox Church*. Baltimore: Penguin Books, 1964.
- Ware, Timothy. *The Orthodox Church: An Introduction to Eastern Christianity*. London: Penguin Books, 3rd Revised edition., 2015.
- Watling, Tony. “‘Leadership’ or ‘Dialogue’? Women, Authority and Religious Change in a Netherlands Community”. *Sociology of Religion* 63/4 (01 Aralık 2002), 515-538. <https://doi.org/10.2307/3712305>
- Weaver, Mary Jo. *New Catholic Women: A Contemporary Challenge to Traditional Religious Authority*. Indiana University Press, 1995.
- Wemple, Suzanne Fonay. “Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar”. çev. Ahmet Fethi. *Kadınların Tarihi II: Ortaçağ’ın Sessizliği*. ed. Georges Duby - Michelle Perrot. thk. Christiane Klapisch-Zuber. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Whiting, Marlena. “Asceticism and Hospitality as Patronage in the Late Antique Holy Land: The Examples of Paula and Melania the Elder”. *Female Founders in Byzantium and Beyond*. ed. Margaret Mullett. Wien: Böhlau, 2014. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/29403>
- Williams, Michael. *American Catholics in the War: National Catholic War Council, 1917-1921*. New York: Macmillan, 1921.
- Wilson, Sarah Hinlicky. *Woman, Women, and the Priesthood in the Trinitarian Theology of Elisabeth Behr-Sigel*. London: T&T Clark, 2013.
- Wood, Hannelie J. “Gender Inequality: The Problem of Harmful, Patriarchal, Traditional and Cultural Gender Practices in the Church”. *HTS Teologiese Studies / Theological Studies* 75/1 (12 Mart 2019), 8. <https://doi.org/10.4102/hts.v75i1.5177>
- Wooden, Cindy. “Pope Francis Sets up Commission on Women Deacons”. *Catholic Herald*. <http://www.catholicherald.co.uk/news/2016/08/02/pope-sets-up-commission-on-women-deacons/>.
- Yağmurlu, Mustafa. *Çağımızda Kadın Sorunu*. Beyan Yayınları, 1984.
- Yalom, Marilyn. *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*. çev. Zeynep Yelçe - Neşenur Domaniç. Çitlembik Yayınları, 2002.
- Yasdıman, Hakkı Şah. “Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus’un Kadınların Örtünmesiyle İlgili Sözleri Üzerine Bir Değerlendirme”.
- Yasdıman, Hakkı Şah. “Pavlus’un Evlilik Hakkındaki Görüşü”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2001), 77-91.

- Young, Pamela Dickey. "Women in Christianity". *Women and Religious Traditions*. ed. Leona M. Anderson - Pamela Dickey Young. 160-186. Don Mills, Ontario: Oxford University Press, 2004.
- Zervou, Ieromonahou Spyridonos. *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*. Athens, 1980.
- Zikmund, Barbara Brown. "The Feminist Thrust of Sectarian Christianity". *Women of Spirit: Female Leadership in the Jewish and Christian Traditions*. ed. Rosemary Radford Ruether - Eleanor McLaughlin. 205-224. 7. New York: Simon & Schuster, 1979.
- Žužek, I. "Bipartizione o Tripartizione dei Christifideles nel CIC e nel CCEO". *Understanding the Eastern Code, "Kanonika"*. 8/328-353. Roma, 1997.
- Apostolic Constitution*. Athens: Library of Greek Fathers and Ecclesiastical Writers, 1955.
- "Are Women Degenerating?" *America* XXXV (08 Ocak 1927).
- "Dogmatic Constitution of the Church Lumen Gentium", 1964.
- Church of England. "First Woman Bishop Consecrated". 2014. <https://www.churchofengland.org>
- "Per l'Azione Cattolica in Italia". *L'azione Muliebre* IV (Eylül 1904), 513-517.
- ELCA. "Presiding Bishop Elizabeth Eaton Biography". 2010. <https://www.elca.org>
- "Response to a Dubium Concerning the Inadmissibility of Women to Ministerial Priesthood". *"AAS"* 1995 87 (28 Ekim 1995), 1114.
- La croix international. "Synod of Bishops: For the First Time Ever, Women get to Vote". 26 Nisan 2023. Erişim 22 Mayıs 2025. <https://international.la-croix.com/news/religion/synod-of-bishops-for-the-first-time-ever-women-get-to-vote/17717>
- "The Priesthood in Patristic Teaching". *The Challenge of Our Past: Studies in Orthodox Canon Law and Church History*. Crestwood, NY: St. Vladimirs Seminary Press, 1997.
- "The Universal Priesthood of the Laity". *Ages of the Spiritual Life*. Crestwood, N.Y: St Vladimirs Seminary Pr, Subsequent edition., 1998.
- "Tradition and Traditions". *In the Image and Likeness of God*. St. Vladimir's Seminary Press, 1974.
- "Venti Minuti ai Piedi Del S. Padre". *L'azione Muliebre* VI (Haziran 1906), 321-325.
- UN Women – Headquarters. "Women and the Sustainable Development Goals (SDGs)". Erişim 28 Nisan 2025. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/women-and-the-sdgs>
- "Women in Society According to Islam and Christianity". Rome, Italy: The Pontifical Council for Interrreligious Dialogue (Vatican City) and The Royal Academy for Islamic Civilization Research Al Albait Foundation (Amman), 1992.
- "Women's Work". *Commonweal* XV (04 Kasım 1931).

ÖZET

Bu çalışma, Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinde kadının tarihsel ve güncel dini konumunu; kutsal metin yorumları, kurumsal-teolojik yaklaşımlar ve toplumsal dönüşümler çerçevesinde incelemektedir. Kadının konumu, ruhbanlık yapılarındaki temsiliyeti ve toplumsal işlevleri kiliseler arası karşılaştırmalı bir bakışla ele alınmıştır.

Modern çağdaki toplumsal dönüşümlerin kiliselerin kadın algısını nasıl şekillendirdiği detaylandırılarak, günümüzde Hıristiyan kadınların dini yapılarıdaki artan görünürlüğü ve rollerinin mevcut yapılar üzerindeki yansımaları tartışılmıştır. Kadın diyakonluğu, ruhbanlıkta temsil ve toplumsal roller gibi başlıklar altında Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerindeki farklılıklar ortaya konmuştur. Bu çerçevede çalışma, günümüz kiliselerinde kadın ve din ilişkisine dair literatürdeki bilgi boşluğunu gidermeyi ve kiliselerin kadın olgusuna bakışını bilimsel bir zeminde sunmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Hıristiyanlık Katolik Kilisesi, Ortodoks Kilisesi, Protestan Kilisesi, Ruhbanlık

ABSTRACT

This study examines the historical and contemporary religious status of women within the Catholic, Orthodox, and Protestant churches, through the lens of scriptural interpretations, institutional-theological approaches, and socio-cultural transformations. The representation of women within ecclesiastical structures, their roles in ministry and their social functions are analyzed through a comparative interdenominational perspective.

Furthermore, the study investigates how modern societal changes have shaped the perception of women within church institutions, focusing on the increasing visibility and evolving roles of women in contemporary religious structures. Issues such as female diaconate, clerical representation, religious education, and social functions are discussed to highlight denominational differences. Within this framework, the research aims to fill a gap in the academic literature regarding the relationship between women and religion in today's churches, offering a scholarly analysis of how Christian traditions engage with the concept of womanhood.

Keywords: Women, Christianity, Catholic Church, Orthodox Church, Protestant Church, Ordained Ministry